

A múlt nem mögöttünk van, hanem a lábunk alatt. Szembenézni vele, megérteni hajdan volt döntéseink titkát, becsületbeli kérdés. A H. N. Adventista Egyház nem egy nagy egyházalapító újat akaró nekibuzdulásából született, ezért indulása nem köthető egy személyhez, hanem egy ébredési mozgalom gyümölcse. Ez a mozgalom nem új hitelveket fogalmazott meg, hanem a rég elfelejtettet hozta újra napvilágra.

Rajki Zoltán doktori disszertációja ez a könyv, amely ennek a kis protestáns közösségnek a legújabb kori magyarországi történetét teszi nagyító alá, és értékeli kritikai módon. Nem hallgatja el a kudarcait sem. Legendákat osztató, hihetetlenül széles körű forrásmunkára épülő könyv ez, amely kendőzetlenül teszi mérlegre a valóságot. Szerzője jól tudja, hogy a történelmet igazán csak önkritikusan szabad művelni, de mindig megérett szeretettel.

Amikor először olvastam a kéziratot, Dosztojevszkij egyik érdekes gondolata járt az eszemben. „Még az is nehezünkre esik, hogy emberek, igazi hús-vér emberek legyünk, restelljük ezt, szégyennek tartjuk, és azon iparkodunk, hogy holmi nem létező, általános emberek legyünk. Nemsokára már kitaláljuk, hogy valami eszmétől születtünk.” A valóságot megragadni, ez a mi dolgunk. Ideje már, hogy az álomból felserkenjünk. Ez a könyv is ébresztget.

Prof. dr. Szigeti Jenő

SCIENTIA ET ECCLESIA

Rajki Zoltán

A H. N. Adventista Egyház története 1945 és 1989 között Magyarországon

Advent Kiadó

Budapest, 2003

A sorozat eddig megjelent kötetei

1. *Kósa László*: Egyház, társadalom, hagyomány (1993)
2. *Molnár Attila*: „A protestáns etika” Magyarországon. A puritán erkölcs és hatása (1994)
3. *Bogárdi Szabó István*: Egyházvezetés és teológia a Magyarországi Református Egyházban 1948 és 1989 között (1995)
4. *Tóth Krisztina*: A gyermelyi református egyház története (1999)
5. *Kertész Botond*: Evangélium és szabadság. Az evangélikus egyház Magyarországon 1848–49-ben (2002)

RAJKI ZOLTÁN

A H. N. ADVENTISTA EGYHÁZ TÖRTÉNETE 1945 ÉS 1989 KÖZÖTT MAGYARORSZÁGON

DOKTORI DISSZERTÁCIÓ

Témavezető: Dr. Kósa László,
a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja,
tanszékvezető egyetemi tanár,
ELTE BTK,
művelődéstörténeti tanszék

Az OTKA 32716 számú pályázatára készült munka

Advent Kiadó
Budapest, 2003

SOCIETAS ET ECCLESIA

A Magyar Protestáns Közművelődési Egyesület kiadványa

6

Sorozatszerkesztő:
KOVÁCS L. GÁBOR

Köszönjük
a Magyar Protestáns Közművelődési Egyesület
és az Adventista Teológiai Főiskola támogatását
a mű megjelenésében.

Tördelte és korigálta:
SEBESTYÉN ILONA

Felelős kiadó:
MAYOR ZOLTÁN

Borítóterv:
GYETVAI GELLÉRT

Készült az Advent Kiadóban
ISBN-szám: 963 9522 007

Kiadja az Advent Kiadó
1171 Budapest, Borsfa utca 55.
Telefon/fax: 36-1/256-5205
Felelős vezető:
GYETVAI GELLÉRT

Tartalomjegyzék

Ajánlás	7
Bevezetés	9
1. A H. N. Adventista Egyház kialakulása, fontosabb hitelvei, szervezeti felépítése	13
2. Az adventizmus fejlődése Magyarországon 1945-ig	16
3. A H. N. Adventista Egyház története 1945 és 1949 között	18
A) Az adventisták helyzete a magyar társadalomban	18
B) Az egyházszerkezet újraépítése	22
C) Az evangélizáló egyház	24
D) A H. N. Adventista Egyház a statisztika tükrében	34
E) A H. N. Adventista Egyház belső élete	36
4. A Rákosi-rendszer nyomása alatt	46
A) A pártállam egyházpolitikájának jellemző vonásai az ötvenes évek első felében	46
B) Szabadegyházak a Rákosi-korszakban	48
C) A Magyar Unió kapcsolata az állammal, a többi egyházzal és a külföldi adventista szervezetekkel	51
D) Konfliktusok az ötvenes években. A Buday-mozgalom	52
E) Az adventközösség belső élete	58
F) A Magyar Unió taglétszámának alakulása 1950 és 1956 között	64
5. Kettős nyomás alatt. Adventisták a Kádár-korszakban	69
A) A pártállam egyházpolitikája	69
B) A Szabadegyházak helyzete Magyarországon a Kádár-rendszerben	75
C) Az illegális vallási közösségek és az állam	80
D) Adventisták a forradalom és a kommunista restauráció éveiben (1956–1958)	82

E) Erőltetett egyháziasítás, avagy a felekezet államosítása	87
F) Az 1965/66-os szakadás	100
a) Az 1965/66-os válság kirobbanása és kiteljesedése az unióelnök lemondásáig	100
b) Harc a gyülekezetek irányításáért	105
c) Konszolidáció a felekezet életében	109
G) A H. N. Adventista Egyház 1966 és 1975 között	114
a) A H. N. Adventista Egyház Szabó Ódón unióelnöksége idején	114
b) A Magyar Unió élete a hetvenes évek első felében	123
H) Az Egervári-mozgalom	130
a) Előzmények	130
b) Az „Egervári-ügy” kirobbanása	131
c) Az „ellenzék” kiszorítása az egyház „hatalmi struktúrájából”	132
d) Az Egervári-mozgalom szervezeti elkülönülése	137
e) Rendezési kísérletek a Generál Konferencia elnökének döntéséig	143
f) Lépések az új egyház alapítása felé	151
I) A fokozatosan távoluló lehetőségek időszaka	156
a) A H. N. Adventista Egyház Szakács József unióelnökségének második felében	156
b) A Magyar Unió a nyolcvanas évek első felében	158
c) Felgyorsuló reformok, élénkülő hitélet	160
J) A H. N. Adventista Egyház a statisztikai vizsgálódás mérlegén 1958 és 1989 között	169
Utószó	195
A rövidítések jegyzéke	197
Források	198
Válogatott irodalom	200
Fényképek	205

Ajánlás

Az üldöztetés, majd a megtűrttség esztendei után a második világháborút követően a Hetednapos Adventista Egyház rövid ideig élhetett zavartalan belső hitélettel. A megszállt országban berendezkedő kommunista hatalom által kezdett súlyos egyházpolitikai küzdelmek néhány évig elkerültek. Azonban a győztes önkényuralmi rendszer hamarosan kifejezésre juttatta, hogy elnyomógépezete ismeri ugyan a hangsúlybeli, taktikai, eljárási különbségeket, ám abban a „nagy” és a „kis”, a „történelmi” és az „új” egyház vagy felekezet, bármiféle vallási közösség egyenlő; és hogy nem engedélyezi számára a vallási és lelkiismereti szabadságot. Az alkotmányban formailag biztosította az alapvető emberi jogokat, de a gyakorlatban a teljes elszigetelésre törekedett, és folyamatosan megfélemlítette az embereket. Politikai okokból nem valósíthatta meg azonnal a kommunista eszme nem titkolt végső célját, az egyházak és vallási formák felszámolását, de a kényszerű engedményekért jelentős árat követelt. Fokozatosan az ellenőrzése alá vonta az egyházak és a vallási közösségek belső életét, és valószínűleg a vezetők többségét kollaborációra szorította. Azért fogalmaztam az előző mondatban némi fenntartással, mert a szóban forgó korszak története ez idáig alig főtárt, csak a főbb elemeket ismerjük.

A közelmúlt történetével, szaktudományi kifejezéssel élve, a jelenkortörténettel foglalkozni nem egyszerű feladat. Még inkább így van ez Magyarországon mai sajátos helyzetében, amikor változatlanul az egész társadalmunkra ránehezedik a 20. század második felének feldolgozatlan történelmi terhe. Minden egyház jelentős mértékben megsínylette, hogy küldetése teljesítésében igen nagy mértékben korlátozták. Mi történt 1950 után egy olyan vallási közösséggel, mint az adventistáké, amely fokozottan köteletségének tartja tanításainak teljesítését, hívei számának gyarapítását? Most nem a térítés első hazai évtizedeinek hatósági üldözésével vagy az egyházak ellenszenvével áll szemben, hanem a pártállam manipulációjával, sőt, esetenként saját tagjainak erkölcsi gyengeségével. Talán mondhatjuk, hogy történet-szociológiai-lélektani törvényszerűségeként következett be, nem is a szakadás, és ismétlődött meg a személyi egyenletlenség és az intézmények rombolása. Külön kiemelem, hogy könyvében Rajki Zoltán milyen komoly tapintattal és történelmi felelősséggel viszonyul ezekhez, a sokak számára bizonyosan fájdalmas és máig emlékezetes történésekhez.

Rajki Zoltán könyve több szempontból fontos mű. Először azért, mert gondosan és pontosan dolgozva, a hazai szakirodalomban eddig ritkán tapasztal-

ható részletességgel megírja egy vallási közösség életét. Másodszor azért, mert eredményeinek jelentős része nem csupán saját közösségére, a heted-napi adventistákra vonatkozik. Bemutatja az Állami Egyházügyi Hivatal számos olyan módszerét és akcióját is, amelyre a kutatás eddig nem bukkant rá más egyházak vonatkozásában. Harmadszor azért, a két előbbiből következően, általában hozzájárul a kor megismeréséhez, nemcsak az egyházak és felekezetek történetéhez, hanem a diktatúra szélesebb társadalmi körre is kiható működésének feltárásához.

Jó szívvel ajánlom elolvasásra Rajki Zoltán könyvét mindenkinek, akit érdekel a 20. századi Magyarország története, különösen pedig azoknak, akik bíznak abban, hogy a belőle megismerhető kor soha többé nem tér vissza.

Kósa László

akadémikus, egyetemi tanár

Bevezetés

A magyarországi h. n. adventisták történetéről nem sok tudományos igényű írás jelent meg. Ezek közül kiemelkedik Szigeti Jenő *Fejezetek a H. N. Adventista Egyház magyarországi történetéből* (Budapest, 1985, H. N. Adventista Egyház) című munkája, amely az 1945 előtti időszakot dolgozza fel. Az 1945 utáni „adventitörténet” a magyar egyháztörténet-írás egyik „fehér foltja”, annak ellenére, hogy a magyar adventisták életének egyik legmozgalmasabb időszaka. Mindössze két tanulmányt publikáltak a korszakra vonatkozóan.¹ Megemlíthető még az *Adventhírnök* 1998. évi 7–8. (jubileumi) száma, amely röviden ismerteti a felekezet 100 éves történetét.

A második világháború előtt a szabadegyházakról általános értelemben véve sem jelent meg nagy számú tudományos igényű irodalom.² Többségben apologetikus célzatú műveket publikáltak, amelyeket a történelmi egyházak védelmében írtak. Példaként említhető meg Nagy Lajos: *A szekták és az ellenük való védekezés* (Komarno, 1870), Vass Vince: *Baptisták, nazarénusok, metodisták, adventisták, Údvadsereg, nemzetközi Biblia-tanulók* (Budapest, 1926, Sylvester Nyomda) és Nyisztor Zoltán több könyve a Szent István Társulat kiadásában (*Baptisták és adventisták*, Budapest, 1925, Keresztény kiskönyvtár, 9., *Adventisták*, Budapest, 1927, A magyar nép könyvtára, 10., *Baptisták*, Budapest, 1927, A magyar nép könyvtára, 3.). Később is készültek hasonló jellegű művek. A tárgyilagos hangvételű kiadványok közül Eotvös Károly: *A nazarénusok* (Budapest, 1904, Révai Kiadó) című könyvét emelhetjük ki.

A második világháborút követően egyre több tudományos irodalmi alkotás látott napvilágot a szabadegyházakkal kapcsolatosan. A szocialista rendszer jellegéből fakadóan objektív szellemben csupán a dualizmus és a Horthy-rendszer időszakáról olvashatunk. Szigeti Jenő több könyvet és számos tanulmányt publikált egyháztörténelmi és néprajzi területen. Legfontosabb művei a következők: „És emlékezzél meg az útról...” *Tanulmányok a magyarországi szabadegyházak történetéből* (Budapest, 1981, Szabadegyházak Tanácsa), Kardos Lászlóval írt közös könyve, a *Boldog emberek közössége. A magyarországi nazarénusok* (Budapest, 1988, Magvető Kiadó).

Megemlíthető még *A kisebb magyarországi magyar egyházak* (In: Lendvai L. Ferenc szerkesztő: *A magyar protestantizmus, 1918–1948*, Budapest, 1987, Kossuth Kiadó, 188–263. oldal), valamint *A protestáns kisegyházak népi vallásossága* (Dömötör Tekla főszerkesztő: *Népszokás, néphit, népi vallásosság*, Folklór, 3. Magyar néprajz, VII. kötet, Budapest, 1990, Akadémiai

Kiadó, 482–497. oldal) című tanulmánya. Közvetlenül a rendszerváltozás előtt jelent meg Fodor József *Vallási kisközösségek Magyarországon* című könyve (Budapest, 1986, Magyar Média), amely röviden ismerteti a Magyarországon meglévő szabadegyházak, vallási közösségek történetét, hitelveit, szervezeti felépítését. Néprajzi szempontból Fehér Ágnes: *Vallási endogámia a szabadegyházi közösségekben* (In: Tüskés Gábor szerkesztő: „Mert ezt la-ten hagyta.” *Tanulmányok a népi vallásosság köréből*, Budapest, 1986, Magvető Könyvkiadó, 557–571. oldal), Bereznay Zsuzsa: *Hivő Mari és a bodonyi szombatosok* (Dankó Imre–Küllös Imola: *Protestáns egyházi források, kutatók, hagyományok. Tanulmánygyűjtemény, amelyet dr. Illyés Endre emlékére ajánlunk*, Vallási néprajz, II. Budapest, 1985, ELTE, folklórtanszék, 307–348. oldal) című tanulmánya tartozik az ismertek közé.

A rendszerváltozás a szabadegyházak és a kisebb vallási közösségek kutatásának lehetőségét is elhozta. Egy évtized alatt számos munka megjelenését regisztrálhatjuk. A fontosabb művek a következők. Fazekas Csaba: *Kisegyházak és szektakérdés a Horthy-korszakban* (Budapest, 1996, Teljes Evangéliumi Diák- és Ifjúsági Szövetség–Szent Pál Akadémia), Tóth László–Makovei János–Kovács Béla–Pataky Albert: *A pünkösdi mozgalom Magyarországon* (Budapest, 1998, Evangéliumi Pünkösdi Közösség), Lukátsi Vilma: *Élőkövek. Dr. Kiss Ferenc orvosprofesszor dokumentum jellegű életrajza* (Budapest, 1990, Evangéliumi Kiadó), Fehér Ágnes: *A szabadegyházak* (in: Gesztelyi Tamás szerkesztő: *Egyházak és vallások a mai Magyarországon*, Budapest, 1991, Akadémiai Kiadó, 121–141. oldal), Berecki Lajos szerkesztésében *Krisztusért járva követségben. Tanulmányok a magyar baptista misszió 150 éves történetéből* (Budapest, 1996, Baptista Kiadó). Az utóbbi gazdag bibliográfiai anyaggal rendelkezik a magyar baptizmussal kapcsolatban.

A második világháborút követően régióink a szovjet érdekszférába kerültek, és ez meghatározta az itt található államok, köztük Magyarország kül- és belpolitikáját, benne az állam és az egyház viszonyát. Az 1945 és 1989 közötti időszak magyar történelme sem politikai, sem egyháztörténeti szempontból nem egységes. Több rövidebb-hosszabb periódusra bontható a kommunista államhatalom egyházpolitikája következtében, ami megszabta a magyar egyházak életét. Ezért hangsúlyt kell fektetni témánk tárgyalásakor az állami egyházpolitikát végző szervezetekre és ezek működési mechanizmusának ismertetésére.

Nem lehet a H. N. Adventista Egyház történetét a többi felekezettől, különösen a többi szabadegyházétól elszigetelten kezelni, mert a legtöbb életében hasonló folyamatok játszódtak le. Másrészt a magyar szabadegyházak, egykét felekezettől eltekintve, a korszak jelentős részében egy általuk létrehozott

szövetség irányítása alatt álltak, amelyet az állam felhasznált az ellenőrzésükre, irányításukra. Ezért minden időszak tárgyalásakor az állam és a H. N. Adventista Egyház viszonyát a többi egyház – elsősorban a szabadegyházak – általános történetébe beágyazva ismertetem.

Munkám periodizációja az Adventista Egyház történetének jellemző vonásait követi, amely eltérhet a politikátörténet és a történelmi egyházak esetében használttól, mivel a pártállam a Rákosi- és később a Kádár-rendszer éveiben a történelmi egyházak „betörése” után foglalkozott a szabadegyházakkal.

A H. N. Adventista Egyház az egyes időszakok eltérő kihívásaira más és más választ adott, ami jelentős mértékben determinálja a történész munkáját, témafelvetését az egyház belső életével kapcsolatban. Az 1945 és 1949 közötti időszak tárgyalásánál a felekezet misszióját helyezem központba, mivel a számukra kedvező politikai helyzetet kihasználva, dinamikus evangélizációs tevékenység bontakozott ki, és ennek köszönhetően néhány év alatt a taglétszám megduplázódott.

Az 1950-es évektől kezdve az állam a hitéletet előbb kívülről, később belülről is rombolta, az egyházi emberek által végrehajtott korlátozó politikája a felekezet életében jelentős belső feszültséget okozott, aminek eredményeként három egyházszakadás is történt (1956-ban, 1965–66-ban, 1975–76-ban). Erek alapos történeti és szociológiai vizsgálata indokolt, mivel hasonló válságok más magyarországi vallási közösségekben is jelentkeztek az említett időszakban. A fentiek mellett az egyház életét igyekszem minél több területre kiterjedően, globálisan ismertetni.

A H. N. Adventista Egyház 1945 és 1989 közötti történetének lehető legszélesebb aspektusú bemutatását a meglévő szakirodalom feldolgozása mellett gazdag és több szempontú forrásanyagra alapoztam. Így a H. N. Adventista Egyház irattárának forrásanyaga mellett a Magyar Országos Levéltár (MOL), az Állami Egyházügyi Hivatal, a Magyar Dolgozók Pártja, a Magyar Szocialista Munkáspárt és a Belügyminisztérium iratanyagát is beépítettem. A magánszemélyek által összegyűjtött iratanyag áttekintése mellett számos lelkészrel, gyülekezeti taggal, egyházi és állami vezetővel készítettem mélyinterjúkat, amely számos esetben előbbé tette és kiegészítette az írott forrásanyagot.

A Történeti Hivatal és az illetékes adventista világszervezetek vonatkozó iratainak további vizsgálata a Belügyminisztérium és az adventista világszervezetek nézőpontjából gazdagíthatja ismereteinket. Ennek ellenére a máshol fellelhető dokumentumokból, valamint az ott folytatott kutatásból főbb irányvonalakban lehet következtetni a fent említett szervezetek tevékenységére. Az 1975-ben kirobbant válság történetének feldolgozásához felhasználtam a

Kiadó, 482–497. oldal) című tanulmánya. Közvetlenül a rendszerváltozás előtt jelent meg Fodor József *Vallási kisközösségek Magyarországon* című könyve (Budapest, 1986, Magyar Média), amely röviden ismerteti a Magyarországon meglevő szabadegyházak, vallási közösségek történetét, hitelveit, szervezeti felépítését. Néprajzi szempontból Fehér Ágnes: *Vallási endogámia a szabadegyházi közösségekben* (In: Tüskés Gábor szerkesztő: „Mert ezt Isten hagyta.” *Tanulmányok a népi vallásosság köréből*, Budapest, 1986, Magvető Könyvkiadó, 557–571. oldal), Bereznay Zsuzsa: *Hívó Mari és a bodonyi szombatások* (Dankó Imre–Küllös Imola: *Protestáns egyházi források, kutatók, hagyományok. Tanulmánygyűjtemény, amelyet dr. Illyés Endre emlékére ajánlunk*. Vallási néprajz, II. Budapest, 1985, ELTE, folklórtanszék, 307–348. oldal) című tanulmánya tartozik az ismertek közé.

A rendszerváltozás a szabadegyházak és a kisebb vallási közösségek kutatásának lehetőségét is elhozta. Egy évtized alatt számos munka megjelenését regisztrálhatjuk. A fontosabb művek a következők. Fazekas Csaba: *Kisegyházak és szektakérdés a Horthy-korszakban* (Budapest, 1996, Teljes Evangéliumi Diák- és Ifjúsági Szövetség–Szent Pál Akadémia), Tóth László–Makovei János–Kovács Béla–Pataky Albert: *A pünkösd mozgalom Magyarországon* (Budapest, 1998, Evangéliumi Pünkösd Közösség), Lukátsi Vilma: *Élőkövek. Dr. Kiss Ferenc orvosprofesszor dokumentum jellegű életrajza* (Budapest, 1990, Evangéliumi Kiadó), Fehér Ágnes: *A szabadegyházak* (In: Gesztelyi Tamás szerkesztő: *Egyházak és vallások a mai Magyarországon*. Budapest, 1991, Akadémiai Kiadó, 121–141. oldal), Berecki Lajos szerkesztésében *Krisztusért járva követségben. Tanulmányok a magyar baptista misszió 150 éves történetéből* (Budapest, 1996, Baptista Kiadó). Az utóbbi gazdag bibliográfiái anyaggal rendelkezik a magyar baptizmussal kapcsolatban.

A második világháborút követően régióink a szovjet érdekszférába kerültek, és ez meghatározta az itt található államok, köztük Magyarország kül- és belpolitikáját, benne az állam és az egyház viszonyát. Az 1945 és 1989 közötti időszak magyar történelme sem politikai, sem egyháztörténeti szempontból nem egységes. Több rövidebb-hosszabb periódusra bontható a kommunista államhatalom egyházpolitikája következtében, ami megszabta a magyar egyházak életét. Ezért hangsúlyt kell fektetni témánk tárgyalásakor az állami egyházpolitikát végző szervezetekre és ezek működési mechanizmusának ismertetésére.

Nem lehet a H. N. Adventista Egyház történetét a többi felekezettől, különösen a többi szabadegyházétól elszigetelten kezelni, mert a legelső életében hasonló folyamatok játszódtak le. Másrészt a magyar szabadegyházak, egykét felekezettől eltekintve, a korszak jelentős részében egy általuk létrehozott

szövetség irányítása alatt álltak, amelyet az állam felhasznált az ellenőrzésükre, irányításukra. Ezért minden időszak tárgyalásakor az állam és a H. N. Adventista Egyház viszonyát a többi egyház – elsősorban a szabadegyházak – általános történetébe beágyazva ismertetem.

Munkám periodizációja az Adventista Egyház történetének jellemző vonásait követi, amely eltérhet a politikatörténet és a történelmi egyházak esetében használttól, mivel a pártállam a Rákosi- és később a Kádár-rendszer éveiben a történelmi egyházak „betörése” után foglalkozott a szabadegyházakkal.

A H. N. Adventista Egyház az egyes időszakok eltérő kihívásaira más és más választ adott, ami jelentős mértékben determinálja a történész munkáját, témafelvetését az egyház belső életével kapcsolatban. Az 1945 és 1949 közötti időszak tárgyalásánál a felekezet misszióját helyezem központba, mivel a számukra kedvező politikai helyzetet kihasználva, dinamikus evangélicizációs tevékenység bontakozott ki, és ennek köszönhetően néhány év alatt a taglétszám megduplázódott.

Az 1950-es évektől kezdve az állam a hitéletet előbb kívülről, később belülről is rombolta, az egyházi emberek által végrehajtott korlátozó politikája a felekezet életében jelentős belső feszültséget okozott, aminek eredményeként három egyházszakadás is történt (1956-ban, 1965–66-ban, 1975–76-ban). Ezek alapos történeti és szociológiai vizsgálata indokolt, mivel hasonló válságok más magyarországi vallási közösségekben is jelentkeztek az említett időszakban. A fentiek mellett az egyház életét igyekszem minél több területre kiterjedően, globálisan ismertetni.

A H. N. Adventista Egyház 1945 és 1989 közötti történetének lehető legszélesebb aspektusú bemutatását a meglevő szakirodalom feldolgozása mellett gazdag és több szempontú forrásanyagra alapoztam. Így a H. N. Adventista Egyház irattárának forrásanyaga mellett a Magyar Országos Levéltár (MOL), az Állami Egyházügyi Hivatal, a Magyar Dolgozók Pártja, a Magyar Szocialista Munkáspárt és a Belügyminisztérium iratanyagát is beépítettem. A magánszemélyek által összegyűjtött iratanyag áttekintése mellett számos lelkésszel, gyülekezeti taggal, egyházi és állami vezetővel készítettem mélyinterjút, amely számos esetben előbbé tette és kiegészítette az írott forrásanyagot.

A Történeti Hivatal és az illetékes adventista világszervezetek vonatkozó iratainak további vizsgálata a Belügyminisztérium és az adventista világszervezetek nézőpontjából gazdagíthatja ismereteinket. Ennek ellenére a máshol fellelhető dokumentumokból, valamint az ott folytatott kutatásból főbb irányvonalakban lehet következtetni a fent említett szervezetek tevékenységére. Az 1975-ben kirobbant válságtörténetének feldolgozásához felhasználtam a

két fél hivatalos interpretációját is. Így a Vankó Zsuzsa–Kovács Pál–Egervári Oszkár–Sonleitner Károly szerkesztésében megjelent *„Igazságot, igazságot kövess, hogy élhess...”* Egy lezáratlan fejezet az adventmozgalom XX. századi történelméből (Budapest, 1995, Keresztény Advent Közösség) című könyvet és az *„Azért aki azt hiszi, hogy áll, vigyázzon, hogy el ne essék”* című kéziratot.

¹ Rajki Zoltán: A H. N. Adventista Egyház története Magyarországon 1945–1958 között. *Magyar Egyháztörténelmi Vázlatok*, 1999, 1–2, 109–152. oldal; Rajki Zoltán: Legitimációs válság a H. N. Adventista Egyház élében az 1960-as években. *Fülszám*, 2001, 5., 84–96. oldal

² A székta szó használatától annak pejoratív, köznyelvi jelentése miatt tartózkodom. Esetlegesen hasonlata a közvélemény megfélemlését kívánja tükrözni. Az 1945 előtt létezőt kisebb vallási (adventista, baptista, metodista, pünkösdi, nazaréni) közösségek többsége összefoglalóan magát szabadegyházak nevezték, aminek hasonlata meghonosodott a szakirodalomban. Egy részük esetében egyenkénti megjelöléssel használható az „egyház” kifejezés is, mivel kiforrott tanítással, szervezettel, liturgiával, másrészt speciális vallási feladatok végzésére hivatott felkészítéssel rendelkeztek. Köznap nyelvtanában szintén az „egyház” szót használjuk az esetekben (például Metodista Egyház, Baptista Egyház, Adventista Egyház). Mivel a vizsgált kontextusban az érintett közösségek, így az adventisták is változó módon definiálták magukat (gyülekezet, mozgalom, közösség, felekezet), ezért rokonsértelem kifejezésnek használom a felekezet, közösség kifejezést is. Ugyanis a hatvanas évekig ezek a vallási közösségek mozgalmi jellegüket hangsúlyozták ki. Csak utána vált az egyház szó az esetekben általánossá, de korábban sem volt lényegesen, mivel közjogi harcukat „szabad államban, szabad egyházak” jelszavával vívták. Az egyházirajzi program során az ÁEH a kisebb vallási közösségek és a szabadegyházak esetében arra törekedett, hogy rögzített híveikkel, szervezeti stabilitással, liturgiával rendelkezzenek, és a vezetői séthány szinten összpontosítsanak. A terminológiai kérdéseket lásd a Botádon, Raymond–Bérezni, Philippe–Czerkasi, Mohamed–Léveser, Bernard–Pierre által összeállított *Szociológiai lexikon*: Gyula, 1999, Corvina Kiadó, 44–45. oldal; Farkas Csaba: *Közegyházak és szekták a Horthy-korszakban*; Budapest, 1996, Teljes Evangéliumi Döntő és Ifjúsági Szövetség–Szent Pál Akadémia, 14–15. oldal; Andorka Rudolf: *Szociológia*; Budapest, 1992, Budapesti Közgazdasági Egyetem, 394. oldal; Oldens, Anthony: *Szociológia*; Budapest, 1997, Quiris Kiadó, 447–448. oldal; Szigetvári Jenő: *...és emlékezni meg az ártól...* Tanulmányok a magyarországi szabadegyházak történelméről; Budapest, 1981, Magyarországi Szabadegyházak Tanácsa, 235–251. oldal; Ott, Klaus: Kirche, Freikirche, christliche Gruppen. In: Pfeiffer, Baldur Ed./Trüder, Lothar E./Knight, G.: *Die Adventisten und Hamburg*, Frankfurt am Main, 1992, Peter Lang, 1–17. oldal; Watson, Robert C.: Der Platz der Freikirchen in der deutschen Kirchengeschichte. In: Pfeiffer/Trüder/Knight: i. m. 17–32. oldal

1. A H. N. Adventista Egyház kialakulása, fontosabb hitelvei, szervezeti felépítése

A H. N. Adventista Egyház gyökereit a XIX. század első felében lezajlott úgynevezett nagy adventmozgalomban kereshetjük, amely Dánieli könyve 8. fejezetének 14. verse alapján 1844. október 22-re hirdette Jézus eljövételét.³ Jézus azonban nem jött vissza, aminek következtében a mozgalom széthullott. Ennek egyik ágazata az 1863-ban alakult H. N. Adventista Egyház. Tanításai alapvetően protestáns alapokon nyugszanak. Megkülönböztető hittételei az alábbiakban foglalhatók össze.

1. Jézus Krisztus főpapi szolgálata kezdődött el a mennyei szentek szentjében 1844-ben.⁴

2. Jézus visszajövetelének közelségét hirdeti.

3. A szombat megszentelése elengedhetetlen.

4. A halhatatlanság csak Krisztus eljövetelekor nyerhető el.

5. Törekcsenek az egészséges életmódra. Tartózkodnak az alkohol, a dohány, a kábítószer és a Szentírás által tisztátalannak tartott állatok fogyasztásától.

6. E. G. White szolgálatát azonosítják a Jelenések könyve 12. fejezetének 17., valamint 19. fejezetének 10. versében megemlített Prófétaág Leikével, amellyel a végidő valódi egyházának rendelkeznie kell.⁵

7. A felnőttek alámerítkezéses keresztségét gyakorolják.⁶

A H. N. Adventista Egyház struktúrája 1901-re alakult ki, és a következő fontosabb egységekre bontható.

1. A gyülekezet az egyes híveket tömörítő szervezett testület.

2. Az egyházterület (röviden terület) több gyülekezetet magába foglaló szervezeti egység.

3. Az unió több egyházterületet magába foglaló szervezet.

4. A *Generál Konferencia* az egyházszerkezeti legnagyobb egysége, amely átfogja a világ minden részén levő uniokat. Aegységei (tagozatai) a divíziók, rájuk ruházott igazgatási felelősséggel, egy meghatározott földrajzi területen.

Az egyházszerkezeti forma jellemzi. A végrehajtói hatalmai a gyülekezeti tagság szavazatával felruházott képviselők és tisztségviselők gyakorolják. Minden szervezeti egységet, illetve egyházi intézményt választott bizottság irányít. A gyülekezetet a tagság által kijelölt bizottság és a terület által odahelyezett, gyakran több gyülekezet pasztorálását végző lelkész egymással együttműködve kormányozza. A döntő szót a *felszentelt lelkész*

vagy vén (presbiter) elnökletével a gyülekezet bizottsága mondja ki.⁷ A helyi gyülekezetekben további (szombatiskolai, diakóniai, missziós, ifjúsági, tábor- stb.) bizottságok funkcionálnak, a különböző szolgálati ágak irányítása céljából.⁸ A gyülekezeti tagság elnyeréséhez, illetve elvesztéséhez a tagság többségének szavazata szükséges. A helyi gyülekezetek azonban 1931-től kezdve a Generál Konferencia által jóváhagyott *Gyülekezeti kézikönyv* rendelkezéseit sem hagyhatják figyelmen kívül. A területet a gyülekezetek küldöttei és a lelkészek által megválasztott területi bizottság irányítja a területi elnök vezetésével. Feladata a helyi gyülekezetek kül- és belmissziójának koordinálása és segítése. A terület alkalmazásában állnak a lelkészek, segédlelkészek. Az unióbizottságot a területek által delegált küldöttek választják. Feladata a területek közös ügyeinek intézése, a különböző tevékenységi körök koordinációja, illetve olyan kérdések eldöntése, amelyek unió szintű összefogást igényelnek, mint például országos programok, jogi ügyek, társadalmi, külföldi kapcsolatok. A Generál Konferencia tisztségviselőit az unióküldöttek választják ötvenente. Az ismétlődő jeleggel megrendezésre kerülő generál konferenciái ülésen döntéseket hoznak a fontosabb hiteli, erkölcsi, nagyobb szervezeti (divíziós szintű), egyházjogi, valamint bel- és külmissziói kérdésekben (világviszonylatban). Az ülések között a végrehajtó-bizottság veszi át a szerepet, de döntését a Generál Konferencia vagy a végrehajtó-bizottság éves ülése felülvizsgálhatja. Nézeteltérések esetén a szervezetek, illetve az intézmények a magasabb szintű, közvetlen felettes szervezeti egységhez folyamodhatnak. Megoldatlansága esetén az ügy feljebb kerül a Generál Konferenciához vagy a végrehajtó-bizottsághoz. A szervezeti szabályzat szerint minden szintű bizottság munkájában meghatározott számú laikus vesz részt.⁹

⁷ A H. N. Adventista Egyház kialakulásáról bővebben lásd Erdélyi László: *Egyetemes adventizmus*; Budapest, 1985, H. N. Adventista Egyház; Gerbet, Robert: *Le Mouvement Adventiste*; Dummaris-Lys, 1950, Les Signes des Temps; Knight, George: *In Erwartung seines Kommens. Eine Kurzschilderung der Siebentags-Adventisten*; Lüneburg, 1994, Advent-Verlag; Maxwell, C. Mervyn: *Tell it to the World. The Story of Seventh-day Adventists*, Mountain View (California)-Omaha (Nebraska)-Oshawa (Ontario), 1977, Pacific Press Publishing Association; Knight, George: *Es war nicht immer so. Die Entwicklung adventistischer Glaubensüberzeugungen*; Lüneburg, 2002, Advent-Verlag; Mueller, Konrad F.: *Die Frühgeschichte der Siebentags-Adventisten bis zur Gemeindegründung 1863 und ihre Bedeutung für die moderne Irenik*; Berlin, 1995, Eos-Verlag.

⁸ A mennyei szentek szentje, a szűk keresztmetszű, kevésbé a jehovisták templomai közül nézve, ahol a frigiditása volt túlzható. Ide csak a főpap léphetett be évente egy alkalommal, az engedelmis napján (Mózes III. könyvének 16. fejelete). A Zsidóknak írt levele 8-9. fejelete szerint az ókori templom, illetve szűk a mennyei előképe volt, míg a főpap szerepét Jézus vette át.

⁹ E. G. White (született Ellen Gould Harmon [1827-1915]), a H. N. Adventista Egyház egyik meghatározó személyisége. A férje, James White, akivel 1946-ban kötött házasságot, több évig volt az adventista világszervezet elnöke. E. G. White az egyház hívei szerint próféta volt. Írtai 43 könyvben és 4000 cikkben jelentek meg, amelyek jelentős befolyást gyakorolnak a felekezet életére.

¹⁰ Az adventista hitelvek bővebben megtalálhatók Heins, Hans: *Dogmatik. Glaubenslehre der Heiligen Schrift*; Bern, 1978, Europäisches Institut für Fernstudium című művében. Szinonimaként szintén az adventisták esetében a keresztény, alámunkerítés és a bemenőkerítés kifejezés.

¹¹ Felismegő lelkész: olyan lelkész, aki keresztelhet, esküthet, árvacsorát tarthat, és a hatáskörébe tartozó gyülekezetekben szavazást vezethet le. Vén (presbiter): a lelkész mellett felszentelt személyeket végighit, de csak azokban a gyülekezetekben, ahol megválasztották.

¹² Diakónia: a gyülekezeti élet nagy részét átfogó szolgálati ág, lelkérgondozást, az árvacsorából való segítségnyújtást és az imaháló rendszerének biztosítását foglalja magában. Tábor: a jórészt munkán és a nagyobb összejövetelek alkalmával tartott szociálisrendszárgyűlés.

¹³ *Egyházszerkezet*; Budapest, 1986, H. N. Adventista Egyház, 37-39. oldal; az egyház szervezetről bővebben lásd Oliver, Barry David: *SDA Organizational Structure: Past, Present and Future*; Berrien Springs (MI), 1989, Andrews University Press (Andrews University Seminary Doctoral Dissertation Series, Volume XV.)

2. Az adventizmus fejlődése Magyarországon 1945-ig

Magyarországon az első adventisták a külföldi missziómunka eredményeként, az 1890-es évek első felében jelentek meg Erdély területén.¹⁰ Az első gyülekezet 1898-ban alakult meg Fogarason, és megérkezett az első lelkész is hazánk területére. 1902 és 1912 között megkezdődött az egyházszerkezet kialakítása. Magyarország ebben az időszakban a Német-Orosz Unióhoz, és ezen belül pedig az Osztrák-Magyar-Balkáni Misszióterülethez tartozott. Az önálló magyarországi terület Magyar Egyesület néven 23 gyülekezettel és 400 taggal 1908-ban jött létre. A taglétszám gyors növekedése miatt 1910-ben két részre bontották, Transzszilvániai Egyesületre és Magyarországi Misszióterületre. A Duna Uniót 1912-ben alakították meg, amely egészen 1919-ig állt fenn. A magyarországi területeken kívül ide tartozott még a Balkán-félsziget nagy része is. Az I. világháború után a Duna Unió megszűnésével a megmaradt magyar területeken az egyházat 1919-ben Budapesten szervezték meg 400 taggal, unióként azonban 1925 óta működik. Ekkor két egyházterületet alakítottak ki, a Közép-magyarországi Egyesületet és a Kelet-magyarországi Egyesületet. 1926-ban létrejött a Nyugat-magyarországi Terület is.

A Horthy-rendszer idején az 1895. évi 43. törvénycikk továbbra is érvényben maradt, amely az egyházakat három kategóriába sorolta. A bevett (római és görög katolikus, református, evangélikus, ortodox, unitárius, izraelita) vallásfelekezetek számos előjoggal rendelkeztek, élvezve az állam anyagi, erkölcsi és politikai támogatását. A törvényesen elismertek (1945-ig a baptisták és a mohamedánok) számára biztosították a szabad működés lehetőségét, az említett előnyök és állami támogatás nélkül. A gyakorlatban a Horthy-korszakban az elismert státusban levő baptista felekezetet hasonlóképpen kezelték a többi kisegyházzal.¹¹ A két világháború között az el nem ismert egyházakkal kapcsolatosan a törvény szellemétől idegen értelmezést gyakoroltak. Nem illette meg őket a nyilvános, közös istentisztelet tartásának joga. Közös istentisztelet céljából zártkörű gyűlést tarthattak. Előírták összejöveteleik hatósági ellenőrzését, és azon 18 éven aluliak nem vehettek részt. Sem ingó, sem ingatlan közös vagyonuk nem lehetett. A „szektaként” kezelt kisegyház sem tagjaival, sem mással semmiféle jogviszonyban nem lehetett. A szabadegyházak gyakorlatilag a helyi hatóságok jó- vagy rosszindulatának voltak kiszolgáltatva.¹² Helyzetük súlyosbodott, mert Keresztes-Fischer Ferenc bel-

ügyminiszter, a baptista és a metodista egyház kivételével, az összes szabadegyház működését betiltotta.¹³ Az adventista egyház vezetése 13 hónap illegális után Biblia-követők Felekezete néven újjászervezte az adventista gyülekezeteket. A fenti nehézségek ellenére a felekezet erősödött. 1920-ban még 611, 1924-ben már 1063, 1935-ben 2404, 1945-ben pedig 3608 tag élt Magyarországon. Többségük a Tiszántúlon, valamint Budapesten és környékén lakott.

¹⁰ A. H. N. Adventista Egyház 1945 előtti történetével kapcsolatban bővebben lásd Szegedi: *Fejlesztés...* i. m.

¹¹ Fareban: i. m., 16-17. oldal

¹² Szegedi: *Fejlesztés...* i. m., 166-167. oldal

¹³ A 363500/1939. BM számú rendelet, in: *Magyarországi rendeletok tíru, 1939*. Budapest, 1940, Magyar Királyi Belügyminisztérium, 2376-2377. oldal

3. A H. N. Adventista Egyház története 1945 és 1949 között

A) Az adventisták helyzete a magyar társadalomban

Az 1944 végén, 1945 elején megindult politikai változások lehetővé tették a szabadegyházak számára, hogy lépéseket tegyenek közjogi helyzetük javításáért. A Baptista, H. N. Adventista, Keresztény Testvérgyülekezet, az Údvadsereg és az Ókatolikus Egyház vezetői felismerték, hogy létszámukból és lehetőségeikből adódóan önmagukban képtelenek a jogaikért eredményesen küzdeni, ezért 1944 őszén megalakították a Magyarországi Szabadegyházak Szövetségét (MSZSZ). Létrehozásában, munkájában a divízió egyetértésével az adventista egyház is aktívan részt vett.¹⁴

A szövetség megalakulásakor a Magyarországon működő szabadegyházak közös érdekképviseletként működött. Már 1945 márciusában egy, az ideiglenes kormányhoz intézett memorandumban hozta nyilvánosságra elképzelését *Szabad államban, szabad egyházak* címen. Célja egy új vallási törvény megalkotása, amely az állam és az egyház szétválasztásán nyugodna, biztosítaná az egyház autonóm működését. A különböző felekezetek egyenlő jogokkal rendelkeznének, megszüntetve a bevett, elismert és az el nem ismert felekezetek közötti különbségtételt.¹⁵

A Magyarországon átmenetileg hatalomra jutott államhatalom egyházpolitikájának célja megegyezett a szabadegyházak legfontosabb követeléseivel, és a baloldali szövetségest látott bennük a politikai katolicizmus (valamint a többi történelmi egyház túl nagy hatalma) elleni küzdelemben. Másrészt a hatalmat fokozatosan magukhoz ragadó kommunisták először a történelmi egyházak (elsősorban a Római Katolikus Egyház) erejét kívánták megtörni, és ehhez szívesen elfogadták a kisegyházak támogatását, amelyek tagjainak gondolkodását bizonyos mértékű antikatólicizmus jellemezte. Ennek köszönhetően az MSZSZ vezetői több alkalommal a sajtó nyilvánossága előtt kifejtették véleményüket, amely megegyezett a kormány érdekeivel. A sajtótermekekben is a pillanatnyi állapotnak megfelelő politikai tartalmú cikkek, gondolatok jelentek meg.¹⁶ Az utóbbi oka részint bizonyos intézkedésekkel való egyetértés (például a fakultatív hitoktatás bevezetése); illetve tisztában voltak azzal, hogy esetleges semlegességük vagy ellenállásuk fölösleges üldözésnek tenné ki a felekezeteket a Szovjetunió által támogatott kommunisták részéről. Így az államhatalmat támogató cikkek jelentek meg a nem val-

lással kapcsolatos kérdésekről is, mint például az államosításról, a baloldali pártok támogatásáról a választásokon, az internacionalizmusról. Azonban meg kell jegyezni, hogy a szabadegyházak élén tevékenykedő vezetők baloldali múlttal rendelkeztek, ezért az új államhatalom nem tartotta szükségesnek a felekezeteknél a vezetők cseréjét. Ugyanakkor a régi kapcsolatok felelevenítése a hatalmat megragadó baloldallal hasznosnak ígérkezett a számukra.¹⁷

A történelmi egyházakkal ellentétben, amelyeket 1946 nyarától egyre több támadás ért, a szabadegyházak ezt a periódust „a felszabadulás éveiként” éltek át.¹⁸ Az 1939-es betiltás után 1945. július 31-től szabadon működhetek. A Belügyminisztérium engedélyt adott az MSZSZ-nek, hogy a tagegyházai-ban működő evangéliumi munkásait személyi igazolással lássa el. Vallásos önszervezetek nem estek gyülekezési tilalom alá. Nem kellett hatósági engedélyt kérniük istentiszteleteik tartására. A templomaik, imatermek és az egyházi célokra szolgáló helyiségei mentesültek a hatósági igénybevétel alól.¹⁹ Az 1946. évi köztársasági államformáról szóló I. törvénycikk bevezető része biztosította az állampolgárok természetes és elidegeníthetetlen jogaként a szabad vallásgyakorlatot. A kormány pedig 1946. július 4-i rendeletében hatálytalanította az 1938. évi XVII. törvénycikk 3. §-át, amely alapján betiltották az általuk szektáknak nevezett vallásos gyülekezeteket, és vagyontárgyaik felől rendelkeztek.²⁰ A belügyminiszter érvénytelenítette az 1939-es BM-rendeletet, amely működésüket államellenesnek minősítette, és betiltotta.²¹ Sőt a honvédelmi miniszter rendeletében a katonaság területén is hasonló kedvezményeket biztosított a lelkeszeik részére, mint a bevett és elismert vallásfelekezetek egyházi személyei részére.²²

A szabadegyházak legfontosabb célkitűzései megvalósultak. Megszüntették a bevett és az elismert felekezetek közötti különbségtételt.²³ Az 1949-es magyar alkotmány kimondta az állam és az egyház szétválasztásának elvét.²⁴ A fakultatív hitoktatás bevezetésével pedig a gyermekeknek nem kellett más, elismert vagy bevett felekezet hittanát tanulni.²⁵ Helyzetüket azonban nehezítette, hogy a törvényesen elismert vallásfelekezetté alakulásukra vonatkozóan az 1895. évi XLIII. törvénycikk 7-8. és 18. §-a érvényben maradt. Eszerint az elismerés megtagadható, ha ellentétes a vallási közösség működése a közérközséggel és az ország törvényeivel, hitéleti és szervezeti téren azonos valamelyik elismert vallásfelekezettel, illetve sérti valamelyik törvényesen elismert egyház érdekeit. Az állam által elfogadott szervezeti szabályzatot megtehető későbbi változtatást kötelesek voltak jóváhagyás végett a vallásügyi és közoktatási miniszternek előterjeszteni. Az államilag el nem ismert közösségek többsége számára a legális alapot az MSZSZ jelentette.²⁶

A szabadegyházi közösségek életében 1945 és 1949 között nem csupán a közjog területén, hanem a mindennapokban is javulás következett be. Hitcélüket komolyabb zaklatás nélkül gyakorolhatták, a missziós lehetőségeik kitérültek a középületekben tartható nyilvános előadások tartásával, valamint a könyvek, traktátusok, újságok kiadásával, terjesztésével.²⁷ Így az iskolákban a tanítás után lehetőség nyílt istentiszteletek tartására.²⁸ 1948-tól kezdve még a Magyar Rádió is alkalmat adott havi három félóránál hosszabb vallásos műsorok sugárzására, 1950 szeptemberéig, amelyből egy-két előadást adventista tartott.²⁹

A szabadegyházi vezetők a világháborút követően a nemzetközi kapcsolataikat is ápolhatták. Az államhatalom direkt vagy indirekt módon már ezekben az években elvárta a magyar viszonyok propagandisztikus bemutatását. A szabadegyházi vezetők igyekeztek ennek eleget tenni, és javaslatokkal próbálták serkenteni az államhatalmat a különböző intézkedések megtételére, amelyek kedvezőbb nyugati megítélést eredményeztek volna. Ezek ténylegesen javítottak volna a vallási életen. Másrészt 1945 és 1949 között a kisegyházak vezetői léthelyzetükből fakadóan a pozitívumokat érzékelték elsősorban, mivel az 1948-tól tapasztalható hatósági atrocitások helyi szinten jelentkeztek.³⁰

A H. N. Adventista Egyháznak az MSZSZ-ben folytatott tevékenységét az egyházon belül már ezekben az években többen elleneztek, teológiai okokra hivatkozva. Ezért a Magyar Unió körlevélben tudatta a tagsággal a szövetség célját, amely vallásszabadsági kérdésekben való érdekképviselést takar, és nem tervezik egy közös felekezet kialakítását.³¹

A politikai változást kihasználva, 1948-ban a H. N. Adventista Egyház lépéseket tett az állami elismeretés ügyében. A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium a kérelem jóváhagyása mellett foglalt állást, de az Igazságügyi Minisztérium két ok miatt elutasította. **1.** A felekezet hitelveit tartalmazó felsorolás 23. pontja az állami törvényeknek való engedelmességet alárendelte az isteni parancsolatoknak, ami ellentétben állt az 1895. évi XLIII. törvény-cikk 3. §-ával. **2.** A felekezet által beadott szabályzat 24. §-a szerint az országos választókonferencia kétharmados szavazattöbbséggel szabályokat alkothatott, amelyek akár el is térhettek az állam által esetlegesen jóváhagyott szervezeti szabályzattól. Ennek tiltása ugyanis nem szerepelt benne. Az Igazságügyi Minisztérium jóindulatát jelzi ezekben az években, hogy a fentiekben túl több ponton javítást javasolt a későbbi belső viták elkerülése végett, amely elsősorban az egyház pénzügyi, adminisztratív, szervezeti területére terjedt ki. Az elismeretés sikertelensége miatt a H. N. Adventista Egyház működésének háttérét is az MSZSZ adta, és rá is az egyesületekre vonatkozó általános rendelkezések voltak érvényesek.³²

Az adventista misszió hatását befolyásolta az egyházzal alkotott közvélemény. A társadalom ugyanis az egyház közjogi helyzetének javulása ellenére a többi kisegyházhoz, vallási csoporthoz hasonlóan, továbbra is szektaként kezelte a felekezetet.³³ A különféle kisegyházak, szekták közötti különbséget sem érzékelték. A legnagyobb problémát ezzel kapcsolatban az jelentette, hogy az úgynevezett szabadegyházakat összekeverték olyan vallási közösségekkel, mint például a Jehova tanúi, ami az államhatalom szemében különösen 1948 után vált veszélyessé, pacifista tanai (például a fegyverfogás tilalma) következtében. Ezért a Szabadegyházak Szövetségének vezetői több nyilatkozatban határolták el magukat tőlük.³⁴

A szabadegyházakkal – így az adventistákkal is – a nem egyházi sajtó köveset foglalkozott. A róluk szóló híradás közül kettőt emelhetünk ki. A liberális *Világ* 1946. június 18-i számában közölt az adventistákról tárgyilagos híradást.³⁵ A másik említésre méltó újságcikk (a *Debreczen* című újság 1949. április 17-i száma) a helyi hatóságok tudtával jelent meg, és célja a kisebb felekezetek lejáratása. A szerző összekeveri az úgynevezett szabadegyházak tanait, vallásos életét a különböző rajongó vallásos csoportokéval, és térhódításuk megakadályozása érdekében felvilágosítási munkát sürget a nép körében. A cikkben egy-két mondatban más vallásos közösségek mellett megemlíti az adventistákat is, negatív előjellel.³⁶

A történelmi egyházak sajtója és könyvkiadása a kisegyházak 1945 utáni térhódítása következtében több alkalommal foglalkozott a „szektakérdéssel”, illetve hitvédelmi iratokban polemizált velük. Például a katolikus *Új Ember* című hetilap az 1948-ban megjelenő *Van-e szektaveszély?* című cikkében a szabadegyházak társadalmi hatását próbálta ecsetelni, és az ellenük való védekezés lehetőségeit vázolta. Egyik nyilatkozatában Vető Lajos evangélikus püspök is aggodalommal figyelte az egyházában mind jobban erősödő adventista és metodista szellemiséget. Ezen túlmenően megjelentek olyan újságcikkek, könyvek, amelyek külön is foglalkoztak az adventistákkal. Bereczky Albert református püspök a politikai adventizmus ellen cikkezett, amely az értelmezésében nem más, mint politikai nyelven a reakció, illetve a Biblia nyelvén a hitetlenség.³⁷

Az adventisták (népiesen *szombatisták*) társadalmi megítélése a többi szabadegyházi közösséghez hasonlóan negatívnak mondható. Tagjait – ahogy általában a „szektatagokat” – nem egy esetben „fanatikus, bigott” embereknek gondolták. Az előítélet gyökerét az adventisták és a környezetük közötti eltérő életmódban találhatjuk meg. Valószínűleg a tiszta étkezés, a szombatünnepelés, az alkoholfogyasztás és a dohányzás tilalma és egyéb kegyességi gyakorlatok is irritáló megítélést válthattak ki.³⁸ Az adventista életvitel nem

kellő ismeretére jó példa a „motoszkaest” mendemondája. Ekkor a néphit szerint „az elsötétített szobában a fiatal legények a bent lévő lányok közül kiválasztják jövőendő feleségüket, úgy, hogy a megfogott lány ruhájából kivágnak egy darabot”.³⁹ A társadalom előéletét tükrözi, hogy a lakosság megvetette azt az ismerőst, aki – népiesen szólva – szombatiszta, vagy más kifejezéssel, „hivő” lett. Egy felmérés szerint a korszakban a nem adventista háttérből az egyházhoz csatlakozók legalább kétharmada szenvedett környezetének ellenállása miatt. Különösen a szülő és gyermek, valamint a férj és feleség viszonylatában fordultak elő viharos jelenetek.⁴⁰

Az előítéletek miatt a lakosság egy része idegenkedve fogadta az adventista missziós erőfeszítéseket, főleg ott, ahol az egyháznak addig nem sikerült szervezett formában megjelennie: félve attól, hogy az általában nagy érdeklődéssel kísért előadás-sorozat után valaki – főleg, ha esetleg egy közeli rokon – adventista lesz. Ebből adódóan előfordultak inzultusok, amikor a helyi lakosság egy része tettelesen bántalmazta vagy bántalmazni akarta az ott munkálkodó adventista csoportot. A fenti esetek falvakban történtek, kizárólag 1945 és 1950 között, mivel később az evangélikációs előadások helyszíne a gyülekezet lehetett, amit a lakosság tudomásul vett. Másrészt a városi vagy a nagyobb településeken élő lakosság jobban megírta a különféle vallási kisebbségek jelenlétét.⁴¹

B) Az egyházszervezet újraépítése

A második világháború befejezése után, az 1945 és 1948 közötti években a Magyar Unió számára lehetőség nyílt a nemzetközi adventista vérkeringésbe való bekapcsolódásra. Ismét kapcsolatba léphetett a divízióval és a Generál Konferenciával. Ez az unió működésének újjászervezésében való anyagi és szervezeti támogatásban is megnyilvánult. Ugyanis a divízió vezetői, Michnay László unióelnök sürgetésére, felismerték, hogy a világháború szenvedései előkészítették az emberek szívét a keresztény tanításra. Így a néhez helyzetben levő magyar adventista misszió jelentős anyagi támogatást kért és kapott. A Magyar Unió vezetői a divízió ülésén képviselheték a magyar érdekeket, és a világszervezet képviselői személyes tanácsaikkal támogathatták a magyar fejlődést. A divízió több tisztviselője járt Magyarországon, részint a választások alkalmával, részint a különböző osztálymunkák eredményességének elősegítése érdekében. A világszervezettel való szoros kapcsolatot jelzi, hogy a tervezésnél az unió és az egyházterületek vezetői figyelembe vették a határozatait és javaslatait. Pénzügyi okok miatt és útlevel hiányában a magyar egyház elnöke nem tudott részt venni a Generál Konfe-

rencia ülésén, de javaslatára a divízió egy olyan amerikai személyt szándékozott küldeni a magyar helyzet tanulmányozására, aki érdeklődést mutatott Németország és Ausztria irányában is.⁴²

A világszervezet és a nyugati uniók a lehetőségeikhez mérten szeretetadományokkal támogatták a leg súlyosabb helyzetben levő lelkészeket, könyv-, népevangélistákat, illetve tagokat. Ugyanakkor ügyeltek arra, hogy a magyar lelkészek egyéni vagy egyéb úton ne vándoroljanak ki az Egyesült Államokba, ami gyengítette volna a magyar misszió helyzetét.⁴³

Az egyház vezetése fontos feladatának tekintette az egyházi élet és a misszió újraindítását. Meg kellett szervezni az osztálymunkát, az egyházterületek tevékenységét, és a különböző tisztségekre meg kellett találni a megfelelő személyt az elhunytak, illetve az országot elhagyottak pótlására. Személyi kérdésekben a divízió jelenlétében megtartott uniós és területi választások hoztak végleges döntést. Az egyház elnöke Michnay László maradt. A taglétszám másfélszeresére való növekedése és az aktív missziós tevékenység következtében az unió vezetése – a divízióval egyetértésben – létrehozta a negyedik egyházterületet, Dél-magyarországi Egyházterület néven.⁴⁴ A területeket kerületekre bontották, amelyeknek élére kerületvezetőket helyeztek. Szerepük a kerületi ügyek intézése mellett a hatáskörük alá tartozó gyülekezetek helyileg megoldatlan problémáinak intézése volt.⁴⁵ A korszak egyház-kormányzatának jellemző vonása volt, hogy a vezetés igyekezett mindenkit a képességeinek megfelelően bevonni az egyházi életbe, valamint támogatta a helyi kezdeményezéseket. Ezáltal a tagság figyelme a helyi kérdések felé koncentrálódott, és az uniós szintűek nem foglalkoztatták. Az egyházi alkalmazottak területén is érvényesült ez az elgondolás. Így a vezetésben meglevő ellentétek sem mozgatták meg a híveket. Az unióelnök és köre azonban ügyelt arra, hogy náluk jobb képességűek ne kerülhessenek olyan helyzetbe, amely veszélyeztethetné a pozíciójukat.

A világháború eseményei egészen a divízió szintjéig a szervezeti fegyelem lazulásához vezettek, ezért felhívták a tagság és lelkészség figyelmét az ügyek intézésének helyes sorrendjére (gyülekezet, kerület, terület, unió, divízió, Generál Konferencia).⁴⁶ Az egyházvezetésnek „a megakadt gépezetet is újra kellett indítani” a misszió hatékonysága érdekében, ezért az országos elnökség helyreállította a központi irányítást, mert az egyházterületi osztálytitkárok önállóan építették ki tevékenységüket. Az osztálymunka országos egyesítésére a területi titkárok és az unió vezetése között 1947. február 25-én, 26-án és 27-én, Budapesten megbeszélésre került sor, amelyen elhatározták, hogy a titkári értekezleteket negyedévenként rendezik meg, és a stratégiai tervezésbe bevonják a prédikátorokat is. Ezáltal a népevangélist-

lai, a szombatiskolai, diakóniai, az ifjúsági és gyermekmunkát országos szinten koordinálták.⁴⁷

C) Az evangélizáló egyház

A második világháborút követően a missziós lehetőségek bővülése és a missziós sikerek következtében emelkedett a lelkészek száma. Amíg 1936-ban 29 lelki munkás tevékenykedett az egyházban, addig 1947-ben 61 fő, ezek többsége a háború után kezdett tevékenykedni. A választások idején, 1948-ban már csaknem 80 alkalmazott dolgozott a felekezetben, nem számítva a könyv-*evangélistákat* (könyvterjesztőket) és a kiadói alkalmazottakat. Közülük 64 fő volt lelkész, de csak 52 végzett pasztorációs munkát. Egy, az utóbbi kategóriába tartozó prédikátorra átlagosan 2-3 helyi közösség jutott, megközelítőleg 100 taggal. Ekkoriban mindössze 25 felszentelt lelkész volt. Közülük 16 dolgozott kizárólag gyülekezeti munkában, ami 8-9 helyi közösség feletti felügyeletet jelentett, 300-350 taggal. Ezért rájuk általában egy kerületet bízta 8-9 gyülekezettel, és irányításuk alatt több missziómunkás és segédprédikátor végezte a pasztorációs és missziós feladatot 2-3 helyi közösségben, de a felszentelt lelkészi teendők a kerületvezetőkre hárultak. A gondot fokozta, hogy a lelkészek majdnem fele kezdő, úgynevezett próbalelkész volt.⁴⁸

A korszak lelkészképzése – mint ahogy a fentiekből kitűnik – rendhagyó módon alakult. A II. világháború előtt szolgálatba lépettek a külföldi (friedensau, marienhöhe) adventista lelkészképzési intézményekben képeztek, azonban 1945 után a helyzet megváltozott. Ugyanis a közösség dinamikus erősödése, valamint a háborús veszteségek szükségessé tették új Bibliamunkások felvételét, akiket képzés nélkül – többségüket elemi iskolai végzettséggel – munkába állítottak. A területtől több évi kiemelkedő könyvevangélistai munka, illetve népevangélistai és önkéntes prédikatori tevékenység után meghívást kaptak a szolgálatra. Ugyanakkor az egyház vezetése a prédikátorértekezleten „lelkésztovábbképzést” folytatott, és különféle segédanyagokkal igyekezett őket segíteni. A kerületi lelkészértekezleten kívül az unió első országos lelkészértekezletét a második világháború után 1949. szeptember 19. és 29. között tartotta Budapesten, ahol elsősorban Szentírás-tudományi, hitelvi, gyülekezetgondozási kérdések és a különféle gyülekezeti osztályok feladatai kerültek napirendre. A tíznapos lelkészértekezleten belül a felszentelt lelkészek külön megbeszéléseket folytattak, amelyek kizárólag gyakorlati jellegű problémákra (például a szombatünnepléssel, házassággal kapcsolatos kérdésekre) terjedtek ki. A lelkészértekezlet egyben egy korszak-

ot lezáró esemény egyik elemének is tekinthető a felekezet életében. Ugyanis a misszió marginális szerepet játszott a tematikájában, és csupán az osztálytitkári jelentésekben esett róla szó, míg az előadásokban és a referátumokban az egyház belső problémáit tárgyalták, mint a divat vagy a pártoskodás kérdését, amely előrevetítette az ötvenes évek meghasonlását a közösség életében.⁴⁹

A vezetők természetesen megtették a lépéseket az intézményes lelkészképzés irányában. Az 1948-as uniókonferencia határozatot hozott egy magyarországi misszióiskola létrehozására, amelynek megvalósításához a divízió segítségét kérték. Az iskola 20 fővel, Bajor László vezetésével még abban az évben, októberben elkezdte működését.⁵⁰ A hallgatók 80 százaléka (16 fő) a könyvevangélistai munkából került ki, mivel a bejutás legfontosabb szempontja az eredményes könyvevangélistai szolgálat volt. Érettségizett alig akadt közöttük. Nagy részük több-kevesebb elemi osztályt végzett. Nekik levelező formában kellett megszerezniük az érettségi bizonyítványt később, a hatvanas években, az egyházvezetés kívánságára. Ennek megfelelően a két-éves képzés során több, az alpműveltséghez tartozó tárgyat is oktattak az egyébként bentlakásos iskolában. Az első évet 16 diák fejezte be, de a következő évet már csak tízen folytatták, mert hatan a lelkészhiány miatt prédikatori szolgálatba léptek. A terv hosszabb távon öt évfolyamos misszióiskola létrehozása volt, hogy a lelkészek „minden vonalon helytálló, széles látókörű és tudású, de mélységesen hívő lelkületűek legyenek”. A fenti elképzelés nem válhatott valóra, mert állami nyomásra az iskola 1950. április 2-án megszűnt.⁵¹

A második világháborút követő néhány évben az Adventista Egyház magyarországi életében is a misszió került előtérbe. Ez megegyezett a divízió által kiadott javaslatok szellemével, amely a szervezett, nyilvános evangélizációra helyezte a hangsúlyt, az egyház minél magasabb lélekmentési eredménye érdekében.⁵² Az országban tapasztalható, és a legtöbb magyarországi felekezetben megfigyelhető hitéleti megújulás az Adventista Egyházra is érvényes volt. Az egyház taglétszáma 1945 és 1949 között 3608 főről 6107-re emelkedett. A magyarországi hitelesítés sikeréhez jó alapot adott, hogy a II. világháború pusztítása, a nyomában kialakult szegénység az ország lakosaiból negatív életérzést váltott ki. A háború borzalmainak megismétlődésétől való félelemérzetet továbbfokozta a kommunista hatalom megjelenése, amely a társadalom minden rétegét személyes és vagyoni biztonságában fenyegette. Különösen a parasztság megélhetési lehetőségei nehezültek. A fenti okok miatt a lakosság többsége bizonytalanságban élt, és figyelme problémáinak megoldásaként a vallási tanítások felé irányult. A vallásos élet meg-

élenkülését elősegítette a korszakban a vidéki emberek szabad idős lehetőségeinek korlátozottsága, ezért – különösen az őszi és téli hónapokban – a mezőgazdasági munkák befejeztével szívesen fogadtak az emberek egy-egy evangélikációs előadásra történő meghívást vagy bibliai témákról való beszélgetést, főleg tanyákon vagy falvakban.⁵³

Az adventista misszió sikeréhez hozzájárult a dinamikus ígértetés is. Ugyanis a hitelvek ismertetése mellett kiemelt szerepet kapott a próféciák beteljesedésének magyarázata. Különösen Jézus Krisztus második adventjének közeledtét hitték és hirdették az adventisták. A társadalmi krízishelyzetet e világtörténelmi esemény előjelének tartották. A történelmi egyházaktól lélekben egyre jobban eltávolodó egyéneknek a többi felekezet „tévedéseivel” szemben „a bibliai igazságot” tarták fel. Dinamikus közösségi életet, valamint a Biblia tanításának megismerését ígérték a kor igazságot kereső embereknek. Ugyanakkor nem feledkezhetünk el egyes személyek szélsőségesen apokaliptikus (a közeli atomháború kópét esetelős) és antikatólikus megnyilvánulásairól sem, amely háttérbe szoríthatta az evangéliumot.

Az egyház vezetése a helyi evangélikációs előadások ösztönzése, valamint a könyvevangélistái, a népevangélistái és az önkéntes prédikátori munka szervezése mellett különböző programokkal segítette valamennyi egyháztag bekapcsolódását az adventista hit terjesztésébe. Az 1944 elején készült úrlapból megtudhatjuk, hogy egy laikus melyik szolgálati ághoz csatlakozhatott.

1. Evangélikációs munka. A) Népevangélistai munka. B) Igazságot minden házhoz. C) Levelezőcsoport. D) Imacsoprot

2. Iratterjesztés. A) Traktát. B) Folyóirat. C) Könyv.

3. Jóléti munka. A) Tábeamunka hetente. B) Napsugárcsoport. C) Családi látogatás D) Tábitha-tagsági díj havonta. E) Hozzájárulás a szegények étkezési költségeihez.⁵⁴

A központ a negyvenes évek második felében több országos missziós jellegű programot is megszervezett.

1. **Igazságot minden házhoz.**⁵⁵ A valamikor 1946 és 1948 között ismét életre hívott (a negyvenes évek elején ugyanis már alkalmazták), az ország területét átfogó program azokat a településeket érintette, ahol egyidejűleg a prédikátor előadást vagy a népevangélista családi bibliaórárt tartott. A sorozat 12 egymásra épülő traktátusból állt. Rendszeres munkával tudták csak elérni, hogy az adott községben minden házhoz kiadványonként tervszerűen elvigyék a sorozatot.

A vezetők a munkafolyamat kezdeteként a bedolgozandó területet ábrázoló tervrajzot és nyilvántartási füzetet osztottak ki az illetékességi körükbe tartozó körzetek részére. Ezek tovább-bontották az elvégzendő feladatot; vagyis

felelősöket rendeltek a gyülekezetekhez, településekhez, akik a gyülekezeti tagok munkáját koordinálták általában egy-egy településen, ami néhány utcát fogott át, és a feladat végrehajtását a tervrajzon vezették le. A munkafolyamat végén a tervrajzok pontos másolatát visszajuttatták a területhez, amellyel egyben az irányító ellenőrzését, az elvégzett munka értékelését is biztosították.

A végrehajtók felé határozott követelményként jelölték meg, hogy a traktát átadásakor mellőzzék a missziós beszélgetést. Csupán néhány szót szólhattak a kiadványokról, és meghívták az érintettet az előadásra vagy a bibliaórára. A traktátot ingyen osztották szét, de az érte felajánlott pénzüsszeget köszönettel elfogadhatták, amit a gyülekezet traktátpénztárában helyeztek el.

2. **Nagymisszióbét (könyvbét) és aratási hálamunka.**⁵⁶ 1950-ig jellegét tekintve a missziós programok közé sorolhatjuk. A nagymisszióbét tavasszal egy héttig, az aratási hálamunka ősszel négy héttig tartott. Ennek során a tagság, a gyülekezeti ifjúság, valamint számos barátkozó vállalta, hogy bizonyos értékű, az adventisták által kiadott könyvet, traktátust értékesít, és a befolyt összeget az egyháznak adományozza. Sokan azonban az eladott könyvek ára mellett pénzbeli adománnyal is támogatták az egyházat a fenti akciók során. A gyülekezetek és a területek számára is meghatározták az elérendő célt a taglétszámnak megfelelően.

Az egyház vezetése értékelté az elvégzett munkát. Az aratási hálamunka esetén az országos elnökség országos emlékvándorlapot adott a taglétszámhoz viszonyítottan legjobban teljesítő gyülekezetnek. Ezenfelül a területek is jutalmazták a legeredményesebben tevékenykedő gyülekezeteiket. Továbbá a célt teljesítő, illetve túlszámnyaló tagok célszalagot kaptak. A céltől elmaradó gyülekezeteket a területi titkár levélben értesítette, hogy tegyenek meg mindent a cél teljesítésére, elsősorban azon tagok felkeresése által, akik a munkában nem vettek részt, vagy kevéssel járultak hozzá a gyülekezet által addig elért teljesítményhez.

Az egyház e két programmal két gondot is megoldott. Részint a tagok többsége számára nagy nehézséget okozó szegénységet kiküszöbölte, mert a könyvterjesztéssel a kívánt összeget be tudták fizetni, ugyanakkor az egyház tanítása is terjedt. Másrészt a kiadó nagy összegű bevételhez jutott könyveknek eladása nyomán, ami lehetővé tette újabb kiadványok megjelenését.

3. A misszió fontos ágaként funkcionálhatott volna *Az Idők Jelei* című havilap áprilisi számával elindított **korszerű Biblia-tanfolyam**, amelynek keretében az érdeklődők „toborzását” a gyülekezeti tagok feladataként jelölték meg. Létrehozását a Generál Konferencia javaslatára az 1948-as választókonferencián határozták el, de az említett havilapot 1950-ben betiltották, ami egyben a tanfolyam bezárását is jelentette. Működtetését a következőképpen

terveztek. A gyülekezeti tagok kiemelhették *Az Idők Jelei* című folyóiratból a négy oldal terjedelmű tanfolyamanyagot, és átadták azon ismerőseiknek, akik nem jártak a gyülekezetbe, és nem kerültek érintkezésbe az egyházzal. Az emberek a tanfolyam anyagát áttanulmányozva válaszoltak a feltett kérdésekre. A következő anyag átvételekor a kitöltött lapot visszajuttatták, ami a misszióvezető vagy traktátkezelő közvetítésével *Az Idők Jelei* szerkesztőségében javítottak, majd a kitöltőnek visszapostázták. Később a tanfolyam működését gyülekezetenként megszervezett csoportokkal kívánták továbbfejleszteni, amelyet egy arra a célra kiválasztott vezető fog össze, és a munkában részt vevők legfeljebb négy személyvel foglalkoztak volna.⁵⁷

4. Az 1948. évi uniós és területi választásokon, 1941 után ismét, elhatározták, hogy gyülekezetenként megszervezik a „**Nyerj egy lelket**” csoportot a taglétszám 1949. év végére történő megduplázására.⁵⁸

5. A gyülekezeti tagok missziós elkötelezettségét erősítették a hónap első szombat délelőttjén tartott **misszió-istentiszteletek**. Minden 13. szombatot pedig „toborzónapként” jelölték meg. Az év egy-egy szombatját a népevangélizáció, a rádiószolgálat, valamint a könyvevangélistai munka fontosságának kihangsúlyozására szentelték.⁵⁹

A **könyvevangélisták**⁶⁰ az adventista misszióban úttörő szerepet tölthettek be. Munkájuk alapját az jelentette, hogy az egyház nyomdájának épületét a háború után újjáépítették. A kiadó a gyülekezet belső életéhez szükséges irodalomon kívül a misszió számára sok könyvet indított útjára. A kor nevezetesebb könyvei 32, 48 és 64 oldalas traktátusok voltak, kortárs magyar adventista szerzőktől.⁶¹

A könyvevangélisták az egyházterület által kijelölt helyen dolgoztak, és minden tanyát, házat átba ejtettek. A könyvek eladása mellett missziós feladatokat is elláttak, hiszen kötelességük közé tartozott az érdeklődők felkutatása, előkészítve a „talajt” az evangélizációs előadásokra vagy családi bibliaórákra. Ugyanis komoly érdeklődőkre találva, jelezték a környéken szolgálatot teljesítő lelkésznek vagy a közelben levő gyülekezet vezetésének, hogy vegye át az illetővel történő foglalkozást, vagy nagyobb érdeklődés esetén tartson az adott helységben evangélizációs sorozatot. Az őszi és a téli hónapokban a könyvek eladása mellett ismertették a településen folyó adventista programokat, amennyiben indultak ilyenek. A könyvek eladása szintén a missziós magvetéshez sorolható, mert felkelthette az érdeklődést az adventista tanok iránt, sőt többek megtérését eredményezte.

A könyvevangélisták „toborzása” az úgynevezett könyvevangélista-szombatban, a könyvevangélistai munka méltatása és anyagi támogatása mellett történt. Azonban a könyvevangélistai munkát nem végezhetette bárki, mivel

olyan rátermett tagokat igyekeztek felvenni, akik elsősorban az Adventista Egyház által kiadott könyvek terjesztését választották élethivatásuknak. A jelentkezési lap mellé a gyülekezeti bizottság javaslatát kellett csatolni. Többeknek a helyi lelkész ajánlotta a munkába állást. Előfordult, hogy a szolgálatba lépést megelőzően a jelentkezőt a terület könyvevangélista-vezetője látogatta meg tájékoztató elbeszélgetés céljából.

A kezdőket, általában képzés nélkül, egy tapasztalt könyvevangélista mellé helyezték dolgozni, hogy megtanulhassa a munka fortélyait. Továbbképzésük területenként vagy országos könyvevangélista-értekezleteken történt, ami 7-10 napig is eltarthatott. A könyvevangélista-osztály vezetői a módszertani újdonságok mellett, lelkesítették a tanfolyamok hallgatóit, és megragadták a lehetőséget lelki életük ápolására. A könyvevangélisták életében a fenti korszakban nagy jelentőségű volt az 1948-ban Budapesten megtartott értekezlet a divízió könyvevangélista-osztálya vezetőjének jelenlétében.⁶²

Az országban a könyvevangélisták száma a II. világháború után folyamatosan növekedett. Míg a háború előtt, 1936-ban 59 könyvevangélista volt az országban, addig 1947 végére elérte a 77 főt. A legtöbbben 1948 tavasza és 1949 nyara között dolgoztak, amikor létszámuk meghaladta a 100 főt. Majd könyvterjesztési és megélhetési problémák miatt csökkent a létszámuk. A különböző kategóriákban dolgozók aránya is változott. Az újrakezdésből következőleg a „rendes” könyvevangélisták aránya rendkívül alacsony volt, mindössze 10 százalék (9 fő a 83-ból), és csak 1948 áprilisa után stabilizálódott a korszak végéig 20 és 30 fő közé. A próba-könyvevangélisták száma 45-60 fő (50-60%), és az úgynevezett időszakos (kezdők) száma szintén 20-30 (20-30%) fő között mozgott 1948 és 1950 között.⁶³

A könyvevangélistai munka országos ügyeit az unió könyvevangélista-vezetője irányította. A területeken folyó tevékenységet pedig a területek könyvevangélista-osztályának vezetői fogták össze. Ezenkívül feladatuk volt negyedévenként egy-két napot dolgozni házról házra, minden, a hatáskörük alá tartozó könyvevangélistával, ezzel is segítve a munkájukat. Ilyenkor a forgalom hasznát a könyvevangélistának számolták el, mert a vezető a területtől kapott fix fizetést. Az együtt végzett munka eredményét azonban a könyvevangélista-vezető jelentette. Magukat a könyvevangélistákat egyenletesen osztották el a különböző területek között, függetlenül azok létszámától, mert a területek számára nem jelentettek nagy kiadást, de „az úttörőmunkában” szükség volt rájuk.

A könyvevangélista fizetését a teljesítménye után kapta. Általában az eladott könyvekből nyert bevétel 50 százalékát, valamint az általa eladott *Boldog Élet* című újságból befolyt pénzüsszeg 60 százalékát kapta kézhez.⁶⁴

Rendszerint a gyülekezetek tagjainál szálltak meg, ellenszolgáltatás nélkül, és onnan kiindulva járták a környék településeit. Étkezésüket maguk oldották meg, bár a legtöbb esetben az őket befogadó család anyagi ellenszolgáltatás fejében főzött rájuk.

Megélhetésük a munka során megszerzett tapasztalatokon kívül nagyban függött a környéken élő emberektől, ahol dolgoztak. A tanyákon, kisebb falvakban, illetve a protestánsok és az ortodoxok által lakott területeken könnyebb volt a könyvek és az újságok forgalmazása, ugyanis a katolikusok közül többen az egyházi jóváhagyást keresték az eladásra szánt kiadványokon. Körükben a könyvek címlapján található kereszttel díszített kiadványokat értékesítették eredményesen. A szegényebbek általában az olcsóbb füzeteket, a vékonyabb könyveket keresték, mivel a drágábbak vásárlását anyagi lehetőségük korlátozta. Így a középmodúak jelentették a drágább adventista irodalom számára a legjobb vásárlóréteget. Alaposabb felkészültséget igényelt a városokban történő árusítás, és a nemzetiségi viszonyok is befolyásolták a munka eredményességét.

Munkakörülményeiket nagymértékben meghatározták az időjárási viszonyok, hiszen télen-nyáron, fagyban, forróságban és sárban is dolgozniuk kellett. A megélhetésükre a bizonytalanság volt a jellemző. A visszaemlékezők szerint az 1000 Ft feletti forgalmat már kielégítő teljesítménynek könyvelhették el, ebből már meg lehetett élni.

A könyvevangélisták munkáját a havonta megjelenő *Könyvevangélista Értesítőben* értékelték, és rangsorolták őket a munkában eltöltött idő, valamint a forgalom alapján. Az értesítő adataiból kitűnik, hogy az első csoportba tartozó és a próba-könyvevangélisták többsége havi 100-160 órát dolgozott (1947. márciusban 51%, 1948. októberben 65%, 1949. júniusban 71%, 1949. októberben 64%), ami átlagosan heti 22-35 órát jelentett. Az adatok kritikus értékelésénél számításba kell venni, hogy munkaterületük a családjuktól gyakran távol esett, és a kor közlekedési lehetőségei a maihoz jóval fejletlenebbek voltak (általános esetben gyalog és kerékpárral közlekedtek). Többségük átlagos forgalma nem haladta meg a havi 1000 Ft-ot (1948. októberben 65%, 1949. júniusban 79%, 1949. októberben 74%), vagyis adódhattak megélhetési problémáik, ha családostak voltak, és a háztartásuk nem rendelkezett bevételi forrással. Ugyanis a faluban az egy főre jutó átlagos kiadás egy hónapban 208,66 Ft, míg a városban 298 Ft volt 1949-ben. Az egyedülálló könyvevangélisták többsége, ha szűkösen is, de meg tudott élni a munkájából. Ezért az egyház lehetőségeihez mérten ruha-, konzerv-, illetve úgynevezett téli segélyben részesítette őket. A legjobb könyvforgalmazók fizetése azonban meghaladhatta a havi 1000 Ft-ot is.⁶⁵

Tevékenységüket a belügyminiszter engedélyezte, amit a könyvevangélista-igazolvánnyal együtt ismertek el érvényesnek. Helyi szinten előbb az önkormányzatnál, majd később a rendőrkapitányságon kellett jelentkezniük, hogy működésüknek törvényes keretet adjanak. Ennek ellenére a Rákosi-korszak kezdetétől gyakrabban számíhattak a helyi hatóságok zaklatására, munkakörülményeik 1949 végére egyre lehetetlenebbé váltak, de az önkényeskedések ellenére iratterjesztési munkájuknak csak az egyházi kiadó 1950-es államosítása vetett véget, aminek következtében minden magyarországi adventista könyv és folyóirat kiadása befejeződött. Tekintettel a magyarországi politikai-társadalmi körülményekre, hivatalosan 1950. június 15-vel szüntette meg a könyvevangélistai tevékenységet az unió.⁶⁶ A könyvevangélisták nagy része a polgári életbe tért vissza, másik része az egyház alkalmazásába került, felduzzasztva az adminisztrációt vagy a többségében képzetlen lelkészi kart. Alkalmazásuk komoly feszültséget okozott, mivel a „világi” szakmát választani kényszerülők egy része sérelmezte mellőzését.

Az adventizmus erősödését a népevangélistai és az önkéntes prédikátori munka nagymértékben elősegítette.⁶⁷ Megfigyelhető, hogy azok a gyülekezetek fejlődtek a legdinamikusabban, ahol a laikusok a lehető legnagyobb mértékben bekapcsolódtak a gyülekezeti és a missziómunkába.

A népevangélistai munka kezdetei a harmincas évekre vezethetők vissza. A Generál Konferencia ekkor indította el az úgynevezett népevangélista-mozgalmat, amelynek lényege, hogy a kiképzett laikusokat a falvakba, városokba küldték, kis csoportok létrehozásának feladatával. Magyarországon 1938-ban a Generál Konferencia családmi missziótikára tartotta az első népevangélistatanfolyamokat. Eelőször a területi értekezleteken a prédikátorokat képezték ki, hogy alkalmassá váljanak a laikusok tanítására. A prédikátoroknak vizsgán kellett bizonyítaniuk a tananyag teljes elsajátításának megtörténtét.⁶⁸ A következő években, különösen 1945 után, az ország minden területén a helyi gyülekezetek módszertani tanfolyamokat szerveztek, amelyeket a helyi lelkész vagy a területi titkár tartott. Az alábbi témákat ölelte fel. **1.** Hogyan tartunk bibliaóráit? **2.** A h. n. adventisták története. **3.** A munka befejezése. **4.** Az idő és a munka. **5.** Bibliai témák vázlatának kidolgozása. A felsoroltakon kívül dolgozatot írtak, és a bizonyosságtétel gyakorlatát sajátították el. Ez utóbbi a különböző vallásúak megközelítésének módját, az észrevételeikre történő reagálást, valamint a Biblia-forgatás tudományát tartalmazta. Az oktatás vizsgával zárult, amely után a hallgatónak a népevangélista-igazolvány megszerzéséhez legalább öt bibliaórát kellett adnia egy általa felfedezett, komoly barátkozónak.⁶⁹ Az igazolványt az egyház területi szervezete hiteljesítette, évente megújította, és visszavonta, ha az illető népevangélista erkölcsstelen életmó-

döt folytatott, vagy a gyülekezeti és népevangélistai életét elhanyagolta. Tevékenységét az igazolványban feltüntetett településeken folytathatta.

A népevangélista a költségtérítésen kívül az egyháztól semmilyen javadalmazást nem kapott. Ennek ellenére sokrétű, felelősségteljes feladatokat látott el: barátokozókat készítet fel a keresztségre, házi istentiszteleteket és szombati prédikációkat tartott; levéve a sok gyülekezettel rendelkező lelkész vállaira nehezedő nagy teher egy részét.

Továbbképzésüket szolgálta (amit az 1948. évi konferencia XI. határozata is szorgalmazott) a kerületenként negyedévente tartott népevangélista-értekezlet, amelyen munkatervet és megfelelő módszertani eligazítást kaptak, kiegészítve a szükséges lelki táplálékkal és a munkavégzéshez szükséges nyomtatott vagy gépelt anyaggal. A népevangélisták ezek mellett rendszeres beszámolót küldtek a területhez az elvégzett munkájukról.⁷⁰

Budapesten 1948. szeptember 6. és 15. között, először Magyarországon, önkéntes prédikátor-tanfolyamot tartottak, amelyen jelen volt Rose, a Generál Konferencia jóléti titkára és Cross, a divízió könyvevangélista-osztályának vezetője. Pénzügyi okok miatt az egyház nem tudott mindenkit meghívni, de a meghívottak egy részének költségeit egészben, illetve részben felvállalta. Sokan saját költségükön vettek részt az oktatáson. A tanfolyamon összesen 245 fő jelent meg, és 115 személy vizsgázott. A sikeresen vizsgázottak oklevelet kaptak a kurzus elvégzéséről, amely lehetővé tette számukra az egyház beleejegyzésével történő nyilvános előadások tartását.⁷¹

A laikus evangélizáció meghozta gyümölcsét. A lelkészek mellett számos egyszerű tag képessé vált nyilvános előadások, családi bibliaórák tartására, amely jelentősen hozzájárult a taglétszám növekedéséhez. 1947-ben mintegy 220 népevangélista és 140 önkéntes prédikátor 617 személyt nyert meg összesen. Az országban 1948 első felében a 900 személy megkeresztelésének több mint felét a laikus misszió eredménye. Csak a Tiszántúlon 1948 második felében 311 népevangélista tevékenykedett, és 452 főt készítet a keresztségre. A laikus misszió erejét és növekvő dinamikáját mutatják a további adatok. 1946-ban, a Dunántúli Egyházterületet leszámítva, 80 önkéntes prédikátor összesen 784 előadást tartott 18 909 fő előtt. Ugyanezen a területen 1947-ben már 134 néppredikátor 965 előadásán 41 147 fő vett részt. A népevangélisták szintén a két térségben 1947-ben 10 332 bibliaórát tartottak meg 21 210 fő jelenlétében, és 17 344 missziólátogatást folytattak le. Vagyis a népevangélizáció eredményeként az egyház több ezer személlyel tudta a tanítását megismertetni. A fenti adatok tárgyyszerű ismeretéhez hozzátartozik, hogy a Tiszántúlon az emberek fogékonyabbak voltak a számukra új tanítás iránt, amit tükröz, hogy amíg egy önkéntes evangélista előadá-

sán a Tiszántúlon átlagosan 80-130 fő vett részt, addig a Központi Egyházterületen 8-20 személy.⁷²

Az egyház központilag kiadott előadásvázlatokkal és útiköltség-térítéssel segítette a laikus evangélizáció sikerét. A gyülekezetek a kiegészítő szolgálatok (ének, zene, vers) végzésére, ahol megfelelő számú fiatal volt, ügynevezett napsugárcsoportot hoztak létre, ami időközönként segítette a laikus evangélizációs előadásokat. A napsugárcsoport útiköltségét eleinte a terület állta, azonban 1948 márciusától a résztvevők maguk fedezték az utazással járó kiadásokat.⁷³

Az önkéntes prédikatori munka a klasszikus népevangélista-mozgalom hanyatlásához vezetett. A népevangélisták ugyanolyan előadásokat tartottak, mint egy prédikátor, aminek eredményeként sokan megkeresztelkedtek. Az evangélizáció területén többeket – lelkészeket, laikusokat – a keresztségi eredmények számszerű növekedése motivált. Így számos esetben a közösségépítés és az új tagok megfelelő lelkigondozása elmaradt, ami többeknek az egyházból történt kimaradásához vezetett. Ez is tükröződik főleg az ötvenes, hatvanas évek veszteségeiben és több gyülekezet visszafejlődésében.

A veszteségeket az egyház vezetése is észlelte. Ezért a divízió kérte a lelkészeket, hogy a jelölteket alaposabban készítsék fel a keresztségre, törekedjenek arra, hogy a keresztelendők az alapelveket a mindennapi életükben gyakorolják. Felhívta a figyelmüket a családlátogatás fontosságára, valamint a szimpatizánsok bevonására a szombatiskolába. A hazai vezetés pedig előírta a prédikátorok számára a népevangélisták tevékenységének ellenőrzését, támogatását. A népevangélizációval kapcsolatos másik problémát a magas költségek jelentették, amiket több-kevesebb sikerrel megpróbáltak csökkenteni.⁷⁴

A gyors tagnövekedéssel járó fellazulás problematikájával az egyház vezetése a gyülekezeti vének és vezetők országos értekezletén is foglalkozott. Megoldásként a lelkigondozást és a fegyelmi intézkedéseket helyezték előtérbe. A gyülekezeti munka hatékonyságának növelése érdekében gyülekezeti szinten is az osztályok bizottságán keresztül szándékoztak irányítani az osztálymunkát. A mélyebb imaélet érdekében a gyülekezetekben és a csoportokban imacsoportok megszervezését tervezték.⁷⁵

D) A H. N. Adventista Egyház a statisztika tükrében

Az 1945 és 1950 közötti missziós erőfeszítések eredménye az egyház statisztikai helyzetében is jelentős változást hozott.

1. számú táblázat

A Magyar Unió taglétszámának alakulása 1945 és 1949 között

Sorszám	Megnevezés	1945. év	1946. év	Változás % -ban, 1946/45	1947. év	Változás % -ban, 1947/46	1948. év	Változás % -ban, 1948/47	1949. év	Változás % -ban, 1949/48	Változás % -ban, 1949/45
1.	Taglétszám (Ö)	3608	3861	107,01	4456	115,4	5482	123	6107	111,4	169,5
2.	Kizárások (Ö)	nincs adat	119	-	107	89,9	168	157	184	109,5	-
3.	Keresztelés (Ö)	nincs adat	798	-	884	107,9	1230	141,5	827	65,1	-

Forrás: Szigeti Jenő és Erdélyi László gyűjtése alapján.

Az országban tapasztalható vallásos megújulás eredményeként az adventisták száma is megnőtt. A gyors növekedés okát, a II. világháború utáni lelki válság útkeresése mellett, abban láthatjuk, hogy a fenti években az újjászervezett egyház intézményei aktív működésbe kezdtek, és a vallásszabadság helyzete is ekkor volt a legkedvezőbb. Ebből következik az alámerülő magas száma (lásd az 1. számú táblázat 3. sorát). Ennek eredményeként 1950-re a tagság megközelítőleg 40-50 százaléka 1945 és 1949 között csatlakozott a felekezethez, 90 százalékban nem adventista háttérrel érkezve. A hírtelen nagy tömegben áramló emberek beépítése a közösség életébe nem ment zökkenőmentesen, amit a fenti táblázat kizárásokra vonatkozó adatai is tükröznek. A táblázat adataiból látható a taglétszám bővülése évről évre, 1949-ben pedig közel 70 százalékkal növekedett a közösség taglétszáma az 1945. évhez viszonyítva. A kizárások száma 1948-ban szembetűnően magas, ami az előző évhez képest 57 százalékos fejfutást jelent. Ha a taglétszám és a kizárások 1949. évi gyors bővülését az 1946. évhez hasonlítjuk, a dinamika közel azonos mértékű, vagyis 1949-ben 58,2 százalékkal emelkedett a taglétszám 1946-hoz képest, a kizárások száma pedig 54,6 százalékkal.

A létszámbeli növekedés a tagság területi megoszlásában is változást eredményezett. A tiszta növekedés több mint felét a Tiszántúl adta. Ennek eredményeként a térség dominanciája tovább erősödött az egyház életében; így közel minden második tag ott élt. Párhuzamosan csökkent a Budapesten élő

adventisták aránya, 21 százalékról 19 százalékra. Településtípusok szerint a községekben és a tanyákon a sikeres adventista misszió következményeként az itt élők taglétszámának egyházon belüli aránya bővült.

Az adventista misszió számos olyan településen volt eredményes, ahol a II. világháború előtt még nem létezett gyülekezet. Ennek ékes bizonyítéka, hogy a gyülekezetek száma 1945 és 1949 között 62 százalékkal nőtt (1945-ben 100 a gyülekezetek száma, 1949-ben 162 gyülekezet). Minden évben átlagosan 15 új gyülekezet alakult (1946-ban 15, 1947-ben 13, 1948-ban 17, 1949-ben 17).

A nemek arányát tekintve a vizsgált korszakban nem történt komoly változás. Az egyház hazai történetének nagy részében a férfiak csupán harmadát, negyedét alkották a tagságnak, és ennek következtében elég magas lehetett az egyedülálló nők, özvegyek, illetve a más vallásúval házasságban élő nők aránya.

Az adventista misszió elsősorban a reformátusok körében működött sikeresen. Az 1945 és 1950 között megkereszteltek 44,1 százaléka kálvinista volt. A másik két nagyobb történelmi egyház közötti missziót sem mondhatjuk eredménytelennek, hiszen az új tagok 36 százaléka eredeti vallását tekintve katolikus, 6,2 százaléka pedig evangélikus volt. Vagyis az országos arányt figyelembe véve, a reformátusság vesztesége aránytalanul magasabb (a református egyháznak az országos lakosságban betöltött aránya 21,9%), és a katolikus egyháznak ebből a szempontból jóval kisebb arányú a vesztesége (a katolikus egyház lakossági aránya 67,8%). Az evangélikus áttértek aránya nem sokban tér el a társadalomban betöltött súlyuktól (a megtértek között 6,2%, míg a lakosság 5,2 százaléka evangélikus volt). A többi vallás aránya a megkereszteltek között elhanyagolható. Az egyház missziójának erejét bizonyítja, hogy a megkereszteltek csupán 6 százaléka volt adventista gyökerű.

A létszámnövekedés az egyház megfiatalodásával is együtt járt. 1945 és 1950 között a tagság 25-30 százaléka 30 év alatti lehetett, míg a 60 év felettek aránya 17-19% között mozgott. Ha összevetjük a magyarországi demográfia adataival, akkor az egyház kormegoszlása a 15 évnél idősebb magyarországi lakossághoz viszonyítva, arányaiban megegyezik azzal. A tagság foglalkozási és iskolázottsági képéről nem rendelkezünk pontos adatokkal, de a rendelkezésünkre álló források alapján a tagság nagy többsége mindössze elemi iskolát végzett. A középiskolát végzettek, de különösen az érettségizettek elenyésző számban voltak jelen. Foglalkozásukat tekintve a tagság kétharmadát kitevő nők nagy többsége a kor viszonyainak megfelelően háztartásbeli volt. A tanyákon, falvakban, községekben élő férfiak túlnyomó része mezőgazdasági munkával foglalkozott. A városban élő férfiak között pe-

dig az egyszerű munkások nagyobb arányi képviseltek. A foglalkozás szerkezetét tekintve, a helyzet az ötvenes évek végéig nem sokat változott.

A fenti adatokból kitűnik, hogy az adventista misszió elsősorban az Alföldön (különösen a Tiszántúlon) a történelmi (református, kisebb részben katolikus) egyházak egyszerű, főleg falusi, a mezőgazdaságban tevékenykedő hívei között volt eredményes. A gyülekezeti életre élenkítőleg hatott, hogy a közösséghez csatlakozók fele 30 év alatti lehetett. A gyülekezetek számának gyors emelkedése pedig az úttörőmisszió sikerét jelzi. Az evangélizációs eredmények a későbbi évtizedek egyházpolitikájára is hatottak, mivel a könyvevangélista-munkában és a népevangélista-mozgalomban részt vettek évtizedekig a gyülekezeti élet befolyásos személyiségei voltak. Erejüket az adta, hogy „a fénykor nemzedéke” sokáig a legnépesebb kohorszáat alkotta a felekezeteink.

E) A H. N. Adventista Egyház belső élete

A taglétszám gyors emelkedése a felekezet számára felvetette az összejeveteli helyiségek problémáját. 1947-ben 17, egyházi tulajdonban levő kápolna és imaterem volt, ami a 128 gyülekezethez viszonyítva elhanyagolható arány (13%). A többi gyülekezet bérterményben, illetve a hívek lakásán működött. Ugyanakkor a jogi helyzet kedvezően alakult, mert az egyház 1945 után rendelkezhetett tulajdonnal. Ezért a gyülekezetek kiszolgáltatottságának könnyítése érdekében a Magyar Unió a saját ingatlanainak arányát akarta bővíteni, amelynek anyagi fedezetül az 1948-as uniókonferencia határozata értelmében létrehozták a Kápolnaalapot. Értékelve a Magyar Unió erőfeszéseit, a Generál Konferencia az összegyűjtött pénz háromszorosát adta. A Kápolnaalap legkomolyabb építési vállalkozása a békéscsabai imaház felépítése volt, amely az ország legnagyobb (600 fős) befogadóképességű adventista kápolnája a vizsgált történelmi korban.⁷⁷ Ebben a néhány évben kapott imaházak Székesfehérvár, Szeged, Pestlőrinc, Kispest, Hajdúböszörmény, Pesterzsébet, Felsőgöd, Debrecen, Miskolc és Győr.

A taglétszám növekedéséhez jó alapul szolgált az egyház belső életének szervezethez. A tagmegtartásban fontos szerepet töltött be a szombatiskola. ezért a szórványok számára ügynevezett családi vagy otthoni osztályokat hoztak létre, és a tanítóknak havonta látogatniuk kellett őket. Ezekben az években a szombatiskolai tagok száma 5-10 százalékkal haladhatta meg a gyülekezeti tagok számát. Ennek magyarázata, hogy a szombatiskolai tagságnak nem volt feltétele a gyülekezeti tagság, sőt szorgalmazták a keresésségre készülő barátkozók szombatiskolai tagságát is. A divízió az 5 részükre külön osztályok létrehozását javasolta.⁷⁸

Az egyház vezetése központilag szervezett programokkal is igyekezett színesebbé tenni a gyülekezetek életét. Közülük legfontosabbak a következők.

A) Konferenciák. Az egyes körzetek, kerületek adventhívői, illetve barátkozói számára konferenciákat szerveztek évente két alkalommal, tavasszal és ősszel, két-három napos időtartamban. Az Igét az unió és a terület vezetői hirdették. Nagy jelentőségű eseményként tarthatjuk számon az egyes térségek gyülekezeti tagjainak életében, hiszen alkalmat adott a találkozásra; és az ország „Legjobb igehirdetőit” hallgatva, nagy lelki áldásban részesülhettek. A konferenciaalkalmak fontossága az unió és a területi vezetés számára a tagsággal való kapcsolattartás szempontjából kiemelkedő, valamint a prédikációkkal a kor kihívásaira és problémáira adhatták meg a választ.⁷⁹

B) Imahét. Az év utolsó hetében tartották. Céljai a következők voltak. **1.** Hálaadás az elmúlt évről. **2.** A tagok önvizsgálata. **3.** Imádság önmagukért. **4.** Imádság a gyülekezetekért. **5.** Imádság az egyházért. **6.** Imádság az állam és az egyház vezetőiért. Ennek során a Generál Konferencia által kiadott anyagot olvasták el, és beszéltek meg, illetve imádkoztak az elhangzottak értelmében. Az adventista világszervezet koordinálása szerinti program a világon élő adventisták részére nyolc imaheti istentiszteletet jelölt ki. Magyarországon általában három nap alatt négy vagy öt istentisztelet keretében tartották meg. Az imaheti adományokat a hét záró szombatján gyűjtötték be, gyakran a havi tized nagyságú összeget megjelölve célként.⁸⁰

C) Önmegtartásos hét. Az egyhetes programot nyáron rendezték meg. Az önmegtartásos hét végén a szombat délelőtti istentiszteleten a tagság és az egyház alkalmazottai az előző héten kiosztott borítékokban egyheti jüvedelmüket ajánlották fel az egyháznak, a szegényebbek egyhavi tizedet.⁸¹

D) Egy-egy szombat valamilyen központilag megjelölt téma jegyében telt el. Megemlíthetjük például a keresztyén otthon, a vallásszabadság, a Profétaság Lelke, a szombatiskola, a jóléti szolgálat, a mértékletesség, az egészségügy, a korszerű igehirdetés, a diakónia, a belmisszió és az önkéntes evangélizáció napját. Emellett tartottak ima- és böjtnapokat. Ezen túlmenően minden hónap szombat délelőtti je a misszió, a harmadik délelőtt pedig a tábor jegyében telt el. A hónap utolsó délelőttjén imaórát tartottak. A hónap első, második és negyedik szombat délutánját pedig az ifjúság birtokolta.⁸²

A fentiek túl további országosan kiemelkedő programok említhetők, mint az MSZSZ által rendezett reformációs és vallásszabadsági emlékest, amelyet 1946 és 1949 között minden év október 30-án tartottak meg a Zene-művészeti Főiskola nagytermében. A magyarországi adventizmus 50. évfordulójának tiszteletére tartott 1948. év jubileumi eseménysorozata szintén nevezetesen alkalmakat jelentett a kor adventistáinak életében, amely az egyház

vezetését „forrásgyűjtő” munkára ösztönözte. Az *Idők Jelei* 1948. augusztusi és szeptemberi száma a felekezet magyarországi történetét, illetve az akkori nemzetközi misszióját mutatta be. A jubileumi hálaadási istentiszteleteket a gyülekezetekben augusztus 28-án tartották meg, amelynek keretében lehetőséget adtak az idősebb tagoknak tapasztalataik elmondására, az összegyűjtött adományokat pedig a kápolnaalap részére ajánlották fel.⁸³

A tagok megtartásában a legfontosabb szerepet a diakónia szervezetének tulajdoníthatjuk. A kisebb gyülekezetekben, szórványokban csekélyebb a jelentősége, mert a gyakorlatban sok esetben nem is működött. A tagok jól ismerve egymást, a fellépő problémákra gyorsan reagáltak. A nagyobb gyülekezeteknél már szervezett diakóniával találkozhatunk, ahol igyekeztek a diakónus kiválasztásánál figyelembe venni az illető érdeklődését és korát. Természetesen a nagyarányú keresztségi alkalmakkal együttjáró magas kizárási arányszám szintén arra készítette a vezetőséget, hogy szorgalmazza a diakónia kiépítését és a diakónusok képzését. Ugyanis kezdett meghonosodni az a gyülekezeti választási szokás, hogy azon személyek közül választottak diakónust, akik semmilyen egyéb tisztséget nem kaptak. Képzésüket és munkájuk közben tartását a kéthetente megtartott megbeszélésekkel próbálták megoldani. A közösség összetartó erejét bizonyítja, hogy a tagok az intézményes kereteken kívül is gyakran látogatták egymást.⁸⁴

A diakóniával működött együtt a *tábea* intézménye⁸⁵, amelynek legfontosabb feladata a vizsgált korban a szegények megsegítése volt. Ugyanis a diakónus látogatása során észlelte az anyagi jellegű problémákat, és jelezte a gyülekezet vezetése felé, amely döntött a segítség legmegfelelőbb módjáról és mértékéről. Ez lehetett pénzbeli segítség, azonban gyakrabban adtak természetbeni támogatást. A tábea a legtöbb gyülekezetben fontos szociális feladatot látott el a kor gazdasági viszonyai között. Az 1948-as unióhatározat a nagy szegénységre való tekintettel felkérte a tábeaegyleteket az aktívabb munkavégzésre; illetve a tábecamunkával nem rendelkező gyülekezeteket felszólította a szervezet létrehozására. Pénzügyi fedezetét, a háború előttihez hasonlóan, adakozással és a tábea részére történő munkával teremtették meg, és az ebből a befolyt pénzt ajánlották fel. Így például vállalták egy földterület megművelését, aratását. A lányok, asszonyok kézimunkáztak, csipkét vagy tésztát készítettek a tábea támogatására. Előfordult, hogy más gyülekezeti célra is munkát vállaltak. Több gyülekezet például az aratásból befolyt összegből vásárolta a harmóniumát. Azonban meg kell jegyezni, hogy a tábea a második világháború után elsősorban a közösség szegényebb tagjait támogatta, ami változást jelentett létrehozásának rendeltetésétől, mivel a harmincas években elsősorban a nem adventista szegények felkarolása céljából hozták létre.

Az egyház jelentősebb jóléti akciói ezekben az években a következőkben összegezhetők.

1. A külföldi segélycsomagok szétosztása, amelyek elsősorban az USA-ból, illetve Svájc-ból érkeztek, és főleg ruhaküldeményt tartalmaztak. Az 1946 és 1948 között érkezett küldemények szétosztásakor a rászorultságon kívül az egyházi feladatvállalást nézték.⁸⁶

2. A Központi Egyházterület 1947 végén a gyülekezetek számára segélyezésre pénzt utalt ki, amelyet a gyülekezeti bizottság osztott szét maximum 200-250 Ft összegben. Ennél nagyobb összeg odaítélése már területi hozzájárulást igényelt.⁸⁷

3. A nagyvárosi gyerekek vidéki adventista családoknál történő nyaraltatása az egyháztanács szervezésével és anyagi hozzájárulásával történt. Ezenfelül 30 gyermek részére lehetővé vált egy dániai nyaralás is.⁸⁸

4. Az adventista munkanélküliek segítése céljából az egyházközpont jóléti osztálya a gyülekezeti tagok segítségével összegyűjtötte a munkalehetőségeket. A probléma az volt, hogy az álláskeresők száma meghaladta a munkaadókat.⁸⁹

5. A Szociáldemokrata Párt jóléti osztályát negyedévente 200 Ft-tal támogatta az országos vezetőség, ami jelzi, hogy az egyház lehetőleg minden eszék között megragadott a rászorulóknak megsegítése, illetve a felekezet társadalmi megítélésének javítása érdekében. A baloldali blokk pártjaival való együttműködés nem csupán országos, hanem helyi szinten is jellemző volt. Így például Kunszentmártonban a tömörülés pártjai a h. n. adventisták felekezetének közreműködésével 1948. február 7-én a szakszervezeti székházban az árvíz-károsultak javára műsoros estet rendeztek.⁹⁰

A helyi kezdeményezések közül kiemelkedik a miskolci gyülekezet jóléti konyhája, amely 1945 és 1949 között állt fenn. Megközelítőleg 200 kifizetésű fizetés, illetve 120-140 ingyenes vendég járt oda, vallási különbség nélkül, a város jóléti osztályának beutalására. A debreceni gyülekezet tábea-egyesületének varrócsoportja 1948 novemberétől szintén bekapcsolódott a város szociális ügyosztályának munkájába.⁹¹ Az egyes gyülekezetek jótékonyági rendezvények szervezésével támogattak karitatív szervezeteket vagy programokat.⁹²

A fentiekben kívül meg kell említeni az unió tervét, amelynek megvalósulása esetén az egyház karitatív munkája valószínűleg jelentős fejlődésen ment volna keresztül.

1. Segélypénztár létrehozását tervezték 1948-ban, amelynek keretében 600-800, később 1000 Ft-tal segítették volna azokat a segélypénztári tagokat, akiknél valamilyen haláleset, komoly sérülést okozó baleset, illetve gyermekál-

dás következik be. Az elképzelés szerint a tagok anyagi terhe 3-4 Ft lett volna a beiratkozáskor, majd később évi 2 Ft.⁹⁷

2. Egy leányotthon létrehozását is tervezték 10-14 éves leányok számára az egykori abonyi Vigyázó-kastélyban, és fővédnökének *Rajk László*-t, a Nőszövetség elnök asszonyát gondolták felkérni. Az egyház terve szerint az épületet a Pest megyei alispán ingyenesen bocsátotta volna rendelkezésre. Rendbehozatalát az egyház saját költségén akarta megoldani, és az intézmény fenntartását állami segítség nélkül, saját erőből, illetve a belügyminiszter által engedélyezett és baráti körben terjesztett téglajegyek megváltási árából képzelték el. Lakói mindenféle fizetség nélkül a Budapesti Főkapitányság gyermekvédelmi alosztálya által beutalt veszélyeztetett leányok lettek volna.⁹⁸

3. Gyülekezeti szinten az úgynevezett *samaritánus* csoportok létrehozását vagy aktívabb működésüket tervezték, illetve egy jóléti és vegetáriánus konyha megnyitását Budapesten.⁹⁵

Az osztálymunkák közül fontos szerepet játszott az ifjúsági osztály, mivel az egyház a negyvenes évek második felében jelentős számú fiatallal rendelkezett (1947-ben 67 ifjúsági csoportban 1164 fő volt).⁹⁹ Ezt a központi vezetés különböző programokkal igyekezett elősegíteni.

a) Az ifjúsági csoportok működését támogatták a központ által az ifjúsági vezetők részére rendszeresen kiadott segédanyagok (például az *Ifjúsági Segítő*), amelyek bibliai rejtvényeket, vallásos tárgyú verseket, monológokat, párbeszédet és aranymondásokat tartalmaztak.⁹⁷

b) Az egyházterületek több napos kirándulásokat, táborokat szerveztek.⁹⁸

c) Ifjúsági találkozók, kirándulásokat, konferenciákat szerveztek egy létszámú fiataljai számára.⁹⁹

d) Irodalmi, ifjúsági olvasókört, valamint a főiskolások körét hozták létre. Ifjúsági olvasótanfolyamot szerveztek 1947-ben 536 személy részvételével. Az ifjúsági olvasóév keretében 1948-ban E. G. White *Üzenet az ifjúsághoz* című könyvét olvasták el a program résztvevői.¹⁰⁰

e) Az ifjúsági imahetet tavasszal tartották meg.¹⁰¹

A központilag szervezett ifjúsági programok mellett a helyi közösségek is támogatták a fiatalok aktív részvételét a gyülekezeti életben. A lehetőségekhez mérten a fiatalok számára ének- és zenekarokat, kirándulásokat, teasteleket, illetve önképzőköröket szerveztek. Különösen az énekkarok játszottak fontos szerepet az ifjúság megtartásában, ezért számos fiatal mérsékelt zenei adottságokkal is bevettek a gyülekezeti kórusokba. A negyvenes évek második felének legkiemelkedőbb adventista énekkara az 1947-ben alakult, 16 tagú budapesti kamarakórus.¹⁰²

Az egyház vezetése kihasználta a lehetőséget, hogy a 18 éven aluliak is részt vehettek az istentiszteleteken. A mostoha körülmények ellenére már 1947-ben szorgalmazta a gyermekek és serdülők szombatiskola-osztályának létrehozását. A programhoz 1947. III. negyedévtől készítettek segédanyagot. Ezen túlmenően, amikor a kötelező iskolai hittanoktatáson belül lehetővé vált az adventista hittan tanítása, az egyház – a hiányos feltételek ellenére – 1948 telén beindította a tanítást. Az iskolaköteles (6-14 éves), serdülő gyermekek a tanulmányt átvéve, kitöltötték a leckéhez mellékelte körlevelet, amelyet a tanító hetente összegyűjtött, és elküldött a területnek. Az osztályozást ez alapján végezték. Az elképzelést több gyülekezetben megvalósították. Ezenfelül felmerült a szülők köre létrehozásának gondolata is.¹⁰³

A gyermekek számára 1949-ben szervezett *hitoktatást* indítottak. A tervek szerint a gyerekeket korosztályonként kellett elkülöníteni, és számukra a koruknak megfelelő tananyagot jelölték ki. A tanórák hetente maximum egy órát vettek igénybe (vasárnap). A csoportok nagyságát 25 főben maximalizálták. A bibliai tematika mellett énekeket tanultak. Az osztályozás 1-től 7-ig terjedő skálán történt. A gyülekezetben folyó gyermekmunkát a helyi lelkes felügyelte. Az unióközpont 1949 novemberétől területenként egy személyt alkalmazásba vett, hogy a gyülekezetekben folyó hitoktatást segítse, és a tanítókat képezze.¹⁰⁴

⁹⁷ Szegedi: *Feljegyzések...* I. m., 204. oldal; Szegedi: *És emlékezni meg...* I. m., 231-232. oldal. A Magyarországi Szabadegyházak Szövetségének taggyűlései állami javaslata már 1948 folyamán megegyeztek abban, hogy Magyarországi Szabadegyházak Tanácsa (SZET) néven működnek tovább. A valóságban az ötvenes évek végéig a Magyarországi Szabadegyházak Szövetsége nevet használják gyakorlatban az iratokon, és az ÁEM-ban is rákértes említi őket. Alkalmanként a tanács kifejezés is megjelent a hivatalos ügyintézés során. A Magyarországi Szabadegyházak Tanácsa, vagy röviden Szabadegyházak Tanácsa (SZET) elnevezés 1961-től vált egyeduralmúvá. A fentiek miatt az utóbbi csak a Kálde-korszakban használom a szövetségre vonatkozóan.

⁹⁸ MSZSZ: *Szabad államunk, szabad egyházunk*, Budapest, 1945, Magyarországi Szabadegyházak Szövetsége, 1-16. oldal.

⁹⁹ „A szabadegyházak az államtól kitörvényszerűen harcognak a demokráciáért” *Népszava*, 1946. augusztus 14., 3. oldal; „A nagy kényeskedés...” *Kis Újság*, 1947. április 4., 2. oldal; „A szabad egyházak a fiktív hitoktatás mellett” *Szabad Nép*, 1947. április 2., 3. oldal; „A szabad egyházak evangéliumi álláspontja kényeskedő vallásoktatás ellen” *Világ*, 1947. április 3., 5. oldal; „A Szabad Egyházak elnöki tanácsának nyilatkozata” *Szabad Nép*, 1947. április 3., 2. oldal; „Új vallási törvényt követel a Magyar Szabadegyházak Szövetsége” *Szabad Nép*, 1947. november 15., 2. oldal; Engls Jenő: *Személyes megfigyelések a vallásellenes törvények bírálatáról és antidemokratikus megalkotásáról* *Kis Újság*, 1947. november 16., 3. oldal; I. J. I. 1948. é., 1-2. oldal; I. J. 2. 1949. 2., 25-26. oldal; I. J. 2. 1949. 5., 31. oldal.

¹⁰⁰ Ugyanis több szabadegyházai vezető a megtérése előtt részt vett a munkásmozgalmokban. Így például Mátyás László (adventista unitárius), Somogyi Imre (baptista), mindeketten a Tanácskitörvénység szor-

ján megyei direktóriumi tagok voltak. Bakóttal kapcsolatokkal rendelkező még Kiss Ferenc orvosprofesszor, az MSZSZ elnöke és Zarka Dénes adventista szociológus tag is. Az adventista egyház esetében megemlíthető, hogy a felekezeti által kiadott *Budágy Élet* kiadványtár felvételeinek egy részét bakóttai megyefüzetű orvosok, egészségügyi szakemberek írták.

¹⁶ Így például az 1946 és 1949 közötti években a történelmi egyházak egyesületeit felszólatták, néhány kivétellel iskolákat államosították, az egyházi vezetők és papok ellen „hírségi eljárást” indultak. Bevezették a fakultatív hittanítást.

¹⁷ A BM 250105/1945. V. 3. leírása. (másolat: A. I.) Az Adventista Intézet és a magánkezdemények kezén levő iratokat nem lehet konkrét jellel megjelölni, ezért „körülírva” jelölöm meg a dokumentumokat. A szemlények, intézménynevek esetében rövidítést használok, amelynek feloldására lásd a rövidítések jegyzékét.

¹⁸ A 6720/1946 ME szövege (másolat: Sz. J.)

¹⁹ A 363300/1939. BM és a 70095/1948. BM szövege (másolat: Sz. J.)

²⁰ A 20100/1948. NM szövege (másolat: Sz. J.)

²¹ Az 1947. évi XXXIII. törvény cikk

²² Az 1949. évi XX. törvény 54. §-ának (1)-(2) bekezdése

²³ Az 1949. évi 5. törvényesített rendelet

²⁴ *Szentségi élvonalkészíté meg...* i. m., 233. oldal. Ugyanis a szabade gyházak közül 1945-ig csupán a Baptista Egyház volt elismert felekezet. 1947-ben az állam a metodistákat, 1957-ben a H. N. Adventista Egyházat ismerte el.

²⁵ Traktátus, rövid terjedelmű missziós célzatú kiadvány. Az adventista egyházban sok esetben a „traktát” kifejezést használták helyette.

²⁶ A VKM 132081/1946. szövege (másolat: Sz. J.)

²⁷ A VJO körlevele. 1948. január 28-án és szeptember 1-én (A. I.). I. J. I. 1948, 2., 10. oldal, I. J. 2. 1949, 2., 18. oldal, I. J. 2. 1949, 3., 30. oldal, I. J. 2. 1949, 5., 22. oldal, I. J. 2. 1949, 6., 20. oldal, I. J. 2. 1949, 7., 20. oldal, I. J. 2. 1949, 8., 22. oldal, I. J. 2. 1949, 9., 21. oldal, I. J. 2. 1949, 10., 30. oldal, I. J. 2. 1949, 11., 34. oldal, I. J. 2. 1949, 12., 22. oldal

²⁸ 1948. május 13. Dr. Kiss Ferenc levele Rákosi Mátyásnak (másolat Sz. J.)

²⁹ 1947. május 3. Az ET körlevele (A. I.)

³⁰ A MOL K.579 JM 84. sz. 86736, 1948. irat

³¹ „Harc a klerikális reakció ellen. Révai József-etvári beszámolója az MDP központi vezetőségnek ilésén.” *Szabadság Népe*, 1950. június 6., 3. oldal; „Révai József a klerikális reakció elleni harc feladatai.” *Magyar Nemzet*, 1950. június 7., 3. oldal; a MOL XIX-B-1-h-5650-86, 293. doboz, gy. i.: Van-e szektavevő? *Új Énber*, 1948. szeptember 19., 2. oldal; dr. p. j. Foglalkozási proféta, havi 250-ért. Debreczen, 1949. április 17., 5. oldal

³² 1948. május 19. Dr. Kiss Ferenc levele Rákosi Mátyásnak, 1949. április 25. Az MSZSZ levele a Debreczen című újsághoz, 1950. július 6. Az MSZSZ levele az MDP országos központjának (Sz. J.)

³³ R. M. Megkezdtek a márkásújakat az éjszakaiüzemi munkások. *Világ*, 1946. június 18., 5. oldal

³⁴ dr. p. j.: i. m.

³⁵ gy. i.: i. m., I. J. 2. 1949, 7., 29. oldal, I. J. 2. 1949, 8., 27. oldal

³⁶ Tiszta étkezés, az adventisták nem fogyasztják az Ószövetség által tisztátalannak tartott állatok húzát (lásd Mózes III. könyvének 11. fejezetét).

³⁷ A MOL XIX-B-1-h-5650-5. 361. doboz (a Magyar Államrendőrség Szikszói Kapitányságának állományvédelmi osztálya, 301111/1947 IX. Szikszó, 1947. március 21-i jelentése).

³⁸ Rajki Zoltán: A Békés megyei adventista megtérési történetek elemző vizsgálata az 1945 és 1956 közötti években. *Theológiai Szemle*, 45., 2000, 2., 108-111. oldal

³⁹ A MOL XIX-B-1-h-5650-5. 361. doboz (a Magyar Államrendőrség Szikszói Kapitányságának állományvédelmi osztálya, 301111/1947 IX. Szikszó, 1947. március 21-i jelentése).

⁴⁰ M. L. körlevele 1947-ben, pontos dátum megjelölése nélkül (Sz. J.). *Afócsay László* (1881-1965) evangélikus tanítónak tanult. 1914-ben inkézetként vonult be katolikus, ahol kiérelődött a nacionalizmusból, és a hadifüzetekben megismerkedett a munkásmozgalommal. Magyarországra visszatérve, először tanítónak kezdte, majd jászai, végül a megyei direktórium tagja lett. A Tanácsköztársaság bukása után a békéscsabai adventisták rejtőztek. Az adventista egyházban 1920-ban csatlakozott. Először könyvevangélistaként (könyvterjesztőként) dolgozott, majd 1920/21-ben a friedenszai prédikátorképzésben tanult. Lelkészi szolgálatának eredményeként 1926 és 1930 között a Központ-magyar Egyület, 1930 és 1934 között a Keletmagyar, majd 1934 és 1936 között a Tiszántúli Egyházterület vezetője volt. A Magyar Unió elnöki tisztét 1936 és 1953 között tölthette be, majd 1958 és 1960 között a SZET ügyvezető igazgatója volt.

⁴¹ 1947. május 27. B. I. körlevele (A. I.)

⁴² I. J. I. 1948, 1., 3-15. oldal; 1949. január 13. DeET-jegyzőkönyv (A. I.). Az osztálymunka, az egyházi élet megújulását különböző osztályok irányították. Így léteztek például ifjúsági, vallászabadsági, kommunikációs, egyéb osztályok.

⁴³ 1949. június 23. A KET körlevele (A. I.)

⁴⁴ 1947. szeptember 24. A DED körlevele, 1946. február 6. A KET körlevele (A. I.)

⁴⁵ 1947. január 27. Az ET körlevele (Sz. J.), 1947. február 26-27. Az osztálytitkárok találkozásának jegyzőkönyve (A. I.)

⁴⁶ I. J. I. 1948, 1., 5., 11-15. oldal, I. J. I. 1948, 4., 12. oldal

⁴⁷ 1949. szeptember 7., ET-körlevél, az országos lelkesítőmozgás (1949) vázlat és előadásanyaga (Sz. J.)

⁴⁸ *Bajcs László* (1902-1992) római katolikus polgári családból származott. 1925-ben keresztelkedett meg. 1925-ben és 1926-ban könyvevangélista volt. 1926-ban és 1927-ben a Kézdivásári Egyházterület főkezelőként tevékenykedett. 1930-ban szentesített lelkesítő. 1948-tól 1950-ig a vallászabadsági osztály titkára volt. 1944-től 1950-ig részt vett az MSZSZ vallászabadsági munkájában. 1957-től 1964-ig az Adventista Teológiai Szeminárium igazgatója volt.

⁴⁹ I. J. I. 1948, 1., 4-5. oldal, I. J. I. 1948, 5., 9-10. oldal, I. J. I. 1948, 6., 10. oldal, I. J. 2. 1949, 7., 21. oldal, I. J. 2. 1949, 11., 19. oldal

⁵⁰ 1947. december 31. A DED PO körlevele (Sz. J.)

⁵¹ A más felekezeti körlevelekből megjelölés nélkül lásd Cséregi Béla: Az 1945 és 1948 közötti ébredés tanulsága az evangélikus egyházban. *Theológiai Szemle*, 36., 1993, 4., 240-242. oldal; Kovács Géza: Az 1945 és 1948 közötti ébredés tanulsága. *Theológiai Szemle*, 36., 1993, 4., 242-243. oldal; Pintér Károly: Evangélikáció az evangélikus egyházban 1949 és 1987 között. *Theológiai Szemle*, 36., 1993, 4., 246-247. oldal; Kardos-Szigeti: i. m. 1988, 303-304. oldal

⁵² 1944. január 7. A TET BMO-körlevele (R. Z.)

⁵³ A békési gyülekezet nyolcvánévesét illetően szereplő utasítás (R. Z.)

⁵⁴ A KET BMO-AHM/1949. körlevele, a TET BMO-NMH/1948. körlevele, a DeET BMO 16/1949. körlevele (Sz. J.), I. J. I. 1948, 4., 11. oldal, október, 1. oldal, I. J. 2. 1949, 1., 20. oldal

⁵⁵ 1949. november 29-30., osztálytitkári jegyzőkönyv (A. I.), I. J. I. 1948, 1., 8. oldal, I. J. 2. 1949, 4., 19-20. oldal

⁵⁶ I. J. I. 1948, 1., 8. oldal

⁵⁷ 1948-as missziós naptár

⁵⁸ A könyvevangélistákról szóló rész, ha nem említek meg külön forrásanyagot, akkor Rajki Zoltán: *A H. N. Adventista Egyház története Békés megyében 1945 és 1956 között* című szakdolgozatából veszem. Péterfy Péter Katolikus Egyetem, BTK. Pécs, 1999. 23-26. oldal

4. A Rákosi-rendszer nyomása alatt

A) A pártállam egyházpolitikájának jellemző vonásai az ötvenes évek első felében

A hatalmat 1948-ra magukhoz ragadó kommunisták végső célja az egyházi és a vallásos élet felszámolása lett. A történelmi egyházak ellen már 1946 nyarától támadást indítottak. 1946 júliusában mintegy 1500 társadalmi egyesületet oszlattak fel, köztük számos egyházit. 1948 júniusában államosították az iskolákat. Megkezdődtek az egyházak vezető személyei elleni támadások. Ennek eredményeként 1952-ig leváltották vagy lemondatták az állam által kifogásolt püspököket a történelmi protestáns egyházakban. Helyükre „megbízható” személyek kerültek. A katolikusok esetében komolyabb adminisztratív (például 1951-től a bajszos püspökök ellen) és politikai eszközöket vettek be. A papságot politikai eszközökkel belülről, a „békepapságon” keresztül osztották meg. Szükség esetén „konceptios perektil”, rendőri fellépésektől sem riadtak vissza. A történelmi egyházakkal megkötött „egyezmények” és az egyéb „állami elvárások” minden téren komoly veszteségeket okoztak. A protestáns egyházakban egyházszervezeti örszevonásokat hajtottak végre a centralizáció megvalósítása érdekében.¹⁰⁵ Az MDP titkársága 1951 májusában döntést hozott arról, hogy az 1948. január 1. óta beiktatott püspökök, püspökhelyettesek, adminisztrátorok kinevezéséhez szükséges a kormány jóváhagyása. Ezzel a rendelkezéssel törvényesíteni akarták az egyházak belső személyi kérdéseibe való beleszólást.¹⁰⁶

Az 1950-es évektől kezdve az állam és a párt egyházpolitikájának három alappillére a Központi Bizottság agitációs és propagandaosztálya, a Belügyminisztérium (BM) egyházi ügyekkel foglalkozó osztálya és az Állami Egyháziügyi Hivatal (ÁEH) volt. Idővel megyei szinten egy-egy előadó foglalkozott az egyházi ügyekkel. Az ÁEH-t 1951. május 19-én hozták létre az állam és a vallásfelekezetek közötti ügyek intézésére, főleg az egyezmények végrehajtása, illetve a felekezetek állami támogatásával kapcsolatos személyi és dologi ügyek kezelésének céljából. Létrejöttével minisztériális szinten a vallással és az oktatással kapcsolatos ügyek elváltak egymástól. A hivatal állami területen a Minisztertanács, míg pártvonalon az agitációs és propagandaosztály alá tartozott. Az ÁEH olyan széles jogkörrel rendelkezett, hogy teljesen tarthatta az egyházak irányítását, mivel az ingatlanügyek, nemzetközi kapcsolatok, de a lelkesi igazolványok ügyében is hozzá kellett fordulni.¹⁰⁷

Az ötvenes évek első fele sztálinista típusú totális diktatúrájának éveiben az ÁEH a valóságban adminisztratív végrehajtási szerv volt. Minden politikai kérdésben az MDP agitációs és propagandaosztálya vagy a titkárság döntött. A döntéshozatal mechanizmusát jól mutatja, hogy az egyházvezetők külföldi utazásához is az MDP titkárságának hozzájárulását követelték meg. Az operatív feladatok a BM egyházi ügyekkel foglalkozó alosztályához tartoztak. Az ÁEH ezekben az években a BM-nél gyengébb befolyással rendelkezett. Munkáját nehezítette, hogy létrehozására nem voltak felkészülve az illetékes állami vezetők, és nem rendelkeztek megfelelő munkaerővel.¹⁰⁸

A korszakban „a klerikális reakció” elleni harc egyet jelentett a vallás elleni támadással. Részint indirekt módon, a tudományos eredmények ismertetésével és a marxizmus-leninizmus terjesztésével folyt. Az egyházak elleni küzdelemben igénybe vették a sajtót, beleértve a humorlapot, a *Ludas Matyit* is. A fakultatív hitoktatás visszaszorítása fontos szerepet kapott a vallás elleni küzdelemben. Az ötvenes évek első felében az állam a katolikus egyház elleni küzdelemre fókuszált, amelybe a protestánsokat is be akarta vonni. A vallással szembeni programokat kellett kidolgozniuk a tömegszervezeteknek és a különböző minisztériumoknak is.¹⁰⁹

Az adminisztratív intézkedések ellenére az államhatalomnak nem sikerült az egyházak befolyását megtörni, pedig „a két világnézet egymás elleni harca” nem egyenlő feltételek között folyt. Ugyanis, amíg a kommunista államhatalom eszméinek terjesztésében teljes szabadsággal rendelkezett, addig az egyház aktivitásának színhelye a templomra korlátozódott. A valóságban ez sem volt szabad, mert a lelkeseknek az egyházi eszközökön keresztül is a szocialista propaganda egyházasult változatát kellett hirdetni. Az egyházi lapok, könyvek kiadása pedig nem biztosította a hitélet gyakorlásához szükséges minimális feltételeket sem.¹¹⁰

Már az ötvenes években az egyházak külügyi kapcsolatait meghatározta a hidegháború. Ugyanis az államhatalom az egyházi vezetők számára akkor tette lehetségessé nemzetközi kapcsolataik ápolását, ha a magyar külpolitika céljait szolgálják. Meg kellett akadályozniuk a szocialista országokat elítélő nyilatkozatok kiadását, illetve a szocialista tábor számára megfelelő állásfoglalások kiharcolását tüzték ki feladatként, az újabb pozíciók megszerzése mellett, a nemzetközi egyházi szervezetekben. A ki- és beutazások ekkor még szörvényszerűek voltak, és a történelmi egyházakra korlátozódtak.¹¹¹

A szovjet változásokkal párhuzamosan Nagy Imre kormányprogramja a későbbi pártvélemények szerint a szükségesnél több engedélyt adott az egyházaknak, de az utóbbiak nem érezték lényegi változást. 1954-ben a nemzeti összefogás „demonstrálására” létrehozták a Hazafias Népfrontot (HNF). eb-

be bevonták a rendszerrel lojális lelkészeket is. Sokan azonban egyházuk pozíciójának megerősítése érdekében vettek részt a mozgalomban.¹¹² Az 1955-ös visszarendeződés, amely az 1956-os forradalomig tartott, egyházpolitikai vonalon is megtörtént. A párton belül ismét a kemény fellépéseket és az egyezmények szigorú betartását szorgalmazták, és kiújult a vallásos világnézet elleni harc.

B) Szabadegyházak a Rákosi-korszakban

A Magyarországi Szabadegyházak Szövetsége 1950 januárjában megállapította, hogy együttműködésük sikeres, mert a legfontosabb célkitűzéseik megvalósultak. Így a szervezet további működését a tagegyházak érdekképviseletként képzelték el. Igazodva a magyar politikai viszonyokhoz, előírták, hogy a tagegyházak magyarországi irányításúak legyenek, és komoly evangéliumi tanítással rendelkezzenek.¹¹³

A fenti megállapítást elhamarkodottan tették, mert a kommunisták a vallás-szabadságot egyre korlátozottabban képzelték el. Az 1948 és 1950 közötti években érdekes helyzet alakult ki Magyarországon. Részint a felsőbb hatóságok biztosították a megszerzett jogok gyakorlását, helyi szinten pedig korlátozólag léptek fel. Jó példák erre a könyvevangélisták esetei. Belügyminiszteri engedélyük ellenére a helyi hatóság számos helyen megtiltotta működésüket, és komoly atrocitások érték őket.¹¹⁴ Több településen be akarták tiltani az adventista gyülekezet működését. Néhány személyt letartóztattak, és eljárást indítottak ellenük. E sérelmek esetében a H. N. Adventista Egyház panaszát a többi tagegyházhoz hasonlóan az MSZSZ tolmácsolta a belügyminiszterhez. A megmaradt dokumentumok alapján a történetek tényleges kivizsgálást nyertek, és az esetek többségében a sérelmet orvosolták is.¹¹⁵

Az igazi megpróbáltatások a kisegyházak életében ezután vették kezdetüket, köztük a h. n. adventisták esetében is. Mint írtuk, 1949 végén államosították az egyház nyomdáját, majd 1950 februárjában a kiadóhivatalát, amely hosszú időre a magyarországi adventista könyvkiadás megszűnését jelentette. Ezzel párhuzamosan az államhatalom egyre kevésbé tűrte el, ha valaki nyilvános helyen hitbéli meggyőződésének hangot adott. Ezért az egyház vezetősége 1950 márciusában – félve az addig megszerzett jogok elvesztésétől – a lelkészeken keresztül felhívta a tagság figyelmét a munkahelyen folytatott missziótevékenység mellőzésére.¹¹⁶

A nyílt hadüzenet nem váratott magára, mert 1950 júniusában az MDP központi vezetősége harcot indított a klerikális reakció ellen. A kisegyházakról a harc „főideológusa”, Révai József a következőképpen nyilatkozott. „Fokoz-

nunk kell a harcot a különböző szektákkal szemben is. Az adventista, jehovista, baptista és az egyéb szekták vezetői a legtöbb esetben az amerikai imperializmus szolgálatában állnak, a szekták nem egyebek, mint imperialista propagandaszervek.”¹¹⁷ Ezzel véget ért a kisegyházak „kijátszása” a történelmi egyházakkal szemben. Révai nyilatkozata után a helyi pártszervezetek pártnapjaikon foglalkoztak a klerikális reakció és a szekták kérdésével. Például a budapesti tudományegyetem orvoskari pártszervezetén 1950. július 4-én a kiküldött főhadnagy a veszélyes szektákról beszélt, név szerint megemlítve a Jehova tanúit, akiket amerikai kémeknek tartott. Velük kapcsolatban durva csúsztatással említette meg Kiss Ferenc orvosprofesszort, a Magyarországi Szabadegyházak Szövetségének elnökét. Ez ellen a szövetség tiltakozott, kérve, hogy tegyenek éles különbséget a demokráciára nézve veszélyes vallási mozgalmak és az államhoz lojális szabadegyházak között.¹¹⁸

A kisebb vallási közösségek szabad működését és erősödését rossz szemmel nézte a kommunista államhatalom. Az MDP titkársága 1951. augusztus 8-i ülésén a szabadegyházakkal is foglalkozott.¹¹⁹ Két csoportra bontva tárgyalták az ügyüket. Az első csoportba az MSZSZ keretében vagy annak felügyelete alatt működő vallásfelekezetek tartoztak. Az adventista vallásfelekezet sajátos helyet foglalt el, mert 1950-ben kilépett a szövetségből, mégis, azonos módon kezelték, mint a többi tagegyházat. Ennek hátterében a Michnay László és más adventista vezető munkásmozgalmi múltjából származó személyes kapcsolatok állhattak. A többi vallásos közösséget illegálisnak tekintették, amelyekre nem vonatkozott a magyar alkotmány által biztosított vallásszabadság.

Az MSZSZ-hez kapcsolódó vallásos közösségek és az adventisták működésének szabályozását és ellenőrzését a következőképpen képzelték el.

1. Az imatermek számát meghatározták. A lelkészek működését 1952. január 1-től engedélyhez kötötték. Minimum 250-300 főre javasolták egy lelkeszi igazolvány kiadását, amely legfeljebb két község területére biztosít működési engedélyt. Az igazolványokat az ÁEH a BM-mel együttműködve adta ki, kettős elbírálás alapján, és láttamoztatni kellett a helyi hatóságoknál. Ez gyakorlatilag megbénította az „öttörő” missziós tevékenységet.

2. Megtiltották az istentiszteletek tartását a lakásokban, és az új imaházak létrehozását bürokratikus intézkedésekkel akadályozták. Egy imaterem fenntartását 100-150 személy látogatásához kötötték.

3. A szövetség és az adventista felekezet köteles volt minden kiadandó nyomtatványt, sokszorosított anyagot, körlevelet, brosúrát kiadás előtti az ÁEH-nak bemutatni.

4. A tagegyházak legális működése csak az MSZSZ kezességvállalása esetén volt lehetséges. Új tagegyház létesítését azonban nem engedélyezték.

5. Elhatározták a taggyházakban meglévő diakonisszaintézmények meg-
egyezés alapján vagy adminisztratív úton történő megszüntetését.

6. Külföldi támogatás bármilyen formája csak az ÁEH hozzájárulásával
volt igénybe vehető.

A többi „szekta” működését BM-rendelettel kívánták megszüntetni, arra a
vádra hivatkozva, hogy az államrend ellen agítálnak, és terjesztik az ameri-
kai rádióadás rémhíreit. Az MSZSZ vezetőitől pedig elvárták, hogy nyilatko-
zatban határolják el magukat ezektől a vallásos közösségektől.

Ha ezek az intézkedések megvalósulnak, lényegében a felére csökkent vol-
na a szabadegyházi közösségek lelkészeinek száma, valamint számos kisebb
gyülekezet, szórvány lelkigondozása ellehetetlenül. Sok helyi közösség meg-
szűnt volna, ami különösen a falvak hívőit érintette volna negatívan.¹²⁰

A kisegyházak belső életébe történő nyílt beavatkozást az államhatalom
egyelőre elkerülte. Csupán külső adminisztratív eszközökkel igyekezett mi-
nimálisra csökkenteni tevékenységüket. A vezetők még nem állami nyomás-
ra kirendelt személyek voltak, mert 1958-ig elsősorban a történelmi egyhá-
zak „államosításával” foglalatostkodtak. A kisegyházak vezetésében is lehet-
tek „beépített emberek”, akik révén a belügy a felekezetek befolyásolására
törekedett. Bár történtek a kisegyházak sérelmére elkövetett intézkedések, de
végrehajításukban nem mindig jártak el következetesen, és a kisegyházak hi-
vei több helyen kijátszották a rendeleteket. Az igazolvánnyal rendelkező lel-
kész távolléte esetén az istentiszteleten az igeszolgálat helyett a gyülekezet
egyik vezetője tarthatott ülve felolvasást. Ezeket az istentisztelet-típusokat
nevezték úgynevezett csendes istentiszteleteknek. Azonban a helyi közössé-
gek tagjai ebben az esetben az istentisztelet keretében egy lelkésznek „feltet-
tek négy-öt előre megbeszélte kérdést”, amelyre prédikációval válaszolt.¹²¹

Az állam ebben az időszakban elsősorban a BM segítségével vette számba,
és térképezte fel a kisebb vallási közösségeket, szabadegyházakat. A BM fi-
gyelte, hogy a lelképásztor rendelkezik-e igazolvánnyal, és a feltüntetett he-
lyen prédikál-e. Ha nem az igazolványban megjelölt helyen prédikált, akkor
„szektaszervezés” címén bevonták az igazolványait. Az új gyülekezeteket,
amint tudomásukra jutott, nyilvántartásba vették, ellenőrizték. Ha egy telepü-
lésen nagyon lecsökkent egy felekezet taglétszáma, akkor törölték a nyilvántar-
tásból. Különösebb intézkedések a „szekták” ellen még nem történtek,
csupán egy-egy buzgó személy ellen történt adminisztratív intézkedés. Ez
utóbbi elsősorban a házaló Jehova-tanúkat érintette, de tudunk adventista le-
tarióztatottokról is.¹²²

Az állam korlátozó intézkedései során a prédikátorok és az általuk hivata-
losan pásztorolt terület 40 százalékkal csökkent. A szabadegyházi közössége-

ket „illegális” missziós tevékenységétől és új közösségek szervezésétől lelke-
szeik internálással való fenyegetésével tartották vissza. Az MSZSZ elnöke
ezekben az években a lehetőségeknek megfelelően védte a kisegyházak érde-
keit. Így hangot adott véleményének a lelkészek rendőri felügyelet alatt tar-
tása ellen. Az ÁEH részéről a „szekták” vezetőivel való foglalkozás a soron
következő állami feladatok támogatásával kapcsolatos kérdések megtárgya-
lásából állt.

Az 1953. júniusi kormányprogram hatására a kisebb magyarországi feleke-
zetek is különböző kérelmekkel próbáltak a helyzetükön javítani. Így az
MSZSZ sikertelenül kísérelte meg a lelkészi igazolványok kiadásának jogát
átvenni az ÁEH-tól. Szerették volna az állam hozzájárulását megszerezni az
imaházak építésére és folyóirat kiadására. Végül hat füzet kiadására kaptak
engedélyt. A szövetségen kívüli kisebb vallási közösségek nem tudtak sem-
mit sem kiadni.

Az állam a hozzá való viszony alapján a következő csoportokra bontotta a
kisebbségi vallási közösségeket.

1. A baptisták, metodisták, adventisták és részben a nazarénusok politikai
magatartását pozitívnak értékelte, mert támogatják híveik termelősövetke-
zetekben való maradását, szorgalmasan dolgoznak, és lojálisak a rendszerrel
szemben.

2. Az MSZSZ-be tömörült többi vallási közösség magatartását nem tartot-
ták ellenségesnek, csupán a társadalmi, politikai és kulturális megmozdulás-
tól való távolmaradásukat kifogásolták.

3. Nyíltan ellenséges vallásos közösségnek egyedül a Jehova tanúit tartot-
ták.¹²³

Az ÁEH szabadegyházakkal kapcsolatos politikájában 1955-ben az admi-
nisztratív elemet politikaira igyekezett felváltani. Így a protestáns alosztály
héthavonta tervezett megbeszélést az MSZSZ és más jelentősebb kisegyház
vezetőivel. A megyei egyházügyi megbízottaknak kéthavonta kellett talál-
kozniuk a jelentősebb szabadegyházi vezetőkkel.¹²⁴

C) A Magyar Unió kapcsolata az állammal, a többi egyházzal és a külföldi adventista szervezetekkel

A H. N. Adventista Egyház 1950. augusztus 11-én személyi konfliktusok-
ból adódóan kilépett az MSZSZ-ből, amelynek háttérében a szövetség jövő-
jével kapcsolatos eltérő elképzelés is állhatott. A felekezet ezzel a tisztázat-
lan közjogi helyzet mellett elvesztette a tagsággal járó előnyöket. A Magyar
Bibliatanácstól nem kapott Biblia-példányokat, megszűnt a szom-

batiskolák kiadására. Sikertelen maradt az a törekvés is, hogy a felekezet a szövetséggel közösen lapot adjon ki.¹²⁵

Az egyház vezetése a Rákosi-rendszer legnehezebb éveit is igyekezett a legmegfelelőbb feltételeket biztosítani a hitélet számára. Különösen a határzónák gyülekezeteinek lelkigondozása érdekében tett lépéseket, a legális megoldási lehetőségek felől érdeklődve. Több egyházi alkalmazottat a rendőrség zaklatott, a lelkészigazolványokban nem tüntették fel az összes szolgálati helyet, és több imaházat államosítani szerettek volna.¹²⁶

Michnay László unióelnökségének idején a H. N. Adventista Egyház vezetése lépéseket tett a felekezet jogi helyzetének rendezésére. Ez nehézségekbe ütközött, mert az államhatalom rossz szemmel nézte a felekezet nyugati kapcsolatait. Ezért a Magyar Unió az állam irányában mindig kihangsúlyozta a világszervezettel való szervezeti és anyagi függetlenségét. Mivel a kommunisták a gyakorlatban nem tudtak különbséget tenni a különböző kisegyházak között, ezért a felekezet elhatárolta magát a reformadventistáktól, a pünkösdi szombatünneplő csoportjától és a „jehovistáktól”. A felekezet legnagyobb sérelmének azt tekintette, hogy ezekben az években a BM „a hitbuzgalmi egyesületek” csoportjába helyezte. Az államhatalom az 1950-es évek elején megpróbált beleszólni az egyház belső életébe, amit Michnay határozottan visszautasított. Ugyanis az állam az egyházterületek számát négyről háromra akarta csökkenteni, és élükre olyan személyek állítását szorgalmazta, akiket a felekezet nem tartott megfelelőnek.¹²⁷

A Rákosi-korszak legnehezebb éveiben a Magyar Unió nem tudott nemzetközi kapcsolatot létesíteni a világszervezettel. Csupán az 1956-os forradalommal párhuzamos politikai enyhülés tette lehetővé, hogy az ÁEH segítségével és ellenőrzésével 1956-ban külföldi vezetők járjanak Magyarországon. A legfontosabb a Dél-európai Divízió pénztárosának látogatása volt hazánkban 1956. szeptember 13. és 20. között, amely során felkereste az ÁEH vezetőit is. Nem sokkal előbb, 1956. augusztus 19. és szeptember 2. között Magyarországon járt a Román Unió elnöke. A Magyar Unió vezetősége pedig 1956 második felében Csehszlovákiába és Romániába utazott.¹²⁸

D) Konfliktusok az ötvenes években. A Buday-mozgalom

Az állam valláskorlátozó intézkedései megbénították az adventista közgondolkodásban és a gyülekezeti életben kulcsszerepet betöltő missziós tevékenységet, ami az egyház vezetésének tekintélyét is csorbitotta. Ugyanakkor a tagság és a lelkészség figyelme az evangélizációs tevékenység helyett a belső gondok felé irányult, és az addig rejtett személyi ellentétek nyilvánvalókká váltak.

Az egyház vezetésén belül kitört konfliktusok okai összetettek. Egyrészt megfigyelhető egy „konzervatív-liberális ellentét”,¹²⁹ Mindkét irányzat kizárólagosságra törekedett. Másrészt személyi, hatalmi ellentétek jelentkeztek teológiai, egyházszerkezeti színezetben. Mindezek mellett az unió elnöke egyre kevésbé tudta összefogni a felekezetet. Így az egyházon belüli status quo felborulása „hatalmi vákuumhoz” vezetett. Az éleződő személyi konfliktusokat erősítette, hogy a divízió részvételének állami akadályoztatása miatt 1952-ben az unióválasztás elmaradt, amely támadási lehetőséget adott az egyházvezetés ellen fellépőknek.

Michnay pozícióját a családján, rokonságán keresztül próbálták meggyengíteni. Ennek oka, hogy a vezetésben, lelkészkarban és az adminisztrációban jelentős volt a rokonai aránya. Súlyosbította a helyzetet, hogy vezetőtársainak többsége szintén 16 éve irányítópozícióban volt. Ezzel párhuzamosan a lelkési kar számos új tehetséges prédikátorral bővült, akik vezető beosztásra törekedtek. Michnayék támadhatóságát növelte, hogy családtagjai a tagság számára idegen életstílust gyakoroltak. Ezáltal a „divatproblémát” egyházpolitikai fegyvernek lehetett használni.¹³⁰ A kirobbanó belső konfliktusban nincsenek információk az állami szervek közvetlen beavatkozásáról, de nem is zárható ki teljes bizonyossággal.¹³¹

Michnay lemondatásához egyik lányának magánéleti problémája vezetett, amely gyülekezeti szintű feszültséget eredményezett. A konzervatívok Stoics István területi elnök vezetésével az ügy gyors kivizsgálását kérték, amelyben burkoltan támogatta őket Pechtol János uniótitkár és köre.¹³² Michnay a kiélezett egyházpolitikai helyzetben sikertelenül próbált meg az idősebb generáció ellenében a 40-es korosztályra építeni. Ezért 1953. február 22-én lemondott. Az unióbizottság az erőviszonyok tisztázatlan volta miatt a rossz házasságban élő Pechtol választotta meg ideiglenesen unióelnöknek, tekintélyének növelése érdekében pedig bővítette sorait.¹³³

Az ekkor még együttműködő Pechtol és Stoics a régi vezetőréteg felszámolására törekedett, ami továbbélezte a feszültséget. A múlt vezetési hibáinak feltárása egyben a potenciális riválisok félreállításának eszköze volt. Ennek során a korábbi uniópénztáros lemondott, és a vezetésben maradó Michnayval rokonságban levők helyzete gyengült. Az utóbbiakat elsősorban a feltörekvő új generáció részéről érte támadás.¹³⁴

Az új egyházvezetés talán a fent említett állami nyomásra átszervezte az egyházat. A négy egyházterületből három egyházkerületet hozott létre. 1. Duna-Tisza Köze Egyházkerület Budapest székhellyel; 2. Tiszántúli Egyházkerület Debrecen székhellyel; 3. Dunántúli Egyházkerület, Székesfehérvár székhellyel. Az egyházkerületek élén egy-egy elnök állt, egy-egy helyettes-

sel és öt-kilenc tagú bizottsággal. Az egyházkerületek megyei körzeteket foglaltak magukban, egy felelős lelkész irányítása alatt.¹³⁵

Az eddig együttműködő Stoics- és Pechtol-csoport 1953 szeptemberében összeütközésbe került. Ugyanis Stoics felajánlotta lemondását, mert nem értett egyet az unióvezetéssel a választókonferencia és az országos prédikatori értekezlet elhalasztásában. A korábban Michnayt támogató régi vezetők, az egyház „értelmisége”, valamint a liberális irányzat képviselői Pechtolt támogatták, míg Stoics mögött a konzervatív irányzat állt. Az utóbbiak a Generál Konferencia által meghirdetett „reformációs” eszme nem egy esetben szélsőségekbe átcsapó értelmezésének érvényre juttatásával igyekeztek céljukat elérni, kihasználva a tagság jelentős részénél meglevő népszerűségét.¹³⁶

A világszervezet által meghirdetett „reformációs mozgalom”, amely a szembenálló feleknek ideológiai háttérrel adott, „lelki” program volt, és az életmódra, valamint a misszióra helyezte a hangsúlyt. Arra kérték az uniók, a területek és az intézmények vezetőit, hogy a munkaterületükön újjáéledési sorozatot tartsanak egyhetes, illetve tíznapos időtartamban. Különösen a szombat megtartására, az egészségügyi reform megvalósítására, a világias öltözködés elutasítására, valamint a filozófia és a modern hittudomány adventista főiskolákban való bevezetésének veszélyére hívta fel a figyelmet.¹³⁷

A felhívás népszerűségét Magyarországon az idézte elő, hogy a negyvenes évek második felének gyors taglétszám-növekedése a tagság egy részében a fellazulás érzetét keltette. Másrészt a külső nyomásra visszaszoruló missziós tevékenység „belterjessé” tette a közösséget. Így a mozgalmi jellegből fakadó hatalmas energia a közösségen belülről csapódott le. Sokak célja a kívülálló Krisztushoz vezetése helyett a másik gyülekezeti tag valós és vélt bűnéből való „megtérítése” lett. Ezzel párhuzamosan az egyházat is szerették volna megtisztítani „a káros jelenségektől”. Másrészt a tagság Jézus második eljövételét a közeljövőre időzítette, és felkészületlenségüket érezve, vágyakozva tekintettek egy belső megújulásra, felülről induló reformációra. A magyarországi „reformációs mozgalom” a vezetési válsággal párhuzamosan indult el 1953-ban, amelyben a központi szerepet 1954 közepétől egyre inkább Buday Zoltán vette át.¹³⁸ A „reformációt” gyülekezeti szinten leginkább a korábbi könyv- és népevangélisták támogatták, akikkel Buday egyházkerületi osztálytitkárként épített ki kapcsolatot. Mivel ezt a réteget a gyülekezetek legaktívabbjai alkotják, ezért az egyházvezetésre komoly nyomást tudott gyakorolni. A „reformációt” szorgalmazók az elnöki tanáccsal (1961-ig az unióbizottság elnevezése) elégedetlen erőket fogták össze, és egyházpolitikai síkra vitték az ügyet.

A két irányzat között a nyílt harc 1954 tavaszán indult el Budapesten. Ugyanis Stoics egyházkerületi elöljáróként az országosnál liberálisabb fővá-

rosi lelkészkar körében próbálta nézetét (a vegetarianizmust) népszerűsíteni, ami az egyházelnök hallgatólagos támogatásával ellenállást váltott ki. A fellépést motiválta, hogy Stoics ellenükben a konzervatívabb gyülekezeti vezetőkre kívánt támaszkodni. Stoics, látva, hogy nem bírja a prédikátorok többségének bizalmát, lemondott tisztségéről. A helyzetet súlyosbította, hogy helyettese, Buday Zoltán követte példáját.¹³⁹

Mivel Budapesten jelentős bázissal rendelkeztek, ezért 1954. július 25-én az elnöki tanács fogadta támogatóikat. A megbeszélésen nyilvánvalóvá vált, hogy a „reformációt” összekapcsolták Buday ügyével. A tagság nyomására az egyház vezetése bizottságot hívott össze, hogy az egyes egyházkerületekben megindult és különböző formákban kialakult „reformációs” törekvéseket egységes irányba terelje, és a közösség belső nyugalalmát helyreállítsa.¹⁴⁰

A több alkalommal összeült „reformációs bizottság” az egyházi élet minden szintjére irányelvet állapított meg.¹⁴¹ Az unióvezetésnek javasolta, hogy országos és területi viszonylatban bízzanak meg prédikátorokat a „reformáció” érvényesítésére. A gyülekezetekben külön bizottság létrehozását szorgalmazták a mozgalom helyi irányítására. Ez jellegéből fakadóan a gyülekezeti bizottsággal hatásköri konfliktushoz vezetett. A későbbiek során Buday e bizottságok tagjaira építette mozgalmát. A misszió élénkítésére a gyülekezeti tagok munkacsoportokban történő megszervezését javasolta, amely „reformációs” bizottsági tagból, önkéntes evangélistából, kapcsolatkeresőkből, imádkozókból áll.

Az unióvezetés a „reformációs mozgalom” kézben tartására az 1955-ös évet reformációs évvé nyilvánította. Minden szombaton délelőtti egységes prédikációs anyagot adtak ki, amelyet különböző felfogású lelkészek írtak. Az úgynevezett „reformációs összejöveteleket” is a központ által kiadott irányelvek szerint tartották. Az egyházkerületek az egyes gyülekezetekben 3-6 napos „reformációs napokat” szerveztek.¹⁴² A centralizált „reformáció” a legtöbb gyülekezetre nem gyakorolt hatást.

Nemcsak helyi, hanem országos szinten is konfliktus alakult ki a reformációs bizottság és az unió vezetése között.¹⁴³ Buday a követői között 1955 nyaratól egyre radikálisabb hangot ütött meg, és a vidéki „reformációs” alkalmakon hirdetni kezdte egyéni elgondolásait. Az éleződő feszültséget jelzi, hogy az egyház vezetése a lelkészekkel 1955 októberében nyilatkozatot íratott alá, amelyben kijelentették, hogy alávetik magukat az egyház szabályainak és a vezetésnek. Elítélnék minden olyan törekvést, amely a közösség egységét, belső rendjét veszélyezteti. A nyilatkozatot 15 napon belül alá nem író alkalmazottakra 1956. január 1-től elbocsátás várt.¹⁴⁴

Buday nem írta alá a nyilatkozatot, mert nem tartalmazta a „reformáció” gondolatát. Ezért az országos elnökség 1956. január elején elbocsátotta, ami-

nek híre Nagy Gyula vezetésével 155 tag tiltakozólevelet intézett az unió vezetésehez. Levelük egyben a reformáció híveinek mozgósítása is volt Buday és a „reformáció” érdekében.¹⁴⁵

Az önkéntes evangélisták értekezletén 1956. január 17-én az elnöki tanács és Buday részvételével tájékoztatás hangzott el az újról. Az eseményen Nagy Gyula vezetésével száz nem önkéntes evangélista is részt vett. A helyzet komolyságát jelezte, hogy a jelenlevők megtagadták a tízed további fizetését. Az ÁEH az egyház elnökének jelentéséből értesült az eseményekről, és kérte Buday lelkesítő igazolványát. A Duna-Tisza Köze Egyházkerület a konszolidáció érdekében nyilatkozat megtételére kérte, amelyben elismeri az egyházvezetést a következő választásokig, és elítéli mindenféle szervezkedést. Buday kétértelmű kiegészítésekkel elfogadta a nyilatkozatot, de a reformáció érvényesülését szükségesnek tartotta.¹⁴⁶

Eközben az egyház vezetése lépéseket tett a mozgalom elfojtására. Február 4-én az egyházkerületi bizottság felmentette Nagy Gyulát a gyülekezetvezetői tisztségéből, ami kiváltotta a Budapest „D” gyülekezet tiltakozását.¹⁴⁷ Válaszul az egyházkerület a gyülekezetet feloszlatta, amit Buday hívei törvénytelennek tartottak, megkérdőjelezve az egyházvezetés „legitimitását”, mivel 1952-ben lejárt a „mandátuma”. Az elnöki tanács a hozzá hűséges tagoktól elhatároló nyilatkozatot kért.

Buday támogatói 1956 februárjában megalkották a Budapest Tahó utcai gyülekezetben az ellenszervezetüket. Ennek meglétét és szükségességét igyekeztek elismertetni az egyházvezetéssel, E. G. White írásaira és a választások elmaradására hivatkozva. Követelték az egyházvezetéstől a balatonlellei határozatok végrehajtását, reformációs bizottságok létrehozását, és tiltakoztak az egyházfegyelmi intézkedések ellen. Az egyház válságát a vezetés törvénytelen egyházkormányzatával magyarázták. A küzdelemben az ellenállókat az igazságért folytatott harc és az üldözöttség érzete motiválta.¹⁴⁸

Az egyházvezetés érzékelte, hogy hangadói a felekezet szélsőséges elemeiből tevődnek össze, és a tagság, lelkesység többsége nem azonosul vele. 1956 áprilisára világossá vált, hogy Buday hívei elsősorban Budapest és a főváros környéki gyülekezetekből kerültek ki. Nagy Gyula 1956. április 11-én az Állami Ellenőrzés Minisztériumától beavatkozást kért a Budapesti „D” gyülekezet ügyében; a minisztérium az ÁEH-hoz utalta az ügyet. Ezért az ÁEH elnökének hasonló tartalmú levelet írt, és személyes kapcsolatokra törekedett a hivatallal. Az ÁEH levélben közölte vele, hogy nem avatkozik bele az egyház belső életébe. A felekezetalakításra vonatkozó kérelmüket nem tartotta indokoltnak. A megszüntetett „D” gyülekezet tagjai lépéseket tettek visszavételük ügyében, de a Duna-Tisza Köze Egyházkerület kemény feltételeket

szabott. El kellett ismerniük a feloszlítás jogosságát, és a vádiratokat vissza kellett volna vonniuk.¹⁴⁹

A Duna-Tisza Köze Egyházkerület körlevellel válaszolt a reformációs bizottság leveleire, amelyben a Generál Konferencia új elnökének körlevelét idézik az igazi és a hamis „reformációval” kapcsolatban, és kérték a gyülekezet tagságát, hogy a vezetést támadjon és rágalmozó „hamis reformátorokat” ne támogassák.¹⁵⁰

A fenti intézkedések nem tudták a nyugalmat biztosítani. Sőt, a tiltakozó csoport annyira gyökeres változtatást akart, hogy a kilátásba helyezett kizárások sem tudták szándékától eltántorítani. Az egyházvezetés több területen tett lépéseket a probléma rendezésére. 1. A „reformációs” ügyeket elválasztotta az osztályügyektől, és az osztálytitkárokra bízta. 2. Elkezdtek a népevangélizáció újraélesztését, ami a gyülekezeti tagság aktivitását pozitív irányba terelte. 3. A „renitenskedő” gyülekezetek és tagok ellen határozott fellépéssel válaszoltak.¹⁵¹

Miután ez kevésnek bizonyult a nyugalom helyreállítására, ezért a fővárosi lelkeszkaral tárgyalták meg a tennivalókat. A konzervatív lelkeszket tisztségbe helyezésekkel leválasztották a mozgalomtól. A mozgalmat a háttérből irányító Budaytól elhatárolódást kért az unió. Ez lehetetlen helyzetbe hozta az egyházon belül, mert ha megteszi, akkor a híveivel kerül szembe. Ha nem írja meg a nyilatkozatot, akkor szervezkedéssel vádolható.¹⁵² Így Buday „az elvei mellett kitartó népvézérként” jelent meg hívei előtt.

A mozgalom bázisát csökkentették azzal, hogy rendkívüli segélyalapot létesítettek a vezetéshez hű egykori könyvevangélisták részére. A divízió befolyását is felhasználták a mozgalom elszigetelésére. Ezért a divízió képviselője magyarországi látogatása során csupán az elnökség jelenlétében tárgyalhatott, 1956 szeptemberében az elnöki tanács döntését jóváhagyta, és az unióbizottság összetételét megerősítette. Buday Zoltán elbocsátása véglegessé vált, ezután nyíltan a mozgalom élére állt. Külön imaórákat tartottak 1957-ben a lelki megújulásért, és tiltakoztak a vezetés törvénytelen eljárásai miatt.¹⁵³ „Körlevelek” felekezeten belüli terjesztésével igyekeztek híveik számát gyarapítani. Támogatóiktól aláírást kértek egy, az elnöki tanácshoz benyújtott beadványhoz.¹⁵⁴ Biztaták őket egy reformációs imacsoporthoz való csatlakozásra, illetve újabbak létrehozására motiválták őket. Sejtyszerűen munkálkodva szereztek híveket személyesen vagy levél útján. Vidéki csoportok jöttek létre, például Békés, Szolnok és Bács-Kiskun megyében. Propagandájuk a következő elemeken alapult. 1. A gyülekezet világ lett. 2. A prédikátorok méltatlanok lettek. 3. Ők képviselik a maradékot. 4. Ne az egyháznak, hanem Budaynak adják a tizedet. 5. Külön gyülekezeteket szervezzenek, és a barátkozókat oda irányítsák.¹⁵⁵

„Tagtoborzásuk” maga után vonta, hogy az egyházvezetés a nyugalom helyreállítása érdekében a kiszorításokra törekedett. Megkezdődött a mozgalom vezető személyeinek és híveinek kizárása, nem egy esetben vitatható módon. Megközelítőleg 400 személyt zártak ki ekkor. A sashalmi gyülekezetet feloszlatták, és az unióhoz hűséges tagokból újjászervezték. Ez újabb röplapok megszületését váltotta ki mindkét oldalon. Budayék a mártíreffektusra építve, a vezetés diktatórikus voltát hangsúlyozták; míg a másik fél Buday „romboló tevékenységére” hívta fel a figyelmet. Maga a mozgalom is kettészakadt, mert 1956 őszén Nagy Gyula maximum 50 fővel önálló közösséget alakított, amelyet sikertelenül igyekezett legalizálni az ÁEH-val és a SZET-tel.¹⁵⁶

Az önkéntes reformációs imacsoportok, szembesülve a realitással, a nyugalom helyreállítása érdekében konferencia összehívását szorgalmazták. Több közvetítési kísérlet történt, de mivel az egyházvezetés tisztában volt az erőviszonyokkal, a másik féltől a bomlasztó tevékenység azonnali beszüntetését követelte. Elvetette a problémák közös összejövetelel való megvitatásának javaslatát, mert ez közvetett módon elismerte volna szervezetüket. Ügyüket gyülekezeti szinten kívánta tárgyalni.¹⁵⁷

Buday híveinek kizárásával véglegessé vált a szakadás, de a korábbi személyes kapcsolatokból fakadóan „a szakadár mozgalom” propagandájával zavarta az egyház életét. Magukat tartották az igazi adventistáknak (míg az anyaegyházban maradtak „a névleges adventisták” voltak), akik az ima és a nyílt tiltakozás segítségével akarnak visszatérni az ősi adventista alapelvekhez. Szavakban elismerték a Generál Konferencia, a divízió és az unióbizottság, mint felettes szervezet létjogosultságát, de helytelenítették az önkényes összetételű elnöki tanács igazságtalan intézkedéseit, ami kiváltotta az önkéntes reformációs imacsoportok létrejöttét. Anyagi területen is megtörtént az elválás, mivel szimpatizánsaik önkéntes adományaikkal az új szervezetet támogatták.¹⁵⁸ Gyülekezeti szinten még 1958-ban is folytatódott a fegyelmi intézkedések, de a mozgalom hatását lokalizálták. Ezt elősegítette az is, hogy Buday nem sokkal később „tévtanításokat” kezdett hirdetni, aminek következtében 1960 körül elkezdődött a tagság visszaáramlása. A visszavétel feltétele egy nyilatkozat aláírása volt.¹⁵⁹

E) Az adventközösség belső élete

Az ötvenes években az egyház evangéliumi munkásainak száma, a missziós lehetőségek, illetve a taglétszám stagnálása ellenére 100 fölé emelkedett, mert a könyvkiadó dolgozóit és a könyvevangélisták egy részét más

munkakörben továbbra is alkalmazta. Az intézkedés következményeként a képzetlen lelkészek, illetve az irodai alkalmazottak tábora bővült, komoly anyagi gondot okozva a közösségnek. Az 1948-ban létrehozott lelkészképző beszüntette működését, ezért az egyház ezután a különböző szintű lelkésztervezleteket használta fel a lelkészi szolgálat színvonalának emelésére. Országos lelkésztervezletre csak 1951-ben kerülhetett sor, amelyre az alkalmazottak feleségeit is meghívták. Ezenkívül a területek és kerületek rendszeresen tartottak munkásértekezleteket, amit befolyásolt a közösség életében 1953 óta fennálló válság. A Központi Egyházterület 1950. április 5. és július 11. között tartott lelkészi szemináriumot heti rendszerességgel.¹⁶⁰

Az egyház vezetése a lelkésztervezleteken kívül előadásvázlatokkal, cikkfordításokkal és – az ötvenes évektől kezdve – írógéppel sokszorosított könyvek és Biblia-kommentárok fordításával segítette a lelkészek munkáját. A fentiek mellett ki lehet emelni az 1956 és 1958 között kéthavonként megjelenő, írógéppel sokszorosított *Munkássegítőt*, amely a felekezet életével kapcsolatos információkon túl bibliaórai vázlatokat, egyháztörténelmi, teológiai, archeológiai cikkeket tartalmazott. Ezenkívül részleteket közölt a Biblia-kommentárból, és híryanagot a társadalmi, politikai szférából, valamint a természetben lezajló folyamatokról az idők jelei szempontjából. Megjelenését három főből álló szerkesztőbizottság készítette elő, amely figyelemmel kísérte az angol és a német nyelvű segítőket.¹⁶¹ A lelkészek továbbképzése érdekében 1956. év elején olvasó-, illetve levelező-tanfolyam megindítását tervezték.¹⁶²

Az államhatalom vallásellenes politikája érezte hatását az adventista misszióban is. Az egyház elveszítette kiadóját, így nem rendelkezett még a minimálisan szükséges irodalommal sem. Megszűnt a lehetőség a középületekben folyó evangélizációra, aminek következtében a nyilvános előadások tartása a gyülekezeti helyiség négy fala közé záródott. A népevangélistai és az önkéntes prédikatori mozgalom elvesztette a jelentőségét, mert csak lelkész tarthatott prédikációt az igazolványába beírt helyszíneken, ami a házi isentiszteletek leépülését eredményezte. Az evangélizáció propagandája csupán szóbeli meghívásra szorítkozhatott. A laikus misszió szerepe visszaszorult a hívogatásra és a hétköznapi beszélgetésre. A misszió is háttérbe került a központ által szervezett programokban, aminek eredményeként a közösség fokozatosan befelé forduló lett.

Az egyház vezetése a misszió sikeres programjai közül megtartotta az aratási hálamunkát (aratási hálamunka, áldozat) és a nagy misszióhetet (nagy misszióhéti, áldozat); megfosztva missziós jellegétől. Az irodalom terjesztésének megszűnésével a tagok csupán a keresetükből tudták az egyház részé-

re felajánlott összeget kifizetni.¹⁶³ A népevangélisták csoportjai továbbra is léteztek, sőt további gyülekezeti tagokat képeztek ki. Nevüket azonban 1950-ben önkéntes evangélistákra változtatták. Korábbi missziós funkcióikat már nem tölthették be, de továbbra is tartottak értekezleteket a számukra.¹⁶⁴

Az egyház belső életében változások történtek az ötvenes években. Az 1948-ban létrehozott Kápolnaalap anélkül szűnt meg, hogy orvosolni tudta volna a gyülekezetek összejövetelei helyiségének problémáit. Kihasználva a politikai nyomás enyhülését, 1956. február 9-én az unió létrehozta az ingatlan- és építésügyi osztályt. Feladata a meglévő ingatlanok karbantartása, új ingatlanok vásárlása és az építkezések lebonyolítása. A munkálatokat az építőiparban dolgozó adventistákkal kívánták megoldani.¹⁶⁵

Az egyes gyülekezeti osztályok munkájának színvonalasabbá tételére több lépést tettek. Az ötvenes évek elején a szombatiszkolai tanítók számára segítőket készítettek, amelyeket a szombat reggeli tanítógyűlés keretében ajánlottak áttanulmányozásra mintegy negyedóra időtartamban. A gyülekezetek szombatiszkolai vezetői számára megbeszéléseket szerveztek kerületi szinten. Mivel az ötvenes években megszűnt a könyvkiadás lehetősége, ezért a szombatiszkolai tanulmányok sem álltak rendelkezésre. Régi tanulmányokat használták fel több alkalommal, vagy gépelve sokszorosították az újakat. A szombatiszkola látogatottságának emelése érdekében az egyház a hiányzók meglátogatását szorgalmazta.¹⁶⁶

A könyvkiadás kényszerű szüneteltetése ellenére a felekezet működtetett irodalmi bizottságot, amely több munkaközösségből állt. Ez a lehetőségekhez mérten igyekezett a tagságot és a lelkesedést szellemi táplálékkal ellátni, gépelés útján, illetve könyveket előkészíteni esetleges kiadásokra.¹⁶⁷ A központ által szervezett programokat, mint a kerületi konferenciákat, ima- és önmegtartózkodási hetet továbbra is megtartották.¹⁶⁸ A kerületi konferenciákon az egyház vezetői részéről csak az országos engedéllyel rendelkezők vezethettek igeszolgalatot.

A tagmegtartás tekintetében a diakóniamunka¹⁶⁹ színvonalasabbá tételének érdekében a diakónusok számára kerületi értekezleteket tartottak. Kezdeményezték a gyülekezetekben a havonkénti diakónusértekezlet megtartását. A Központi Egyházterületen 1952-ben az újonnan megkeresztelt személyek közösségbe való beépülése érdekében minden gyülekezetben egy-egy lelkigondozó kijelölését szorgalmazták. Ennek ellenére súlyos tagvesztést szenvedett a közösség, elsősorban a reformációs mozgalom türelmetlen magatartásából fakadóan. Ugyanis egyes gyülekezetekben az úgynevezett világiasság elleni harc került a figyelem középpontjába, különösen a divat területén. Néhány gyülekezetben a tagok, illetve a lelkészek radikális fegyelmezési eszkö-

zökkel kívánták elérni nézeteik végrehajtását, aminek következménye számos gyülekezeti tag, főleg fiatalok kizárása lett. Az elnöki tanács működésére is az ellentmondást nem tűrő hangnemet vált jellemzővé, amely az 1956 utáni szakadások egyik okaként tüntethető fel. A rigorikus megnyilvánulások eredményeként a negyvenes évek végére, ötvenes évek elejére kialakult élénk közösségi életet fokozatosan szétzilálták, és a magyar adventizmus is elegendő kegyességet kezdett gyakorolni, elveszítve fiatalosságának, értelmiségének jelentős részét.

Az ötvenes években az egyház számára a jóléti szolgálat területén szűkült a lehetőség, amely a politikai körülmények miatt elsősorban a tagokra, illetve közvetlen környezetükre terjedt ki. A közösség azonban részt vett a nagy országos adakozásokban is, mint például a koreaiak (1952) vagy az 1954-es árvíz károsultjai részére gyűjtött szombatheti tányérpénz gyűjtésében. A tagság egzisztenciális problémáján – amely elsősorban a szabad szombat hiányában következett be – a munkahelykeresésen kívül, különféle szakmai programokkal segítettek. Ilyen volt Gyarmati Béláné szabástanfolyama 1952-ben és 1953-ban, iparművészeti és háziipari tanfolyam 1956-ban, vagy az 1954-ben megtartott primörkertészeti, méhészeti nap. A gyülekezeti tábcamunka fejlesztése céljából kerületenként tisztviselői értekezleteket rendeztek. Az egyház tanulmányi segéllyel támogatta egyetemistáit. Szükség esetén pénzügyi és természetbeni segítséget adtak a rászorulóknak, elsősorban gyülekezeti szinten. Minden gyülekezetben javasolták a tábcamunka megszervezése mellett a samaritánus munkacsoport létrehozását. Területi szinten (a Dunántúlon) a legfontosabb kezdeményezés az *Önállótársi alap* bevezetése volt, amely hatásos segítséget nyújtott a gyülekezeti tagoknak. Természetesen külföldi adományok is érkeztek a magyarországi adventista szegények megsegítésére.¹⁷⁰

A Rákosi-diktatúra évei alatt az unió a szűkülő lehetőségek következtében csak néhány új ifjúsági programot tudott elindítani. Közülük a legfontosabb a balatonlellei *Advent üdülő* létrehozása volt. Előzménye az 1948-as választókonferencia XIII. határozatára vezethető vissza, ami egy alap létrehozását javasolta ifjúsági táborhely megvásárlására, lehetőséget keresve a fiatalok számára csoportos kirándulások és összejövetelek tartására. Megvalósulásának következő állomása a balatonlellei Hunyadi-telep szoba-konyhás, romos épületének megvásárlása volt 1950-ben. Az építkezés megvalósításához pénzügyi alapot hoztak létre „Összeadtalok” néven. Bár az üdülő teljesen csak 1959/60-ban készült el, mégis, 1951-től fogadtak táborozókat. A legfontosabb balatonlellei program a fiatalok számára az egyházterületenként megrendezett 10 napos üdülőhét volt. Ezeken csak egyháztagok, illetve komoly

és keresztség előtt álló barátok részvételét tették lehetővé. Javasolták, hogy a gyülekezetek anyagilag támogassák a rászorulókat és azok gyermekeit, illetve az ifjúságot; előnyben részesítve az iskolában és a Biblia-körben jól tanuló és példásan viselkedő fiatalokat. A területi üdülőhelyeken kívül lehetőséget biztosítottak a magánnyaralók számára is a pihenésre, amelyen már nemcsak az adventisták vehettek részt. Szerveztek különböző találkozókat is, mint például 1953-ban és 1955-ben a tanulók és a főiskolások vagy 1956-ban a festőművészek, illetve az erdélyiek részére.¹⁷¹

A korszak második, az ifjúságot érintő nagy vállalkozása az ének-, zenekultúra területén következett be. Ennek nagy jelentősége volt az ifjúság megtartásában. Lépéseket tettek a harmonista-, ének- és zenekarvezető-képzésre, hogy minden helyi közösség létre tudjon hozni egy ének- és zenekart. A zenei élet fejlesztésére zenejegyzeteket sokszorosítottak. A Központi Egyházterületen a fontosabb gyülekezetekben területi szinten neveztek ki a gyülekezetek énekkari munkájának segítésére vezetőket, felügyelőket. *Lenk Lajos* vezetésével 1956-ban létrehozták az ének- és zeneosztályt. Ebben az időszakban alakult meg a központi ének- és zenekar, amely a legszínvonalasabb zenei vállalkozás volt az egyház életében a szocializmus éveiben.¹⁷²

A zenei élet területén a korszak másik nagy vállalkozása a magyar adventista énekeskönyv összeállításának gondolata volt, amelynek előzménye a negyvenes évek második felére, az énekügyi bizottság létrehozására nyúlik vissza. Bár az énekeskönyvet a hatvanas évek elején adták ki, de a munkában részt vevők ezekben az években készítették el az anyag nagy részét. Az új énekeskönyv alapja a generál konferenciái (1941) és a német adventista (1935) énekeskönyv, de az akkor készülõben levõ református énekeskönyv felhasználására is engedélyt kapott a felekezet. Szerkesztõi a gyülekezeti igényeket figyelembe véve, beépítették a leggyakrabban használt énekeket.¹⁷³

A nehezebb körülmények ellenére igyekezett az egyház vezetése az ifjúságot segédanyagokkal (Ifjúsági Segítővel) ellátni, területi és kerületi szinten ifjúsági összejöveteleket szervezni, ifjúsági vezetőket képezni, illetve gyülekezeti és kerületi szinten önképzõkörök mûködésének lehetőségét biztosítani. Az ifjúság megtartása érdekében felmerült, hogy gyülekezeti szinten *kirándulási osztályt* hoznak létre pénzügyi alappal, kirándulások szervezésére és társas együttlétek megrendezésére.¹⁷⁴

Az egyház vezetése a serdülők és a gyermekek bibliai szellemű nevelése érdekében 1954-ben több korcsoportot magába foglaló Biblia-köröket kívánt szervezni 6 és 18 év közötti fiataloknak. A foglalkozásokat heti egy alkalomra tervezték 45-90 perc időtartamban. A tantárgyak a Szentírást, az egyház-történelmet és az egyház hitelveit tartalmazták. A Biblia-kört a szülők bevo-

násával a szörványokra is ki akarták terjeszteni. Elképzelésük szerint az órákon a régi anyag átismétlése mellett éneket tanultak volna a fiatalok. Terveik alapján egyes korcsoportok összevonva, többnyire az általános és a középiskola egy-egy osztályának feleltek volna meg. Minden korcsoport egy tanárral rendelkezett volna. A kisebb gyülekezetekben az osztályok összevonása túnt racionális lépésnek, és a szörványokban a szülők vették volna át a tananyagokat gyermekeikkel. A helyi közösségekben folyó munkáért a helyi lelkes volt felelős. Előírták továbbá, hogy a tanulókat a Biblia-kör vezetője negyedévente látogassa meg, és időközönként szülői értekezleteket tartson. A tanítók képzését értekezletek formájában kívánták megoldani. Ezenfelül a területek is szerveztek számukra értekezleteket. A tanév végén a gyermekek egy terület által kiküldött vizsgabiztos jelenlétében 3-5 kérdés alapján vizsgáltak, és osztályzatot az 1-5 skálán kaptak. Az elképzelés számos gyülekezetben megvalósult.¹⁷⁵

Érdekes kezdeményezésként tarthatjuk számon, hogy az elnöki tanács 1956 januárjában megalapította a *filmosztályt*, felismerve a film egyre nagyobb szerepét a társadalom tudatformálásában, valamint a szemléltetőoktatásban. A létrejövõ osztály feladata az egyház birtokában levõ diapozitív és filmes gépek számba vétele, õrzése és a meglevõ filmanyag bővítése, illetve az oktatási kultúrfilmek bemutatása által a tagság szellemi szintjének növelése. Továbbá a Biblia-köri foglalkozások, valamint az evangélizációs előadások számára megfelelő képanyagok biztosítása. Ebben a tagság birtokában levõ filmanyagot is fel kívánták használni.¹⁷⁶ Kísérletet tettek még a tagság szellemi színvonalának emelésére műveltségi sorozat tartására az irodalom-, a filozófia-, a történelem-, a zene- és a társadalomtudomány területén, amelyre Budapesten 1952 telén került sor. Ezekben az években gyülekezeti könyvtárak létrehozásának, illetve ötéves olvasói tanfolyam megindításának gondolata is felmerült.¹⁷⁷

A reformációs mozgalom következtében az egészségügyi munka területén előrelépés történt. Egészségügyi tanfolyamokat rendeztek, amelyen természetgyógyászati eljárásokkal ismerkedtek meg a résztvevők. Továbbá Csiki Zsigmond (lelkészként az egyház támogatásával fogászdiplomát szerzett) vezetésével az egyház egészségügyi osztálya fogászati rendelőintézetet rendezett be, ahol a későbbiek során belgyógyászati, nõgyógyászati és sebészeti problémákban is segítettek volna a rászorulókon. Tervbe vették, hogy a fogászaton évente két fogtechnikus és négy asszisztens végezheti el a szükséges gyakorlatát.¹⁷⁸

F) A Magyar Unió taglétszámának alakulása 1950 és 1956 között

Az egyház lehetőségeinek beszűkülése és belső körülményeinek alakulása a statisztikai helyzetére is hatást gyakorolt. Az ötvenes évekre a stagnálás jellemző, 1950 és 1952 között még a negyvenes évek második felének missziós tevékenysége utóhatásaként a taglétszám szerény mértékű növekedése figyelhető meg. Az alámerítkezők száma jelentősen visszaesett (1950-ben 678 fő, 1951-ben 477 fő, 1952-ben 434 fő, 1953-ben 178 fő), míg a kizártak esetében növekedést (1950-ben 240 fő, 1951-ben 217 fő, 1952-ben 240 fő) tapasztalhatunk a negyvenes évek második feléhez képest. A bemelegítkezők száma 1953 és 1956 között a 180 és 250 közötti értékekre mérséklődött, míg ezzel párhuzamosan a kizárások száma is csökkent, de ennek mértéke jóval kisebb volt, mint a keresztségeké (130-200 fő között évente). A keresztségek, a kizárások és a halálozások együttes hatása a taglétszám csökkenését eredményezte. Ennek okait a missziós lehetőségek szűkülésében, a tagságra nehezedő állami nyomás következtében fellépő hitehagyásban és az egyre erősödő belső konfliktusokban kereshetjük.

A korábban leírtakat az alábbi táblázat szemlélteti.

2. számú táblázat

Év	1950	1951	1952	1953	1954	1955	1956
Taglétszám	6491	6640	6810	6729	6640	6655	6640
Változás az előző évhez képest	+6,3%	+2,3%	+2,6%	-1,2%	-1,3%	+0,2%	-0,2%

Az 1950-es években a gyülekezeti tagság regionális eloszlásában megfigyelhető, hogy a H. N. Adventista Egyház különösen az Alföldön, Békés (26 gyülekezetben 1134 tag), Szabolcs-Szatmár (13 gyülekezetben 768 tag), Hajdú-Bihar (11 gyülekezetben 616 tag), Csongrád (15 gyülekezetben 576 tag) és Borsod-Abaúj-Zemplén (8 gyülekezetben 518 tag) megyében volt erős. Az alföldi térség mellett Budapesten élt még sok adventista (12 gyülekezetben 1477 tag). Az ország többi részén, különösen a Dunántúl legtöbb megyéjében elhanyagolható az egyház jelenléte (47 gyülekezetben 1020 tag) ezekben az években.¹⁷⁹

Az adventista misszió ennek ellenére még kifelé irányuló maradt, amit az is bizonyít, hogy az 1950 és 1956 között megkeresztelteknek csupán 10,2 százaléka volt adventista szülők gyermeke. Arányszámuk a negyvenes évek

második feléhez képest jelentősen növekedett. A más vallásúak közötti misszió eredményei komoly változásokat mutatnak. 1945–49-hez képest csökkent a reformátusság (44 százalékról 36,4 százalékra), míg kisebb mértékben nőtt az ortodox (1,3 százalékról 2,1 százalékra) és az evangélikus (7,2 százalékról 8 százalékra) áttérők aránya. A katolikus megkeresztelkedettek aránya nem változott az előző időszakhoz képest.

Az alámerítkezők számának csökkenése, valamint a fegyelmi intézkedések az egyház kormegoszlását befolyásolták. Csökkent a 30 év alattiak aránya, mivel a tagok elöregedésével párhuzamosan 55–60 százalékra növekedett a 31–60 évesek aránya, és nagyon gyorsan emelkedett a 60 éven felülieké (24–27 százalék).

A hívek iskolai végzettségéről nem rendelkezünk adatokkal, de a kötelező alapfokú oktatás bevezetése következtében bővíthetett az elemi iskolát befejezettek száma. Ezzel párhuzamosan emelkedhetett az érettségizettek és a felső fokú diplomát szerzettek aránya, elmaradva az országos átlagtól. Háttérben az egyes gyülekezetekben jelentkező tanulásellenesség állt. Másrészt a világiasság elleni küzdelem is jobban szedte áldozatait a fiatal értelmiség között, és a közösség sem rendelkezett olyan szellemi háttérrel, amely képes lett volna komolyabb értelmiségiréteg integrálására. Ezt tetetözte, hogy a felső fokú intézményekbe nehéz volt bekerülni vallásos emberként. Többen hitehagyók lettek, míg az elveikhez ragaszkodó, megfelelő szellemi képességekkel rendelkező adventista fiatalok más felekezetű sorstársaikhoz hasonlóan, nem kerülhettek be a főiskolákra, illetve egyetemekre.

Végezetül érdemes megvizsgálni 1945 és 1956 között a nem adventista szülőktől származó új tagok vallásos háttérét, hogy milyen úton kerültek az egyházba, és melyek voltak a legfontosabb motivációk a közösséghez történő csatlakozásukban. A meglévő adatokból – amelyek bár nem tekinthetők reprezentatívaknak – világosan kitűnik, hogy nagy többségük valamiféle vallásos háttérrel rendelkezett. Többségük tanult hittant (1949-ig kötelező volt az iskolai hittan), amely a vallásos alapkultúra megszerzésében kulcsszerepet töltött be. Az iskola mellett a család – különösen az édesanya – jelentett fontos szerepet a vallásos nevelésben, elsősorban a betanult imádságok átadásával. Áttérésük előtt talán ötödük járt hetente templomba, és megközelítőleg ugyanekkora részük egyáltalán nem látogatta felekezetének istentiszteleteit. A fennmaradók pedig alkalmanként jutottak el a templomba. A csatlakozók kétharmadát korábban egyáltalán nem foglalkoztatták vallási kérdések, illetve csak a maguk módján gyakorolták hitüket. Több mint kétharmaduk azonban minden nap legalább egy alkalommal imádkozott, bár 85 százalékuk csupán a betanult imát mondta el.

Az egyházhoz csatlakozók közel 40 százaléka rendelkezett adventista rokoni kapcsolattal. Az adventista rokonnal nem rendelkezők harmada lakott adventista szomszédságában. Összességében az új tagok kétharmada áttérése előtt adventista ismerőssel rendelkezett. Az egyházhoz csatlakozásuk fő motívációja a többségüknél az „igazság” megismerése volt. Különösen Jézus eljövételének közelsége, a szombat megtartásának fontossága jelenik meg konkrét indokként. Érdekes, hogy a megkérdezetteknek legalább fele nem egyedül tért át, hanem házastársával, szüleivel együtt. Ez nem feltétlenül jelent egyidejű keresztséget, és számolni kell a másik félhez való alkalmazkodás jelenségével is. Természetesen az egyházhoz csatlakozóknak az új életmódbeli tanítások mellett figyelembe kellett venni a környezetük ellenállását, ami különösen a szűkebb családi körben váltott ki viharos jeleneteket.¹⁰⁰

¹⁰⁰ A történelmi egyházak „betéréseivel” számos tanulmány foglalkozik. Például Balogh Margit-Gergely Jenő: Az egyházak államosítása. *História*, 1999, 2, 7–10. oldal; Mézesfalvi István: „Meggyezett az állam a katolikus egyházzal.” *Vallásig*, 44, 2001, 3, 92–107. oldal; Giczi Zoltán: Rögös út. A Magyarországi Evangélikus Egyház és az államhatóság viszonyáról (1948–1990). *Vallásig*, 40, 1997, 2, 70–82. oldal; Ladányi Sándor: A református egyház megtérése és behódolatlansága Magyarországon. *Vigilia*, 65, 2000, 10, 747–757. oldal; „A hajszos püspökök.” Az AEH felhatalmá megváltozása a püspöki székhelyeken.

¹⁰¹ M-KS 276. f. 54. cs. 142. fe., 1–2. oldal

¹⁰² Az 1951. évi I. törvény, az ÁEIT és a megyei egyházi ügyek titkárság működésének első évtizedéről lásd Dr. Köbel Sándor: Az Állami Egyházi Hivatal működése az 50-es években (1951–1959). *Magyar Közigazgatás*, 50, 2000, 8, 504–512. oldal

¹⁰³ M-KS 276. f. 89. cs. 276. fe., 78–85. oldal, 107–108. oldal, M-KS 276. f. 52. cs. 360. fe. (1955. április 2. Komócán Zoltán: Javaslát a titkársághoz külföldi egyházi emberek magyarországi látogatására és a magyar egyházi emberek külföldi utazására), M. 1-vel kiegészített interjúk.

¹⁰⁴ M-KS 276. f. 89. cs. 4. fe., 6–8., M-KS 276. f. 89. cs. 276. fe., 1–5., 34–41. oldal

¹⁰⁵ M-KS 276. f. 89. cs. 4. fe., 77–81. oldal, M-KS 276. f. 54. cs. 155. fe. (1951. augusztus 7. MDP központi vezetőség, agitációs és propagandasztály: „A klerikális reakció elleni harci feladatok.” M-KS 276. f. 89. cs. 276. fe., 113–118. oldal)

¹⁰⁶ M-KS 276. f. 89. cs. 276. fe., 90. oldal, M-KS 276. f. 89. cs. 277. fe., 64–66. oldal

¹⁰⁷ M-KS 276. f. 89. cs. 276. fe., 68–69. oldal

¹⁰⁸ 1950. január 17. MSZSZ jegyzőkönyv (Sz. J.)

¹⁰⁹ 1948. szeptember 14. Sz. P. levele B. L.-hoz, 1948. szeptember 15. A BM ÁVH véghatározata A. J. ügyében, 1950. április 12. Az ET levele a BM-hez (A. J.)

¹¹⁰ MOL XIX-B-1-h-5650/44, 292. doboz, MOL XIX-B-1-h-5650/5-5/1, 361. doboz, 1949. május 23. S. I. levele B. L.-hoz, 1949. december 4. F. J. levele B. L.-hoz, 1950. febr. 18. Sz. P. levele B. L.-hoz. (A. J.)

¹¹¹ 1950. március 5. Az ET körlevele, 1950. március 16. M. L. és B. L. körlevele. (Sz. J.)

¹¹² Harc a klerikális reakció ellen... I. m., Révai József a klerikális reakció elleni... I. m.

¹¹³ 1950. július 6. Az MSZSZ levele az MDP országos központjának (Sz. J.)

¹¹⁴ M-KS 276. f. 54. cs. 155. fe. (Jegyzőkönyv a titkárság 1951. augusztus 8-án megtartott üléséről), M-KS 276. f. 89. cs. 276. fe., 30–32. oldal

¹¹⁵ M-KS 276. f. 54. cs. 150. fe. (Jegyzőkönyv a titkárság 1951. július 4-én megtartott üléséről)

¹¹⁶ Kovács Géza: Az inkvizítorok árnyékában. In: Bereczki: I. m., 229–230. oldal, az ET körlevele dátum és jelzés nélkül (Sz. J.)

¹¹⁷ MOL XIX-B-1-h-ujj, 8. 292. doboz, MOL XIX-B-1-h-5650/74, 82. 292. doboz, MOL XIX-A-21-c-60/1, 146. doboz

¹¹⁸ MOL XIX-A-21-c-63, 142. doboz

¹¹⁹ M-KS 276. f. 89. cs. 276. fe., 315–320/a. oldal

¹²⁰ 1951. április 23. MSZSZ-jegyzőkönyv, 1950. augusztus 11. M. L. levele a SZET-hez. (A. J.); MOL XIX-A-21-c-60/1, 146. doboz

¹²¹ AMOL XIX-B-1-h-5650/5. irat, 361. doboz. Az ügyekben Bajor László levelezési számlájának be az eseményekről és az egyház intézkedéseiről. Az iratok 1951-ben keletkeztek (A. J.). 1953 nyarán nyolc adventista állt például rendőri felügyelet alatt, aminek feloldását kérte az egyház vezetése (MOL XIX-A-21-c-60/1, 146. doboz).

¹²² 1951. augusztus 22. Az ET levele az AEH-hez (A. J.), MOL XIX-A-21-c-60/1, 146. doboz

¹²³ Munkásegyéb, 1956. 4. I–VIII. oldal

¹²⁴ A konzervatívizmus elterjedésében az életről, önkéntes, élekes irakléri nyilvánult meg. Például a hajszolás, a szombatnap megőrzésének szemai kérdései, a vegetarizmus és a halvadás években a moziba, színházba és presszóba járás kérdése. Ezeket a tévhelyekben nem dogmatikai kérdéseket hitéleti problémáknak tekintették fel a konzervatívizmus képviselői.

¹²⁵ 1952. március 20. KET-jegyzőkönyv (A. J.) A kisegyházak esetében a rokoni kapcsolatok jelentősége a mélyebből fakad, mivel egy-egy nagyobb család a maximum néhány ezer fős körösségben komoly befolyásra tehet szert, különösen, ha a tagjai közül néhányan prédikátorok, vagy gyülekezeti szinten jelentős szerephez jutnak szert. A hűvek esetében a felkészülten betöltésnek, ami elősegíti „a nagy családok” kialakulását.

¹²⁶ 1953. február 18. ET-jegyzőkönyv, 1954. november 10. Szász László kihallgatása az ET előtt (A. J.)

¹²⁷ Pechoni László (1906–1994), katolikus vallású volt, és a győri benedé gimnáziumban végzte középiskolai tanulmányait. Iparművész lett. 1925-ben megkeresztelkedett, és még ebben az évben könyvevangelizistaként dolgozott 1927-ig. 1927 és 1929 között a darmstadti-marienhöhe szeminariumban tanult. 1929-től segéd-, majd 1938-tól felelőse lett. A második világháború után az unióosztály ügyeit vezette. 1953 és 1965 között a Magyar Unió elnöke volt. Unióelnökként pragmatikus vezető volt, aki a pillanatnyi helyzetnek megfelelően alakította ki álláspontját, de fontosnak tartotta a tagok, lelkesedés, szellemi színvonalának emelését és a társadalomtól való elzárkózás oldását. *Szinyei István* (1895–1966?), 1923-ban keresztelkedett meg. 1926-tól rövid ideig iskolai munkát végzett. 1927-től kezdte a lelkesítő tevékenységét. 1930-ban szentelték fel, 1929-ben és 1930-ban Darmstadt-Marienhöhe-ben tartózkodott. 1948 és 1954 között egyháztitkárként működött.

¹²⁸ 1953. február 18–19., 22., március 3. és 17. ET-jegyzőkönyv, 1953. március 4. „Bíránylatok”, 1953. november 28. P. J. levele M. L.-hez, M. L. válasza (A. J.)

¹²⁹ 1953. március 17., 31., május 12., július 1. ET-jegyzőkönyv (A. J.)

¹³⁰ 1953. július 22. ET-jegyzőkönyv, MOL XIX-A-21-c-60/1, 146. doboz

¹³¹ 1953. szeptember 29–30. ET-jegyzőkönyv (A. J.), Sz. J. elmondása alapján

¹³² 1952/53 körül, L. K. Dickson (a G. C. alelnökének) körlevele (A. J.)

¹³³ *Buday Zoltán* (1911–?), 1937-ben keresztelkedett meg. 1943-ban került egyházi alkalmazásba. A második világháború idején hadifogságba került, ahonnan 1947-ben ért vissza. 1952-ben szentelték fel. Egyháztitkárként (először egyházközpont) osztálytitkár, 1956-ban elbocsátották, 1957-ben „szokásait tevékenység” miatt kizárták.

¹³⁴ 1954. április 21. az AEH-hoz küldött beadvány S. I. ügyében, 1954. május 9. az S. I. ellen tiltakozó levele az ET-hez, 1954. május 11. a budapesti munkásegykezet jegyzőkönyve, 1954. május 12. B. Z. levele az ET-hez, 1954. június 2. ET-határozat, 1955. január 17–18. DET-jegyzőkönyv (A. J.)

¹³⁵ 1954. július 25. ET-jegyzőkönyv (A. J.)

¹³⁶ 1954. augusztus 23–26., augusztus 31-től szeptember 2-ig és szeptember 13–14. „A reformációs bizottság” jegyzőkönyve (A. J.)

¹³⁷ 1-3/1955. ET-körlevel, 1955. tavaszának reformációs bizottsága a DTK-on. (A. J.)

¹³⁸ 1955. július 4. a reformációs bizottság jegyzőkönyve (A. J.)

¹³⁹ 1955. október 1–12., december 5–6. ET-jegyzőkönyv (A. J.), 1955. november 22. az ET körlevele (A. J.)

¹⁴⁰ 1956. január 3–4. ET-jegyzőkönyv, 1956. január 8. N. Gy. és 155 tag levele az ET-hez (A. J.)

¹⁴¹ 1956. január 19. P. J. levele B. Z.-hez, 1956. február 1. DTK-jegyzőkönyv, 1956. február 13. B. Z. nyilatkozata (A. J.)

¹⁴² 1956. február 4. a budapesti „D” gyülekezet bizottságának levele az ET-nek (A. J.)

¹⁴³ 1956. április 2. a reformációs bizottság levele az ET-hez (A. J.)

¹⁴⁴ 1956. április 11. N. Gy. levele az Állami Ellenőrzés Minisztériumának, 1956. május, N. Gy. levele az AEH elnökönek, 1956. május 31. az AEH levele N. Gy. részére, 1956. május 31. az ET levele az AEH-nak, 1956. június 4. a DTK levele N. Gy.-nek (A. J.)

¹⁴⁵ 1956. április 20. a DTK körlevele (A. J.)

¹⁴⁶ 1956. március 26. DTK-jegyzőkönyv, 1956. április 17. osztálytitkár értekezlet, 1956. szeptember 3–4. reformációs és osztálytitkár megbeszélés, 1956. augusztus 21. a központi gyülekezet bizottságának levele a gyülekezet tagjához, 1956. május 5. DTK-jegyzőkönyv (A. J.)

¹⁴⁷ 1956. május 8., 23. DTK-jegyzőkönyv, 1956. szeptember 16–19. ET-jegyzőkönyv, 1956. május 31. Jelentés az 1956. május 30-án tartandó munkalátásra (A. J.)

5. Kettős nyomás alatt. Adventisták a Kádár-korszakban

A) A pápai állam egyházpolitikája

Az 1956. október 23-i forradalom következtében a kommunisták magyarországi hatalmá megrendült, amelyet a szovjet tankok segítségével szilárdítottak meg. Az októberi események a történelmi egyházakra hatottak, mert a vezetésből kiszorítottak kerültek előtérbe, és lépéseket tettek a hitélet megújításának irányában. Az államhatalom azonban adminisztratív lépésekkel visszaállította az október 23. előtti állapotokat. Így „megállapodás szellemében” rendezte a hitoktatás kérdését. Az 1957. évi 22. törvényerejű rendeletben állami hozzájáruláshoz kötötte a fontosabb egyházi tisztségek betöltését. Ennek segítségével a kulcspozíciókba állami szempontból megbízható személyek kerültek. A szigorúbb ellenőrzés érdekében kormánybiztosokat helyeztek a katolikus püspöki székhelyekre. A pápi béke-mozgalom újjászerveződött. A történelmi egyházakkal 1957 nyarán a korábban kötött megállapodásokat megújították, kiegészítve néhány új feltétellel.¹⁶¹ A különböző egyházakkal eltérő módon bántak. A legkeményebben a katolikusokkal szemben léptek fel, példát statuálva a többi egyház irányában.¹⁶²

Az állam, felismerve a realitást, hogy adminisztratív intézkedésekkel rövid időn belül nem szüntethető meg a vallásos élet, kidolgozta azt a feltételrendszert, amely révén biztosította az állam és az egyházak „békés egymás mellett élését”, megőrizve lassú eltorvasztásuk célját. Konceptiójában a legfontosabb feladatnak a papság lojalitásának szélesítését és a „reakció” elszigetelését tekintette, elsősorban politikai eszközökkel. Az adminisztratív módszerek (rendőrség, bíróság) alkalmazását a pártvezetés a legvégső esetben tartotta indokoltnak. Reakciós egyházi személynek általában az számított, aki a megengedett hitéleti kereteket túllépte, vagy a lojális egyházi vezetők ellen fellépett. A velük folytatott harcba bevonták az egyházak vezetését. A leggyakrabban egyházi büntetéseket kaptak, így az egyházpolitikából fakadó konfliktusokat az egyházakon belül tarthatták. Ez a gyakorlat tudatos feszültségkeltésre is alkalmas eszköz volt, belülről gyengítve a felekezeteket.¹⁶³ A korszakban számos esetben adminisztratív eszközöket is alkalmaztak a lelkészek ellen. Több lelkészt és laikusot börtönbüntetésre ítélték. 1960/61-ben és 1970/71-ben kampányszerű alkalmazásuk hátterében párton belüli hatalmi viszonyok átmeneti balra tofódása, illetve az aktuális szovjet példa követése állhatott.¹⁶⁴

- ¹⁵⁵ 1956. május 8-9. ET-jegyzőkönyv, 1956. szeptember 20. a DED levele P. J.-nek, 1956. december 12. P. J. levele B. Z.-nek, 1957. április. 6. a B. Z.-csoporthoz levele az ET-bez (A. I.)
- ¹⁵⁶ 1957. április-16. B. J. „kérlevele” (A. I.)
- ¹⁵⁷ 1957. május Sz. P., Cs. K., B. L., T. I. levele id. Sz. J.-nek, 1956. május 8. jegyzőkönyv a budapesti munkások értekezletéről (A. I.) A „maradék” az adventista terminológiában a katecheták bizonyos csoportját jelenti, amely hiányos maradt Istenhez.
- ¹⁵⁸ 1957. május 15. id. Sz. J. levele B. Z.-hez, 1957. május 16. B. J. levele az ET-nek, 1957. június 23. B. J. „kérlevele”, 1957. július 10. DTK-jegyzőkönyv, 1957. július 11. az ET-jegyzőkönyve, 1957. július 13. a szahalmi gyülekezet jegyzőkönyve, 1957. július 17. DTK-jegyzőkönyv, hűségnyilatkozat (1957), 1957. október 7. N. Gy. „kérlevele” (A. I.)
- ¹⁵⁹ 1957. június 10. az ORI levele az ET-nek, 1957. június K. Gy. levele az ET-nek, 1957. június 21. P. J. válasza a fenti két levélre (A. I.)
- ¹⁶⁰ 1957. július 1. az ORI-8 állásfoglalás, 1957. augusztus 12. B. J. levele P. J.-nek, 1957. október 24., 1957. október 31. az ORI „kérlevele”, Küllö-szól-szerződés (A. I.)
- ¹⁶¹ 1960. január 4-5., április 5-6. ET-jegyzőkönyv (A. I.)
- ¹⁶² MOL XIX-A-21-c-6/1. 146. dőbor, 1956. január 10-11. ET-jegyzőkönyv, 1950. április 5-6. július 11-ig a KET lelkészi szemléiről (A. I.), 1951. augusztus 22. országos lelkészi értekezlet (Sz. J.)
- ¹⁶³ 1955. június 6. IB-jegyzőkönyv (A. I.)
- ¹⁶⁴ 1956. január 10-11. ET-jegyzőkönyv, 1956. október 10. az ET-kérlevele (A. I.)
- ¹⁶⁵ 1950. március 5. az ET levele a területi előjárónak (Sz. J.)
- ¹⁶⁶ 1950. november 6. B. Z. körlevele, 1950. december 27. a KET osztálytitkárnak körlevele (Sz. J.), 1955. november 1. az osztálytitkári értekezlet jegyzőkönyve, 1950. március 22. P. J. levele a területi osztálytitkárnak (A. I.)
- ¹⁶⁷ 1956. május 22. az IEO körlevele, 1957. július 22. az ET körlevele, 1957. augusztus 5. az ET körlevele (Sz. J.)
- ¹⁶⁸ 1950. március 21. a KET SZD-körlevele, 1952. október 21. L. L. körlevele (Sz. J.), 1950. október 4-5. a BMO titkári értekezletének jegyzőkönyve, 1951. október 21. B. Z. körlevele (A. I.)
- ¹⁶⁹ 1955. június 6. IB-jegyzőkönyv (A. I.)
- ¹⁷⁰ 1951. szeptember 26. ET-jegyzőkönyv, 1956. szeptember 10. DTK-jegyzőkönyv (A. I.)
- ¹⁷¹ 1952. november 12. a DTK körlevele, 1956. október 23. a DTK körlevele (Sz. J.), 1950. október 4-5. a BMO-titkári értekezletének jegyzőkönyve (A. I.)
- ¹⁷² 1950. július 20., 1950. november 15., 1952. július 12., 1954. augusztus 6. az ET körlevelei, 1956. október 4., 1954. november 23. a DTK körlevele, 1950. november 13. a KET körlevele (Sz. J.), 1951. december 8. a KET Tábori-értekezlete, 1954. augusztus 3. ET-jegyzőkönyv, 1954. december 1., 1956. március 26. DTK-jegyzőkönyv, 1951. február 14-19. ET-jegyzőkönyv (A. I.)
- ¹⁷³ I. J. I. 1948. 1. 9. oldal, I. J. I. 1948. 4. 7. oldal, 1951. július 28. a KET körlevele; 1955. május 17. az ET körlevele, 1956. április 15. L. L. körlevele (Sz. J.), 1953. július 7-8. ET-jegyzőkönyv, 1955. június 30. DTK-jegyzőkönyv (A. I.)
- ¹⁷⁴ 1956. április 15. az ET körlevele (Sz. J.), 1951. április 25. a KET körlevele, 1952. február 18. B. Z. körlevele, 1952. június 4. a KET IB, B-a jegyzőkönyve, 1956. április 22. L. L. körlevele az osztálytitkárnak (A. I.) *Lenk Lajos* (1908-1995), árvaházban nevelkedett, 1924-ben keresztelkedett meg, és korán egyházi szolgálatba került. Német származású volt, ezért nyelvtudás révén tolmácsolást is végzett. 1936-ban és 1937-ben Friedlandban tanult. Lelkészi szolgálatú során gyülekezetekben énekkarokat, könyvtárakat szervezett. Ifjúsági segítőket, zenei jegyzeteket készített. Az egyház lelkészjelöltjében egyháztörténetet tanított. Az ötvenes években az ifjúsági és ingatlanszolgálatot vezette. Nevéhez fűződik a halandósági edző klubokhoz. Néhány évig uniósbiztosági tag volt. 1965-ben és 1966-ban részt vett a hitoktatásfejlesztésben, de elfenest a szakadást. 1968-ban elbocsátották, ezért nyugdíjkorhatárig ittasvezetőként dolgozott.
- ¹⁷⁵ 1951. július 3. R. Á. levele a Református Konventnek, 1953. március 9. az EB jelentése, 1956. október 14. L. L. körlevele (A. I.)
- ¹⁷⁶ 1950. június 15. Cs. Zs. körlevele, 1950. október 4-5. BMO-jegyzőkönyv, 1951. január 8., 1956. szeptember 4. a titkári megbeszélés jegyzőkönyve, 1955. november 2. L. L. javaslatai (A. I.)
- ¹⁷⁷ Biblia-kör szervezése 1954-ben, 1953-ban, 1957-ben, 1955. szeptember 5. az ET körlevele (Sz. J.)
- ¹⁷⁸ 1956. április 21. az ET körlevele (Sz. J.), 1956. február 24. L. L. körlevele (A. I.)
- ¹⁷⁹ 1952. november 24. a KET körlevele (Sz. J.), 1955. november 2. L. L. javaslatai (A. I.)
- ¹⁸⁰ 1954. február 3. DTK-jegyzőkönyv, 1956. január 10-11. ET-jegyzőkönyv (A. I.)
- ¹⁸¹ MOL XIX-A-21-c-6/1. 146. dőbor
- ¹⁸² Rajki Zoltán: *A Békés megyei adventista...* I. m., 108-111. oldal

Az állam és az egyház együttműködésének feltételeit az MSZMP bel- és külpolitikájának támogatásában jelölte meg.¹⁸⁵ Az egyházak vezetőinek és lelkészeinek többsége felismerte a politikai realitást, és az adott keretek között igyekezett a hitéletet biztosítani. A nyílt szembenállást nem vállalták, ezért a hatvanas évek elejétől kezdve a Magyar Népköztársaság egyházpolitikájában a vallásos ideológia elleni küzdelemre és a hitéleti aktivitás ellen-súlyozására helyezték a hangsúlyt, „türelmes magatartást” hirdetve a vallásos emberek és az egyházak irányában. A gyakorlatban azonban vallásosnak lenni számos pályán hátrányt, nem egy esetben kizárási okot jelentett. Az egyházakkal a szocializmus építése érdekében „politikai együttműködést” folytattak, a vallásos világnézet ellen azonban szellemi síkon harcoltak, amelynek színhelye az iskola, egyetem, a könyvkiadás, a sajtó, rádió, televízió volt. A vallásosságot és az ateizmust a propagandájában magánügynök tekintette a párt, de a két világnézet közötti harcban „a társadalmi fejlődés” érdekében állami eszközöket vettek igénybe. A feltételek egyenlőtlenek voltak, mert az egyházak erősen behatárolt lehetőségeivel szemben az állam „fegyvertára” „korlátlan” bizonyult.¹⁸⁶ Az MSZMP ideológiája szerint az egyházi személyekkel hivatalos tárgyalásokat elsősorban állami tisztviselők folytathatnak, mert az állam (és nem a párt) és az egyház egyezhet meg egymással, de a két világnézet hordozója (a párt és az egyház) harcot folytat a társadalom feletti befolyásért.

Az MSZMP új egyházpolitikájának végrehajtásához szükséges volt az ÁEH jelentőségének, rangjának emelése. Ennek érdekében államtitkári rangra emelték a vezetőjét, és a helyettesek, valamint a funkcionáriusok is komolyabb államigazgatási pozícióba kerültek. A hivatal 1959-ben kikerült a Közoktatásügyi Minisztérium fennhatósága alól, és a Minisztertanács felügyelete alatt önállóan végezte feladatát.¹⁸⁷

Az ÁEH tulajdonképpeni hivatallá válása fokozatosan történt. Az 1960-as évek elejéig az egyházi kérdésekben továbbra is az MSZMP politikai bizottságának (PB), illetve az MSZMP központi bizottságának agitációs és propagandaosztályán történtek a lényegi döntések. A Belügyminisztériumnak szintén meghatározó szerepe volt. Sőt, a 60-as évek közepéig erősebb befolyással rendelkezett, mint az ÁEH. Ekkor a hivatal vezetői elérték, hogy működésük az adminisztratív jellegű az egyházpolitikát irányító intézménnyé váljon. Csupán a legfontosabb kérdésekkel, illetve az egyházpolitika általános irányelveivel kapcsolatos döntésekkel foglalkoztak a párt megfelelő osztályain.¹⁸⁸

Az önállóuló ÁEH-nak ki kellett dolgoznia a munkamódszerét. A hivatal ellenőrizte a túlzott adminisztratív intézkedéseket, mert az a vallásos tömeg és a párt közötti kapcsolat romlását eredményezhette. A hivatal feladataként je-

lölték meg az egyházpolitikai kérdésekben a javaslattételt a pártbizottság és a megyei tanácsok vezetői felé. A helyi szintű egyházpolitikában a lokális és az országos érdekek összekapcsolásában segített. A BM feladata volt, hogy operatív téren támogassa a politikai munkát, ami a két tevékenység összehangolását kívánta. A kettő összeütközése esetén az operatív tevékenységei kellett alárendelni a politikának. A BM és az ÁEH viszonyára a szoros együttműködés volt a jellemző. A korábbi kapcsolat jellegének változását mutatja, hogy a hatvanas évektől kezdve a hivatal vezetői kiemelték: nem feladatuk az operatív munka végzése, és a hivatal dolgozói vitatkozhatnak a belügyesekkel.¹⁸⁹

Megegyezően a megyei (fővárosi) egyházügyi hivatal foglalkozott az egyházi ügyekkel, kettős irányítás alatt. A fő- és szakfelügyeletet az ÁEH elnöke gyakorolta, de a megyei tanács végrehajtó-bizottságának szakigazgatási szerveként működött; és szervezetileg alárendelt kapcsolatban álltak egymással. A megyei egyházügyi titkárok lokális szinten határozták meg az egyházak és a lelkészek életét.¹⁹⁰

Az állami szervek az egyházakról a következő fontos eszközök révén szereztek információkat.

1. Az egyház vezetőit kötelezték, hogy minden lényeges eseményről tájékoztassák az ÁEH-t.

2. A megyei egyházügyi titkárok bizonyos időközönként találkoztak a körzetben tevékenykedő lelkészekkel.

3. A BM „beépített emberekkel” rendelkezett az egyházakon belül az egyszerű tagok és lelkészek között.

A lelkészeknek az ÁEH-val, illetve a megyei megbízottakkal való kapcsolata a politikai helyzet miatt elfogadottnak tekinthető a korszakban. Ugyanis minden legális vallásos közösség vezetője, lelkésze köteles volt a pozíciójának megfelelő szinten együttműködni velük az egyház ügykezelése (ingatlan, nemzetközi kapcsolatok, sajtó stb.) érdekében. Az adott személyen állt, hogy a kialakult kapcsolatot mennyire használta fel a saját és az egyháza érdekében. A Belügyminisztériummal együttműködők tevékenysége bonyolultabb kérdéseket vet fel annak titkos jellege miatt.¹⁹¹

Az egyházpolitikában a társadalmi szervezetek közül a HNF szerepe emelhető ki, mert egyházi személyek is részt vettek a tevékenységében. Az állami szervek vigyáztak arra, hogy ne növekedjen általa társadalmi-politikai szerepük. A mozgalom legfőbb célkitűzése az egyházak és a papok lojalitásának biztosítása és az állam érdekeinek megfelelő politikai aktivitásának növelése volt.¹⁹² A kommunisták gondolkodására jellemző, hogy a lojális papokat veszedelmesebb ellenfélnek tartották, mint a reakciókat, mert az ő jelenlétükre hosszabb ideig számítottak.¹⁹³

A nemzetközi politikai élet enyhülésével az egyházak külkapcsolatai bővültek. Legjelentősebb eseménynek a magyar-vatikáni tárgyalások számítottak. Néhány problémában sikerült megegyezést találniuk. Különösen a püspöki székek fokozatos betöltése és a Mindszenty-ügy megoldása emelhető ki.¹⁹⁴

Az ÁEH befolyásolta az egyházak külügyi tevékenységét. A korábbiakhoz hasonlóan nemzetközi kapcsolataik ára a magyar külpolitika egyházi vonalon történő támogatása volt. A hivatalos szóhasználat szerint az egyházi vezetők feladata volt „a nemzetközi imperializmus” ellen, a leszerelésért, a katonai tömbök felszámolásáért, valamint a szocialista humanizmusért vívott küzdelem. Támogatniuk kellett „a haladó erőknél” tekintett politikai és egyházi csoportokat. Előírták a harmadik világ országaiért folytatott politikai versengésben való részvételüket. Az egyházi világszervezetekben a pozíciók megszerzését, különböző politikai nyilatkozatok kiharcolását, valamint a szocialista országokat elítélő megnyilatkozások megakadályozását adták feladatul a számukra. Kiutazásaik alkalmával elvárásaként kezelték a nemzetközi közvélemény előtt a magyar vallásügyi helyzet pozitív feltüntetését. Ezen túlmenően a magyar egyházi vezetők részt vettek a szocialista támogatottságú ökumenikus nemzetközi szervezetek tevékenységében (a prágai keresztény békekonferencián, a katolikus egyházak berlini konferenciáján).¹⁹⁵

Az állam által megszabott „játékszabályok” betartását a külkapcsolatok bővülésének feltételeként szabták meg. A világszervezetek vezetői ezért kerültek a kommunista országok vallásügyi helyzetének nyilvános bírálatát a hatvanas évek végétől.¹⁹⁶ A magyar egyházi vezetők a nemzetközi egyházpolitika területén kihasználták a világszervezeteknél meglévő kapcsolataikat, és csatlakoztak a jövő egyházáról folytatott vitához a szocializmus érdekeinek megfelelően. A protestánsok feladataként határozták meg a Vatikán, az Egyházak Világtanácsának (EVT) és más világközpontok egységtörekvéseinek bírálatát is. Az ÁEH törekedett a szocialista országok állami szervezeteivel a politikai és egyházpolitikai munka koordinálására, illetve az egyházak tevékenységének összehangolására. A hivatal választotta ki, készítette fel, számoltatta be, és ellenőrizte a külügyi tevékenységben részt vevőket. Az egyházak nemzetközi tevékenységének irányvonalát a kommunista és a munkáspártok 1969. évi tanácskozása szabta meg, feladatul jelölve meg „az antiimperialista erők akcióegységének létrehozását és állandó fejlesztését”.¹⁹⁷ A hatékony fellépést meggátolta az egyes szocialista országok eltérő külpolitikai érdeke és egyházpolitikai helyzete.

Az ÁEH azt tartotta célszerűnek, ha az egyházak nemzetközi tevékenységének bizonyos kereteket állapít meg, mert a hetvenes években a nyugati

egyházi szervek a nyílt támadás helyett (általában a hitélet élénkítését akarták) a kapcsolatok bővítésén keresztül törekedtek megvalósítani befolyásukat. A meghívások bővülését a hivatal a partnerek szelektálására használta fel. Elsősorban a progresszív egyházi vezetők beutazását támogatták. Az államhatalom rossz szemmel nézte, hogy az 1960-as évek végétől a turizmus fellendülésével sok egyházi személy magánúton ápolta magyarországi egyházi kapcsolatait. Érdekeltségi területén a külügyi kapcsolatok formálásában a Külügyminisztérium, az Országos Béketanács, a Magyarok Világszövetsége is részt vett.¹⁹⁸

Az állam politikájának személyi síkon tapasztalható sikerét bizonyítja, hogy már 1958 nyarán a katolikus egyház 600 kulcspozíciójából 260 (43%), a református egyháznál 150-ből 110 (73,3%), míg az evangélikus egyház esetében 30 kulcspozícióból 24 (80%) legalábbis saját besorolásuk szerint „haladó” lelkész kezében volt. Az ÁEH szerint a történelmi egyházak esetében a lelkészség 60-70 százalékát a politikailag semlegesek adták, míg a két „szélsőség” (a békepapok, reakciócsoporthoz tartozók) egyaránt 10-15 százalékkal képviseltette magát.¹⁹⁹

A magyar egyházak, alkalmazkodva a körülményekhez, a keretek maximális kihasználásával igyekeztek a hitéletet biztosítani. A lojális református püspökök korszerű hitéleti tevékenységet követeltek a papjaiktól. Szorgalmazták a családlátogatást, amelyet gépkocsi- és motorkerékpár-vásárlással könnyítettek meg. „A konszolidált állapotokat” tükrözi, hogy a hatvanas években a hitéleti kereteket a 6000 papból csupán 200 hágta át.²⁰⁰

Az államhatalom különösen az egyházak fiataljai közötti tevékenységét szorította minimálisra. A lelkészség a vallásoktatáson részt vevők számának csökkenését Biblia-körök és gyermek-istentiszteletek tartásával ellensúlyozta, több esetben a legális keretek túllépésével. Új módszereket alkalmaztak (például diafilmek, ifjúsági és bibliaórák, klubszerű foglalkozások, üdültetés, kirándulás, hitmélyítő találkozók szervezésével). A szabálytalanságokat az ÁEH az egyházvezetésen keresztül törekedett felszámolni, illetve „szükség esetén” a KISZ és egyéb társadalmi szervezetek ellensúlyozták. A hetvenes évek közepétől csupán nyílt törvénysértés esetén léptek fel jogi eszközökkel.²⁰¹

Az MSZMP PB az 1968-as határozatában az egyházvezetők politikai befolyásolásán kívül a középvezetőkkel történő tervszerű egyéni foglalkozást szorgalmazta. A hetvenes évek közepétől pedig már a fiatal papok befolyásolását rendszeres, csoportos beszélgetések révén folytatta. Az egyházvezetők az állami elvárásokat teológiai síkon fogalmazták meg, aminek érdekében „progresszív” papokból tanulmányi bizottságokat hoztak létre.²⁰²

Az egyházi lapok közvetlen hivatali cenzúrája 1967-től szűnt meg, de tartalmát közvetett módon a felekezetek vezetőin és a szerkesztőkön keresztül befolyásolták, és az öncenzúra is működött. Megjelenésük érdekében az újságoknak rendszeresen foglalkozniuk kellett az aktuális kül- és belpolitikai eseményekkel. A protestáns lapoktól elvárták még a Vatikán és a katolikus egyház bírálatát is. A sajtó és a könyvkiadás területén a történelmi és a szabadegyházak az 1980-as évek második feléig még a hitélethez szükséges minimális követelményeket sem tudták kielégíteni.²⁰³

A kis lépések politikájának eredményei az 1980-as években láthatóvá váltak, mert „a kialakult jó viszonyra” építve, nagyobb aktivitást fejthettek ki az egyházak. Az ÁEH tudta, hogy a lojális vezetők pozíciójának megtartása érdekében engedékenyebb politika szükséges, amit az ország fokozatos nyugati orientációja szintén megkövetelt. Az állami tisztviselők és lelkészek – ismerve a mechanizmust – nem kértek a másiktól teljesíthetetlen feladatokat. A magyarországi egyházak, kihasználva az MSZMP által adott lehetőségeket, főleg a szociális és karitatív tevékenységben vettek részt (például a cigánymisszióban, a kallódó fiatalok felkarolásában). A nyolcvanas években a marxista–keresztény dialógusban is jobban érvényesült a partnerség elve. Mérséklődött az aktív vallásos életet élők munkahelyi hátrányos megkülönböztetése. Megélnélkülhetett az egyházak aktivitása az ifjúsági és gyermekmunka területén is.²⁰⁴

Az 1980-as évek végén felgyorsultak az események a politikai életben. Világossá vált, hogy a Szovjetunió elvesztette a gazdasági, technikai és a fegyverkezési versenyt, amely egyben közép-európai pozícióinak meggyengülését is eredményezte. Az MSZMP a hatalmának megőrzése érdekében megkezdte a magyar politikai élet demokratizálását. Ennek következményeként a pártnak az egyházakhoz és a valláshoz fűződő viszonya megváltozott. Az állam beleszólása az egyházak életébe mindinkább formálissá vált. A hitéleti, missziós keretek kitágultak. Az MSZMP központi bizottsága 1989-ben foglalkozott a párt egyházpolitikájával, ami számos ponton radikális váltást jelentett. Határozatban megszüntette a vallásos világnézet elleni harcot.²⁰⁵ A magyarországi egyházak 1989 végén partnerként vettek részt az új vallási törvény (az 1990. évi IV. törvény) létrehozásában. 1989. június 30-án jogutód nélkül megszűnt az Állami Egyházügyi Hivatal. Az 1990-es szabad választásokon az MSZMP utódpartjai vereséget szenvedtek, és a Magyar Demokrata Fórum vezetésével jobbközép koalíció vette át az ország irányítását, amely a kommunista diktatúra végét jelentette.

B) A szabadegyházak helyzete Magyarországon a Kádár-korszakban

A Kádár-korszakban elsőként a belügyi szervek foglalkoztak szisztematikusan a szabadegyházakkal. Már 1957-ben és 1958-ban feltérképezték ezeket a felekezeteket. Megyei szintű hálózatot nem építettek ki közöttük, ezért olyan személyeket szerveztek be, akik a fővárosból tartották a vidéki hívekkel a kapcsolatot. Később a megyékben is történtek beépítések, párhuzamosan az egyes közösségekben fellépő belső konfliktusokkal, mivel gyülekezeteik állandó megfigyelését csak „reakciós” tevékenység esetén tartották célszerűnek.²⁰⁶

Az ÁEH 1958-tól foglalkozott intenzívebben a szabadegyházakkal és egyéb vallási közösségekkel. Esetükben különösen a rögzített dogmát és a papság hiányát tartották problematikusnak. Mivel tartózkodtak a politizálástól, ezért az államhatalom attól félt, hogy a történelmi egyházak „tisza evangéliumot” hallgatni kívánó rétege hozzájuk csapódik. Dogmatikai téren túlvilághitüket kifogásolták, miszerint Krisztus új világrendet alakít ki a hívők részére. Az egyes felekezetekben megnyilvánuló karizmatikus jelenségek visszaszorítására törekedtek. Rossz szemmel nézték még a „kultúraellenességüket” (nem járnak moziba, színházba), a gyermek- és ifjúsági munkájukat és missziós tevékenységüket.

A magyarországi kisebb vallási közösségeket két csoportra bontották. 1. A Magyarországi Szabadegyházak Tanácsán (SZET) belül működő tizenkét felekezetre, amelynek működése legálisnak számított. 2. A szövetségen kívül működő „illegális” csoportokra.²⁰⁷

Az ÁEH elsőként a SZET-ben érvényesítette befolyását, mivel a tagegyházak számára védettséget jelentett elnökük, *dr. Kiss Ferenc* közéleti tekintélye. A hivatal 1958-tól egymás ellen hangolva a kisegyházi vezetőket, az addig egységes szövetséget megbontotta, és a számára politikailag alkalmatlan egyéneket eltávolította. Helyükre „megbízható” személyeket juttatott be. Az állam elképzeléseinek megfelelően átalakított Szabadegyházak Tanácsa a legcélszerűbb eszköznek bizonyult tagegyházi tevékenységének korlátozására, ellenőrzésére.²⁰⁸

Az ötvenes évek végétől az egyes tagegyházak élén – kihasználva a felekezeteken belüli ellentéteket – sikerült az ÁEH-nak személyi változásokat végrehajtani, és a számára „megfelelő” programot elfogadtatni. Az ige hirdetést az igazolvánnyal rendelkezők a megjelölt helyen végezheték. Országos igazolványt csupán néhány vezető kapott. Azokban a gyülekezetekben, ahol nem volt jelen igazolvánnyal rendelkező személy, ott csendes istentiszteletet

tarthattak. A 20 fő alatti helyi közösségekben a lelkipálosokat, az úrvacsorát, a temetést engedélyezték. Új imatermek megnyitásától elzárkóztak. Az ötvenes évek végén, hatvanas évek elején az ingatlanok területén jelentős veszteség érte a taggyházakat, mivel lakást, házat használtak imaház céljára a törvényi tiltás ellenére. A hivatal minden kétszáz tagra szeretett volna egy lelkesít. Ennek következtében nagyobb arányú elbocsátások történtek. Az egyháziasítás jegyében, a centralizáció érdekében komoly összevonások történtek. Ennek során az ÁEH a taggyházak vezetőit bátorította hatalmuk növelésére, és segítséget ígért az ellenkező vélemény képviselői ellenében. A hivatali akarat érvényesítésének fontos eszköze a korszakban, hogy a felekezetekben történelmi az egyház vezetőit terhelte meg felelősséggel. Sikertörténet, hogy minden lényeges kérdésben néhány személy döntson. A SZET vezetőségének befolyását valamennyi taggyházra és gyülekezetre nézve biztosította. A taggyházak közötti vagy taggyházon belüli vitás kérdésekben a SZET döntése volt az irányadó. Az irodalmi tevékenység visszaszorítása érdekében az ÁEH nem adott engedélyt újabb folyóiratok, könyvek kiadására. A kisegyházi központok csupán a hivatal által engedélyezett anyagokat sokszorosíthatták. A taggyházak pénzügyeit a SZET-en keresztül kontrollálta. Külföldi segítséget rajta keresztül vehettek át legálisan.²⁰⁹ Az egyházak anyagi területen való kiszolgáltatottságát jelzi, hogy 1968-ig minden 2000 Ft feletti kiadáshoz az ÁEH engedélyét kellett meg a hivatal. A taggyházak 1968 után 5000 Ft alatt szabadon intézhették az ügyeiket, 5000 és 10 000 Ft között a SZET, 10 000 és 30 000 Ft között a megyei tanácsosok, 30 000 Ft felett az ÁEH hozzájárulásával. Új gyülekezeti helyek létesítéséhez, ingatlan vételéhez vagy eladásához, nemzetközi kapcsolatok intézéséhez és telkészigazolványok ügyében szintén a hivatalhoz kellett fordulniuk. A rend megsértőitől elvették az igazolványukat, illetve szükség esetén kizárták a felekezetből. Gyülekezeti esetében a leg súlyosabb büntetés a feloszlás volt. A fenti rendelkezéseket az egyház vezetőségének végre kellett hajtania.²¹⁰ Újabb „szekták” létrehozását az állam nem engedélyezte, sőt az illegálisak betiltását tervezte. A lakosságot az illetékes párt-, állami és társadalmi szervek bevonásával a tömegkommunikációs eszközök segítségével hangolták a „szekták” ellen. Az ellenük folytatott harcba még a történelmi egyházakat is bevonták.²¹¹

Az állami ösztönzésre történt centralizáció eredményeként a taggyházakban egyes csoportok szembekerültek egymással, és a hatalmi harc lehetővé tette a felekezetek és a SZET vezetése számára a „reakciók” perifériára szorítását. Több esetben szakadás jött létre. A belső konfliktusok következtében társadalmi pozíciójuk és missziós aktivitásuk gyengült. „A szakadár

mozgalmak” élénkülésével a hatvanas évek második felére az illegálisan működő vallásos közösségek száma is emelkedett. Többségük elszigetelődött, felfelmorzsolódott.²¹²

A centralizáció és a lojális egyházi személyek vezető pozícióba kerülése tartalmi téren is változást jelentett a hitélet területén. Egyre nagyobb szerepet kaptak az egyházak életében az államhatalom által megjelölt problémák (a béke, a fuji kérdés, a társadalmi igazságosság problémája), mert az állam a hitéleti aktivitás helyett a politikai kérdésekre orientálta a felekezeteket, miközben az egyház a valódi, hitéleti funkcióját nem tölthette be.²¹³

1961 és 1979 között a SZET hatalmát a gyakorlatban vezetője, *Palotay Sándor* testesítette meg. Az ÁEH jó ideig minden kérdésben kizárólag vele tárgyalt, az ő véleményére támaszkodott.²¹⁴ Politikai stílusára jellemző, hogy uralmát a kisebb felekezetek életében a különböző személyek egymás ellen való kijátszására alapozta. A vele konfliktusba kerülő személyeket lehetetlen helyzetbe hozta. Akit pedig „kegyeibe fogadott”, az komolyabb engedményekre számíthatott a hivatal részéről. Nagy szerepet játszott a kis egyházak hitéleti tevékenységének visszaszorításában. Sokszor nehezebb volt bizonyos dolgokat nála elérni, mint az állami szerveknél. Tisztázatlan pénzügyi manőverei miatt több felekezet számos imaházat elvesztett. Több alkalommal nyomozás, illetve bírósági eljárás indult ellene, de az ÁEH egyházpolitikai indokokra hivatkozva elérte a felmentését.²¹⁵

A szabadegyházak helyzete a hatvanas évek közepéig jobb volt, mint a történelmi egyházaké, mert működésüket nem korlátozták konkrét megállapodások. Ezért olyan módszereket alkalmazhattak, amelyekkel a nagy egyházak nem élhettek. Írásos megállapodás hiányában a kialakult gyakorlat alapján a felmerülő problémákat a hivatal a SZET-tel beszélte meg. Később velük szemben szintén a történelmi egyházakéhoz hasonló hitéleti keretek érvényesültek.²¹⁶ Az „egyenjogság” a reprezentatív szerepet betöltő intézményekben is megnyilvánult, mert a SZET-en keresztül a HNF, az Országos Béke tanács, a Magyar Egyházak Ökumenikus Tanácsa (MEÖT), illetve a prágai keresztény békekonferencia tevékenységében részt vehettek.²¹⁷

A hatvanas évek második felében megjelentek „a kis lépések politikájának” eredményei. Például a prédikátori igazolványok kiadását, rendszeres ellenőrzését a SZET végezte. Prédikátorai száma emelkedett. A SZET és a Baptista Egyház közös lapján, a Békehírnökön kívül minden taggyház negyedévenként kiadhatott egy folyóiratot. Az 1971-es ÁEH-elnöki rendelkezés szerint a SZET taggyházai vezető személyeinek felmentéséhez, kinevezéséhez nem volt szükséges előzetes állami hozzájárulás, de a SZET 15 napon belül köteles volt a változást a hivattal közölni, amely 15 nappal ren-

delkezett a reagáláshoz. Gyakorlatilag az ÁEH által előzetesen informálisan javasolt személyeket választották meg, hogy a későbbi kényelmetlenségeket elkerüljék.²¹⁸

Az MSZMP PB 1968-as határozata foglalkozott a szabadegyházakkal. Céljuk a tagegyházak azonos politikai színvonalra emelése. A differenciált politizálás jegyében előírták: hogy a megyei sajtóban a kisegyházakkal kapcsolatos negatív tartalmú írások mellett pozitívak is jelenjenek meg. Ennek során a társadalmi életbe való beilleszkedést pozitívan, míg a hitéleti túlzásokat és a politikai kérdésektől való tartózkodást negatívan tüntessék fel.²¹⁹

A magyar egyházpolitikában 1973 és 1974 táján átmeneti változást regisztrálhatunk, mert az ÁEH kívánatosnak minősítette a szektásodást a történelmi és a szabadegyházak gyengítése céljából.²²⁰ Ez állhatott több egyház (metodisták, adventisták, nazarénusok) belső problémájának hátterében. Az ÁEH védelmébe vette a hivatalos vezetést, de az egyházak belső ellenzéke több esetben máig ismeretlen okokból különböző állami szerveknél kapott védelmet. A hivatal ezért a többi állami és társadalmi szervezetnek az ügyből való kikapcsolására törekedett.²²¹ Az ÁEH eszköztárát tekintve, a politikai munkát kombinálta az adminisztratív módszerekkel. Az elszigetelés és a korlátozás mellett a megosztást, valamint követők leválasztása céljából a kiábrándítás taktikáját használta.²²² A társadalmi élet különböző területein (munkahely, utlevél stb.) gyakoroltak nyomást a résztvevőire. Az egyházak belső életébe történt közvetlen beavatkozást elkerülte a hivatal. Csupán a törvények nyílt megszegői ellen szorgalmazott állami fellépést. „A szakadár mozgalmak” megítélésében sajtóságos érdekközösség alakult ki az ÁEH és a nemzetközi egyházi szervezetek között. Az utóbbi érdekeltsége a felekezet egységéhez kötődött, az előbbi pedig a vallásos közösségek számának emelkedésében volt ellenérdekelte.²²³

Palotay egyházpolitikai helyzetét meggingatták a „szakadármozgalmak” az 1975 és 1977 közötti években, amit tovább-bonyolítottak különböző anyagi természetű ügyei. A kialakult szituációban a hivatal módosította a szabadegyházakkal kapcsolatos politikáját. Több intézkedést fogantatottak Palotay korlátozására, ellenőrzésére, és a SZET-en belül a kollektív vezetést szorgalmazták, az ügyintézésbe jobban bevonva a tagegyházak vezetőit. A kisegyházak tagjainak missziós lendületét „társadalmilag hasznos” területre (például az alkoholisták gondozására) szándékozott irányítani.²²⁴

A „Palotay-korszak” a szabadegyházak külügyi kapcsolatára is rányomta bélyegét, mert a hivatal rajta keresztül valósította meg a vezetést a történelmi egyházakéhoz hasonló irányelvek szerint. Az államhatalom legfontosabb célkitűzése értelmében a külföldi egyházak vezetői a magyar vezetésen ke-

resztül érintkeztek a hívekkel.²²⁵ Az ÁEH, látva, hogy a külföldi be- és kiutazások számának növekedése kedvezőbb színben tünteti fel a magyar egyházi életet, és az országban néhány ezer főt számláló közösségek nyugaton komoly befolyással rendelkező felekezetek tagjai, engedte külügyi kapcsolatainak bővülését. A hetvenes évek elején néhány szabadegyházi vezetőnek sikerült pozíciót szereznie felekezetének világszervezetében, annak köszönhetően, hogy a nemzetközi szervezetek a kapcsolattartás érdekében néhány helyet a szocialista országokból származóknak biztosítottak.²²⁶

A külügyek terén mérföldkönek számított a baptista és az adventista központi énekharang egyházak világszervezetének 1975-ös konferenciáján való részvétele, amellyel „a magyarországi vallásszabadságot” demonstrálták. Az 1975-ös adventista generál konferencia ülésén és a Baptista Világszövetség konferenciáján a magyar küldöttségek hozzájárultak ahhoz, hogy mindkét világggyűlés záródokumentumában szerepeljenek társadalmi kérdésekkel foglalkozó határozatok. A külkapcsolatok területén jelentős eseménynek számítottak Billy Graham magyarországi látogatásai: ugyanis számára Budapesten keresztül vezetett az út a többi szocialista országba, különösen a Szovjetunióba. 1976-ban pedig Magyarországon rendezték meg az Európai Baptista Szövetség végrehajtó-bizottsági ülését.²²⁷

A SZET-be tömörült tagegyházak legnagyobb közös vállalkozásaként tartathatjuk számon az 1967-ben létrehozott lelkészképzési intézetet. Az intézmény sajtóságos kompromisszum eredménye. Ugyanis a kisegyházak megoldatlan lelkészképzésük miatt érdekelték voltak a lelkészképző megalapításában. Az ÁEH és a SZET szintén támogatta ezt, a lelkészképzésük ellenőrzése érdekében. Az ÁEH a Szabadegyházak Tanácsa Lelkészképző Intézetének (SZETLI) engedélyezése feltételeként beleszólt a tananyag összeállításába. Az oktatás levelezés útján történt. Az öt évig tartó képzés két részre (3+2 évre) tagolódott. A harmadik évet alapvizsga követte, amely prédikátori minősítést adott. Az ötödik év végén 1972-től lehetőség nyílt egyetemi rangú diploma szerzésére a debreceni Református, később az Evangélikus Teológiai Akadémián.²²⁸ A közös tárgyak esetében, amelyeket a különböző tagegyházak hallgatói együttesen hallgattak, a tanár felekezeti hovatartozását nem tekintették lényegesnek. A speciális tárgyakat minden felekezet maga intézte.²²⁹ A SZETLI-t az ÁEH az egyházasítási program alapintézményének tekintette, és feladatáknak „a szektás gondolkodás felszámolását” jelölte meg.²³⁰

Palotay halála (1979) után átmenetileg Nagy József vette át a SZET elnöki tisztét, akit 1980-ban Szakács József követett.²³¹ A SZET befolyása a tagegyházak életére csökkent a nyolcvanas évekre. A rendszerváltozás előtt szinte csak adminisztrációs feladatokra korlátozódott. A tagegyházak ügyei

a hivatal elsősorban az előjáróikkal intézte, és a SZET ügykezelésébe is bevonta őket. A magyar nyelvű külföldi rádióadások magyarországi hatásának ellensúlyozása érdekében 1987-től a Petőfi Rádióban kéthavonta rádiós SZET-félórát tartottak. Megjelentetett a szövetség *Küldetés* című lapja. A párt által támogatott keresztény-marxista dialógus jegyében a SZET egy találkozózt szervezett marxisták, kisegyházi filozófusok és teológusok részére.²³² A társadalmi, politikai változások 1988-ra már Szakácsot és magát a szervezetet is túlhaladták. Szakács halála (1988) után *Viczián János* követte az elnöki székben, de 1989-ben a két legbefolyásosabb felekezet – az adventista és a baptista egyház – kiválásával megszűnt a szövetség.²³³

C) Az illegális vallási közösségek és az állam

Az államhatalmi szervek illegális vallási közösségekkel kapcsolatos politikáját a nazarénus, a Jehova tanúi és a nyolcvanas években a Hit Gyülekezetek példáján keresztül mutatom be.²³⁴ Ezek a felekezetek a BM felügyelete alá tartoztak, és az ÁEH kezdetben a hatáskörén kívülieknek tekintette őket.

A belügy a legtöbbet a Jehova tanúival és a nazarénusokkal foglalkozott. A Jehova tanúinak bomlasztását tervezte 1961/62-ben, amelynek során tíz személyt börtönbüntetésre ítélték. 1964-ben újabb nyomozás indult ellenük, és a házkutatások során tanulmányokat, kéziratokat, írógépeket foglaltak le. Izgatás címen többen börtönbüntetésben részesültek. Egy 130 fős gyülekezetet feloszlattak. Több fiatal 1-5 évre elítéltek a fegyverfogás megtagadása miatt. A BM több alkalommal tárgyalást folytatott a vezetőkkel. Ennek során elérték, hogy leadták alapszabály-tervezetüket, amit a belügy nem tartott megfelelőnek, de további beszélgetések során a szervezet a politikamentes tanulmányok kiadását szerezte volna biztosítani. A Jehova tanúi tevékenységének fékezésére a történelmi és a szabadegyházak propagandáját is felhasználták.²³⁵ A harvtanas évek második felétől kezdve, a vezetőkkel való kapcsolattartás révén, a BM nem tartotta indokoltnak az adminisztratív intézkedéseket. Ezért a minisztérium a belső ellentétek kiélezésére és a bomlasztásokra irányuló operatív intézkedésekre törekedett.²³⁶

Az ÁEH 1964-től kezdve foglalkozott az országban működő illegális vallásos közösségekkel. Ellenőrzésük azonban a BM kezében maradt. A hivatal 1964/65-ben dolgozta ki a Jehova tanúival kapcsolatos politikáját. Célja az egyes csoportok befolyásolása, amelynek révén hallgatólagosan biztosítani lehet a legalitásukat. A „szektán” belüli harc kifejlesztésével pedig pozíciókat akart szerezni a vezetésben a lojális emberek számára. A csoport vezetőivel a hivatal szintén tartotta a kapcsolatot. El akarta velük fogadtatni az

ÁEH-ellenőrzés valamilyen formáját. A bevonuló „jehovista” fiatalok speciális nevelését tervezte. Ellenőzte büntetésüket, mert az elítéltekből váltak „a legfanatikusabb jehovista vezetők”. A hivatal a fegyver nélküli katonai szolgálat vállalását szorgalmazta. A tanúk összejövetelei illegálisak voltak, de a hetvenes években az ÁEH csupán indokolt esetben tartotta célravezetőnek a jogi és adminisztratív intézkedéseket.²³⁷

A nazarénusok alkották a második legnagyobb illegális vallási közösséget. Az államhatalom az ő esetükben a fegyverfogás, az eskü és a szervezeti rend kérdésében kívánt változásokat. Az ÁEH 1962-től a centralizálásukra törekedett, aminek során tárgyalóképes vezetés jöhet létre. Minden adminisztrációs ügyüket 1959/60-tól a SZET ügyvezetőjén keresztül intézték. A nazarénusok a katonaság és az eskü kérdésén kívül alávetették magukat az állami elvárásoknak is. Így az egyházi szolgák megválasztásakor az 1957-ben kiadott 22-es rendeletet elfogadták. Az Állami Egyházügyi Hivatal már a hetvenes évek elején javasolta számukra a fogadalom szó használatát és a fegyver nélküli katonai szolgálatot.²³⁸ Az ÁEH az ügyben az illetékes szervezetekkel (a Honvédelmi Minisztériummal, az MSZMP-vel, a SZET-tel, a nazarénus vezetőkkel) folyamatosan tárgyalt, aminek eredményeként 1977-ben kompromisszum született.²³⁹

Az 1980-as évek közepén az ÁEH az illegálisan működő vallási közösségek közül főleg a Jehova tanúival és a Hit Gyülekezetével foglalkozott. A hetvenes évek végén az akkor még csak pár fővel létrejött Hit Gyülekezetek különböző módon törekedett az állami elismeretetésre, sikertelenül. A hatósági zaklatások (a munkahelyi, rendőrségi kihallgatások, az összejövetelek feloszlata) következtében több nyugati hírközlési szerv (a BBC, a SZER, az Amerika Hangja) tájékoztatta a közvéleményt az üldöztetésükről. A külföldi kampány részeként 1986-ban és 1988-ban több tucat levél érkezett, elsősorban az Amerikai Egyesült Államokból (még szenátoroktól is) az állami és párttisztviselőkhöz (Miklós Imrének, Grósz Károlynak, Kádár Jánosnak). Az ÁEH a Hit Gyülekezetét egy meglévő SZET-tagegyházba kívánta integrálni.²⁴⁰

Az ÁEH és a BM a Jehova tanúi vezetőivel jobb kapcsolatot alakított ki. Ennek során mindkét fél kereste a jogi rendezés lehetőségét. A helyzetük javult. Az 1980-as évek második felében kisebb csoportokban átvehették a konferencia anyagát. Megtarthatták kongresszusi rendezvényeiket. Híveik részére könyveket hozhattak be külföldről. Ezekért az engedményekért cserébe az ÁEH a helyzetük legalizálását, illetve az erőszakos térítés leállítását kérte.²⁴² A végső megoldást az illegális vallási közösségek esetében is a rendszerváltozás hozta meg, amely biztosította számukra a teljes szabadságot.

D) Adventisták a forradalom és a kommunista restauráció éveiben (1956–1958)

A H. N. Adventista Egyház életében a forradalmat követő két évben nem volt tapasztalható állami beavatkozás, mert a kommunisták politikai ellenfelekkel, illetve a történelmi egyházak korábbi vezetőinek visszaállításával foglalkoztak. A felekezet vezetése nem vett részt az ötvenhatos eseményekben, és a politikai szituációt sem használta ki követelési kifejtésére. Ennek hátterében a kisegyházakra általánosan jellemző apolitikus magatartás állt, illetve az, hogy a felekezet a forradalom körüli időszakban a pártállam számára érdektelennek bizonyult. Országos tisztviselői összetétele sem készítette beavatkozásra az államhatalmat.

Az egyház közjogi helyzetében változás történt, mert a Művelődési Minisztérium Egyházügyi Hivatala – értékelve az 1956-os forradalom idején tanúsított semleges magatartást – a felekezetet 1957. május 21-én törvényesen elismertté nyilvánította. Az állam az elismerés fejében az egyháztól a SZET-tagság rendezését, híveitől pedig állampolgári kötelezettségeik teljesítését kérte. Az előbbieken túl az elismerés feltételeként határozták meg, hogy az elfogadott szervezeti szabályzatot csupán állami engedéllyel lehetett változtatni, és a felekezet életében az állam a törvényekben szabályozott felügyeleti joggal rendelkezett. A sokáig elhallgatott szervezeti szabályzat legfontosabb jellemzője, hogy állami instrukcióra az országos elnöki tanács hatalmának túlzott megerősítésével központosított vezetés alakult ki, ami sértette a nyugati típusú, decentralizált elveken nyugvó adventista szervezeti rendet.²⁴²

A fentiek következtében a H. N. Adventista Egyház a SZET-be való visszavételét kérte, de szeretne volna elérni, hogy sajátos problémáit közvetlenül tárgyalhassa az ÁEH-val. Az egyházat a SZET csupán állami nyomásra vette vissza. A külső nyomás mértékét jelzi, hogy 1958 áprilisától Michnay Lászlót ügyvezető titkárrá nevezték ki. Az egyház végül 1958 augusztusában több unióbizottsági tag erőteljes tiltakozása ellenére csatlakozott a szövetséghez.²⁴³

A viszonylagos szabadság az egyház külkapcsolatait pozitívan befolyásolta. Ugyanis 1957-ben a Magyar Unió vezetője állami engedéllyel részt vehetett a divízió téli ülésén, illetve a divízió vezetői beutazhattak az országba. Ez lehetővé tette – bár erősen korlátozott mértékben – a Magyar Unió bekapcsolódását a nemzetközi adventista szervezeti életbe, és a divízió az állam által megszabott szűk keretekig befolyásolni tudta a magyar adventizmus fejlődését. A divízió 1957 első felében pedig segélyt küldött az egyház tagjainak a nehéz gazdasági helyzetben. Felmerült a romániai és a csehszlovákiai adventista vezetők magyarországi látogatásának terve is.²⁴⁴

Az egyház lépéseket tett a hazai lelkészképzés megoldására. Az unió vezetői, a divízióval egyetértve, a lelkészkar teológiai iskolázottságának alacsony volta miatt a lelkészek önképzését szorgalmazták, aminek eszköze az 1956 végén megindított *prédikátor-továbbképző tanfolyam* volt. A részvételt minden prédikátor számára kötelezővé tették, az elnöki tanács tagjainak kivételével, és a programban való előmenetelük befolyásolta minősítésüket. A tananyag megfelelő ismeretét dolgozatok és megbeszélések alapján ellenőrizték. A tanév végén az elnöki tanács kiküldötteinek jelenlétében vizsgát tartottak. Fontos előrelépés, hogy az ez utáni időben lelkészi szolgáltra csak érettségi-vel rendelkező személyeket alkalmaztak.²⁴⁵

Az intézményes lelkészképzés irányában tett első lépésnek tekinthető, hogy 18 és 24 év közötti fiatalok részére 1957 elején levelező Biblia-tanfolyamot szerveztek. A tanfolyamot három évre tervezték, aminek során az írásos beszámolókon kívül évente két alkalommal személyesen Budapestre kellett utazniuk vizsgázni. A szeminárium elindítása miatt a levelező-tanfolyamot 1958 februárjában megszüntették.²⁴⁶

Az elnöki tanács 1957 júniusában határozatot hozott *prédikátorképző-intézet* megalapítására.²⁴⁷ Megvásároltak egy ingatlant Budapesten, a Római fürdő területén, egy kertészettel kiegészítve. Az elképzelés szerint a kertészet révén gondoskodnak a tanulók ellátásáról, sőt, öregothon kialakítását tervezték. Ugyanis a diákoknak a tanuláson kívül napi 4-5 órát dolgozniuk kellett volna a kertészetben vagy a méhészetben. A lelkészképző szemináriumot munkaiskola jelleggel szervezték meg. Lényege, hogy az ott tanulók lelkészi tanulmányaik mellett világi szakmát is tanuljanak, ami lehetővé tette volna, hogy a területek anyagi támogatásával, a szakmájukból megélve, adventisták által nem lakott településen kezdjenek missziós tevékenységet. Az elgondolás szerint egy városközei faluban gazdálkodtak volna, vállalva 2-4 idős ember eltartását. A gazdálkodásukról évente számoltak volna el az egyháznak. A legjobb tanulók részére pedig egyéves külföldi adventista intézményben való továbbtanulás lehetőségét tűzték ki célként.

A tanulmányi időt az első szakaszban három-, a későbbiek során négyévesre tervezték. Elvégzésének feltétele az érettségi bizonyítvány megszerzése volt. Mivel a felvett hallgatók jelentős része nem rendelkezett középfokú végzettséggel, így a teológiai tárgyak mellett más tárgyakat is tanítottak. A második évben 14-15 adventista fiatal nő részére kívántak szállást biztosítani; ők állami egészségügyi iskolába jártak. A harmadik évtől a beinduló teológiai és gazdasági (irodai és házvezetőnői) szakra vették volna fel őket, később Biblia-munkában, illetve az egyház irodai munkájában kaptak volna alkalmazást. A tervezet azonban az ország politikai helyzete, a felekezet anya-

gi gondjai és a megfelelő képzettséggel rendelkező tanári kar hiánya miatt irreálisnak bizonyult.²⁴⁸ A szeminárium a divízió és a tagság anyagi támogatásával 10 hallgatóval 1957. október 20-án kezdte meg működését. Az épületgondok megoldásával és a gazdasági alapok megteremtésével a tanulók száma öt év múlva érte volna el a maximumot. A szeminárium Bajor László vezetésével 1958. január 1-től működött önálló intézményként. A kertészet veszteségessé válása és az építési beruházások miatt 1958-ban az iskola gazdasági működtetésében pénzügyi nehézségek keletkeztek. Új nappali évfolyamot már nem indítottak, de levelező formában az iskola egészen 1965-ig létezett.²⁴⁹

A viszonylagos szabadságot kihasználva, a közösség korábbi missziós élcsapatát, a népevangélistákat újabb evangélicációs lehetőség kihasználására készítették fel. Például a budapesti népevangélisták részére kéthetente egy-egy este a Légrad utcai gyülekezetben tartottak előadásokat, és a gyülekezeteket ösztönözték önkéntes evangélistakiképző és -továbbképző tanfolyam tartására. Sőt, az országos belmissziós titkár 1957-ben körlevélben minden tagot buzdított az önkéntes evangélista-tanfolyam elvégzésére. A népevangélista-mozgalom jelentőségét bizonyítja, hogy ezekben az években 195 vizsgázott önkéntes evangélista foglalkozott 1034 személlyel. Sajnos, azonban a várt szabadság elmaradt, és 1958 után az önkéntes evangélisták mozgalma elhalt.²⁵⁰

A gyülekezeti élet javítására több intézkedést tettek. Például a gyülekezeti helyiségek gondjainak megoldása érdekében 1956-ban létrehozták az *ingatlan- és építésiügyi osztályt*; 1957. május 7-én pedig életre hívták a *kápolna- és imaházépítési alapot*, azzal a céllal, hogy minden gyülekezet saját imaházzal rendelkezzen. A program szorgalmazása érdekében a gyülekezetek megválasztották az építési alap tisztviselői karát, amely vezetőből, pénztárosból és anyagkezelőből állt. A pénzügyi bázis megteremtése érdekében 1957. augusztus 10-én országos gyűjtést rendeztek, és a bevételek 60 százalékát a helyi gyülekezetek, 25 százalékát az egyházkerületek, és 15 százalékát az országos elnökség építési alapja kapta. Ezt a pénzügyi alapot kívánták továbbfejleszteni adakozással, illetve kukoricatöréssel, aratással. Az ingatlan- és építésiügyi osztályt közvetlenül az elnöki tanács felügyelete alá rendelték. Feladata a felekezet tulajdonában levő ingatlanok fenntartása, kezelése, valamint új egyházi ingatlanok vásárlásának lebonyolítása volt. Az ingatlan- és építésiügyi osztály közreműködésével a kétéves periódusban épült fel a makói, a siófoki és a hódmezővásárhelyi imaház, valamint elhatározták a tunyogi, nyírbogdányi és a pécsi imaház építését. A felekezet 1958-ra már 58 ingatlanal rendelkezett (4 évvel korábban 24 volt). Az imaházakon kívül két üdü-

lőház (Balatonlellén az Advent-üdülőtábor és Hévízen az Advent gyógyház), illetve a kapolyi öregotthon tulajdonosa volt.²⁵¹

A *gyülekezeti osztályok* munkájának fejlesztésében több előremutató lépés történt. Így 1958-ban tervbe vették a leendő szombatiskolai tanítók rendszeres és tervszerű kiképzését, amelyen a „Lélekmentő szombatiskola” anyagát tanulmányozták volna a gyülekezeti bizottság által kijelölt személy vezetésével.²⁵² A diakóniai, tábeai és ifjúsági osztály tevékenységének javítása érdekében a gyülekezeti tisztviselők számára kerületi szintű értekezleteket rendeztek, illetve továbbképzésükhöz írásos anyag elkészítését tervezték. A tábea területén meg kívánták szervezni a gyülekezetekben a pártoló tagok csoportját, akik havonta ruhával, élelmiszerekkel és pénzzel támogatták volna a szolgálatot. Életre akarták kelteni a dolgozók csoportját, akik heti egy alkalommal összejöttek volna a gyülekezet jóléti szolgálatának támogatására. Ezen túlmenően a vezetők ünnepélyek megtartását szorgalmazták, amelynek bevételét a tábea javára fordították volna. 1957-ben az országban 97 tábeaegylet működött 598 dolgozó taggal.²⁵³

A *zeneosztály* a Dunántúlon minden alkalmas gyülekezetben zenetanfolyamot tartott. A Tiszántúlon Békéscsabán és Debrecenben, a Duna-Tisza közén a budapesti gyülekezetek és a munkatársak részére terveztek oktatást. A kiképzetteket a gyülekezeti zeneoktatásban való részvételre buzdították. Folytatódott az énekkarok szervezése és a karmesterképzés.²⁵⁴

Gyülekezeti szinten javasolták, hogy minden osztály rendelkezzen bizottsággal, amely havonta tanácskozzon. Ez decentralizáló hatással lett volna az egyház életére. Ezekben az években az országban sorra alakuló különböző osztályok, bizottságok jelzik, hogy a felekezet, kihasználva a rövid ideig tartó nyugalmi időszakot, szervezeti síkon a *Gyülekezeti kézikönyv* szelleméhez szándékozott visszatérni.²⁵⁵

A bajba jutott gyülekezeti tagok megsegítésére a Duna-Tisza Köze Egyházkerület önszegélyezési alapot létesített. Feladata a rászorultak részére nagyobb összegű kölcsön juttatása, amit bizonyos időn belül vissza kellett fizetni. Az önszegélyezési alap anyagi támogatásában csak az abban részt vevő tagok részesülhettek, kivéve a prédikátori kar tagjait, akik fejenként 200-1000 Ft-ot ajánlottak fel, de támogatást nem igényelhettek. A gyülekezeti tagok számára a legkisebb hozzájárulás 100 Ft volt. Az alapon való részvételt önkéntes jellegűvé tették. A fentiekben túl igyekeztek a tagság egészségügyi problémáin is segíteni. A központ segített a szakmát tanuló adventista fiataloknak, hogy a felekezetükhöz tartozó iparosnál tanuljanak; a fiatal nőket értesítette a részükre induló állami tanfolyamokról. Szociális téren a korszakban az egyház életére a *tassi öregotthon* tervének elfogadása volt a legnagyobb hatással.²⁵⁶

Az ifjúsági munka területén a gyülekezetek ifjúsági csoportjainak újjászervezését szerették volna megvalósítani, tisztviselők megválasztásával.²⁵⁷ A legalább öt fiattal rendelkező gyülekezetekben ifjúsági körök létrehozását tervezték 1957-ben. A szórvány fiatalokat lehetőség szerint az anyaggyülekezet fiataljaihoz osztották be, illetve nagyobb távolság esetén a központ által szervezett szórvány ifjúsági csoportba. Háromféle ifjúsági tagot különböztettek meg.

1. Rendes ifjúsági tag. Ide soroltak minden 14 és 30 év közötti tagot.

2. Barátkozó ifjúsági tag. Az egyház tanításával komolyan ismerkedő 14 és 30 év közötti személy.

3. Ifjúsági pártoló tag. A fiatalok munkáját támogató 30 év feletti tagok.

Tevékenységüket az apródok, a 11 és 13 év közötti gyermekek segítették. A már bemenített ifjúsági tagokat minden szolgálatba bevonhatták, a barátkozó fiatalokat a szolgálat több ágába, mint például ének- vagy zeneszolgálatra hívták meg.

Körzetenként a Biblia-kört tanulók részvételével háromnapos ifjúsági találkozóval egybekötött műsoros találkozók és kirándulások rendezését, valamint négyéves olvasótanfolyam megszervezését tervezték. Budapesten a központi gyülekezetben kedd esténként istentisztelettel egybekötött önképző-kört tartottak a 14 és 30 év közötti fiatalság részére.²⁵⁸

A taglétszám a Buday-féle szakadás következtében két év alatt 6640 főről 6187 főre csökkent. A szakadás a tagság mintegy 7 százalékát, vagyis 400 főt érintett. Ennek ellenére, az 1956-os mélypontot (233 fő keresztsége) tekintve, elég magas volt a közösséghez csatlakozók száma (300 és 360 között). Azonban a konfliktusból, illetve az egyéb okokból származó veszteségek következtében a taglétszám továbbmértéklődött. Az alámerültek számának emelkedése – az 1953 és 1955 közötti időszakhoz képest – összefüggésben állt a kisegyházak részére viszonylagos szabadságot eredményező, az ország politikai helyzetéből következő kommunista egyházpolitikával, amit az egyház vezetése kihasznált. Ebben az időszakban változások figyelhetők meg az adventista egyházhoz csatlakozók vallási összetételében. Az adventista háterűek aránya 16,3 százalékra növekedett. A misszió hatásfoka mind jobban befelé irányult, és a külvilág egyre kevésbé mutatott fogékonyságot az adventi tanok iránt, amit érthetővé tesz a közösség belső problémáinak negatív hatása. Ezzel párhuzamosan, a más egyházaktól áttérők aránya csökkent (a katolikusok 30,1 százalékban; a reformátusok 35,2 százalékban; az evangélikusok 7,2 százalékban fogadták el az adventi tanokat).

E) Erőltetett egyháziasítás, avagy a felekezet államosítása

Az egyház csatlakozása a SZET-hez missziós eszméjére is hatott. Ugyanis – azon felül, hogy a többi felekezet hitének, gyülekezeti gyakorlatának tiszteletben tartását várták el – óvakodni kellett „a bántó és kényszerítő, úgynevezett missziózási, térítési módszerektől, amelyekkel embertársaink más meggyőződését szeretetlenül érintik”. A fentiek látszólag a szélsőséges missziós technikai fogásoktól óvták a tagságot. Valójában azonban az adventista evangélizációs üzenet más felekezetekre vonatkozó részleteinek háttérbe szorítását eredményezték, eszméileg gyengítve ezzel a magyarországi adventizmust. Ugyanakkor ürügyet jelenthetett az államhatalom és az annak politikáját végrehajtó egyházvezetés számára, hogy fellépjen az adventista specifikumokat erőteljesebben kihangsúlyozókkal szemben. A felekezet társadalmi elszigeteltségét enyhítette a más felekezetek lelkészeivel való kapcsolat kiépítésének gondolata.²⁵⁹

Az egyháztanácsnak 1960-ban problémái keletkeztek a Kiss Ferenc-féle SZET-vezetéssel, amely összefüggésben állhat az ÁEH-nak a szövetség helyes bomlasztását célzó politikájával. Konfliktus alakult ki az egyház SZET-delegációjának személyi összetételével kapcsolatban, mivel Bajor László személyét ismeretlen okok miatt a SZET nem fogadta el. Ezért az egyház Pechtel János mellett Koroknai Józsefet delegálta. Az unióelnökség a Kiss Ferenc-ellenes irányzatot támogatva, a szövetség átszervezését tartotta célszerűnek, amely mögött állami „sugallat” és személyi ellentétek álltak.²⁶⁰

A baptisták lapja, a *Béke hírnök* Palotay irányításával gyakorlatilag SZET-lappá alakult át, aminek révén az adventista egyház több száz példányt terjesztett a tagsága között. Ez megosztotta az egyház közvéleményét, mert egy cikk tartalma sértette a hívek hitelvi érzékenységét. Az egyház 1961-től néhány évig csak a lapon keresztül oldhatta meg a szombatiskola problémáját. Ennek során háromhavonta kapott rovatot a lerövidített tanulmány részére. Tartalmát tekintve, nem a Generál Konferenciától vették át, hanem „a helyi viszonyoknak megfelelően” állították össze az ÁEH-val egyeztetve. Később, 1962-től a *Béke hírnök* évi két számát 3000 példányban az adventisták szerkesztették. Ennek fejében a felekezetnek a SZET javára ugyanennyi példányról kellett lemondania.²⁶¹

A SZET-tagságnak köszönhetően az összejövetelei helyiség problémájában az egyház más felekezetektől kapott segítséget, Palotay „közbenjárásának” köszönhetően. Például a bucsai gyülekezetnek (Békés megyében) a baptista egyház adott otthont.²⁶² A SZET segítségével 1961-ben Jean Nussbaum és R. R. Figuhr magyarországi látogatása alkalmával jött létre a H. N. Adventista

Egyház és a MEÖT sajtóosztálya közötti kapcsolatot. Kiadványuk, a Church Press az adventistákról szóló híreket is közölte. Sőt, felvetődött, hogy munkatársai tudósítóként Pechtollal részt vennének a Generál Konferencia ülésén, amelynek révén lehetőség nyílt volna az adventista világszervezet sajtóosztályával való kapcsolatépítésre.²⁶³

A felekezetenek javult a kapcsolata a történelmi egyházakkal. Ennek egyik jeleként például *Szigeti Jenő* és *Vankó Zsuzsa* engedélyt kapott, hogy az Evangélikus Teológiai Akadémián tanulhasson tovább.²⁶⁴ Cserébe az egyháztanács az Evangélikus Teológiai Otthon javára 2000 Ft-ot adományozott. A református egyházzal kapcsolatosan megemlíthető, hogy a gyöngyösi gyülekezet számára átmenetileg ők biztosítottak helyet. Továbbá az unió elnöke kész volt a magyar protestáns egyháztörténeti lexikon munkálataiban részt venni a magyar adventista felekezet történetére vonatkozó adatok közlésével.²⁶⁵

A Magyar Unió és az egyház világszervezete között ezekben az években korlátozott mértékben, de rendszeres kapcsolat alakult ki, elsősorban levelezés, majd személyes érintkezés útján is. Ugyanis az ÁEH engedélyezte, hogy az unióelnök az éves divízióülésre kiutazhasson, illetve bizonyos gyakorisággal a világszervezet képviselői beutazhassanak. A magyar vezetés a kapcsolattartás érdekében nyomást gyakorolt a divízióra, hogy a felekezeti hivatalos kiadványaiban kerüljék a kommunizmust érintő kitételeket.²⁶⁶

Az egyoldalú személyes kapcsolatok eredményével magyarázható, hogy 1960-ig a divízió egyértelműen az egyház vezetése mellett állt. 1959-ben szerették volna elérni, hogy 1960-ban három divíziós főtisztviselő, 1961-ben pedig a Generál Konferencia elnöke a divízió vallásszabadsági osztályának vezetőjével Magyarországra látogathasson.²⁶⁷ Az adventista világszervezet 1961-től kezdve fenntartással tekintett a vezetésre. Jól látható ez a Generál Konferencia elnökének magyarországi látogatásából is, amelynek során az unió vezetőin kívül a félreállított lelkészekkel is komoly tárgyalásokat folytatott. Ennek háttérében az állt, hogy a magyarországi helyzetről a világszervezet az egyháztanács ellenzékét képező személyektől levél formájában információkat kapott. Sőt, a divízió az unióvezetés tudta nélkül az elbocsátottaknak anyagi segítséget is adott.²⁶⁸ Az egyház vezetése azonban igyekezett úgy beállítani a történeteket, mintha a divízió támogatásával intézkedett volna. A félreállított tapasztalt lelkészekről kapott információ következtében a valóságban a divízió kételkedett a magyar vezetés tevékenységében. A világszervezet határozott fellépése sok esetben enyhített az egyháztanács politikáján. Valószínű, hogy 1965 nyaráig *Pechtol János* élvezte a bizalmukat, és elsősorban más személyek (*Berzenczei Károly*, *Koroknai József*) tevékenységével kapcsolatosan voltak kifogásaik.²⁶⁹ Pechtolnak a divízióval való jó kapcsolata-

tát tükrözi, hogy az ÁEH felé, egészen az 1964-65-ös évekig, pozitív színben tüntette fel a világszervezetet, és állami szempontból hasznosnak ítélte be- és kiutazásukat, mivel megismerkedhetnek a magyarországi valós viszonyokkal, illetve a magyar képviselők jelenléte pozitív színben tünteti fel hazánkat (a szocialista országok közül még a jugoszlávok vehettek részt a divízióülésen). Ezekben az években a divízió és a Generál Konferencia vezetői több esetben turistavízummal utaztak be Magyarországra, ami az ÁEH gyanakvását váltotta ki, ezért a látogatás tényének pozitívumát próbálta kiemelni.²⁷⁰

A divízió és az egyház vezetése közötti ellentétek 1963 nyarán a lelkészkar és az ÁEH előtt is világossá váltak. A divízió elnöke, M. Fridlin ugyanis, hivatkozva a hozzá beérkező levelekre, bírálta a leépítés végrehajtását, aminek során eredményes lelkészeket bocsátottak el. A lelkészkar tevékenységét is éles kritika alá vette. A divízió vezetőjének megnyilatkozásait illetően a lelkészkar két ellentétes táborra oszlott. A konzervatív szárny helyeselte a divízió elnökének felszólalását, míg a „progresszívek” megdöbbenéssel fogadták. Molnár ügyében is, bár az elnök elítélte Molnár tizedszedési tevékenységét, mégis, jobb hívnének tartotta, mint a vezetés. Ezzel megnehezítette az egyháztanács számára a székesfehérvári ügy megoldását.

A divízió sem volt egységes a magyarországi helyzet megítélését illetően, mivel más tisztviselői nem osztották Fridlin Molnárral kapcsolatos politikáját.²⁷¹ Az unió nemzetközi kapcsolatának clevenségét mutatja, hogy 1964. április 17-től 20-ig Magyarországra látogathatott S. Seton (a divízió szombatiskolai osztályának titkára), G. Haberey (a divízió főrevizora) pedig április 24-től 29-ig, P. Steiner és G. Cupertino május 18-tól 25-ig, valamint B. J. Kohler június 19. és 23. között. A vendégek pozitívan nyilatkoztak a magyarországi helyzetről. Sőt, S. Seton a *Review and Herald*-ban beszámolt a magyarországi útról. Többen felkeresték Palotayt és az ÁEH-t is. A Magyar Unió részéről csupán két kiutazás történt: Pechtol részt vett a prágai II. összeresztény békekonferencián (június 26-tól július 3-ig), illetve a divízió téli ülésén.²⁷²

Az egyház vezetése 1965-ben a divízió eljárójának beutazását az ÁEH felé a Molnár-ügyben tanúsított magatartása miatt megfontolás tárgyává tette. Annak ellenére, hogy felvetődött a világszervezettel való kapcsolat megszakításának gondolata, mégis, a divízióval való kapcsolat rendezése és a kinti „intrikák” hatásának mérsékelése érdekében az ÁEH-nál a beutazás engedélyezését szerették volna elérni. Ezenkívül az egyháztanács szorgalmazta W. A. Wildnak és G. Cupertónak, a két divízió-tisztviselőnek a balatonlelci országos lelkészértekezleten való részvételét, illetve J. Stöger divíziós ifjúsági titkár háromnapos magyarországi látogatását.²⁷³

A magyar egyház, az ÁEH engedélyének hiányában, a nemzetközi adventista életbe való bekapcsolódási lehetőségei ellenére sem vehetett részt az 1962-es San Franciscó-i generál konferenciái ülésen. Az unió elnöke azonban a divízió kivül a Generál Konferenciával is igyekezett kapcsolatot tartani. Elnökét és más tisztviselőjét meghívták Magyarországra.²⁷⁴ A Magyar Unió külkapcsolatai nem csupán a világszervezettel, hanem az egyes uniókkal való kétoldali kapcsolatokra is kiterjedtek. Ez a kor politikai helyzetéből fakadóan elsősorban a szocialista országok (Csehszlovákia, Románia, NDK) adventista egyházaival történt meg.²⁷⁵

Az egyház belső életébe való állami beavatkozás már 1958-ban jelentkezett. Az állam az egyház vezetésével jelentős mértékű *leépítést* szorgalmazott, amelyet az összehívott uniókonferenciának kellett törvényesíteni. Sikertelenül próbálták meggyőzni a három egyházterület megszüntetéséhez. Ennek eredményeként a felekezet teljes irányítása az egyháztanács kezébe került. A gyülekezeti tagság és a divízió irányában az átmenetinek feltüntetett intézkedést a több szervezeti egység fenntartására való személyi feltételek hiányával indokolták, másrészt a Buday-mozgalom miatt a centralizációt alkalmasabb eszköznek tüntették fel a nyugalom helyreállítására, mint decentralizáció esetén az egymással konfliktusban levő szervezeti egységeket.²⁷⁶

Az állami szervek – először a magyarországi adventizmus életében – közvetlenül beleszóltak a választások menetébe. A hatóságok több, tisztségre esélyes személytől elvették a lelkeszi igazolványt a választásból való kikapcsolásuk céljából. Az egyházvezetésnek be kellett nyújtania a választási tervezetet a Művelődési Minisztérium Egyházügyi Hivatala részére, amely a leendő tisztviselők, bizottságok névsorát tartalmazta. Az állami szervek a Buday-mozgalom miatt a nyugalom helyreállítására kötelezték a felekezetet. Ennek érdekében az országos elnöki tanácsot „bűnbánati nyilatkozat” elkészítésére ösztönözték, amelyben a közösség belső életében kialakult válsághelyzettel kapcsolatos felelősségüket írták meg az 1958. szeptember 10-én elkészített dokumentumban, és megoldásként vállalták a visszaszervezést. A többiek által ellenzett egyházas nyelvezettel megírt nyilatkozat téves lépésnek bizonyult, mert ürügyet adott a hatóságnak az egyház ügyeibe való színtalan beavatkozásra.²⁷⁷

A választókonferencián megtörtént a *centralizáció*, amelynek eredményeként minden hatalom az unióbizottság kezébe került. Az országot négy (Északi, Központi, Dunántúli, Délmagyar) kerületre osztották, önálló bizottsági és intézkedési jogkör nélkül. A fent említett hatósági intézkedések ellenére nem sikerült az államnak elérnie a választókonferencián az általa támogatott személyek mindegyikének vezetésbe juttatását. Ezért a választások

alatt az ÁEH telefonon keresztül felelősségre vonta az unióelnököt *Koroknai József* mellőzése miatt; meg nem választása esetére a felekezet feloszlását helyezte kilátásba. Az állam szerette volna a belügyi kapcsolatokkal rendelkező *Berzenczei Károly* unióbizottsági tagságát is elérni. Ennek következtében a divízió tudtával több, szabályosan megválasztott személyt megfosztottak tisztségétől.²⁷⁸ Az átszervezések eredményeként a korábbi öt személlyel szemben három rendelkezett országos igazolvánnyal. A négy kerületből később kettőt hoztak létre, amelynek vezetői közösen kapták meg a harmadik országos igazolványt a hatáskörükbe tartozó gyülekezetekhez. Az egyháziasítás a névhasználatban is jelentkezett, mert 1960-ban a közösség nevét a H. N. Adventisták Felekezetéről H. N. Adventista Egyházra változtatták, és az országos elnöki tanács helyett az egyháztanács kifejezést használták az unióbizottságra vonatkozóan.²⁷⁹

A külső állami nyomáshoz szokott közösséget váratlanul érte a magyar állam teljes eszköztárának saját életében történő alkalmazása. Felkészületlenül érte az is, hogy szigorú adminisztratív keretek mellett az államhatalom az egyházvezetők segítségével igyekezett elérni politikai céljait, valamint az egyház belső életét szintén az ellenőrzése és irányítása alá vonta. Ennek során a személyi kérdésekben is érvényesítette érdekeit. A választások után, a divízió megnyugtató jelenléte révén, nem alakult ki komolyabb feszültség, mivel legalizálta az elnöki tanácsnak az ÁEH nyomására történő intézkedéseit.

Bár az unióelnök *Pechtel János* maradt, az egyház irányítása 1961-ig gyakorlatilag *Koroknai József* kezébe került, aki alkalmas eszköznek bizonyult a felekezet missziójának visszafejlesztésére. Elődjének munkáját negligálva, mindent a saját hatáskörébe vont. Osztálytitkárként csaknem az összes osztály irányítását a kezébe vette, mint például az öregotthonokat, az Adventidülőt felügyelő bizottságot, az irodalmi munkaközösséget, az építésügyi szakszakszabványbizottságot stb. Néhány tisztségtől eltekintve, 1960-ra minden tisztséget önmagában egyesített. A gyülekezeti tagokat a magaviseletén és az életvitelén kívül az is irritálta, hogy 10 személy munkáját irányította, de a tevékenysége alatt a közösség sokáig nem rendelkezett szombatiskolával, a külföldi leckék másolását sem engedélyezte, valamint ima- és ifjúsági anyagot sem adott ki.²⁸⁰

Az ifjúsági és gyermekmunka visszaszorítását jelentette, hogy 1959-ben állami nyomásra megszüntette a Biblia-kört, „elismerve”, hogy nem volt összhangban az idevonatkoztatott fakultatív hitoktatás elvével. Helyette a lelkészek igeszoigálatával egybekötött istentiszteletek tartását ígérte a gyülekezetekben, az unióvezetés ellenőrzésével. A zenei élet területén pedig megtiltot-

ta az istentiszteleti kereteket meghaladó és kulturális jellegű programokat. A közösségi életre negatívan hatott, hogy a több helyen betervezett hitméllyítő programokat a mezőgazdasági munkákra hivatkozva nem tartották meg. A lelkesi munka színvonalát 1959 tavaszán visszavetette a *Munkássegítő* megszüntetése. Helyette a vezetők sokszorosított kéziratok készítését szervezték a lelkeszkar továbbképzésére, az ÁEH hozzájárulásával. Az irodalmi tevékenységben az egyház csekély lehetőséggel rendelkezett. Ugyanis az ÁEH évente 4500 példányt engedélyezett a SZET keretén belül. Ez pedig minimálisan sem elégítette ki a tagság lelki igényét.²⁸¹

Az egyházat ezekben az években ingatlanjainak elvesztése miatt jelentős anyagi veszteségek érték. Az iskola épületén kívül több imaházat is elvesztett. Az ügyletekben Palotay Sándor kulcsszerepet játszott, mivel az egyház megbízta ingatlanügyeinek intézésével (az állami szervek ugyanis csak vele tárgyaltak). Az államosítás indokát sok esetben az jelentette, hogy megszegték a Minisztertanács azon rendeletét, amely szerint lakás csak lakás céljára használható.²⁸² Az egyház vezetése a következő lehetséges megoldásokat választhatta.

1. Elcserélik olyan ingatlanra, amelyre nem vonatkozik a fenti rendelkezés.
2. Lakássá alakítják vissza a felekezet alkalmazottai részére.
3. Ahol nem lehetséges, ott a tagokat összevonják a meglévő gyülekezetekben.

A felekezet ingatlanhelyzetét súlyosbította, hogy 14 épített ingatlanból hármat az ÁEH engedélye nélkül építettek fel, illetve a 24 vásárolt ingatlan esetében 14-nél hiányzott a hivatal hozzájárulása. Több ingatlan elvesztésének háttere homályos. Feltehetően a Palotay pénzhűségéből fakadó manipuláció áll a pesterzsébeti, a Fodor utcai és a miskolci házleadások mögött. Több esetben az ÁEH szóbeli nyomására a vezetés önként ajánlotta fel az egyház jogos tulajdonát képező épületeket.²⁸³

Az egyház életében különösen fokozta a feszültséget, hogy a lelkeszkarban is kezdetét vette a leépítés, illetve a vezetésnek vagy az állami szerveknek nem tetsző személyek félreállítása. A szeminárium szervezéséből fakadó hiányosságok ürügyén Bajor ellen indult támadás, aki elvesztve minden tisztségét és lelkesi funkcióját, csupán tanárként dolgozhatott. Rajta kívül még hat lelkesz ellen indítottak különböző okokra hivatkozva eljárást. Az ötvenes évek közepén többen a reformációs mozgalommal szimpatizáltak. Négyesi Jánost²⁸⁴ is elbocsátották, aki az 1958-as választások előtt Koroknai vetélytársának számított, ezért gyári munkásként kereste a kenyerét. Bajorhoz hasonlóan, a gyülekezeti építőmunka motorjának számító Lenk Lajostól az érdi építkezés során fellépő problémák miatt vonták meg az igehirdetés jogát.

Az egyháztanács 1960 októberében a divízió irányelveire és tanácsaira hivatkozva, valójában állami nyomásra, komoly leépítést hajtott végre. Indoklásokként a lelkementési eredmények csökkenését jelölték meg. Az alkalmazotti létszámot 6000 tag teherbírásához (120 tag/lelkész, 80 tag/alkalmazott) igazították. A változás valamilyen formában 25 személyt érintett. Négy személyt segélyalapra helyeztek, 19 főt elbocsátottak, 2 személyt átminősítettek. A tagságot nyugtalanította, hogy az egyháztanács propagandája ellenére több népszerű és eredményes lelkipásztor szembesült az intézkedéssel, míg több eredménytelen prédikátor megőrizhette állását. Az érintettek egy életre szóló sérelmet szenvedtek. Többen aktív szerepet játszottak egy-egy tiltakozó megmozdulásban. Mások csendben hordozták sérelmüket, de bennük is bizonyos tartózkodás és bizalomvesztés alakult ki a mindenkorai vezetés irányában.²⁸⁵

Az egyház vezetése az ÁEH felé kötelezettséget vállalt, hogy „a közösségen belül nem enged teret a szélsőséges, fanatikus, szektáriánus” és „a zavart keltő, nyugtalan lelkű, megbízhatatlan” személyek tevékenykedésének. Erre alapozva, az állami szervek a nekik nem tetsző személyek fegyelmezésére kényszeríthették a vezetést. Ugyanakkor az egyházvezetés számára is lehetőséget adott a kényelmetlen emberek állami jóváhagyással történő félreállítására. A vezetés az állammal való „jó viszony” érdekében fellépett azok ellen, akik hitelvi okok miatt megtagadták az engedelmességet bizonyos rendeletek betartása irányában. Például egy orvos nem engedte a gyermekét szombaton az iskolába, amiért egyházi eljárást indítottak ellene. Az esemény országban belül és kívül egyaránt értetlenséget váltott ki. A divízió vallásszabadsági osztályának vezetője kifogásolta a döntést, ezért az unió elnöke tiltakozott a világszervezetnél a beavatkozás miatt.²⁸⁶

Az egyháztanács 1960 januárjában szankciót hirdetett azokkal a lelkeszkekkel szemben, akik vétének közösségi vagy hatósági vonalon a törvényes rend ellen, mivel ezzel veszélyeztetik a közösség szabadságát, nehézséget okoznak az egyháztanácsnak, mint felelős szervezetnek. A büntetés a szóbeli megintéstől az elbocsátásig terjedhetett. Ebben az időszakban több lelkesz felelősségre vontak, mert például az egyháztanács felhatalmazása nélkül nyilatkoztak, vagy tettek lépéseket állami hatóságoknál a felekezet helyi érdekében, vagy az unióvezetés engedélye nélküli anyagot gépettettek, illetve ilyen tevékenységet finanszíroztak. Azokat a személyeket is büntették, akik tudomást szerezve e cselekményekről, nem jelentették.²⁸⁷

Az egyháztanács, támogatva az ÁEH politikáját, szorgalmazta a kerületvezetők szolgálati körükön belüli, az illetékes egyházi körökkel, valamint más hatóságokkal történő kapcsolatépítését. A lelkeszket hasonló magatartásra buzdították. Javasolták a más társadalmi szervezetek (békemozgalom, HNF,

nőmozgalom, antialkoholista mozgalom)²⁸⁸ munkájába való bekapcsolódást. A politika gyülekezeti életbe történő behatolását jelzi, hogy egy-egy szombatot társadalmi céloknak rendeltek alá. Így például 1959. augusztus 8-át a keresztyén békekonferencia felhívásának megfelelően „Hiroshima kiáltása” cím alatt bűnbánati és könyörgési napnak nyilvánították.²⁸⁹ Többeket nyugtalanított a vezetés állam iránti túlzott elkötelezettsége, amely a külsőségekben is megnyilvánult. Például az 1961. augusztus 22-én megtartott szabad-egyházi békegyűlésen az adventisták rendelkeztek a legnépesebb küldöttséggel. A legelkötelezettebbek hozzászólásban támogatták a rendszert. Disszónánsan hatott, hogy az országban tapasztalható vallásszabadságot éltették, miközben a felekezet a magyarországi történetének legnagyobb mértékű visszaszorítását élte át.²⁹⁰

A feszültséget növelte az ellenőrzési szervek megszüntetése. A pénzügyekben nem engedtek betekintést. A bizottsági döntéseket nem hozták nyilvánosságra. A közügyeket titkosan intézték. A vezetés továbbra is családi-baráti klikkből állt, kikapcsolva a laikusokat. Az intézkedéseket kifogásolókat az ÁEH-ra hivatkozva megfélemlítették.²⁹¹ Erősítette az egyháztanácscsal kapcsolatos ellenszenvet, hogy az egyházat ért súlyos károk, valamint a lelkészek többségének egyszerű (sőt szegényes) életmódjával párhuzamosan egyesek luxuskörülményeket biztosítottak a maguk számára. Az egyik, komoly állami kapcsolatokkal rendelkező unióbizottsági tag nem csupán a közösség pénzét használta fel privát céljaira, hanem gyülekezeti életet sem élt.²⁹²

Az egyháztanács vezetési stílusa, intézkedése a tagság kisebb-nagyobb részének ellenkezését váltotta ki, amely egy-két helyszínről eltekintve, nem látványos demonstrációkban nyilvánult meg, hanem a tized és az adományok visszatartásában. Külön takarékkönyvben gyűjtötték, hogy a törvényesen megválasztott vezetésnek leadják. Mások szegényeket vagy elbocsátott lelkészeket támogattak. Az egyháztanács *mérsékelt ellenzéke*, tartva az egyház szétesésétől, nem helyeselte az anyagi javak visszatartását, illetve a nyílt fellépést. Ugyanis tisztában voltak azzal, hogy az egyház ügyeiben a döntés az állami szerveknél történik. Ezért a divíziót arra próbálták rábeszélni, hogy ne ismerje el az egyháztanácsot a jelenlegi összetételében. Legitimítása a választásokon történtek miatt kezdettől fogva megkérdőjeleződött, mivel nem a tagság, hanem az állam akaratából kerültek oda a tisztviselői. Az 1962-ben esedékes választások elmaradása a vezetés törvényességében való hitet továbbcsökkentette. Az elbocsátott lelkészek anyagi támogatására szintén igyekeztek a divíziót megnyerni. A Generál Konferenciára és a divízióra a nyugati emigránsokon keresztül hatottak, akik népszerűségük és a divízióval való jó kapcsolatuk révén komoly befolyással rendelkeztek a felekezet életé-

ben, mert a világszervezet hitelt adott a helyzetelemzéseiknek. Ebben kiemelkedő szerepet játszott Bajor sógora, aki Amerikai Egyesült Államokban élt. A divízió nem követte mindenben a tanácsait, mert az a Magyar Unióval való kapcsolatuk megszakadását eredményezte volna, és zűrzavart. Ezenkívül az állam által biztosított szűk keretek határt szabtak a hatékony beavatkozásnak. Az ellenzék tekintélyét jelzi, hogy a Generál Konferencia elnöke 1961-es látogatása során Bajorral hosszasan tárgyalt, de az egyháztanács egyes tagjaival szóba sem állt. Később az egyház vezetése meggátolta a személyes kapcsolattartást, ezért az ellenzékiek leveleket juttattak külföldre. A divízió, korlátozott lehetőségei ellenére, hatást gyakorolt az egyházvezetésre, mivel az a döntéseit a világszervezet egyetértő nyilatkozataival tudta csak a tagsággal elfogadtatni. „A mérsékelt ellenzék” 1962 környékén, látva az addig követett passzív visszavonulás eredménytelenségét, aminek következtében az egyházvezetés korlátlan hatalmát könnyebben kiépíthette, igyekezett „a békés egymás mellett élés” elve alapján voltak együttműködve elérni a céljait. Elleneztek a választások megtartását, mert a konferenciára csupán az ÁEH által összeállított névsor szentesítése hárulna. Így a tagság egy része által „puccsistáknak” tartott vezetést a divízió bizonyos mértékig „sakkban tarthatta”. Ugyanis 1962-ben formálisan sem újították meg a mandátumukat. A mérsékelték óvatos magatartást tanúsítottak, mert tisztában voltak azzal, hogy a vezetéssel való összetűzésük magával hozná az ÁEH-val való konfrontációt. A tagságot lelkibbnek tartották a lelkészségnél, ezért a laikusok háttérbe szorítása ellenében a népképviselő elvét hangsúlyozták.²⁹³

Az egyháztanács egyházkormányzata elleni nyílt fellépésre 1965-ig csupán egy-két helyszínen került sor. Például 1959 tavaszán a *Bajor Lászlóval* szemben alkalmazott fegyelmi intézkedések miatt a közel 400 tagú Budapest Székely Bertalan utcai (Budapest, „A”) gyülekezetben keletkezett nyugtalanság. Bajor aktív segítségével azonban konszolidálni lehetett a helyzetet. A legkomolyabb feszültség Székesfehérvárott és környékén alakult ki. Az elbocsátásokban érintett *Molnár Gyula* itt lakott, aki a vele szemben alkalmazott eljárást sérelmesnek tartva, a gyülekezet többségét maga mellé állította. Tőlük tizedet és adományokat is elfogadott, és ez megosztotta a helyi közösséget. A gyülekezet tagjai az egyháztanácscsal való tárgyalások során az elbocsátottak anyagi támogatását és szombati szolgálatát kérték, de felmerültek kérdések az unió anyagi gazdálkodásával és „a csendes istentiszteletekkel” kapcsolatosan is. Az ügybe az állami szervezetek is beavatkoztak, amit tükröz, hogy a Fejér Megyei Hírlap Molnár-ellenes éllel cikket közölt róla, amit helyreigazítási per követett. A belső feszültséget élező, és ekkor még a belügyi vonal erejét tükröző állami egyházpolitika ellenében az unió elnöke a divízió támo-

gatásával kívánta megoldani az ügyet, amit az ÁEH orosz néven vett. A bírósági tárgyalás után az ügyész az egyház vezetőit erőteljesebb fellépésre ösztönözte, arra hivatkozva, hogy a bíróság már elvégezte feladatát. Az unió az ügy kezelése során új lelkészi helyezeti területekre, és prédikátorlehetőségeket ítélt meg Molnár magatartásáról. Testvérgyűlésen igyekeztek a feszültséget rendezni. A probléma nyilvánosságra kerülését a gyülekezeti bizottság leváltása követte. A kerület vezetője rendszeresen tartotta a kapcsolatot a megyei főfeladattal, egyeztetve a tennivalókat. A gyülekezet feloszlása és újraszervezése az 1965-ben kirobbant országos válság miatt a hatvanas évek végén történt meg.²⁹⁵

Az egyház életében 1961-ben országos szinten pozitív változás állt be. Az addig háttérbe szorított egyházelnök az ÁEH-ban kegyvesztett Koroknait a magatartása miatt címozdíhatta a tisztségéből, és Berzenczei szintén háttérbe szorult. Az utóbbinak azonban a belügyi kapcsolatai és az elnök házassági problémája miatt 1964 második felétől nőtt a befolyása. A legfontosabb szerepet a háttérben Palotay töltötte be a felekezet életében.²⁹⁶

Koroknai és Berzenczei háttérbe szorulása lehetővé tette az unióelnök számára, hogy bizonyos egyházépítési tevékenységet folytasson. Így a korábban félreállított és elbocsátott lelkészek munkába állítására és segélyezésére törekedett.²⁹⁷ Az ÁEH-nál 1961-ben sikerült elérnie, hogy a végzős hallgatók befejezhessék tanulmányaikat. A lelkészképzés megoldására 1962-től esti és levelező formában került sor. A tanfolyamot öt évesre tervezték 18 és 25 év közötti fiatalok számára, akik érettségivel rendelkeznek (a teológiai tanulmányok ideje alatt is megszerezhetik az érettséget). Az ÁEH engedélye révén kiemelten kezelték „a haladó és tudományos világnézeti megalapozottságot” a tananyag összeállításában. Így filozófiai, szociológiai, pszichológiai, pedagógiai és természettudományi tárgyat is terveztek. Az oktatás három helyszínen folyt, Budapesten (11 fővel), Pécsen (4 fővel) és Nyíregyházán (5 fővel). A hétvégenkénti tanítás során a tanárok a helyszíntre utazva oktatták tárgyukat. A vizsgák írásbeli formában voltak. A közösségi szellem kialakítása érdekében kirándulásokat szerveztek. A később jelentkező rendkívüli hallgatói státusba kerültek, akiknek az elmaradt vizsgákat egy év alatt kellett pótolniuk.²⁹⁸

Az egyház vezetése igyekezett a lelkészkar szellemi színvonalát emelni. Ösztönözték őket a nyelvtanulásra, megrendelték számukra a *Theológiai Szemlé*t, a *Református Egyházat* és a *Lelkipásztort*, illetve levelező E. G. White-kurzuson kellett részt venniük. A szemináriumi nevelésben nem részesült, de érettségivel rendelkező prédikátorok számára is biztosították a lelkészi státusba való átkerülést. Az egyháztanács előtt vizsgát kellett tenniük különböző teológiai tárgyakból. Az *irodalmi bizottság* a lelkészek beszédstílu-

sának esziszolása érdekében, illetve az ÁEH-val való kompromisszum eredményeként havonta, kerületenként egynapos és negyedévenként kétnapos lelkészértékeztetéseken 1,5-2 órás időtartamban társadalmi, gazdasági, tudományos, művészeti és irodalmi kérdésekkel foglalkozott. Emellett ösztönözték őket szabadegyetemek látogatására, könyvtári tagságra; és egyházon belül kötelező volt részt venniük olvasótanfolyamon, vizsgakötelezettséggel. Az olvasótanfolyam megszűnése (1962) után a lelkészi munkaközösségekben belül különböző irodalmat kellett elolvasniuk, majd ezzel kapcsolatban dolgozatot kellett készíteniük. Lelkészképző-tanfolyamot terveztek 1962-től, ahol 45 éves koráig minden lelkésznek részt kellett vennie.²⁹⁹

Az egyházvezetés törekvése a tagság, lelkészség világtól való „szektás” elzárkózásának csökkentésére és a társadalomba való integrálódásának elősegítésére irányult. A gyakorlati megvalósításban szerepelt a lelkészhallgatók ösztönzése mozi, színház és étterem látogatására, amit nem egy esetben gyülekezeti szinten erőltettek. Ez számos, elsősorban konzervatív gyülekezeti tagot megbotránkoztatott. Az egyház értékrendszerével egyenszen ellenkezett egy-egy vezetőnek az egyetemisták, főiskolások számára adott tanácsa, hogy a szombat megtartásának problémája miatt a diploma megszerzése után merítkezzenek be. A helyzetet bonyolította, hogy a Horthy-rendszer idején a vezetés támogatta a tagságot lelkiismereti problémáinak megoldásában; „a szocialista vallásszabadság” idején jobb esetben elhatárolta magát. Néhány esetben azonban állami nyomásra a vezetőség egyházfegyelmi intézkedéseket alkalmazott.

A felekezet misszióorientáltságának gyengülését jelzi, hogy a lelkészek számára kijelölt feladatként elsősorban gyülekezetgondozói és adminisztratív feladatokat találunk. Az ez irányú állami nyomás mértékét mutatja, hogy az evangélikációs előadásokra alkalmazott különböző adventista kifejezéseket módosítani kellett. Így a „nyilvános”, „előadás” és „evangélikálás” helyett az istentisztelet kifejezést vezették be. Az egyháztanács a lelkészeket arra ösztönözte, hogy a 7-15 napos „evangélikációs sorozatokról” térjenek rá a heti 1-2 estére terjedő istentiszteletre. A lelkészek evangélikációs előadásainak címét és anyagát a kerületek vezetői ellenőrizték. Sőt, a kerületvezetők által vezetett lelkészi munkaközösségek feladataként jelölték meg a megadott irányelvek és munkaterv alapján a nyilvános sorozatok témáinak kidolgozását.³⁰⁰

Az állami befolyás mértékét tükrözi, hogy a vezetés a felekezet hitelvi tanítása mellett figyelmet szentelt a tagok társadalomerkölcsi nevelésére, valamint a gyülekezeti rend fegyelmezettebb betartására, az időszaki kérdések megvitatására. Ez pedig azt jelentette, hogy a tagság is részesült „a szocialista evangéliumból”. A térszerítés folyamán az egyház vezetése kiált az álla-

ní intézkedések mellett, ami megkeserítette a lelki vigaszt váró érintetteket. Például az unióbizottság egyik tagját a hívek egy része „az Örök élet Tsz elnökének” nevezte el.

Az egyházasítás a *liturgia* szintjén jelentkezett, elsősorban az istentiszteletek országos egységesítése területén. A versek és prózai művek előadására csupán ünnepélyes alkalmakkor kerülhetett sor. Az előadott műveket a prédikátornak ellonóriznie kellett, sőt, kizárólag az osztálytitkárság által ajánlott vers vagy prózai mű felolvasását engedélyezték. Zenei téren pedig a komoly egyházi zene és ének előadását engedték meg. A probléma megoldására liturgikus munkabizottságot terveztek. A központilag előírt liturgiát a tagság egy része ellenszenvvel fogadta, mert üresnek és tartalom nélkülinek érezte.³⁰¹

Az unió 1964-ben ismét létrehozta az *építési és házközelési osztályt*, mivel az említeni vesztések ellenére a felekezet 63 ingatlanal rendelkezőt. Az osztály terveze (szerint) minden gyülekezetben egy építési megbízottat kell kinevezni az ügy képviselőjével, aki az alapra felajánlott pénzt a központhatalja át. Az alapba utalt pénz 75 százaléka a gyülekezetet, míg 25 százaléka az elnökség építési osztályát illette. Az elnökség építési alapja a gyülekezetet abban az esetben támogatta, ha a terv megvalósításához szükséges összeg harmadát összegyűjtötte. Az osztály feladata az ingatlanügyek esetében az elnökség felé javaslattevés, illetve a határozatok végrehajtása. Többen elleneztek az országos gyűjtési akció beindítását a tagságban meglévő bizalmatlanság miatt, a nemrégiben lezajlott imaterem- és ingatlanleépítési program következtében. Másrészt az építési lehetőségek hatósági részről tapasztalható korlátozottsága is ellenérzéseket kellett a programmal kapcsolatban.³⁰²

Koroknai eltávolításával a *zenei osztály* is „önállósodott”. A téli hónapokban több gyülekezetben kántorképző tanfolyamokat szerveztek. 1959-ben megindult a karvezetőképzés, évfolyamonként 8-10 hallgató részvételével. Fontos kezdeményezésnek számított a karvezetői értekezletek és találkozók megrendezése évente több alkalommal, változó helyszínnel. Szólnokon és Budapesten harmonistaképzést tartottak, 1962-ben az énekkari tagok részére ügynevezett énekkari tanfolyamot rendeztek. A kórusok közötti kapcsolattartás érdekében közös énekléseket terveztek. A gyülekezetekben új énekeket tanítottak a karvezetők és a harmonisták bevonásával. Kórustalálkozókat szerveztek az 1960-as évek közepén Nyíregyházán, Békéscsabán és Budapesten, illetve a jelentősebb gyülekezetekben ének- és zenénapokat tartottak. A korszak legjelentősebb adventista kórusának a központi kórus számított. Tevékenységük intenzitását jelzi, hogy a kórus két év alatt 19 alkalommal szolgált, amelyből hat, egész estét betöltő egyházzenei áhítat volt, hat ünnepélyes és öt keresztségi istentisztelet, két magnetofonfelvétel. Az 1960-as évek kö-

zében létrejött Békés megyei kórus töltött be még fontos szerepet. A zenei élet jelentőségét tükrözi a H. N. Adventista Egyházban (szinte ez volt az egyetlen legális lehetőség az ifjúsággal való foglalkozásra), hogy az országban 1965-ben 41 énekkar működött csaknem 670 taggal és 64 karvezetővel. 14 gyülekezetben alakult zenekar, 110 taggal. Az országban 161 harmonista tevékenykedett a gyülekezeti szolgálatokban. Az énekkarok munkáját a zenei osztály kórusműveket tartalmazó füzetekkel segítette. A hatvanas évek első felének adventista zenei életében jelentős eseményének számított az 1964-ben megjelent új énekeskönyv, amelynek népszerűsítésére énekeskönyvi napokat és ankétokat szerveztek az ország jelentősebb gyülekezeteiben.³⁰³

Az irodalmi élet fellendítése és a *Békehírnök* két adventista különszámának előkészítése érdekében felállították az *irodalmi bizottságot*. Munkájába az egyháztanács a SZET ügyvezetőjét is bevonta, hogy „tanácsaival segítse” a bizottságot. *Boldog Élet* címmel 1963-ban megjelenhetett a H. N. Adventista Egyház önálló kiadványa, amely szombatiskolai leckéket, egy-két teológiai jellegű tanulmányt tartalmazott, az egyház életével kapcsolatos fontosabb események rögzítése mellett. Ezenkívül a hatvanas évek közepén terveztek egy tanulmánykötet elkészítését E. G. White munkásságának feldolgozására. A jubileumi bizottság munkájához kapcsolódva, az ünnepekről riportokat készítettek. A lelkészeket arra buzdították, hogy a gyülekezeti élet nevezetesebb eseményeiről készítsenek krónikaszerű feljegyzéseket. A gyülekezeti tagokat tehetségkutató pályázat meghirdetésével vonták be, amelyre versekkel, a gyülekezeti élettel kapcsolatos riportokkal, egy gyülekezet történetét feldolgozó írással lehetett benevezni.³⁰⁴

A *történelmi bizottságot* 1964-ben hozták létre, amelynek munkájában adventista lelkészek vettek részt. Célja a magyarországi adventizmus múltjára vonatkozó anyagok összegyűjtése és feldolgozása volt. A meglévő, illetve megszünt gyülekezetek történetének megírását is tervbe vették. Foglalkoztak a felekezet kiemelkedő személyiségeinek munkásságával és intézményeinek történetével. Célul tűzték ki a szakadár mozgalmak karakterológiájának vizsgálatát is. Kísérletet tettek egy adventista levéltár létrehozására is, sikertelenül.³⁰⁵

Ezekben az években működött még a *jubileumi bizottság*, amelynek feladata a felekezet életében meglévő jubileumok megünneplésének előkészítése volt. Gyülekezeti szinten is szorgalmazták a jubileum-előkészítő bizottság létrehozását a helyi lelkész irányításával, amely együttműködik a jubileumi bizottság elnökével. Az egyháztanács javasolta a gyülekezetek számára a jelentősebb évfordulók megünneplését.³⁰⁶

Az egyház két *örögthona* (Tasson és Kapolyban) 1962 végén 16 idős ellátásáról gondoskodott. Az egyháztanács 1963 őszén elhatározta a kapolyi

őregotthon felszámolását, miközben lépések történtek a tassi színvonalának emelésére. A dolgozók szakképzésben részesültek. Kialakították a betegszobát, és állandó orvosi felügyeletet biztosítottak.³⁰⁷ *Balatonlelle* szerepe átalakult, mert a korábbiaktól eltérően nem a fiatalok táborhelye, hanem a jobb módúak nyaralóhelye lett, amit az egyházvezetés azzal ellensúlyozott, hogy az 1960-as években a legaktívabb tagokat jutalomdíjban részesítette. Az üdülő emellett a nemzetközi kapcsolatok fontos központjának számított, mert sok német és osztrák csoport üdült itt.³⁰⁸

F) Az 1965/66-os szakadás

a) Az 1965/66-os válság kirobbanása és kiteljesedése az unióelnök lemondásáig

Az egyházon belüli „mérsekkelt ellenzék” és a vezetés nyílt összeütközése 1965 májusában következett be, amikor Lenk Lajos levélben bírálta Pechtol János 13 éves elnöki tevékenységét. Diktatórikus, kétszínű egyházpolitikával vádolta, és ellenezte a megfélemlítésen alapuló rendcsinálást, amely mártírokat „előállítva” fokozza az ellenállást. Helytelenítette a vezetők kiválasztásánál alkalmazott gyakorlatot, amelyben az alkalmasság helyett a baráti kapcsolat, a nepotizmus és a karrierista törekvések játszanak fontos szerepet. A közösség életében tapasztalható elegyháziasodási folyamatot szintén ellenezte. Szerinte 1962 óta „ex lex” állapot van, ezért Pechtolnak a törvényes kormányzáshoz való visszatérést, illetve szabad választás kiírását javasolta.³⁰⁹

Nem sokkal a fent említett levél megszületése után robbant ki az unióelnök házasságával kapcsolatos konfliktus 1965 júniusában, az ország legnagyobb (Budapest „A”) gyülekezetében, amely országos viszonylatban a felekezet tagságának körülbelül 8 százalékát jelentette. A közösség taglétszáma és kiterjedt gyülekezetközi kapcsolatai miatt állásfoglalása meghatározónak számított. Az egyháztanács nem fogadta személyesen a gyülekezet küldötteit, ezért június második felében felkeresték Palotayt, aki elféltte Pechtol erkölcsi magatartását, de elhárította magától a közösség belligyeibe való beavatkozást.³¹⁰

A divízió elnökének jelenlétében a szembesítés megtörtént, aminek eredményeként Fridlin szerette volna lemondani Pechtol, de Palotay és az ÁEH ellenezte az intézkedést. A háttérben az állhatott, hogy a SZET ügyvezetője érdekeinek az felelt meg, ha a felekezet élén kiszolgáltatott helyzetben levő, teljesen tőle függő vezető áll.³¹¹

A gyülekezet az egyháztanácshoz írt levelében kérte az unióelnök felmentését és a pénzügyi viszonyok átvilágítását, laikusokból és lelkészekből álló

bizottság által. Helytelenítették a tiltakozó lelkészekkel, gyülekezeti tagokkal és tisztviselőkkel szembeni fellépést.³¹² Az unióbizottság rosszul mérte fel a helyzetet, mert kivizsgálás helyett az ügyben fellépőket meg akarta büntetni, ami a „mártíreffektus” révén továbbgerjesztette az ellenállást.

Az egyháztanács a gyülekezet beadványára a Máté evangéliuma 18. fejezetének 15–17. verse által leírt utat javasolta, annak ellenére, hogy erre már több ízben tettek kísérletet.³¹³ Húzni szerették volna az időt a mozgalom lassú megszűnésének reményében. A hír azonban informális csatornákon eljutott az ország különböző részeibe, illetve külföldre. Először a budapesti gyülekezetek mozdultak meg. A három legnagyobb gyülekezet vezetősége közös levélben fordult az ÁEH-hoz az egyháztanács és a SZET passzivitása miatt. Kérték az egyháztanács felmentését és új választás kiírását, amelynek eredményeképpen a közösségnek és a hivatalnak is megfelelő személyeket iktatnának be.³¹⁴ A vidéki gyülekezetek első tiltakozóleveleiket augusztus utolsó napjaitól kezdve küldték az egyháztanácshoz. A helyi közösségek egymás közötti kapcsolatának bizonyítéka, hogy az ország különböző területeiről hasonló tartalmú beadványokat postáztak. Ezekben tiltakozásukat fejezték ki Pechtol magánéleti problémája és pénzügyi gazdálkodása, valamint az egyháztanács ez ügyben végzett tevékenysége miatt. Mivel bizalmuk megingott az egyház vezetése iránt, ezért az anyagi támogatást megvonták, és kérték az események tisztázásának érdekében a felszentelt prédikátorok értekezletének összehívását, az esedékes választások megtartását, valamint szükségesnek tartották a pénzügyek ellenőrzését.³¹⁵ Sőt, egy-egy vidéki gyülekezet az ÁEH-t is megkereste levélben.³¹⁶

A gyülekezetek állásfoglalásához hozzájárult a lelkészenek vagy meghatározó vénjének véleménye. Ugyanis az unióbizottság korábbi intézkedései által sértett lelkészek vagy rejtetten irányító pozícióba törekvő prédikátorok, illetve a nyílt tiltakozáshoz szükséges erkölcsi bátorsággal rendelkező munkások vonzáskörzetébe kerülő gyülekezetek vagy személyek fordultak szembe az egyháztanácshoz. Más gyülekezetek vezetői szigorú puritán elveik miatt a lelkész tudta és akarata nélkül tiltakoztak. Egyes közösségek fellépéseikhez korábbi sérelmek is hozzájárultak. A véleményeket befolyásolta a tagság körében kialakult informális kapcsolatrendszer. A hírek magánlevelek, magán- és telefonbeszélgetések révén terjedtek. Az egyik gyülekezet „körlevelet” adott ki, amelyben a tájékoztatás mellett a tiltakozókhoz való csatlakozásra (az anyagi támogatás megvonására, az országos prédikátorértekezlet összehívásának követelésére) buzdította a helyi közösségeket.³¹⁷

Az unióbizottság adminisztratív megoldást választott. A jelentősebb tiltakozó gyülekezetek lelkészeit elhelyezte.³¹⁸ Az ellenállókat bizottsági kihall-

gatásokkal próbálta megtörni, illetve az egyháztanács egyes tagjai a divízió magyarországi lejárására törekedtek. Az ÁEH előtt azzal vádolták a divízió vezetőit, hogy a tagságot szakadásra, illetve illegalitásba vonulásra buzdítják, amennyiben a hivatal nem teljesítené követelésüket. A lelkeszkat is ellenük hangolták, reakciónak bélyegezve a divízió elnökét. Az egyháztanács hangadói az egész ügyet államellenes tevékenységnek tüntették fel, amely az ország politikai rendszeréből adódóan hatósági beavatkozást igényel. A tiltakozók divízióra történő hivatkozása az ÁEH számára szintén propagandalehetőséget adott, mert a kialakult feszültséget külföldi beavatkozású politikai akciónak tüntethette fel. Ez a divízióval való kapcsolatát megneghezítette.³¹⁹

A belső feszültség fokozódásához az ÁEH kétszínű magatartása is hozzájárult. Tisztviselői a tiltakozókat barátságosan fogadták, de a hivatali út betartására hívták fel a figyelmüket. Ezzel a panasztevők utolsó lehetősége is megszűnt, hogy problémájukat egy „pártatlan” fórum vizsgálja ki.³²⁰ Az ÁEH gyakorlatilag ezzel az egyház vezetése mellé állt, és az egyháztanáccsal való szembehelyezkedés egyben az állammal történő szembefordulást is jelentette.³²¹ A háttérből a SZET révén Palotay irányította a felekezetet, ezért az „ellenzék” szellemi vezetői között már 1965 őszén felvetődött a SZET-ből való kilépés gondolata.³²² Palotay – az ÁEH-ra hivatkozva – határozott fellépésre ösztönözte a vezetést a szakadás elhárítására, mivel a tiltakozók „a felekezetet illegalitásba akarják vinni”. Az egyháztanácsot azzal „zsarolta”, hogy az ÁEH elégedett volt az egyház lojalitásával, de az események hatására könnyen lesz átértékelni a véleményét. Palotay magatartásának kétszínűségét bizonyítja azonban, hogy a laikusok fellépését bizonyos szintig védelmébe is vette, mert kiemelte a vezetők erkölcsi életének bírálathoz való jogukat.³²³

Az állami szervek tartották attól, hogy Magyarországon, a csehszlovákiai helyzethez hasonlóan, a divízió vezetése az egyház „konzervatív lelkeszeivel” és a gyülekezeti tagsággal összefogva megbuktatja a lojális egyházvezetést. *Fridlin és Kohler* júniusi megbeszéléseit a vezetéssel szembenálló laikusokkal illegálisnak tekintették. A tagok fokozottabb szerepvállalásának hátterében az egyháztól való anyagi függetlenségük állt, ezért az egyháztanács korlátozottabb eszközökkel rendelkezett velük szemben.³²⁴

Az egyháztanács az ügy kivizsgálásának eredményeként 1965 szeptemberében körlevélben cáfolta a vádakait. Az esedékes választások megtartásától nem zárkózott el, de a divízióra hivatkozva a felekezeten belüli zavaros körülmények miatt a következő esztendőre tartotta megfelelőnek a választókonferencia összehívására. A „rendbontókkal” szemben a divízió felhatalmazására hivatkozva ígért fellépést.³²⁵

Az „ellenzék” szellemi vezetőinek realista szárnya felismerte, hogy az ügy politikai síkra terelésével az ÁEH az egyház vezetése mellett áll. Ezért minden szakadási kísérlet ellen felléptek. A vezetés leváltásának érdekében az ellenálló gyülekezeteket, lelkeszket a meggondolatlan, radikális lépések helyett szívós, de kitartó küzdelemre buzdították, amelynek egyik fontos eszköze az egyháztanács és az ÁEH részére küldött „levéláradat”³²⁶ volt. Állítólag a radikális irányzat egyik vezető személyisége a divízió vezetőjére hivatkozva, Michnay László korábbi állami (egy nyugalmazott miniszterrel való) kapcsolatait kihasználva, szeretne volna megnyerni az ÁEH vezetőjét a választások megtartására. Ennek során olyan pártvezetőknel jártak, akik kritikával szemlélték az ÁEH tevékenységét.³²⁷

„A köztes úthoz” tartozó lelkeszek, gyülekezeti tagok többsége igyekezett a harcra kívül maradni. Passzívan viszonyultak az unióbizottság adminisztratív inézkedéseikhez, de nem csatlakoztak a „szakadár” mozgalomhoz sem. Érezték, hogy egy szakadás felmorzsolja a közösséget. Ez az irányzat egyformán tartott a két szélső irányzat egyházkormányzatától, mert mindkét esetben a realitásokhoz alkalmazkodni képtelenek kezébe kerülne a vezetés.³²⁸

A tiltakozók radikálisabb szárnya 1965 szeptemberében Hajdúböszörményben találkozót rendezett, ahol a megjelenőknek utasítást adtak, hogy a kapott információkkal hova menjenek a tizedfizetés leállítására.³²⁹ A tanácskozás jelzésértékű volt az „ellenálló” koordinálására szerveződő csoport létrejöttének, amely szükséges előfeltétele volt a tiltakozási hullám továbbterjedésének. Nem hoztak létre azonban formális szervezeti egységet, ami megneghezítette az egyháztanács egységes tevékenysége elleni hatékony fellépést.³³⁰

Az egyháztanács körlevelére számos gyülekezet levélben reagált, kifogásolva állításait. Általában a vezetés leváltását és a választások kiírását követelték. Emellett újabb indokokat is megemlítettek a vezetés alkalmatlanságának bizonyítására (a taglétszám felére történt apadását, a prédikátorok elhelyezését). Teológiai jellegű érvként ciszigitelten felbukkan az ökuméniában (a felekezet tagja volt a SZET-nek) való részvétel problémája is.

Az egyház vezetése bázisának bővítésére törekedett. Első állomásként hat fiatal lelkeszel bővítették az unióbizottságot, utat nyitva a fiatal, „haladó” irányzatú lelkeszek irányában, mert a tiltakozók szellemi vezetése az idősebb, „konzervatív” táborhoz tartozott. Az állami szervek számára lehetőséget nyújtott egy-két „beépített” ember „becsempésztésére” a vezetésbe. Ezzel elérték, hogy a fenti lelkeszek befolyási körébe tartozó gyülekezetek és lelkeszek lojálisak maradtak, illetve „a legitimációs válságból” eredő konfliktust generációs feszültségnek és/vagy liberális-konzervatív ellentétnek is tüntethessék. Második lépésük, hogy a követelt lelkesztervezetet nem or-

szágos, hanem regionális szinten hívták össze, amelyen egy nyilatkozatot írtak alá a lelkészekkel. Ezzel sikerült megakadályozniuk az „ellenzéki” lelkészek egységes fellépését, miközben a vezetés összehangolt intézkedéssel az aktív lelkészi kar többségét maga mellé állította. A korábban vázoltak látványos megoldást jelentettek, mert az események erkölcsi megtétele terén a szakadék mélyült az egyháztanács és a tagság között, megnehezítve a lojális lelkészek tevékenységét.³³² Pasztorációs tevékenységként pedig az unióbizottság tagjai elkezdtek a tiltakozó gyülekezetek látogatását, célul tűzve ki a helyi közösség, illetve vezetőségének megnyerését, az ellenállók kizorítását a gyülekezeti bizottságból, végső esetben magából a felekezetről. A tiltakozóakciók mögött álló lelképásztorokat egyenként keresték fel, s ezeknek többsége ígéretet tett a „lázító” tevékenység leállítására.³³³ Később, 1965 novemberében az egyháztanács behívatta őket meghallgatásra, és több órás beszélgetéssel igyekezett maga mellé állítani őket.³³⁴

A fenti lépések csekélynek bizonyultak a nyugalom helyreállítása érdekében, mert az „ellenzék” az unióbizottság kibővítését törvénytelennek bélyegezte. Nyugtalanosságot keltett, hogy a behívottak egy része a rokonsági körhöz tartozott.³³⁵ Egyre több gyülekezet tagadta meg az engedelmséget, tartotta vissza a tizedet és az adományokat, valamint vetette fel a hatóságokhoz való fordulás gondolatát. Sőt, egyes helyeken a helyi állami szervek a támogatásukról biztosították a tiltakozókat.

1965 októberére vált nyilvánvalóvá, hogy az ÁEH Pechtol mellé állt. Ugyanis a hatóságokhoz küldött levelek aláíróit felszólították a felekezet nyugalomának helyreállítására, ellenkező esetben nem engedélyezik a választásokat. Ezért az ellenállók a tevékenységüket visszafogottabban kívánták folytatni. Kompromisszumos megoldási javaslatként megjelent a június elseji állapotok visszaállításának gondolata (az elbocsátottakat vegyék vissza, és a leváltott tisztviselőket helyezték vissza), és egy megfelelően előkészített választás megtartása is szóba került.³³⁶

A radikális irányzat képviselői megoldásként egy felszentelt prédikátorokból álló pártatlan bizottság létrehozását javasolták, „népi megbízottak” részvételével. Kifogásolták az egyháztanács tagjainak életvitelét (a prédikátorok moziba, presszóba, színházba jártak), ami a radikálisok konzervatív szemléletét tükrözi. Ezért kérték, hogy az egyháztanács írjon alá egy nyilatkozatot, amelyben vállalja a hitelvek szerinti életmódot és tanítást a konkrétan fellépő problémák korrekt rendezése mellett.³³⁷

Az ügy 1965 őszén nemzetközi visszhangot kapott (Németországban, Svájcban), mert a háttérbe húzódó egyes lelkészek tájékoztatták külföldi ismerőseiket a magyarországi helyzetről. Az ÁEH támogatását érezve, az egy-

háztanács 1965 októberében a divízió Magyarországon tartózkodó képviselőjével, W. A. Wilddal szemben határozottan fellépett. Neheztelésüknek adtak hangot M. Fridlin ügykezelésével kapcsolatosan, és cáfolták azokat a híreszteléseket, hogy az unió vezetői szeretnének elszakadni a divíziótól.³³⁸

Az egyháztanács, maga mögött érezve az állam támogatását, 1965 novemberében az új lelkészképző-évfolyam beindításával „középszinten” is igyekezett továbbberősíteni a pozícióját.³³⁹ Törekvése nyílt ellenállást váltott ki, mert ezt az új lelkészgenerációt az „igazságért” küzdők elbocsátása és nyugdíjazása révén kívánta munkába állítani.³⁴⁰

Az egyháztanács a gyülekezetek részére írt válaszleveleiben a Bibliára és az egyházi szabályokra hivatkozott, amely szerint a gyülekezetek bizottsága és a „nép” jogköre nem terjed ki az általuk kifogásolt területekre. Ezért nyugalomra inti a tiltakozókat.³⁴¹ Az 1965 decemberében írt körlevél és annak fogadtatása a konfliktus további mélyülését jelzi.³⁴² Az információ fogadását befolyásolta, hogy a gyülekezetek helyi „közvéleményének” alakítói hogyan vélekedtek az ügyről, mivel a körlevél bekonferálásával vagy esetlegesen sorra kerülő magánbeszélgetések révén hatást gyakoroltak a tagokra. Sőt, egyes gyülekezetekben a körleveleket fel sem olvasták.³⁴³

Az egyházelnök 1965 karácsony táján történt lemondása után az „ellenzék” további személyek eltávolítását követelte. A kommunista ideológia hatására, a népi demokráciára hivatkozva, a szervezeti szabályzatnak megfelelően a népképviselőt jogát szerették volna visszaállítani. Politikai tájékozatlanságukra utal, hogy kérésük nem teljesítése esetén a divízió megkeresését tervezték.³⁴⁴

b) Harc a gyülekezetek irányításáért

Pechtol lemondásával új generáció vette kezébe az egyház irányítását. Az erőviszonyok tisztázatlansága miatt egy tapasztalt prédikátort, Szabó Ödönt választották meg ideiglenesen hat hónapra unióelnöknek.³⁴⁵ Az egyháztanács új tagjai nem rendelkeztek hatalommal, mert az irányítás a jó belügyi kapcsolatokkal rendelkező Berzenczei Károly kezében volt.³⁴⁶ Az egyházban anarchikus állapot uralkodott, mivel a vezetés mellett gyakorlatilag senki nem állt ki. Még az idős, tapasztalt lelkészek sem, mert elleneztek a diktatórikus fellépést. A hallgatag többség egyetértett „az ellenzék mérsékelt szárnyának” törekvéseivel.³⁴⁷ Azonban az unióbizottság ekkor még nem tett lépéseket Palotay és Berzenczei nyomására a követelések megvalósítására, hanem határozott fellépéssel igyekezett a válságot megoldani.

Az egyháztanács, látva erőfeszítéseinek eredménytelenségét, a „rend” helyreállítása érdekében a „tiltakozók” kizorítására törekedett. Az „ellenzék” ál-

tal irányított gyülekezetek esetében az együttműködés lehetetlenségére hivatkozva, a bizottság leváltásával próbálkozott. Ha a leváltottak nem függesztették fel „bomlasztó tevékenységüket”, akkor kizárták őket. Ha a gyülekezet a bizottsága mellé állt, akkor a helyi közösséget feloszlatták, és a vezetéshez hűséges tagokból hoztak létre új gyülekezetet. A lelkesi kar többsége tartott a következményektől, és az állam által támogatott vezetés mellé állt, ami elősegítette a gyülekezetek többsége lojalitásának biztosítását. A megosztott „ellenzék” is igyekezett a gyülekezetek irányítását megszerezni.³⁴⁸

A gyülekezetek irányításáért vívott harc 1966 januárjától kezdődött el. 1966. január 8-án feloszlatták a sashalmi gyülekezetet, és az egyháztanács mellett állókból újjászervezték.³⁴⁹ Ugyanezen a napon a Budapest „A” gyülekezetben az „ellenzék” visszaszerezte a vezetést. Az utóbbi események már politikai vetülete volt, mert a gyülekezet nem engedte szószékre az ÁEH által kiadott igazolvánnyal rendelkező személyeket. Ebből kitűnik, hogy a „tiltakozók” a hatalom megszerzése esetén az elképzeléseiknek meg nem felelő lelkészeket elbocsátották volna.³⁵⁰

A két gyülekezetben lezajlott események híre gyorsan elterjedt a közösségen belül. Különösen a budapesti „A” gyülekezet „ elvesztése ” készítette arra az egyháztanácsot, hogy a lelkészeket maga mellé állítva, elszigetelje őket. A lelkesi kar többsége január 14-én memorandumban íelte el a gyülekezetet, alkotmányellenesnek minősítve a választásukat.³⁵¹

Január 15-re az egyháztanács testvérgyűlést tervezett a budapesti „A” gyülekezetben, amelynek célja a feloszlítás lehetett. A jelenlevő tagság önvédelemből nem engedte be az unió képviselőit a terembe. A szavazás során megvonták a bizalmukat az egyház vezetésétől. Az informális csatorna erejét bizonyítja, hogy az „A” gyülekezet néhány nap alatt megközelítőleg 25 vidéki gyülekezetből 50 főt tudott segítségül hívni. Az események alakulását látva, az unióbizottság egyik tagja BM-kapcsolatait felhasználva, szombat délután nyomozók segítségével oszlatta fel az összejövetelt.³⁵² Az egyháztanács folytatta a tiltakozók kiszorítását, január 19-én és 20-án Sashalmon lecsereeltette a zárat, hogy a „lázadók” ne mehessenek be a gyülekezetbe. 1966. január 20-ra országos lelkészértekezletet hívtak össze, ahol a lelkészek hűségnyilatkozatban ítélték el a budapesti „A” gyülekezetben történeteket.³⁵³ A lelkesi értekezleten felszólt az ÁEH részéről Straub István, és biztosította az állam támogatásáról az egyháztanácsot. Ígéretet tett a választás megtartására a gyülekezetben belüli rend helyreállítása után, de ragaszkodott a hivatal beleszólási jogához. Kijelentette, hogy az ÁEH nem avatkozik bele a gyülekezet belső problémájába, de minden illegalitást leállít, és az államrenddel szembehelezkedők megbüntetésére megteszi a szükséges lépéseket. Elvetette az unió-

bizottság régi összetételű visszaállítását célzó követeléseket, és elutasította az idősök, valamint a nyugdíjasok visszahelyezését.³⁵⁴

Az ÁEH-nak az ügygel kapcsolatos elképzeléseiről 1966. január végétől rendelkezünk adatokkal. Célja a nyugalom helyreállítása, a következő választásokon az állammal lojális egyházvezetés megerősítése és „az ellenséges egyházi személyek” háttérbe szorítása volt. Politikai eljárást alkalmazva, az ÁEH több alkalommal meghallgatta a „Panaszaink” című beadvány szerkesztőit, és igyekezett őket nyugalomra inteni azzal, hogy „súlyos rágalmasításuk” csak feltevéseken alapulnak. Eközben az ÁEH kihasználta a belső feszültséget, és az egyháztanáccsal eltávolította „a reakciós lelkészeket”. Az egyházi élet államosítását jelzi, hogy a tiltakozók többségének célját, a közösség eredeti eszméjéhez és a szervezeti rendhez való visszatérést reakciós tevékenységnek ítélték.³⁵⁵

Palotay Sándor az egyházban történetekért az ÁEH előtt a divízióra hártotta a felelősséget. Hivatkozott arra, hogy 1963-tól kezdve nyíltan bírálta az egyháztanács intézkedéseit, és az állammal együttműködő lelkészeket megalkuvónak, a „reakciósokat” pedig a rendszer áldozatainak minősítette. Azzal vádolta még a divíziót, hogy a nagyobb missziós lehetőségek megszerzése érdekében az ÁEH elleni fellépésre ösztönözte az uniót. Ennek sikertelensége esetén az illegalitást jobb megoldásnak tartották. A hivatalos vezetés nem támogatta törekvéseiket, ezért az egyháztanács megkerülésével először az aktív, majd az elbocsátott lelkészekkel és laikus vezetőkkel teremtett kapcsolatot. A SZET vezetőjének célja az adventista világszervezet kikapcsolása volt a magyar ügyek intézéséből, mert ezáltal erősebben tudta volna érvényesíteni az elgondolását a gyülekezet életében. Palotay a következő intézkedések megtételét javasolta. 1. A lojális vezetés megerősítését, mivel enélkül feladják határozott vonalvezetésüket. 2. A választás előkészítését, az egyház alkotmányát figyelembe véve (felhasználható az „engedetleneknek” a választásokból való kizárására), a választást előkészítő bizottság létrehozásával. 3. A divízió beavatkozásának megfékezését. 4. A lelkesi karból elmozdítottak erkölcsi, etikai, gazdasági hibáinak feltárását, nyilvánosságra hozatalát és az egyházi életbe visszakerülésük megakadályozását. 5. Az egyháztanács intézkedéseinek szélesebb alapokra helyezését, mert a „haladó” vezetés és a többségében „progresszív” lelkészek mögött „szektás” tagság áll. 6. A negyedévi lelkészértekezletek mellett a tagok részére találkozó rendezését. 7. A „szervezkedés” vezetői elleni adminisztratív fellépést, mert néhány baptista vezető várakozással figyeli a történeteket.³⁵⁶

Miklós Imre ÁEH-elnökhelyettes – Palotai javaslatát kiegészítve – a konzolidáció érdekében néhány engedményt javasolt; az egyházvezetés politi-

kai szerepvállalásának csökkentését, a hitéleti lehetőségek bővítését a törvényes keretek betartásával. Ösztönözték az egyházvezetést, hogy a tiltakozókkal folytasson megbeszéléseket, illetve az országos lelkészértekezleten felmerült kritikai észrevételeket értékelje, és reagáljon azokra. Az egyháztanácsot a divízióval való érintkezés fenntartására buzdította, mivel a nyugalom helyreállításához szükség volt a támogatására. Az „ellenzéki” személyek kizárása esetén az egyházvezetés számára a SZET ügyvezető igazgatóján keresztül az ÁEH-val való előzetes konzultációt javasolt. Ragaszkodott az egyháztanács lejárataiban fontos szerepet játszó elmarasztalásához és a vezetés erkölcsi elégtételéhez. A hivatal az egyháztanács támogatása mellett az „ellenzék” több követelését bizonyos keretek között elfogadta. A „rugalmasabb” tevékenységéhez hozzájárulhatott, hogy a tiltakozók más állami és párt szervezeteket is megkerestek.³⁵⁷

A BM az információszerzési tevékenység mellett aktív szerepet játszott az események alakulásában a január 15-én történtek után. Az „ellenállók” megosztása érdekében néhány személlyel preventív célzatú beszélgetést folytattak. Az „ellenzék” pozicionális törekvéseit a lojális egyházvezetéssel való együttműködéssel kívánta kivédeni. Az egyházi élet ellenőrzése céljából beszerzéseket is végrehajtott az egyház tagjai között.³⁵⁸ Az egyháztanács egyes tagjai nem titkolták a politikai nyomozókkal való kapcsolatukat, mivel ezzel hatalmat vélték birtokolni a tagság felett.³⁵⁹

Az országos lelkészértekezlet összehívása után először a budapesti „A” gyülekezetben kívánta az egyház vezetése a helyzet rendezését, de két testvérgyűlésen sem sikerült a célját elérnie.³⁶⁰ Ezek után egyenként meglátogatták a gyülekezeti tagokat, hogy maguk mellé állíthassák őket. Így marginalizálni tudták az ellenzék radikálisabb irányzatát, és közülük 15 személyt kizártak. A másképp gondolkodók többi részének tagsági kérdését a további magatartásuktól tették függővé. A gyülekezet új vezetése sem támogatta Berzencei egyházkerületi stílusát, de az anarchikus helyzet elkerülésének érdekében belenyugodott az akkori állapotok elfogadásába.³⁶¹

A gyülekezetek feletti befolyásért vívott küzdelem vidéken folyt tovább. Az unióbizottság egyes tagjai meglátogatták a problémás gyülekezeteket, és kihasználva a helyi közösségek belső megosztottságát, biztosították a lojalitást. Így például a gyülekezet vezetésén belül meglevő személyi ellentétek esetén az egyik irányzat megnyerésén keresztül semlegesítették az „ellenzék”.³⁶² Ha a gyülekezet többsége ellenszegülő magatartást tanúsított, akkor az összejövetelek megszüntetésével vagy a helyi közösség feloszlásával fenyegették meg őket.³⁶³

c) Konzolidáció a felekezet életében

Az első kizárások megosztották a tiltakozók táborát. A kiszakadtak egy része 1966 februárjában összejöveteleik legalizálása érdekében új felekezet alapítását határozta el. Sőt, korábbi nézetükkel szemben – a politikai realitásokat felismerve – csatlakozni kívántak a SZET-hez.³⁶⁴ A SZET szabályzatának egyik pontja azonban tiltja a taggyűlésekből fegyelmi okokból kiváltak szövetségbe való felvételét. Így a H. N. Adventista Egyház vezetése megakadályozta csatlakozásukat. Felekezetalapítási kérelmüket pedig kihasználta a „propagandaháborúban”, mert a korábban velük szimpatizáló rokonzenyéket sem nyerte el az új egyház létrehozásának elképzelése. Ezért „szakadár szervezetnek” tüntethették fel őket a fagság és a lelkesység, valamint a külföldi adventista szervezeti egységek előtt.³⁶⁵

Az egyházon belül maradt „mészkelt ellenzék” egyéb lehetőség hiányában továbbra is alkotmányos módon szerette volna a vezetést leváltani. Ugyanis az ÁEH csak a nyugalom helyreállítása esetén (ami egyet jelentett a status quo elfogadásával) engedélyezte a választás megtartását. Továbbá a nagy gyülekezetekben a vezetői posztokra március közepétől már mindenütt az egyháztanács által támogatottak kerültek. A hatóságok nyílt beavatkozása pedig megfélemlítette a tagságot és a lelkesiséget. Ezért számukra a nyílt „küzdelem” helyett a csendes ellenállás maradt.³⁶⁶

Az egyház vezetésének a helyzet megszilárdítása érdekében javítani kellett a kapcsolatát a divízióval, amelynek 1965/66-os passzivitásához a politikai helyzet is hozzájárult. Fridlin az unióbizottság egyházkerületi vezetésével nem értett egyet, és tisztában volt azzal, hogy pozíciójukat az államnak köszönhetik. Mégis, a nagyobb káosz elkerülése érdekében tárgyalásra kényszerült velük. Az 1965. júniusi magyarországi látogatásakor hatóságilag félemlítették meg, ezért többé nem jött Magyarországra.³⁶⁷

Mindkét fél igyekezett a divíziót maga mellé állítani. Az egyháztanács 1966 januárjában levél útján kísérletet tett a divízióval történő személyes kapcsolat létesítésére, míg az „ellenzék” egy gyülekezeti tagot Svájcba küldött e célból.³⁶⁸

A divízió egyháztanács iránti bizalmatlanságát jelzi, hogy Fridlin ragaszkodott a Magyar Unió detroiti generál konferenciái képviselőjében *Albrecht József*, *Bajor László* vagy *Lenk Lajos* személyéhez, ugyanakkor *Palotay* és *Berzencei* mellőzését kérte. Ezzel a két szélsőség kikapcsolására törekedett, a reális kompromisszum érdekében, ami a kor politikai viszonyai között irreális elképzelésnek bizonyult. Az egyháztanács ezért nem képviseltette magát az ülésen.³⁶⁹

Az egyháztanács külkapcsolatainak rendezésében a Lengyel Uniótól kapott segítséget. Az utóbbiaknak szintén problémájuk akadt Fridlin vezetési stílusával, mert őket is kommunista beállítottságának bélyegezte. A lengyelek új divíziójuk, az Észak-európai Divízió egyházkormányzatával elégedettek voltak, mert csupán a vezetőkkel tárgyaltak, és az illegálisan kiküldött leveleket visszajuttatták. A Lengyel Unió vezetője, S. Dabrowski ígéretet tett a Generál Konferenciánál való közvetítésre. Végül a Generál Konferencia alelnöke, W. R. Beach segítségével ellensúlyozták a divízió elnökének passzív, elutasító magatartását. A Magyar Unió meghívására 1966. szeptember 8-án és 9-én W. R. Beach T. Carchichsal Magyarországra látogatott. Csupán a vezetőkkel tárgyaltak, illetve a SZET és az ÁEH képviselőivel. A Generál Konferencia vezetői elítélték a szakadárak tevékenységét, és biztosították az egyháztanácsot a támogatásukról. Elmarasztalták a divízió vezetőit, amiért az unióvezetés tudta nélkül „illegális úton” szereztek információkat. Korrigálták Fridlinnek a Generál Konferencia ülésén elhangzott kijelentéseit (például „az ateizmustól szenvedő egyházakról”).³⁷⁰ A magyar és a lengyel események jelzik, hogy a Generál Konferencián – szemben a Dél-európai Divízióval – megerősödött az az irányzat, amely felismerte a realitást, és hosszabb távon számolt a szocialista országok jelenlétére a világpolitikában. Vatikánhoz hasonlóan a kapcsolattartás, az anarchia elkerülése és a világegyház egységének megőrzése érdekében kész volt reális kompromisszumot kötni a szocialista államhatalommal és a támogatásával hatalomra jutó egyházvezetéssel. A divízió vezetésének több időre volt szüksége az új szemlélet kialakításához, ezért a Generál Konferencia átmenetileg vállalta a két szervezeti egység közötti közvetítést.

Az egyháztanács az 1966. őszi divízióülésen népesebb küldöttséggel szeretne volna a fennálló nézetkülönbségeket tisztázni, de csupán két személy kapott meghívót a kiutazásra, ezért lemondták a részvételt. Az unióvezetés a problémák megtárgyalásánál a divízió tisztviselői mellett a Generál Konferencia képviselőinek jelenlétére is igényt tartott, akikkel az egyháztanács teljes összetételében Magyarországon tárgyalna. Erőfeszítéseik eredményeként tudható be, hogy Fridlin 1967-ben levélben határozta el magát a „kiszakadaktól”.³⁷¹

Az egyháztanács elkezdte a választások megszervezését, amelyet a divízió és a Generál Konferencia képviselői jelenlétében szerettek volna megtartani, biztosítva az egyházi törvényesség látszatát.³⁷² A gyülekezetek megnyugtatósára létrehozta egy választást előkészítő bizottságot. Ugyanis az uniókonferenciára a területek delegálhattak küldötteket, de azok hiányában az unióbizottság jogkörébe került a küldöttek kijelölése. Az egyháztanács a körülmé-

nyekre való tekintettel a bizottságra bízta, hogy a gyülekezetek küldötteinek részvételéről döntsön. Ez a beépített mechanizmus lehetővé tette a számukra megfelelőnek tartott küldöttek jelenlétét, ami által biztosíthatták az újráválasztásukat. Emellett minden száz tagon felüli, illetve „nyugalankodó” gyülekezetet a bizottság tagjai meglátogattak, hogy „a megfelelő elvek szerint történjen a kiküldöttek és a prédikátorok kiválasztása”. A lelkeszkar, a gyülekezeti vének és vezetők állásfoglalását előzetes gyűlések tartásával biztosították.³⁷³

A lelkeszkar támogatásának megszerzése és a gyülekezetek lojalitásának biztosítása után az egyház vezetése elérkezettnek látta az időt egy országos vén- és vezetőértekezlet összehívására (1966. június 18-án), amelynek két fontos feladata volt. 1. A gyülekezetvezetők és vének megnyerése. 2. A gyülekezeti vének és vezetők unióbizottság melletti egységes kiállásának demonstrálása az „ellenzék” irányában. Az értekezleten azonban számos kritikai észrevétel hangzott el az egyháztanács korábbi egyházkormányzatával kapcsolatosan, mint például a nem megfelelő tájékoztatás, a karhatalom felhasználása, a gyülekezeti tagok jogainak megcsorbítása. Az értekezleten az egyháztanács védelmében Palotay Sándor is hozzászólt. Igyekezett megnyugtatni a jelenlevőket, hogy a H. N. Adventista Egyház nem tagja a MEÖT-nek. Csupán a SZET-en keresztül munkálkodik együtt vele bizonyos kérdésekben (a békemozgalom, a Biblia-kiadás, a gyülekezeti helyiség ügyében). A SZET szerepéről szólva kiemelte, hogy nem a taggyülekezetek uniformizálása, hanem az ÁEH irányában történő közös képviselést a feladata. A jelenlevő gyülekezeti tagok számára *Telepő Sándor* nyilvánvalóvá tette, hogy az egyháztanács az ÁEH támogatását élvezzi, mert a konfliktus kirobbanásáért egyértelműen a „szakadárokat” vádolta. „A renitens elemeket” a karhatalom kivezénylésével fenyegette meg.³⁷⁴

Az értekezleten nyilvánvalóvá vált, hogy az állami beavatkozás következtében a további ellenállásnak beszámíthatatlan következményei lehetnek. Az egyház sok részre bomolva fel is számolhatja magát. A kiszakadással vagy az állami segédlettel vezetésbe kerülők hatalmának „megdöntésével” az illegális veszély áll fenn, aminek a tagságot kitenni a diktatórikus viszonyok között felelőtlenység. A szabad választások megtartása pedig illuzórikussá vált. A legjobb megoldásnak az eredeti állapotba való látszólagos beletörődés tűnt, amelyen „a kis lépések” politikájával lehetett változtatni.

Az ÁEH előtt 1966-ban nyilvánvalóvá vált, hogy az általa erőltetett centralizálás formáján változtatni kell. Ugyanis korábban Pechtol elhallgatta a hivatal előtt, hogy az adventista szervezeti szabályzat szerint az egyházterületek megszüntetésével az önálló unió misszióunióvá degradálódik, és közvet-

lenül a divízió alárendeltsége alá kerül. Törvényes elnöke ezáltal a divízió elöljárójának megbízása alapján kerül a tisztségébe. A választások megtartása esetén a választási bizottság elnöke a divízió elöljárója. A fenti jogát a divízió sokáig nem érvényesítette, mert befolyását enélkül is megvalósíthatónak vélte. Amikor azonban a divízió megbízható személyei kikerültek a vezetésből, lépéseket tett jogainak érvényesítésére. Az ÁEH ennek megakadályozása és a tagság rokonszenvének megnyerése érdekében támogatta két egyházterület létrehozását, de a szervezeti szabályzattal ellentétben kisebb jogkörrel. Önálló pénzgazdálkodást nem folytathatott, és funkciója csupán az egyháztanács és a gyülekezetek közötti közvetítés volt. Az egyházterületek formális működésével a közösség centralizált struktúrájában nem történt változás.³⁷⁵

Az ÁEH számára fontos volt tisztázni a divízióval a Magyar Unió jogkörét, amelyről a területi választások után akart tárgyalni. A megegyezés hiánya esetén az országos választásokon való képviselet ügyében az egyháztanácsot a Generál Konferencia felé terelte. Ha egyik nemzetközi szervezettel sem tudna megegyezni, akkor az országos választások bizonytalan időre történő elhalasztását kívánta, a Generál Konferenciától pedig a választás elhalasztását és az egyháztanáccsal kapcsolatos bizalmát tartalmazó levél kiadását kérte. A levél széles körben való ismertetése és a területi választások megtartása az ÁEH szerint ebben az esetben elegendőnek bizonyulna a helyzet rendezésére.³⁷⁶

1966 novemberében az ÁEH-ban az egyháztanáccsal és a SZET-tel egyeztetve a többi intézkedés mellett személyi kérdésekben is kialakult elképzelés volt, amiből kitűnt, hogy a konszolidáció érdekében korábbi ellenzékieket is bevontak a vezetés peremterületére, akik készek voltak nézetük felülvizsgálatára.³⁷⁷

Az egyháztanácsnak 1966 végére sikerült helyreállítani a nyugalmat, amelyet az 1966. december 16-án megtartott határozathozatali konferencia mindenki számára nyilvánvalóvá tett. Ezen a rendezvényen idősebb, vezetési tapasztalattal rendelkező lelképásztorok részvételével létrehozták a *tanácsadói bizottságot*. Feladata a válság okainak feltárása és a még ellenzéki gondolatokat ápoló prédikátorokkal való tárgyalás volt. A másképp gondolkodók türelmi időt kaptak, míg a korábbi nézetüket feladók hűségnyilatkozatot írtak alá. A nyilatkozat aláírásának megtagadását a felszentelt lelkészi jogkör visszavonásával szankcionálták, illetve „további visszacsésés” esetén a gyülekezeti tagságot is felülvizsgálták. A tanácsadói testület közvetítő szerepet töltött be az egyháztanács és az „ellenzéki” felfogású lelkészek között, és ezáltal hozzájárult a nyugalom helyreállításához.³⁷⁸

A helyzet rendeződése lehetővé tette az unióbizottság számára, hogy a területi választásokat 1967. április 7. és 9. között minden zavar nélkül megtartsa. Hatalomra jutásukat elősegítették, azáltal, hogy a kijelölés munkájában 60 százalékban lelkészek, 40 százalékban laikusok vettek részt. A területi bizottság tagjaiként olyan tömegbázissal rendelkező személyeket juttattak pozícióba, akik az általuk képviselt irányvonal szerint munkálkodnak. Az 1965/66-os megmozdulás hatására pedig a területi bizottságokba laikusokat is beválasztottak.³⁷⁹

Az ugyanebben az évben megtartott uniókonferencia nyugalomához és a „szakadár” mozgalom elszigetelődéséhez hozzájárult, hogy a divízió és a Generál Konferencia is képviseltette magát. R. E. Osborn nyilatkozata mindenki számára nyilvánvalóvá tette, hogy a világegyház semmilyen „szakadár” mozgalmat nem támogat. A Generál Konferencia határozott fellépése mögött az állt, hogy el akarta kerülni az egyházszervezet szétesését. Ezért a diktatórikus államban előnyösebbnek ítélte a manipulált egyházszervezetet, mint a szervezetlenséget.³⁸⁰

Az egyháztanács tehát aránylag kis tagvesztéssel (mintegy 100 fő távozásával) úrrá lett az eseményeken, amit a tervszerű és egységes fellépése is elősegített, szemben az „ellenzék” belső megosztottságával. A kisebb-nagyobb „ellenállási központok” nem voltak képesek az összehangolt lépések megtételére. Sőt, külön-külön tárgyalásba bocsátkoztak, ami lehetőséget adott az egyháztanácsnak az információgyűjtésre, illetve a mozgalom megosztására. Az ellenállást gyakorlatilag gyülekezetről gyülekezetre haladva tudták felszámolni. Bukásukhoz leginkább az állam határozott fellépése járult hozzá, amely megfélemlítőleg hatott. A Generál Konferencia nyilatkozata is sokakat visszatartott. A meginduló csendes építőmunka szintén elősegítette a konszolidációt. Megközelítőleg másfél évtized után megjelenhetett egy adventista könyv. Rendszeresen kiadtak egy folyóiratot *Lelkésztájékoztató* címen, amely a híryanagon kívül egyre több színvonalas tanulmányt is tartalmazott.³⁸¹

Egyházszervezeti téren sem maradtak hatástalanok az 1965/1966-os események, mert az egyháztanács munkáját irányító új generáció legalább formálisan igyekezett betartani a felkezet szabályait. Visszaállították a területek látszólagos autonómiáját. A szabályoknak megfelelő időben és módon tartották meg a választásokat, ahol az ÁEH-val korábban egyeztetett személyek kerültek vezető tisztségekbe. A rendszert támogató laikusok számára pedig lehetőség nyílt a területi és az unióbizottságok munkájában való részvételre. Olyan nyílt visszaélések nem történtek, mint a hatvanas években, de „a hatalmi struktúrában” rejlő belső ellentmondások megmaradtak, aminek következménye az 1975/76-os szakadás lett.

G) A H. N. Adventista Egyház 1966 és 1975 között

a) H. N. Adventista Egyház Szabó Ödön unióelnöksége idején

Az 1960-as évek második felében az állami szervek a felekezet belső konszolidációjára érdekében átmenetileg kevesebb politikai megnyilvánulást kértek, és hagyták törvényes keretek között a hitéleti tevékenység működését. Annak ellenére, hogy bizonyos területen engedelményeket adott az ÁEH (Lelkésztájékoztató, SZETLI), a hitéleti aktivitás visszaesése volt megfigyelhető. Ugyanis az egyháztanács kulcspozícióiba az állam politikájához pozitívan viszonyuló személyek kerültek, akik tisztségüket és személyüket feltve örkölték az állami normák és direktívák betartásán. Az egyház vezetése alkalmazkodott a kialakult politikai rendszerhez, és ösztönözte a területek vezetőit és a lelkészeket, hogy jó kapcsolatokat alakítsanak ki a megyei egyházügyi tanácsosokkal, valamint vegyenek részt a HNF gyűlésein, és támogassák egyes társadalmi szervezetek (Vöröskereszt, antialkoholista-mozgalom) munkáját. A megyei tanácsoktól kértek engedélyt a körzeti szombatnapok és az evangélikációs istentiszteletek megtartására. Lelkészhelyezés esetén a terület vezetői bemutatják nekik az új prédikátorokat.³⁸²

Az egyháztanács képviselői kihasználták az egyház javára az állam azon törekvését, hogy a felekezetben történelemért őket terhelte a felelősséggel. Ennek ürügyén imaházépítést vagy -vásárlást tudtak az ÁEH-val engedélyeztetni, arra hivatkozva, hogy a hiánya esetén a tagság magánházakban, csoportokban, ellenőrizhetetlenül tartaná az összejöveteleket, és az illegális szekták tevékenysége jobban veszélyeztetheti a híveket. Az egyháztanács így nem vállalhat felelősséget értük.³⁸³

A H. N. Adventista Egyház vezetése és lelkészeinek jelentős része aktívan bekapcsolódott az állam által szorgalmazott egyházi programokba. Több vezető pozícióban levő egyháztag a HNF keretében a Szovjetunióba utazott. Az állami szervekkel legbizalmasabb kapcsolatban levők részt vettek a prágai keresztény békekonferencia rendezvényein. A lelkészek többsége a HNF által rendezett protestáns lelkészértekezleteket, papi békegyűléseket látogatta meg, ahol többen fel is szólaltak.³⁸⁴

Az állami médiában, igazodva a párthatározatokhoz, a korábbi kizárólagosan negatív tartalmú, a felekezetet lejáratni szándékozó, gyakran fikción alapuló, az adventistákkal kapcsolatos újságcikkeken kívül már pozitív megközelítésű írások is megjelentek, és a Magyar Rádió külföldre sugárzott Szülőföldem című adásában 1969. január 15-én interjút adott Szabó Ödön és Berzenczei Károly.³⁸⁵ Az állami kapcsolatok pozitívumaként említhető, hogy

az ÁEH értékelte a felekezet hűségét, és 250 000 Ft segéllyel támogatta az árvízben elpusztult épületek helyreállítását.³⁸⁶

A felekezet protestáns egyházakhoz való viszonya továbbjavult. A SZET révén fokozatosan erősödő kapcsolatba került a MEÖT-tel, de formálisan nem volt a szervezet tagja. Részt vett azonban az állam által preferált tevékenység területein, mint például a különböző segélyakciókban, a KBK munkájában vagy az ökumenikus imahétben.³⁸⁷ A SZET révén sikerült a nagyobb adventista rendezvényeket más felekezet imaházában megtartani.³⁸⁸

A SZET aktívan bekapcsolódott a Magyar Bibliatanács munkájába, ahol célul tűzték ki az új magyar nyelvű Biblia-fordítás elkészítését. A lebonyolítás érdekében létrehozott tanulmányi bizottságba az egyháztanács ifj. Szigeti Jenőt delegálta. Ezzel lehetővé vált, hogy a felekezet képviselje a fordítással kapcsolatos észrevételeit. Másrészt az unió vezetése rendszeresen meghívásokat kapott a SZET-tagegyházak és a protestáns egyházak fontosabb rendezvényeire.³⁸⁹

A Magyar Unió és a divízió viszonya feszült maradt a hatvanas évek második felében. Az egyháztanács az ÁEH tanácsára határozottan és egységesen lépett fel vele szemben, megakadályozva a magyar ügyekbe való beavatkozás lehetőségét. A magyar vezetés kihasználta a Generál Konferencia Fridlin egyházpolitikájától eltérő irányvonalát. Ugyanis az előbbi célja a szocialista uniókkal való kapcsolatrendezés, illetve bekapcsolásuk a nemzetközi adventista vérkeringésbe. Ennek érdekében 1967 nyarán Csehszlovákia, Bulgária, Románia, Magyarország, Lengyelország vezetőinek részvételével a divízió és a kelet-európai uniók kapcsolatának kérdését kívánták megtárgyalni. A divízió követte az elképzelést, és meghívta a bécsi ifjúsági és a zágrábi mértékletességi konferenciára a kelet-európai uniók képviselőit. A világszervezet elképzelése egybeesett a Magyar Unió és az ÁEH korábban ismertetett érdekeivel. Lassan tehát a magyar adventizmus számára is lehetőség nyílt a nemzetközi elszigetelődésből „kitörni”. Sőt, 1966-ban a varsói látogatáson támogatták a lengyel unióelnök javaslatát a Generál Konferencia képviselőinek a prágai keresztény békekonferencián való részvételére. A nemzetközi ifjúsági és egészségügyi rendezvények mögötti politikumot jelzi, hogy a kiutazók között az állam megbízható emberei is megtalálhatók voltak.³⁹⁰

A divíziótól való önállóság a névhasználatban is jelentkezett, mert a Magyar Uniókonferencia helyett a Magyarországi H. N. Adventista Egyház kifejezést használták. A megváltozott körülményeket a divízió vezetése tudomásul vette, és nem avatkozott bele a magyar ügyekbe. Mindez része volt a Generál Konferencia új, Kelet-Európával kapcsolatos politikájának, amely abból a realitásból indult ki, hogy a kialakult politikai viszonyok nem teszik

lehetővé a vezetés személyi összetételébe és az ügykezelésbe való eredményes beleszólást. Ezért az állam által manipulált vezetés támogatását szerencsésebb megoldásnak tartották, mint azt, hogy az ellenzék támogatva, az egyház két (illegális és legális) részre bomoljon, és anarchikus állapotba kerüljön. Az előzőekben vázolt szituáció azonban nem akadályozta meg őket abban, hogy illegális csatornákat használjanak fel információszerezésre, vagy turistavízummal beutazva, titokban kapcsolatba lépjenek másképp gondolkodó egyháztagokkal.³⁹¹

A divízióval való kapcsolat a hatvanas évek végére konszolidálódott, ami a világszervezet anyagi segítségében is megnyilvánult. A divízió a központi imaház építéséhez, az E. G. White *Jézushoz vezető út* című könyve kiadásához, lelkészlakások és gépkocsi vásárlásához járult hozzá. Pénzügyi téren elmentmondásos helyzet alakult ki a két szervezeti egység között, mert a Magyar Unió állami nyomásra nem folyósította a divízió részére a szervezeti szabályzatban előírt hányadot, aminek következtében a világszervezet sem utalta át a rendszeres segélyt.³⁹²

Az 1960-as évek végétől a világszervezet és a Magyar Unió kapcsolata intenzívebbé vált. Az ÁEH a külkapcsolatok engedélyezésének fejében elvárta, hogy a divízió és a Generál Konferencia beutazó képviselői az aktuális egyházvezetés intézkedéseit támogatólag tudomásul vegyék. Például az ÁEH 1969-ben Fridlin beutazását csak annak fejében engedélyezte, ha korábbi intézkedéseit tisztázza. Általában a világszervezet képviselői eleget tettek a feltételeknek. Többen cikket írtak adventista lapokban „a pozitív magyarországi tapasztalataikról”. A divízió vezetői kihasználták a megnyílt lehetőségeket, és a kapcsolatok bővítésére törekedtek. Ennek során képviselőik évente beutaztak Magyarországra, illetve az éves divízióülésen a magyar képviselők jelen voltak. Áttörésnek számított, hogy az egyháztanács az 1969-ben megrendezett nemzetközi ifjúsági találkozóra a hivatalos küldötteken kívül kilencfős kórus kiküldetését javasolta a hivatalnak. Másrészt a divízió Magyarországon szeretne volna megrendezni az értekezletét. Utóbbi megvalósítására nem voltak érettek a politikai feltételek.³⁹³

A divízió és a Magyar Unió között 1969-ben újból feszültség keletkezett, mert a novemberi megbeszélésére, valamint az őszi ülésére három személyt hívott meg Magyarországról. A novemberin a magyar küldöttek nem vettek részt. Az őszi üléssel kapcsolatosan konfliktus alakult ki az alacsony létszám miatt, illetve a divízió előjárójának meghívása az unió- és a területi elnökökre vonatkozott, és a küldöttségből kimaradtak az erős állami támogatással rendelkező személyek. Ezért az egyháztanács ragaszkodott a minimálisan hat fő részvételéhez, a küldöttség általa történő kijelöléséhez és Palotay megfi-

gyelői státusához. A divízió elfogadta, hogy az unióelnökön kívül keretszámot adjon, míg a személyi összetételt az egyháztanács alakíthatta ki.³⁹⁴

Az egyház vezetői eleget tettek az állami elvárásoknak, és a lengyelekkel együtt küzdöttek a szocialista országok megfelelő arányú képviselőletért a divízió bizottságaiban. Kérték a világszervezettől a be- és kiutazási elképzeléseinek előre történő közlését. Utóbbi azért volt fontos, mert lehetőség nyílt az ÁEH és a SZET vezetői számára a politikailag leghasznosabbnak tűnő rendezvények kiválasztására és a kiutazók felkészítésére. A fentiek mellett a divíziót az egyetemes kérdésekben – mint a faji, gyarmati kérdés, valamint a vietnami háború – állásfoglalásra kívánták bírni. Szerették volna az éves segély újbóli folyósítását is.³⁹⁵ A politikum az egyszerű egyházi rendezvényeken is jelen volt. Jó példa erre az 1969. július 22. és 26. között megrendezett svájci adventista világifjúsági találkozó esete, amikor a magyarok sérelmezték, hogy a rendezvényt előkészítő bizottságba a szocialista országok közül egy állami szempontból „szektás” személyt választottak Csehszlovákiából, míg a nagyobb létszámú és rendezettebb belső helyzetű magyar egyházból senkit.³⁹⁶

Politikai szempontból az 1970-es esztendő fontos szerepet játszott a Magyar Unió életében. A magyar adventisták a lengyelekkel felszívesen egyeztetve készültek a Generál Konferencia ülésére. Az egyháztanács az eredetileg általa tervezett hat fő helyett három személlyel képviseltethette magát. Sikertült azonban Palotay megfigyelői szerepét biztosítani. A magyar delegáció az ÁEH instrukcióinak megfelelően memorándummal készült, amely nem talált komolyabb visszhangra. A rendezvényen a magyar küldöttség a Generál Konferencia egyik alelnökével folytatott tárgyalásokat. A beszélgetés eredményeként a világszervezet képviselője vállalta, hogy az eddig magyarul még meg nem jelent E. G. White-könyvek kiadását finanszírozza. Sikertült megakadályozniuk a magyar emigránsok tervét, hogy rádióadásokat sugározzanak Magyarországra. Hivatali instrukcióra kifogásolták a világszervezet vezetésének amerikanizálódását. Megpróbálták elérni, hogy a *Review and Herald* a generál konferenciái munkájukról írjon.³⁹⁷

A Generál Konferencia legfontosabb eseménye kelet-európai szempontból az Euroafrikai Divízió (EAD) létrehozása volt. Az élére olyan személyt választottak, aki ismerte a szocialista viszonyokat, ezért a Generál Konferencia feladta a korábbi közvetítői funkcióját a Magyar Unió és a divízió között. Sőt, szorgalmazta a magyar vezetés felé, hogy fogadtassa el az állami vezetőkkel az egyház szervezeti szabályzatát, amely lehetőséget ad a világszervezet számára a szabad ügyintézésre. Másrészt aktívabb misszióra és ifjúsági munkára ösztönzött. A világszervezet egyes képviselői az egészségügyi misszió erősítését kívánták az ötnapos dohányzásleszoktató program magyaror-

szági propagálásával. A Generál Konferencia tehát a politikai támogatás fejében a hitéleti aktivitás növelésére ösztönözte az egyháztanácsot, aminek megvalósítása az állammal való összeütközéshez vezetett volna.³⁹⁸

A Generál Konferencia és a divízió elnökének 1970-es magyarországi látogatása tekinthető a korszak legfontosabb magyarországi eseményének. Látogatásukat az egyháztanács úgy értékelte, hogy a Generál Konferencia elnöke személyes befolyásával nyomást gyakorol az egyháztanácsra, hogy az új divízióelnök munkáját segítse. A látogatóknak az egyháztanács tagjai kifejtették a Generál Konferencia ülésén elhangzott és az ÁEH-val egyeztetett igényeket, amit lelkesértekezlet megszervezésével nyomatékosítottak. Itt előzetes forgatókönyv alapján a hivatal által megfogalmazott problémák kerültek előtérbe. A Generál Konferencia vezetője az amerikanizálódás vádjára kifejtette, hogy a világegyház bevételeinek 80 százalékát az Egyesült Államok adja. A világszervezet szintén szerető, ha a divíziókban és az uniókban nemzeti vezetés lenne, de megvalósítása hosszabb időt vesz igénybe. A szocialista országok bevonását a divízióvezetésbe a tervezett adminisztrációs osztály irányításával szerették volna megvalósítani.

Ismételten ígéretet kapott a Magyar Unió a *Jézushoz vezető út* című könyv és ezen felül az énekeskönyv kiadásának anyagi támogatására. Irreális elképzelésnek bizonyult a világszervezet vezetői részéről a nagyobb evangélizációs programok tartásának, ifjúsági kongresszusok, lelkesztálalkozók divíziós képviselői jelenlétében való megrendezésének szorgalmazása. Nem számolt a politikai realitásokkal a fejlesztési és terjeszkedési osztály létrehozásának tervezésekor, amely a szocialista országok misszióját erősítette volna. A látogatást egyik fél sem tekinthette eredménytelennek, mert amíg a Generál Konferencia elnöke magát a látogatás tényét tarthatta előretörésnek, addig az egyháztanács demonstrálhatta a tagság előtt a világszervezettel való egységét.³⁹⁹

Az adventista világszervezet egyházpolitikai stílusa az 1970-es évek elején a kelet-európai országok irányában módosult. Az állam által sugalmazott teológiai és szervezeti kérdésekben nem ütközött. Csupán formális kérdésekben tett engedményeket, amelyek fejében gyakoribb beutazást és nagyobb missziós tevékenységet várt el. A divízió egyes tisztviselői kifogásolták az állam beleszólását a magyar választásokba. Tudták arról is, hogy a magyar küldöttek jelentéseket adnak le az állami szerveknek.⁴⁰⁰

A Palotay-korszakban a Magyar Unió külügyi tevékenységének metodikája hasonlóan alakult a többi szabadegyházéhoz. A meghívólevelek és a beutazási szándékok összegyűjtése után a SZET vezetője kialakította a külügyi koncepciót az ÁEH szándékainak megfelelően. Majd megbeszéléseket foly-

tatott a kiutazókkal, illetve a küldöttségeket fogadókkal. Az ÁEH is behívatta az érintetteket. A látogatás után pedig beszámolót kellett készíteni.⁴⁰¹

1967 tavaszán megtartották az egyházterületi választásokat, amelyek „a szocialista áldemokratizmus” jeleit viselték magukon. Így az ÁEH-val előzetesen egyeztetett személyeket választották meg egyhangú szavazattal. Örfős területi bizottságokat hoztak létre, amely egy elnökből, egy titkár-pénztárosból, két kerületvezetőből és egy laikusból állt. A választások jellegét a közelmúlt eseményei meghatározták, mert a konferencia határozataiban a szervezeti szabályok betartásának fontossága, a szakadástól való elhatárolódás és az egyháztanács egyházkormányzatával való egyetértés kiemelten szerepelt.⁴⁰²

Az egyházterületek formális működése ellenére, létrejöttük előrelépést jelentett a demokratizmus és a decentralizálás irányába, mivel a korábbi egyyszemélyi vezetés helyett a konferencia által „megválasztott” személyekből álló bizottság volt az élén. Másrészt a gyülekezetekkel és a lelkesekkel való közvetlen „jelki” kapcsolatuk révén potenciálisan képesek voltak az egyháztanács befolyásának gyengítésére. A területi vezetés összetétele is az ÁEH-val való előzetes konzultáció révén született meg. Funkcióját tekintve a terület kezébe került a gyülekezeti szintű hitélet ellenőrzése, valamint a hatásköre alá tartozó gyülekezetek, lelkeszek felügyelése. Fontosabb feladatai közé sorolhatók a hitméltyító programok, a kerületi és a területi szintű lelkes-, valamint a gyülekezeti tisztviselői értekezletek megtartása. Szervezeti téren pedig a gyülekezetek rajta keresztül fordulhattak az egyháztanácshoz, és a lelkeszek fegyelmi ügyeiben hozott unióhatározatokat neki kellett végrehajtani.

A központi ellenőrzés mértékét jelzi, hogy a lelkeszek a felekezethez csatlakozni szándékozók neveit kötelesek voltak az esemény előtt három héttel a vezetésnek bejelenteni. Így akarták a problémás egyének közösségbe való visszakerülését megszünteni. A gyülekezetek korlátozott hatáskörét jelzi, hogy minden 1000 Ft-nál nagyobb kiadásukat jóváhagyás végett be kellett jelenteniük a területeknél. Nagyobb gyülekezetek esetében a választásoknál pedig ajánlatos volt a területi intenciót figyelembe venni. A misszió koordinálása is a kezükbe került. A lelkeseket ösztönözték, hogy a törvényes keretek betartása mellett tartsanak minden gyülekezetben evangélizációs sorozatot. Az egyházterületeken levő intézményekért az országos elnökség megbízottja tartozott felelősséggel, de a területek észrevételi joggal rendelkeztek. Függetlenül pénzkezelését az országos elnökség végezte.⁴⁰³

Az 1967 decemberében megtartott unió-választókonferencián a Generál Konferencia képviseltette magát. Az ÁEH biztosította a világszervezet képviselőit a szervezeti szabályok szerinti működésről, mégsem sikerült a diví-

ziónak az unió pénzügyi ellenőrzését a kezébe vennie. Személyi kérdésekben sem érvényesülhetett a világszervezet elképzelése a hivataléval szemben. A divízió képviselői kénytelenek voltak tudomásul venni a kialakult helyzetet.⁴⁰⁴

A szervezeti rendhez való visszatérés második fontos állomása a választások szervezeti szabályzat által előírt időpontban való megtartása. Ugyanis a formális választások egyfajta legitimitást biztosítottak a megválasztottaknak, másrészt az állam (és a SZET) részéről történő manipulációról a lelkészeknek és a laikusoknak csak kis része tudott. Fontos eredménynek tekinthető, hogy a hatvanas évek második felétől az egyház vezetése a személyi és a szervezeti kérdésekben felekezeti kereteit formálisan tiszteletben tartva képviselhetette elgondolását az ÁEH-ban. Ez azt jelentette, hogy az egyháztanács vagy/és vezetői a következő ciklus tisztviselőinek személyére javaslatot tettek a hivatalban. Végül az állami és pártszervezetek (az ÁEH, a BM, az MSZMP), valamint az egyházi szervezetek (a SZET, az egyháztanács) közötti egyeztetés eredményeként megszületett a következő ciklus vezető gárdája. Az állami és pártszervek, valamint a SZET elnökének befolyása elsősorban a kulcspozícióban levő személyek megválasztásában tapasztalható. Alacsonyabb pozíciók esetében már jobban érvényesülhetett az egyháztanács elgondolása.

A korszakban az egyháztanács működésére a kollektív felelősség a jellemző – a többi kisegyházhoz hasonlóan –, de valóságosan az ÁEH, a SZET és az egyháztanács néhány hangadója irányította az egyházat. Főleg Palotay szerepe meghatározó, aki az egyháztanács tagjaival való személyes kapcsolat által gyakorolta befolyását. A különböző érdekek szinte csak az egyháztanácson belül csapódtak le. Ha az egyházban nyugalom volt, akkor az ÁEH Palotayn keresztül intézte az ügyeket. Probléma esetén behívták az egyház vezetőit. A divízió képviselőivel is – egy-két, állami szempontból megbízható személy kivételével – közösen tárgyalhattak, ezért ragaszkodott az egyháztanács a divízióülésre több (minimum három) ember delegálásához. Az egységes fellépés háttérben komoly rivalizálás figyelhető meg az egyes tagok között, aminek eredményeként rövidebb-hosszabb ideig tartó érdekszövetségek alakultak ki. A vezető pozíciókba törők elsősorban az állami (ÁEH, BM) és a pártszervek megnyerésére törekedtek. A tagság és a divízió előtti kellemtelen, ÁEH által sugalmazott feladatokat úgy hajtották végre, hogy a tárgyalások során mindenkinek az előre elkészített forgatókönyv alapján kellett hozzászólnia. Az egyházvezetésen belül a komoly állami kapcsolatokkal rendelkező két személy – Berzenczei Károly és Szakács József – játszott kulcs szerepet.⁴⁰⁵

Az 1971-es unióválasztások előtt az állami szervek engedélyt adtak Berzenczei eltávolítására, amelynek pontos háttere ismeretlen. Ezzel a lépéssel Szakács unióelnökségét segítették elő. Berzenczei bukását gyorsította a Palotayval való összeütközése. Egyesek szerint SZET-elnökségre tört. A felekezetben az életmódja miatt vált népszerűtlenné. Fellépését az ÁEH-ban sem kedvelték. A BM-ben is meggyengülhetett a támogatottsága, ezért a szabályoktól eltérő pénzkezelését felhasználva, eltávolították a vezetésből, és kizárták a felekezetből.⁴⁰⁶ A Berzenczei bukását a saját érdemének feltüntető Szakács befolyása tovább erősödött. Vele párhuzamosan nőtt a vele akkor még jó barátságban levő *Egervári Oszkár* szerepe.⁴⁰⁷

A korszakban is fennmaradt az egyháztanács tagjai és az egyszerű lelkészek között a meglehetősen nagy anyagi különbség. Egyes források szerint az unió tisztviselőinek fizetése háromszor haladta meg az egyszerű lelkészét. Míg az utóbbiak lakáskörülményei nem egyszer nyomorúságosak voltak, addig az elnökségben dolgozók csupán reprezentáció címén 1000 Ft összeget vettek fel. A kettős nyomás, a külső erőknél köszönhető pozíció, és sok esetben nem a valós munkát jutalmazó magas anyagi juttatások következményével magyarázható a tagság által gyakorolt puritán életviteltől való eltérés, amely egy-egy személy esetében az egyház hitelvéinek megszegését is eredményezte.⁴⁰⁸

Ebben az időben az egyház életét nyugalom jellemezte. Csupán egy-két gyülekezetben történtek kizárások az 1965/66-os ligy utóhatásaként.⁴⁰⁹ Az egyháztanács a konszolidált helyzet fenntartása érdekében a korábbi tiltakozók visszatérését megnehezítette, a visszavételükhöz szükséges területi és egyháztanácsi engedélyek alkalmazásával. Ennek során írásos nyilatkozatot kellett tenniük. Személyenként jöhettek vissza, megakadályozva az egységes fellépés lehetőségét. A „szakadárokat” kategorizálták. **1.** A szakadár mozgalom vezetői, hangadói. **2.** A mozgalom által befolyásolt személyek. **3.** Önhibájukon kívül elsodródtak (például a feleség a család nyugalmanak érdekében követte a férjét).⁴¹⁰

A lelkésztovábbképzés eszközei maradtak az országos és a területi lelkész értekezletek, ahol az egyház tanításával és tevékenységével összefüggő kérdések mellett továbbra is komoly szerepet tölthettek be az állami instrukcióra készülő referátumok. Az utóbbi témakörök némelyikében az állam és az egyház közötti érdekazonosság állt fenn, mint például a második vatikáni zsinat, az EVT, az ökumené, a Vatikán kérdése. A lelkészek képzésének céljából megrendelték számukra a *Lelkészstábjékoztatót*, a *Lelkipásztort* és a *Theológiai Szemlét*.⁴¹¹

Az egyházban 1968-ban 32 lelkész dolgozott. Egy lelkészre elvileg 150-200 személy pásztorolása jutott. A Tiszavidéki Egyházterületen különösen

rossz volt a gyülekezetek ellátottsága, mivel hat gyülekezetre jutott egy prédikátor. A felvétel előtt álló prédikátorokról a SZET-hez jellemzést kellett küldeni, amelyben a teológiai, társadalmi és politikai beállítottságukat értékelték, valamint származási és szociális körülményeiket ismertették. Ezekben az években már a prédikátorok kiválasztásában is fontos szerepet játszottak az egyháztanács egyes tagjainak hatalmi érdekei. A problémát fokozta, hogy az egyház vezetése olyan lelkészek felvételében volt érdekelt, akik képességüket tekintve nem veszélyeztették a pozícióit. Ez magával vonta a tagok részéről a lelkészkar negatív megítélését.⁴¹²

Az egyház vezetése az objektív körülményeknek megfelelően szorgalmazta a lelkészek és a gyülekezetek evangélizációs tevékenységét. Így egy-egy lelkész három-négy helyen is tartott evangélizációs sorozatot egy évben. Ennek ellenére a társadalmi közöny és a gyenge propagandalehetőségek miatt nem sok eredménnyel. A korszakban több gyülekezet új helyiséget kapott. Az egyház 1968-ra már 60 saját objektummal rendelkezett. Sőt, az egyháztanács felvetette új országos székház és kápolna építésének tervét, amely megfelelt az ÁEH szándékainak, mert újabb budapesti gyülekezeteket vonhatnak össze.⁴¹³

A hatvanas évek második felében továbbműködött a *Boldog Élet* szerkesztőbizottsága, valamint az irodalmi bizottság. A felekezet állandó kiadványa a *Lelkésztájékoztató*n kívül az évente megjelenő *Boldog Élet*, amelyben a szombatiskolán kívül énekmutató, reggeli dicséret, versek, hírek és teológiai kérdésekkel foglalkozó tanulmányok voltak. A korszak legnagyobb irodalmi vállalkozása egy 120 oldalnyi terjedelmű, E. G. White műveiből válogatott könyv kiadása, amelynek alapját a Jézushoz vezető út képezte. A könyv végül a divízió támogatását élvezve 1970-ben jelenhetett meg.⁴¹⁴

A korszakban továbbra is megtartották a nagyobb gyülekezetekben a hitmélyítő programokat, amelyeket a testvéri kapcsolatok ápolásán túl felhasználhattak a tagság szakadár csoportoktól való visszatartására. Az igehirdetések lehetőséget nyújtottak a tagság életszemléletének alakítására.⁴¹⁵ A gyülekezeti élet színvonalának emelkedését credményezte, hogy a SZET közbenjárásával lehetővé vált a lelkészek helyettesítése. Így 50 tag feletti gyülekezetekben egy, a 100 tag felettiekben két személy is prédikálhatott a lelkész távollétében.⁴¹⁶

Az egyház életében ebben az időszakban több nevezetes esemény történt. Megemlíthető a felekezet fennállásának 70. évfordulójára szervezett ünnepség. A központi kápolnában elkészült az orgona, ami lehetőséget adott több neves zeneszerző és orgonaművész (például *Gárdonyi Zoltán*, *Kodály Zoltán*) meghívására. A budapesti székhelyű Adventkórus különösen fontos sze-

repet töltött be a felekezet zenei életében, mivel 1967 és 1971 között 39 alkalommal szolgált, amelyből 19 önálló zenei program volt. Gyülekezeti szinten továbbra is a harmonisták és karvezetők képzésén, összefogásán volt a hangsúly. Nagyobb gyülekezetekben egyházzenei áhítatokat tartottak.⁴¹⁷

A gyülekezetek korlátozott lehetőségekkel rendelkeztek a kirándulások és más közösségi programok szervezése területén, megszervezésük azonban nem volt lehetetlen. Jó példa erre az egyik lelkész esete, aki bejelentette a megyei egyházügyi tanácsosnál a gyülekezeti kirándulás tervét. Az állami tisztviselő ennek engedélyezését megtagadta, mivel ezt az állam az Úttörőszövetség és a KISZ feladatának tartotta. A lelkész erre megkérdezte, hogy a gyülekezetben levőkkel közölje-e a tilalmat, hogy a barátok és családok nem kirándulhatnak. Erre a főelőadó megijedt, és hallgatólagosan lelkész jelenléte nélkül engedélyezte ezeket a programokat, mert így nem tűnt hivatalosnak.⁴¹⁸

A történelmi bizottság az 1965/66-os eseményekben továbbfolytatta tevékenységét. Felmerült a levéltár létrehozásának gondolata, aminek érdekében az egyháztanács két alkalmazottat beíratott levéltárosi tanfolyamra. A bizottság nemzetközi kapcsolatokat is kialakíthatott. Főleg Hamburggal, Collongezsal és olyan személyekkel, akik részt vettek a magyar adventista misszió elindításában, vagy ezzel kapcsolatos forrással rendelkeztek. Idős gyülekezeti tagokat is megkerestek adatgyűjtés céljából. Az 1965/66-os események a tanulmányi munka jellegére is kihatottak, mert az egyháztanács ifj. Szigeti Jenőt a magyarországi adventista szakadármozgalmak történetének feldolgozásával bízta meg.⁴¹⁹

Az egyház ezekben az években két intézménnyel rendelkezett. A balatonlellei üdülő ebben az időszakban már 100 személyt tudott a kor színvonalának megfelelően fogadni. Nemzetközi ismertségét bizonyítja, hogy az NDK-ból, Csehszlovákiából, Lengyelországból és a nyugati országokból is sokan látogatták. A kapolyi öregotthon megszűnésével az egyház csupán Tasson foglalkozott időseinek gondozásával. Ez lehetővé tette a fejlesztését. Az otthonban 35 személyt láttak el. A felekezet költségvetésének 10 százalékát költötte a tagság egyre nagyobb hányadát kitevő idősök megsegítésére, amelynek háttérében a misszióra fordított összeg kényszerű minimalizálása állhatott.⁴²⁰

b) A Magyar Unió élete a hetvenes évek első felében

Az egyház élén történő változás továbbmélyítette az állammal való „jó” viszonyt, ami elsősorban a külsőségekben nyilvánult meg. A legnevezetesebb

esemény ebből a szempontból a felekezet fennállása 75. évfordulójának megünneplése volt 1973. szeptember 6. és 9. között. A rendezvényen nagy számú külföldi vezető jelenlétében demonstrálták „a magyar valóságot”. Az ÁEH-ban különösen Szakács jubileumi beszédét értékelték, amelyben összegezte az egyház magatartását a szocializmus éveiben. A kiadott ünnepi nyilatkozatban pedig a tagságnak a magyar népet támogató egyetértését deklarálták. A rendezvényen elhangzottakat az állami képviselők példaként állították a többi kisegyház felé, mert a politikai megnyilvánulásokat egyházas hangnemben szólaltatták meg. A bel- és külföldi sajtóban tervezték a nyilatkozat publikálását. Az ünnepséget úgy értékelték, hogy az egyházvezetés tekintélye a tagság, a lelkesedés, és a világszervezet előtt megnőtt. Az esemény után Szakács hivatali befolyása erősödött, aminek eredményeként részt vehetett a kormányfő fogadásán.⁴²¹

A hetvenes évek első felében az adventista egyház vezetése együttműködött az ÁEH-val az illegális vallásos közösségek elleni küzdelemben. Követelte a lelkeseket, hogy írják össze a körzetükben élő szakadár mozgalmakhoz (az órállókhöz, a Buday-mozgalomhoz, a fundamentalistákhoz, a Négyesi-csoporthoz) és a Jehova tanúhoz tartozó személyeket. Sajátságos kompromisszum született, amelynek révén az állam az adventista missziós aktivitást az illegális vallási csoportok gyengítésére akarta felhasználni.⁴²²

Az egyház felekezeti közti kapcsolatában nem történt komolyabb változás. Csupán annyi említhető meg, hogy teológiai vita alakult ki a szombat és vasárnap kérdéséről a *Theológiai Szemléletben*, amelyben az adventista véleményt Szakács József és Vankó Zsuzsa ismertette.⁴²³

Az állam külpolitikájának megfelelően tovább-bővültek a Magyar Unió nemzetközi kapcsolatai. Ennek „áraként” az egyházvezetés fokozottabb politikai aktivitást fejtett ki a nemzetközi adventista fórumokon, amivel továbbmélyült a meglevő szakadék a divízió és az unió között. A magyar küldöttek a divízióüléseken elleneztek minden olyan törekvést, amely uniók összevonására irányult, mert uniómisszióvá alakulásuk esetében az EAD nevezheti ki a vezetőjüket, ami a világszervezet szerepének erősödését eredményezte volna, korlátozva a Magyar Unió nemzetközi lehetőségeit. A magyarok szűk mozgásterrel rendelkeztek a divízióon belül, mivel a jugoszláv, a csehszlovák és a keletnémet vezetők inkább a nyugatiakkal működtek együtt. A nyugati uniók között a Francia Unióval alakult ki érdekazonosság a német túlsúlytól való félelem következtében. Az unió eredménytelenül tiltakozott a divízió azon törekvése ellen, hogy magyar nyelvű rádióadást sugározzon. Nem támogatták a világszervezet javaslatát, hogy az 1973/74-es időszakban külföldi evangélikázator tevékenykedjen az országban.⁴²⁴

Súlyos konfliktus alakult ki 1973 végén a Magyar Unió és az EAD között az O. Uebersax osztrák unióelnök divízióülésen tartott előadása miatt. A magyar küldöttség ugyanis az ÁEH-nál úgy kívánt jó benyomást szerezni, hogy negatív színben tüntette fel a szovjet adventistákról szóló előadást. A hivatal felelősségre vonta őket tiltakozásuk elmaradásáért. Az ÁEH nyomására levelet írtak, amelyben kifejezésre juttatták, hogy a szovjet adventisták helyzetének bemutatására a szovjetek az illetékesek. A divízió válaszelevelében védelmébe vette O. Uebersaxot. Indoklasként megemlítték, hogy a magyar küldöttségen kívül egyetlen szocialista ország sem tiltakozott. A konfliktus következtében időlegesen megszakadt a két szervezet közötti kapcsolat. A divízió több síkon törekedett a kapcsolat felvételére. B. J. Kohler 1974 májusában magánemberként Magyarországra utazott, de az egyháztanács nem lépett vele kapcsolatba. Néhány divízióvezető turistavízummal utazott Magyarországra, hogy az egyháztanácson belüli másként gondolkodókkal találkozzon.⁴²⁵

Az egyháztanács követte a magyar külpolitikai koncepciót, és befolyásának növelésére törekedett az 1975-ös generál konferenciái ülés előtt a harmadik világ adventistái irányában. A magyar egyházvezetés a Dél-amerikai Divízió vezetőjét szerette volna meghívni, mert az az amerikai dominanciájú Generál Konferenciával ellentétben állt. A szocialista országok 1975-ben sem léptek fel eredményesen eltérő koncepcióik miatt. A keletnémetek a nyugatnémetek befolyása alatt maradtak. Románia és Csehszlovákia önálló elképzeléssel rendelkezett. Utóbbi szerette volna a szocialista országok érdekeit képviselni, ezért programtervezetése a magyar elképzeléseket is beépítette. Végül lengyel–magyar–szovjet tengely alakult ki.

A Generál Konferencia egyes vezetői együttműködést ajánlották fel a szocialista unióknak. Az amerikaiak a harmadik világ képviselőinek visszaszorításában kértek segítséget. Cserében pedig javasolták a szocialista országok egységes fellépését a nyugatnémetekkel szemben. Az egyháztanács fontos célja volt az 1975-ös generál konferenciái ülés előtt az amerikai magyar emigránsok visszaszorítása, ezért el akarták érni, hogy az egyes országok képviselői csupán a saját hazájuk életéről beszélhessenek.⁴²⁶

A szocialista országok egyházügyi hivatalai valamilyen szinten koordinálhatták elképzeléseiket, amire jó példa, hogy 1974-ben a román egyházügyi hivatal ösztönzésére a Román Unió elnöke magyarországi látogatásakor felkereste Palotayt a generál konferenciái ülésre való közös felkészülés érdekében. Az együttműködésből a román unióelnök halála miatt kevés valósult meg, mert utóda óvatosabb politikát folytatott. A román állam külön utas külpolitikáját egyházaiknak is követniük kellett, amit jól tükröznek a román

unióelnök kijelentései, ami szerint az állami hatóságok szívesebben engedék őket nyugati, mint keleti egyházi rendezvényekre.⁴²⁷

Az 1975-ös generál konferencia ülés bécsi megrendezése világos politikai üzenettel bírt. Ugyanis Bécs közép-európai fekvése lehetővé tette, hogy a rendezvényen nagy számban részt vehessenek a szocialista országokból. Így a nemzetközi adventista életben alsó szinten csökkenteni lehetett a kelet-nyugati választóvonal hatását. A Magyar Unió 70-80 fővel képviseltette magát a rendezvényen, amelyből hat személy rendelkezett szavazati joggal. A kiutazók összetételének kiválasztásában az egyháztanácsot a következő tényezők befolyásolták.

1. Az unióválasztás megtartásának esedékessége miatt érdekelve voltak a szavazati joggal rendelkezők kiutazásában.

2. Igyekeztek megakadályozni az általuk szélsőségesnek tartottak kiutazását.

3. Olyan személyeket is beválasztottak, akiről tudták, hogy a divíziótól való elszakadás esetén rossz hírt keltenek a nyugati adventizmusnak.⁴²⁸

A magyar küldöttség a korábbi évekhez hasonlóan tanulmányi anyaggal készült a világgyűlésre, amelyben a társadalmi igazságtalanságról, a háború és béke ügyéről, a harmadik világ problémájáról, az ökumenikus kérdékről és a szolgáló egyházról írtak.⁴²⁹ A magyar egyházvezetés az 1975-ös generál konferencia ülésen a következő célokat tűzte ki. 1. A vezetés nemzetközibbítése. 2. A magyar egyházvezetők tekintélyének növelése. 3. A világszervezet foglaljon állást politikai, társadalmi és gazdasági kérdésekben. 4. Teológiai tanulmányok számára fórum biztosítása. 5. Személyes kapcsolatok kiépítése. A magyar küldöttségnek a magyar–lengyel–szovjet tengely segítségével csupán annyit sikerült elérni, hogy a divízió kulcspozícióiba egyetlen amerikai sem került, de egy szocialista országból származót bejuttattak. A Generál Konferencia békehatározatának kimondását elősegítette, hogy a magyarok mellett a lengyelek is tanulmányi anyaggal érkeztek.⁴³⁰

A divízió a hetvenes évek első felében az egyházvezetés egyes intézkedéseinek a tagság előtti elismertetésében fontos szerepet töltött be, mint például a SZETLI és a Református Egyház zsinata közötti megállapodás.⁴³¹ Ennek ellenére 1973-ban a szabadegyházak között az adventista világszervezet működését tartotta Palotay a legveszélyesebbnek. Ugyanis vezetők megértő magatartást tanúsítottak a magyar vezetők irányában, de kizárták őket az általános ügyek intézéséből. Továbbá olyan dolgokra kérték a magyar vezetőket, amelyek rontanak az állam és az egyház viszonyát. Így például a gyermekek szombatnapi iskolalátogatásának vagy az adventista katonák szombanapi szolgálatának kérdésében. A SZET vezetője kifogásolta a nemzetkö-

zi adventista sajtó magatartását, amely hallgat a szocialista országok egyházi életéről, illetve a kommunista szempontból fontos politikai és társadalmi kérdésekről. A világszervezet a társadalmi kérdések iránti érdeklődés fejében a missziós programok területén való aktivitást várta el. A divízió látta a SZET-nek az egyházban betöltött szerepét, és igyekezett éket venni a SZET és az egyháztanács közé, de sikertelenül. Látva Palotay szerepét, kerülték vele a konfrontációt. A SZET elnökének a divízióval kapcsolatos politikáját befolyásolhatta, hogy a világszervezet népszerű volt a tagság körében. Palotay a divízió tervszerű és mesterséges elhalványítására törekedett, párhuzamosan emelve a magyar egyházvezetés tekintélyét a tagság körében.⁴³²

Az egyháztanács kétoldalú kapcsolatait a szocialista országok irányában fejlesztette, ami nem terjedt ki a nemzetközi együttműködés összehangolására. Különösen a szovjet-magyar kapcsolatoknak nőtt meg a szerepe. A szovjetekkel való együttműködés gondolata 1973-ban merült fel, mert a csehszlovák és a keletnémet vezetőkkel nem tudtak együttműködni. 1974-től a Szovjetunióba látogató SZET-küldöttségben adventisták is jelen voltak. Legfontosabb céljuk a baptista-adventista közeledés ápolása volt, hogy ezáltal a szovjet adventisták magatartásában változás álljon be az állam irányában. Másrészt a SZET-hez hasonló intézmény kialakításán fáradozhattak. A magyar egyházi vezetők látogatása egybeesett a Szovjetunió és a Generál Konferencia érdekeivel. Ugyanis mindkét félnek olyan szovjet vezetés létrejöttéhez fűződött érdeke, amely nem „szektás”, pozitívan viszonyul az ország törvényelhez, és megszűnik a szovjet adventista egyházban az anarchia.⁴³³

Az ÁEH 1971-ben Szakács megválasztása mellett döntött. Ezt követően a hivatal stábjának kiválasztásában elsősorban Szakács véleményére hagyatkoztak. Az unióbizottság személyi összetételében nem történt lényegi változás. A választásokat jól megszervezték, annak érdekében, hogy a hivatallal egyeztetett személyeket iktathassák be. A divízió elnöke látta a manipulációt, így mindent elkövetett Szakács megválasztásának, illetve az ÁEH-val korábban egyeztetett eredmény megszületésének megakadályozására.⁴³⁴

Az egyháztanács az unióválasztáson a tagság bizalmának megnyerése érdekében létrehozta a revíziós bizottságot az 50 fős taglétszám feletti gyűlekezetek pénzügyi ellenőrzésének céljából. Működése azonban az egyháztanács irányában formális volt. Az 1971-es és az 1973-as egyházterületi választások – az unióválasztásokhoz hasonlóan – előre megírt forgatókönyv szerint zajlottak le. A területi bizottság létszámát 1973-ban hét főre emelték, amelyből kettő laikusként működött. Fontos változtatásként említhető a területi bizottságok mandátumának három évre történő meghosszabbítása. A konferenciai határozatok alapján az ÁEH egyházasítási programja továbbfolytatódott, mi-

vel a fanatizmustól való elhatárolódásról, illetve az élethez tartozó kulturális javakhoz való ragaszkodásról tett említést.⁴³⁵

Szervezeti téren komoly eredményt ért el az egyházvezetés „a szakadár mozgalmak” felszámolása területén, mivel a divízió támogatásával sikeres tárgyalások folytak az 1966-ban kiszakadt csoport vezetőivel. Eközben a hatóságok nyomást gyakoroltak Négyesire, a visszatérése érdekében. Az erőfeszítések eredményeként 1975 közepéig 100 személy tért vissza az egyházba.⁴³⁶

Az 1971-ben megválasztott egyházvezetés az elfogadottságának növelése érdekében az ÁEH engedélyével mérsékelt egyházépítési munkát folytathatott. Az egyháztanács „éplőt” programja hibből és önérdékből is fakadt, mivel a divízió irányába jelentési kötelezettsége volt, illetve a fagság felé az alkalmasságot kellett bizonyítania. Így az egyházépítő munkatársakat nem bocsátották el, hanem SZET- vagy ÁEH-nyomásra más munkakörbe helyezték. Hallgatólagosan azonban tudomásul vették tevékenységük folytatását. Az ÁEH a szabadegyházak „kis mértékű lélekhalászásáról” nem vett tudomást, de komolyabb missziós eredmények esetén közbelépett volna. A felekezet lelkészeinek egy része a misszió területén a keretek kis átlépésének taktikáját választotta, ami nem váltott ki azonnali hivatali reakciót, később azonban hivatkozni lehetett rá.⁴³⁷

A felekezet ifjúsági és gyermekmunkájában visszacsés figyelhető meg. E tevékenység elsősorban az istentiszteleti keretek és egyes gyülekezetekben az ének-, zenekari tevékenység köré csoportosult. Néhány gyülekezetben önképzőköröket tartottak. Ezeket laikusok is vezethették gyülekezeti tisztviselőként. A hivatalnál a lelkész vállalt felelősséget a tevékenységükért. Kiemelkedett a budapesti központi gyülekezetben a Vankó Zsuzsa és Egervári Oszkár által vezetett program. Gyermekiskolát nem lehetett tartani, mert szervezeti és mozgalmi jellegét jelentett. Ezért a hetenként megtartott „hit-tan” jellegű foglalkozásokat gyermek-istentiszteletként jegyezték be a hivatalnál.⁴³⁸

Az irodalmi munka területén komoly előrehaladásnak számított, hogy 1971 után nem Palotay, hanem az ÁEH ellenőrizte a szombatiskolát, mivel a hivatali munkatársai rugalmasabb magatartást tanúsítottak. A szombatiskolai anyag készülő figyelembe vették a generál konferenciái anyagot, de a SZET elnöke és az ÁEH miatt komoly változtatásokra kényszerültek. A csekély publikációs lehetőség miatt a hatvanas években és a hetvenes évek első felében gépelés útján készítették anyagot, az ötvenes évekhez hasonlóan. A Rákosi-diktatúra éveiben ez a tevékenység illegálisnak minősült, de ebben az időszakban a hivatal tudomásul vette. Az irodalmi és a zenei munka területén a legfontosabb eredmény az énekeskönyv függelékének kiadása volt.⁴³⁹

A gyülekezetek összejövetei helyiségeivel kapcsolatban komoly előrelépésnek tekinthető, hogy az 1971 és 1975 közötti időszakban legalább tíz helyi közösség problémáját megoldották. A saját ingatlannal rendelkező gyülekezetek száma 1975-ben a 80-at is meghaladta a 141 gyülekezetből.⁴⁴⁰

Az egyházban az 1971-es választások idején 42 lelkész és 3 teológiai tanár tevékenykedett. A teológiai munka javításának érdekében Vankó Zsuzsa és Braun András részvételével teológiai kutatócsoportot hoztak létre. Az unió évente kétszer, az egyházterületek pedig negyedévente tartottak lelkésztervezeteket. A kerületvezetők munkacsoportokat hoztak létre, amelyekben „időszerű” teológiai, társadalmi és kulturális kérdéseket tanulmányoztak a lelkészek.⁴⁴¹

Az egyház vezetése a korábbi tapasztalatokból okulva, igyekezett tartani a kapcsolatot a gyülekezetekkel, ezért rendszeresen látogatták őket országszerte. A területek vezetése célul tűzte ki, hogy évente két alkalommal a legfontosabb gyülekezeteket meglátogassa, mert ezeken az alkalmakon kapcsolatba léphettek a kisebb gyülekezetek, szörványok vezetőivel. A körzeti istentiszteletek alkalmával a gyülekezeti tisztviselők képzésére kísérletet tettek, mert ezt jó módszernek tartották „a szakadár mozgalmak” elleni küzdelemben. Számukra 1975-ben több helyszínen országos képzést indított az egyháztanács; Budapesten (240 személlyel), Pécsen (200), Miskolcon (300), Békéscsabán (300), Debrecenben (160), Szegeden (160), Nemesvámoson (140 személlyel).⁴⁴²

Zenei téren továbbra is az Adventkórus tevékenysége emelhető ki, amely évente négy alkalommal tartott egyházzenei áhítatot Budapesten. Működését az ÁEH irányában úgy tudták elfogadtatni, hogy segítségül volt az egyháztanácsnak a zenei élet „szektiás” jellegének felszámolásában. Budapesten kívül kisebb-nagyobb létszámú együttessel látták el a zenei szolgálatot. A zenei életbe Palotay csupán egy időszakban avatkozott be, amelyet úgy védtek ki, hogy a felesége egy ünnepségen hegedűszólót játszhatott.⁴⁴³

A korszak legnagyobb eseménye az egyház magyarországi fennállása 75. évfordulójának megünneplése volt 1973-ban. Az alkalomra létrehozott jubileumi bizottság felkérte az egyház idős tagjait a régi folyóiratok, jegyzőkönyvek, fényképek gyűjtésére, valamint szorgalmazták egyes gyülekezetek törvényének megírását. A jubileum alkalmából kiállítást rendeztek, amelyet Budapesten és Békéscsabán láthatott a közösség. Az ünnepségre elkészített krónika politikai jellegét nagymértékben meghatározta, hogy három korszakot emeltek ki: 1. az elindulás szakaszát; 2. az üldözés és betiltás idejét; 3. az egyház jelenét. Ugyanis a kor vallásszabadsági helyzetét dicsőítették, összehasonlítva a Horthy-korszak üldöztetésével. A fenti helyszíneken túl a buda-

pesti Nagy Ignác utcai és a pécsi gyülekezetben tartottak jubileumi istentiszteleteket.⁴⁴²

H) Az Egervári-mozgalom

a) Előzmények

A hatvanas évek második felében Egervári Oszkár Szakács Józseffel együtt került be az új vezetésbe. Az 1971-es unióválasztások előtt Egervári személye is felmerült az uniótitkári megbízás terén. Sőt, egyes vélemények szerint elnöki székre is pályázott.⁴⁴³ Az Egervári és Szakács közötti kapcsolat a választások után elhidegült, és két csoportosulás alakult ki az egyházban, 1. Szakács egyházpolitikai irányzata, 2. Egervári „Jelki” irányzata, amelynek gyűjtőhelye a San Marco kör (SMC) volt. A lelkészekből álló Biblia-kör kezdetben kizárólag bibliai kérdésekkel foglalkozott. Később szellemi vezetői (Vankó Zsuzsa és Egervári Oszkár) egyházpolitikai irányba vitték.⁴⁴⁴

Egervári szerepe a SZET külügyes titkársága révén erősödött, mert lehetősége nyílt hivatali és nemzetközi kapcsolatok építésére. Ellentmondásos politikát folytatott. A divízió képviselőit a magyarországi ügyekről bizalmasan tájékoztatta, de az egyháztanács előtt a magyar vezetés állásfoglalása következetes képviselőjének állította be önmagát. Ennek eredményeként a divízió az unióval való kapcsolatának mélypontján vele és két társával osztotta meg az unióvezetéssel kapcsolatos fenntartásait. Az egyháztanácsal szembeni türeghatárt a hitelvek megsértésében jelölték meg. Az ő interpretációjukban a világszervezet támogatását élvező egy hitelvi alapokon nyugvó Szakács-ellenes fellépés.⁴⁴⁷

Mindkét irányzat kiépítette bázisát az egyházban. A lelkészek és a gyülekezeti tisztviselők közé törekedtek bejuttatni híveiket, néhányukat anyagi előnyökhöz segítve.⁴⁴⁸ A SZETL-ben érződött a törésvonal, mert mindkét fél „a jövő lelkészeinek” befolyásolásán fáradozott. Vankó Zsuzsa köré külön hallgatói csoport tömörült.⁴⁴⁹

A gyülekezeti tagságot egyházépítő munkájukkal nyerték meg. Egervári területi elnökként támogatta a missziós erőfeszítéseket és az ifjúsági munkát. A lelkészek tevékenységét prédikációs anyagokkal, evangélizációs vázlatokkal segítették. „Honfoglalási programjuk” alapján nem engedhették meg az „igazság” és képviselői kiszorítását az egyházból. Az unió visszafoglalását tervezték.⁴⁵⁰

Palotay kihasználta a két személy vetélkedését. Például 1973-ban Egervárit és Erdélyi Lászlót buzdította a Szakácsok elleni fellépésre.⁴⁵¹ Másrészt

ugyanabban az évben Szakácsal egyeztetve, külön-külön és együtt megbeszélést folytattak Egervárral a politikai magatartásáról. Szakács tartott Egervári népszerűségétől és állami kapcsolataitól, így került a nyílt konfrontációt.⁴⁵² Mélyítette a feszültséget, hogy Szakács az egyházat a MEÖT-tagság irányába terelte. Az unió vezetőinek ökumenikus rendezvényeken való részvétele sokakat nyugtalanított, különösen a Négyesi-mozgalomból visszatérteket.⁴⁵³

b) Az Egervári-ügy kirobbanása

A felszín alatt meghúzódó ellentét 1975. április 30. után az Egyházak Világtanácsa főtitkáriának a baptista gyülekezetben megtartott szolgálatakor elhangzott, sokakat felháborító Szakács-köszöntő ürügyén robbant ki. Egervári kényes helyzetbe került, mert a Négyesi-mozgalomból visszatérteknek ígéretet tett az ökumenikus kérdésben történő változtatásokra. Fellépése esetén azonban az egyháztanácsal ütközött volna össze.⁴⁵⁴

Az ökumenikus probléma hitelvi kérdésként való felvetése jelentős az 1975 októberére tervezett unióválasztások előtt. Nem kellett a választási harcban a valós erkölcsi, életviteli, anyagi és szervezeti kérdéseket előtérbe helyezni, amellyel mindkét irányzat prominens személyei vádolhatók voltak.⁴⁵⁵ Másrészt az „igazság” védelmezőiként tüntethették fel magukat a „hitehagyó” egyháztanácsal szemben, és reménykedtek a divízió támogatásában. Fellépésüket elősegítette a lelkészkaron belüli jelentős, mintegy hét-nyolc lelkész támogatása, aki közel ezer ember feletti befolyást jelentett az Egervári területi elnöki tisztségéből fakadó lehetőségek mellett. Bázisuk gyengeségét adta, hogy kizárólag a DET területére korlátozódott. Tapasztalva a gyülekezeti tagság elkeseredését, elérkezettnek látták az időt a fellépésre. A nyílt szervezkedés vádját elkerülendő, Egervári egyedül írt levelet az egyháztanácshoz az ökumenikus kérdés tisztázásának érdekében.⁴⁵⁶

Szakács a beadvány visszavonására kérte Egervárit, és negatív politikummal támadta, mert a felszabadulás emlékére rendezett ökumenikus istentiszteletet kifogásolta, illetve az ökumené ürügyén indirekt módon kritika alá vonta a KBK-ban való részvételt.⁴⁵⁷ Egervári válaszában igyekezett elkerülni a politikai vádakot és a SZET-tel való konfrontációt. Támadási felületét Szakácsra és „az ökumenikus kérdésre” fókuszálta.⁴⁵⁸ Az 1975. május 21-i egyháztanácsi ülésen Egervári a kérdés egyházon belüli megvitatására teológiai bizottság felállítását javasolta, ami a tagság többségének gondolkodását ismerve, veszélyeztette az unióelnök pozícióját. Szakács ezért az egyháztanács tagjainak támogatásával gátolta a bizottság létrehozását, később a munkáját is.⁴⁵⁹

Egervári 1975 júliusában a divízió titkárának, J. Zürchemek írt levelében azzal vádolta Szakácsot, hogy Palotayval együtt el akarja szakítani az uniót a világszervezettől, és az egyház MEÖT-höz való csatlakozását szeretnék. Sémelmezte Szakácsék tervét az unióválasztás elhalasztásával kapcsolatosan. Kiküldte még az ökumenikus kértésről összeállított anyagukat is, amellyel kapcsolatban Zürcher titokban a General Konferencia egyik szünetében az egyetértését fejezte ki.⁴⁶⁰

A küzdelem az egyháztanácsban és közvetlen környezetében folyt tovább. Egerváriék azonban az ökumenikus probléma iránt érdeklődőket informálták az eseményekről. Különösen a SZETLI diákjai, akiket zavart Szakács április 30-i beszéde. Vankó 8-10 fős hallgatói csoport részére külön foglalkozást tartott. Az 1975 nyarán megrendezett kirándulásán közel húsz diákot, a kérdésekre válaszolva, tájékoztattak a kialakult konfliktusról.⁴⁶¹ A feszültséget fokozta Palotaynak a SZETLI-évszavirón, 1975. szeptember 13-án megtartott beszéde, amelyben a tag egyházak együttműködését ökumenikusnak nevezte, az iskolát pedig ökumenikus intézménynek definiálta.⁴⁶² Vankó szeptember 15-én kelt levelében kifogásolta Palotay kijelentését, de nem zárta ki a félreértést az „ökumené” szó értelmezését illetően. Bírálta a lelkesítő tananyagát, mert szerinte többsége a történetkritika szemléletével íródott.⁴⁶³

Szakács az egyháztanács 1975. szeptember 25-i ülésén Vankó Debrecenbe való áthelyezését, míg Egervári Budapest „A” gyülekezetből való elhelyezését javasolta.⁴⁶⁴ Szakácsék intézkedésének célja, hogy Egervári eszmei hátterét eltávolítsák; a Budapest „A” gyülekezetből való elhelyezésével pedig csökkentse a befolyását. Az elképzelést Egervári fegyelmi intézkedésnek minősítve elutasította, végrehajtását „a hitelvi probléma” megtárgyalását követő időpontra javasolta. Egyedül maradt a véleményével, de szakadástól tartva, Szakács visszavonta javaslatát.⁴⁶⁵ Szeptember 29-re a szűkebb unióstáb érvénytelenítette a döntést. Az ÁEH és Palotay egyértelműen Szakács mellé állt.⁴⁶⁶ Az október elsejei egyháztanács ülésén a SZET elnökének jelenlétében megszavazták az elhelyezési javaslat előzetes tárgyalását. Egervári ragaszkodott az ökumenikus kérdés elsőkénti megvitatásához, aminek következtében felmentették területi elnöki tisztségéről, és 30 nap szabadságra küldték, felszólítva, hogy tartsa magát távol a tagságtól. Vankó működését is felfüggesztették, az áthelyezésének elutasítása miatt.⁴⁶⁷

c) Az „ellenzék” kiszorítása az egyház „hatalmi struktúrájából”

A két irányzat között megindult a küzdelem. Mindkét fél tisztában volt a szakadás veszélyével.⁴⁶⁸ Az egyháztanács fő célja – Palotay instrukciója

alapján – adminisztratív eszközökkel megtörni vagy kiszorítani, illetve rágal-mazásokkal hiteltelenné tenni őket a tagság előtt.⁴⁶⁹ Az egyháztanács 1975. október 2-án a Dunamelléki Egyházterület bizottságától elhatároló nyilatkozatot követelt, és a terület új elöljárójának Szakács megbízható emberét jelölte ki.⁴⁷⁰ Egervári és Vankó válaszul a támogatóival beadványt készítettek, amelyben már „a hitelvi problémák” hangoztatása mellett szervezeti kérdések is szerepeltek. Tiltakoztak a fegyelmi intézkedések ellen. Szorgalmazták „az egyház hitvallását” érintő problémák megoldását. Követelték Szakács és Oláh Károly lemondását és megfelelő pénzügyi ellenőrzést. Figyelmeztették az egyháztanácsot, hogy irányvonalának folytatása szakadáshoz vezethet.⁴⁷¹

Az egyháztanács berendelte a hozzájuk csatlakozó négy segédlelkészt; akik sikertelenül készítették aláírása visszavonására. Álláspontjuk megváltoztatása érdekében provokatív írásbeli feladatokat adtak nekik a KBK-ról és a SZET-ről. Az események továbbmenetele szempontjából fontos eseménynek számít, hogy a SZET-tel kapcsolatos dolgozat elkészítéséhez megkapták a szervezet addig ismeretlen szabályzatát.⁴⁷² A nyilvánosságra került szervezeti szabályzatból világosan láthatták Palotay szerepét. Ennek következtében a mozgalom radikálisan SZET-ellenessé vált.

Szakács az ÁEH megnyerése érdekében 1975. október 3-i levelében Egerváriékot nyugati eredetű „szektás” egyéneknek tüntette fel, negatív politikummal vádolta őket, és a mozgalom felszámolásához hivatali segítséget kért.⁴⁷³ Palotay megpróbált kompromisszumot keresni, ezért Egervárit 1975. október 7-én magához hívatta, és közölte, hogy az ellene folytatott eljárást jogtalannak tartja. Ígéretet tett „az egyháztanács megleckéztetésére”, a területi elnöki székbe való visszahelyezésére; s amennyiben vállalja az elhelyezést, deklarálja a SZET elnökének illetékességét az ügyben, és elismeri, hogy az ökumenikus kérdést túldimenzionálták.⁴⁷⁴ Miután Egervári visszautasította az ajánlatot, meg kellett jelennie az ÁEH-ban, ahol felszólították polgári foglalkozás keresésére és „frakciójának feloszlására”. Egervári a hivatalhoz írt levelében kifogásolta az egyháztanács irányvonalát, tagjainak erkölcsi és vezetői magatartását, a hatóságokkal való fenyegetőzést. Hivatkozva a helsinki európai biztonsági értekezlet 7. §-ára (a gondolkodási, lelkiismereti és vallási szabadság biztosítása), közölte a hivattal, hogy kitartanak meggyőződésük mellett.⁴⁷⁵

A hivatal 1975. október 14-én az ügyet Palotay kérésére a SZET és a H. N. Adventista Egyház hatáskörébe utalta, a SZET szervezeti szabályzatának megfelelően. Egervári ellen az egyház hivatalos vezetésével szembeni szervezkedés címén indítottak eljárást. Palotay az egyház tagságának megnyerése érdekében kerülte az ügy politikai és teológiai síkra terelését.⁴⁷⁶ Az egy-

háztanács 1975. október 10-én a Budapest „A” gyülekezet terme és pénztára kulcsainak átadását kérte, amivel a hatóságok bevonásával kezdetét vette tevékenységük egyházpolitikai indíttatású vizsgálata, a lejáratusuk céljából.⁴⁷⁷

Az egyháztanács és az egyházterületek összevont bizottsága 1975. október 15-én tárgyalt velük. Megegyezés hiányában Vankót elbocsátották. Egervárinak a korábbiakhoz képest kedvezőtlenebb kompromisszumot ajánlottak fel, amely szerint adminisztrációs vagy lelkészi munkakörben dolgozhat tovább a maga által választott beosztásban. Ennek fejében az egyháztanács kialakított döntését a legközelebbi országos közgyűlés elé viszi, és a konferencia álláspontját mérvadónak tekinti. Egervári feltételként egyes egyháztanácsbeli tagok lemondását jelölte meg, ezért elbocsátották, a másik négy segédlelkész pedig kilépett a szolgálatból, a becsületes feltételek hiányára hivatkozva.⁴⁷⁸

A lelkészképző kilenc adventista hallgatója 1975. október 5-én a SZETLI dékánjához írt levelében nyugtalanságát fejezte ki Egervári és Vankó működésének felfüggesztésével kapcsolatosan, és kérték a SZETLI évnívótól elhangzottak tisztázását. Az 1975. október 12-i konzultáción az iskola a dékánja válaszát nem tartotta kielégítőnek, így több diák abbahagyta tanulmányait, az évnívótól elhangzottak, valamint a közös és speciális konzultációkon tapasztaltak miatt. 1975 novemberében újabb diákok léptek ki „az ökumenikus légkörre” hivatkozva.⁴⁷⁹

A Budapest „A” gyülekezet bizottsága október 4-i levelében helytelenítette az egyháztanács eljárását. Tagsági szinten 1975. október 25-én robbant ki az ügy, amikor Egervári hívei a gyülekezet lelkésze által az őszi missziós tervek megtárgyalására összehívott testvérgyűlésen, magukhoz ragadva a kezdeményezést, ismertették Egerváriék beadványait.⁴⁸⁰ Az egyháztanács a gyülekezet bizottságát politikai síkon támadta egy, a laikus szombatiskolai tanulmányában talált negatív politikumot tartalmazó bejegyzés ürügyén. Emellett Egerváriék egyes híveinek KBK-ról elhangzott kijelentéseiről is nyilatkozniuk kellett. A gyülekezet izolálása érdekében istentiszteleteinek látogatását csak tagjai és vendégei számára tették lehetővé.⁴⁸¹

A felszentelt lelkészek 1975. október 30-án megtartott országos értekezletén az egyháztanács ismertette vizsgálatának „eredményét”. Az értekezlet tudomásul vette a hat lelkész elbocsátását, az Egervári fivérek felszenteltségtől való megfosztását, és támogatásukról biztosították az unióvezetést.⁴⁸² A döntés eredményeként a konfliktus színterei a gyülekezetek lettek, mert Egerváriék kisodródtak „az intézményes keretek” közül, így a „tömeg” támogatásra építhettek. Az egyháztanácsnak szintén szüksége volt befolyásának alsó szinten való érvényesítésére, amelyben a területi vezetésen kívül a lelké-

szekre és a hozzájuk hű gyülekezeti tisztségviselőkre támaszkodott. Több hullámban számos gyülekezetből érkezett levél az egyháztanácshoz 1975 novemberében és decemberében. Megfigyelhető, hogy a támogatói és ellenzői levelek az irányzatukhoz tartozókkal tartalmi azonosságot mutatnak, ami koordinációt feltételez. A levelek több példányban készítése propagandafeladatot töltött be. A tiltakozók az egyháztanács hitelvekkel ellentétes ökumenikus irányvonalát kifogásolták, kérve az elbocsátottak visszahelyezését. Egyes beadványok a bizalom megvonásáról szóltak. Gyülekezeti szinten november közepén jelent meg a SZETL-ből való kilépés jelszava, arra hivatkozva, hogy a szervezetten keresztül az egyház tagja a MEÖT-nek. Kifogásolták az egyháztanácsnak a világszervezet szabályaival ellentétes működését. Az elbocsátott prédikátorok helyére került lelkészek nem tudták a problémát megoldani, sőt a feszültséget fokozták az utalásokkal teli prédikációikkal. Ezért szolgálatukat a gyülekezetek nem fogadták el. Erősítette az ellenállást az egyháztanács fenyegetése a gyülekezetek bezárására. A győri laikusok munkája révén 1975 decemberében a Dél-Alföld több gyülekezetében Egerváriékkel szimpatizáns csoport alakult ki.⁴⁸³ Az egyháztanácsot támogató gyülekezeti bizottságok, illetve vezetők elítélték a szakadás előkészítőit, valamint egyetértésükről biztosították az egyháztanácsot.⁴⁸⁴

Az erőviszonyok 1975. november végére a következőképpen alakultak. Az egyháztanács a Tiszavidéki Egyházterület gyülekezeti bizottságait maga mellett tudhatta. A Dunamelléki Egyházterület megosztott volt, függően a lelkész álláspontjától, gyülekezeti megbecsülésétől, illetve jelentősen alakította a közösség szemléletét az a tény, hogy korábban dolgozott-e ott valaki az elbocsátottak közül. A tiltakozó gyülekezetek elsősorban Budapesten, Észak-Dunántúlon és Baranya megyében voltak. Számos gyülekezetben megosztottság alakult ki. A törésvonalat a generációs és iskolázottsági különbségekben találhatjuk. Az idősebbek, akik a fontosabb gyülekezeti tisztségeket viselték, hűségesek maradtak az egyháztanácshoz. A fiatalok, értelmiségiek és a jobb módúak Egerváriékkel szimpatizáltak. Ennek hátterében gyülekezeti „vezetési probléma” is állhatott, mert a gyülekezeti tisztséget viselő nemzedék évtizedekig töltött be irányító pozíciókat, ami megakadályozta a következő generáció vezetésbe kerülését. Az értelmiségiek magatartásához hozzájárulhatott, hogy a diktatúra ellen csupán „egyházi köntösben” volt lehetőség a tiltakozásra. Jelentős bázisukat alkották még a korábbi „szakadár megmozdulások” résztvevői, aminek következtében a „tiltakozók” konzervatívabb szemlélete is éreztette hatását a mozgalomban.

Késő ősszel a mozgalom tagjai jelen voltak a szombati istentiszteleteken, de hétköznap magánlakásokban tartottak összejöveteleket. „A megszervező-

dő zártkörű gyülekezeteket⁴⁸⁷ Egervári és Vankó a szakadás elkerülése végett ellenkeztek, mert abban a hitben voltak, hogy a divízió bejövetelekor új egyházvezetés jön létre.⁴⁸⁸ Híveik nézetük terjesztéséhez felhasználták a legmodernebb technikai eszközt (a magnetofont). Az egyháztanács képtelen volt megátolni tevékenységüket, ezért a SZET elnökével való konzultáció után az ÁEH-t tájékoztatta a kialakult helyzetről. A hivatal pedig a BM-mel konzultált a további tennivalókról. A tiltakozó laikusok elleni küzdelemben az egyház vezetése az ÁEH-n keresztül mozgósította a munkahelyeket, illetve a megyei állami és párt szervezeteket.⁴⁸⁹

Az egyháztanács a mozgalom megfékezése érdekében meglátogatta a legfontosabb gyülekezeteket. Az 1965-öshöz hasonló módszerek szerint a rendens gyülekezeteket az épület bezárásával, a gyülekezet feloszlásával fenyegette meg. Az agresszív, a másik fél lejáratásával párosuló „rendesinálás” nélkülözötte a kompromisszumkészséget, és a „mártírelfektusból” adódóan ellenkező hatást váltott ki. Növelte a tagság elkeseredését, hogy az egyháztanács illetékteleneknek tartotta őket az ügyvitelével kapcsolatos kérdésfelvetésre. Ezért a tiltakozók az egyháztanáccsal szemben a felekezet „népképviseleti” jellegét hangsúlyozták. Két gyülekezet, a budapesti „A” és a pécsi bizottságát 1975 novemberében vitatott módon feloszlatták. Az Esztergom-kertvárosi gyülekezet bizottsága tartott az imaház bezárásától, így visszavonta beadványát.⁴⁹⁰

A hat lelkész az egyháztanács többszöri felszólítására sem volt hajlandó munkaviszonyának megszüntetését a személyi igazolványába bejegyeztetni, a divízióhoz való fellebbezésükre hivatkozva, amihez az egyház vezetése ragaszkodott, mert a „világi” munkavégzés esetén kevesebb lehetőségük marad egyházi ügyekkel foglalkozni. A divízióhoz való fellebbezés problémáját az adta, hogy hivatalosan nem állhatott fenn egyházi jogi kapcsolat a Magyar Unió és a világszervezet között. Egyházpolitikailag kényes kérdés állt elő, mivel az ellenzék azt sugallhatta, hogy az unió elszakadt a divíziótól, és az egyháztanács olyan szervezeti egység, amely semmilyen ellenőrzés alá nem tartozik.⁴⁹¹ Az ÁEH december 15-ét jelölte meg határidőnek a munkaviszony megszüntetésének bejegyzésére. Ellenkező esetben a hatósági eszközök alkalmazását helyezte kilátásba. Egerváriék a válaszelevelükben közölték, hogy a *Gyülekezeti kézikönyv* alapján a divíziót tekintik feljebbviteli fórumnak, és a törvény értelmében nem kötelesek a munkakönyvüket átvenni a másodfokú határozat meghozataláig.⁴⁹²

A divízió bizottsága különböző forrásokból értesült a történetekről, és Magyarországra való beutazására kért lehetőséget az uniótól. Kijelentették, hogy nem avatkoznak az unió belügyébe, és nem támogatnak senkit egyéni törek-

vésében.⁴⁹³ Az egyháztanács a divíziótól az asszisztáló szerep betöltését (a tanácsadói funkciót) várta, és a tervezett „háromoldalú” megbeszélést „véleménycserének” tüntette fel. Egerváriék ellenben az egyháztanáccsal egyenrangú félként akartak a divízióval, mint feljebbviteli fórummal tárgyalni a hitelvi problémákról és az elbocsátási eljárásról.⁴⁹⁴

A divízió elnöke, E. Ludescher az egyháztanács ülésen Egervárit és Vankót az elhelyezési határozat megtagadásáért vonta felelősségre, és kifogásolta a gyülekezetek bevonását az ügybe. Ludescher és Zürcher az egyháztanácsra szintén komoly nyomást gyakorolt, hogy Egerváriékot visszavegyék, ha vádjaikat visszavonják, és kinyilvánítják lojalitásukat az unió felé. Egervári területi elnökként nem, de felszentelt prédikátorként Budapesten kívül bármelyik gyülekezetben dolgozhatott volna. A hat lelkész azonban elutasította Ludescher javaslatát.⁴⁹⁵

A divízió az Egervári-ügyben nyújtott segítségért nagyobb beleszólást kért. Támogatta az „ellenzék” által felvetett problémák megoldását, mint az ökumenikus kérdés megvitatását, a vezetés magatartásának megváltoztatását, a gyülekezeti élet és a misszió élénkítését. Befolyásukat nem szervezeti, hanem „lelki téren” szándékoztak érvényesíteni. Az egyháztanácsot arra ösztönözték, hogy bizonyos ökumenikus jellegű összejövetelektől maradjon távol, és tegyen lépéseket a lelki színvonal emelésére. Egerváriék programjának átvétele ellenére elhatárolták magukat tőlük, mert az egyház egységét fenyegették.⁴⁹⁶ Velük kapcsolatban türelmes magatartásra buzdították az egyházvezetést. Az egyháztanács kihasználta a világszervezet képviselőinek jelenlétét, és határozathozó konferenciát hívott össze, amelyen demonstrálták a divízió és a gyülekezeti vezetés támogató egyetértését. Ezt a küldöntkiválasztás „hagyományos módjával”, illetve egyéb manipulációs eszközökkel (a napirend összeállításával) érték el.⁴⁹⁷ A hat érintett december 22-én eleget tett a munkaviszony megszűnésével járó kötelezettségeinek. Ezzel úgy tűnt, hogy az egyháztanács győzelmet aratott. A konferencián tapasztaltak miatt azonban sokan nyugtalanul és elégedetlenül utaztak haza, ami a közeledő vihar előszele volt.⁴⁹⁸

d) Az Egervári-mozgalom szervezeti elkülönülése

A divízió döntése után Egerváriék nyíltan szervezkedtek. Céljuk olyan tömegbázis kialakítása, amelynek segítségével képessé válnak az egyháztanács megbuktatására. Egyre több magánlakásban szerveztek találkozót az ország különböző részein. Szisztematikusan látogatták az őket támogató gyülekezeteket. A győri körzet a lelkészével együtt melljük állt, és tagjai az ese-

mények hírért az ország egész területére elvitték. 1976 januárjától elfogadták a tizedet és a pénzdományokat. Több tiszántúli gyülekezetet (elsősorban Békés megyében) 1976 februárjában megmozdult. A SZETLI-ből kilépett haltatók kérésére Vankó Zsuzsa 1976 elejétől konzultációkat tartott a lakásán, amelyet csaknem százan látogattak.⁴⁹⁶ A mozgalmat szellemi téren is ő irányította, aki „ideológusként” az egyházi dolgokat értékelte, „Jelkileg” magyarázta. A politikai irányítás Egervári Oszkár kezében volt. 1976-ra kialakult a „magánhadserégük”, amelynek tagjai a szombat délelőtti szünetben a leveleket felolvasták, a tiltakozást tartalmazó iratot szétesztették, és szervezték a találkozót.⁴⁹⁷

Az Iványi- és az Egervári-mozgalom közötti kapcsolat gyökerében a SZET és az állam által támogatott vezetés elleni küzdelem állt. Iványi Gábor tanácsadója volt a mozgalomnak. 1976 februárjában „Éberség” jellegű körlevél terjedt a kisegyházakban, követelve a SZET-ből való kilépést. A politikai háttér felszámolására Palotay hivatali segítséget kért.⁴⁹⁸

Szellemi téren Egerváriék a konferencia határozatait támadták a következő területeken. **1.** Az ökuménia kérdése (SZET). **2.** Az egyháztanács elszakadt a divíziótól. **3.** Lelkészképzés. **4.** Az egyháztanács tagjainak magatartása. **5.** Az egyháztanács hatalomgyakorlási módszerei.⁴⁹⁹ Egervárit az új munkahely nem akadályozta meg egyházi tevékenységében, mert az ott dolgozó adventisták óratöbbletét megkapta, és már a kora délutáni órákban vidéken lehetett. Szakács az ÁEH-hoz fordult „a munkahelyi anomália” megszüntetése és a tömegmozgalom visszaszorítása érdekében.⁵⁰⁰

A két irányzat összetűzése miatt több gyülekezetben feszült helyzet alakult ki. Az egyháztanácsnak nem sikerült a tatabányai gyülekezet lojalitását biztosítani, ezért február 4-én feloszlatták a gyülekezet bizottságát, majd február 21-én magát a gyülekezetet. A tatabányai hírek hatására február 28-án az „A” gyülekezetben Egervári hívei lendültek támadásba, és „országos testvérgyűlésen” az unió ökumenikus politikáját támadva, a SZET-ből való kilépést sürgették.⁵⁰¹ Az egyháztanács diktatórikus fellépése miatt a tiltakozók száma gyorsan gyarapodott. A SZET egyház feletti hatalma fokozta az elkeseredést. Az egyház „hitelveznek” védelme mozgatóerőként hatott. Egervári és Vankó – látva a tömegtámogatásukat – a szakadás útjára lépett, azzal az ürüggyel, hogy a kialakult bizalmi válságban nem hagyhatják magukra a megkeseredett, kiábrándult embereket, akik a közösséget szeretnék elhagyni.⁵⁰² A hat lelkes március 17-én az ÁEH felé deklarálta, hogy korábbi ígéretükkel ellentétben, nem maradnak passzív szemlélői az eseményeknek. A hivatal a válaszában kifejtette, hogy a felvetett teológiai kérdések az egyház belső ügyeit képezik, amelyek nem tartoznak világi hatóságra, ezért konzultálnak az egy-

ház törvényes vezetésével.⁵⁰³ Az egyháztanács türelmében és abban bízva, hogy a mozgalom rövid idő alatt úgyszólván elszigetelődik és szétmorzsolódik, a „kiszorítására” törekedett. Az unió a Budapest „A” gyülekezetet március 13-án a divízió képviselőjének jelenlétében feloszlatta, és „a legproblematikusabb személyeket” a gyülekezet látogatásától „eltanácsolta”. Egervári követői érvénytelennek tekintették az intézkedéseket, és tiltakozólevélet írtak a fővárosi egyházügyi titkárhoz.⁵⁰⁴ A gyülekezetek feloszlata és az államhatalom közbeavatkozással való fenyegetése újabb tiltakozóhullámot váltott ki,⁵⁰⁵ és a kizárt tagok rákényszerültek az egyházon kívüli szervezeti élet kialakítására.

Mindkét irányzat 1976 májusában Pierson, a Generál Konferencia elnöke és Ludescher divízióelnök magyarországi látogatására készült. Az egyháztanács meg akarta akadályozni, hogy a világszervezet vezetői Egerváriékkel személyesen találkozzanak, amit több mint ezer gyülekezeti tag aláírása alapján követeltek a tiltakozók. A mozgalomban 1976 májusában a velük tartó gyülekezeti küldöttek részvételével husztagú ügyintéző-bizottságot választottak a vezetési feladatok ellátására. Az „ellenszervezet” létrehozásával gyakorlatilag megörtém a szakadás.⁵⁰⁶ Tömegtámogatásukat kihasználva szándékoztak nyomást gyakorolni a világszervezetre, ezért 60 fős delegációval akartak velük tárgyalni. Az egyháztanács megkérdőjelezte a 60 küldött jogszerűségét azáltal, hogy a gyülekezetek bizottságai nyilatkozatban határozták el magukat tőlük.⁵⁰⁷ Ludescher és Pierson ragaszkodott a meghallgatásukhoz. A 60 személy jelen lehetett a megbeszélésen, de hat személy terjeszthette elő a problémát. Követelésüket a „Kérésceink” című beadvány foglalta össze, amelyben ragaszkodtak a Gyülekezeti kézikönyv alkalmazásához, a választókonferenciák szabályos megrendezéséhez, a pénzügyek ellenőrzéséhez, a lelkeszkar tekintélyének helyreállításához és az elhanyagolt „igazság” tanításához.⁵⁰⁸

A Generál Konferencia és a divízió elnöke a szervezeti támogatás fejében komoly reformokat kért. Helytelenítették a szervezkedést, de a központi gyülekezet feloszlatajának jogszerűségét megkérdőjelezték. Javasolták, hogy az egyház határozza el magát minden olyan társulástól, amely megalkuvást jelent a hitelveznekkel. A lelkeszkar látogassák a gyülekezeti tagokat. Tartanak lelki megújulást célzó istentiszteleteket, 5-7 napos lelkeszertekezteteket, illetve rendezzék meg 1977 tavaszán az unió-, majd területi választókonferenciát az egyház szervezeti szabályzatának megfelelően. Az ökumenikus mozgalom jellegének tanulmányozására pedig bizottság létrehozását szorgalmazták az EAD és a magyarországi Adventista Egyház tagjaiból. A gyülekezeti tagok evangélikációs munkára ösztönzését javasolták. Néhány végzet teológus

számára nyugat-európai adventista szemináriumban való tanulmányainak támogatását ígérték.⁵⁰⁹ A világszervezet megkezdte Egerváriék programjának megvalósítását, igazodva a mindenkor egyházpolitikai helyzethez. Szakácsék a divízió politikáját következetes és egységes állásfoglalásokkal szándékoztak ellensúlyozni.⁵¹⁰

Palotay és Szakács 1976 júniusában a divízióközpontban tett látogatáson létrehozta az ökumenikus kérdéssel foglalkozó teológiai bizottságot. Az unió missziós területeként a SZET elnökének javaslatára az alkoholizmus, a dohányzás, a családi élet és a munkaerőpiac területét jelölték meg. A világszervezet képviselői „Telki befolyásuk” érvényesítésére több alkalommal szerettek volna Magyarországra beutazni.⁵¹¹ Az egyháztanács Egerváriék nemzetközi elszigetelése érdekében az ÁEH közvetítésével többek útlevelét bevonnatta. Ennek ellenére Egerváriék a keletnémet, a csehszlovák és a jugoszláv unióval kapcsolatot tartottak. Ez utóbbi látta el őket évente 1500 darab szombatiskolával.⁵¹²

A Békehírnökben az Ökumenikus törekvések, közös felelősség című cikksorozatban 1976 júniusától támadás indult a mozgalom ellen. Különösen a SZET-ellenes harc laikus vezetőjét támadták, akit politikai kapcsolata miatt az ÁEH elnökének sem sikerült „elhallgattatnia”.⁵¹³ A csoport 1976. július 30-tól egyhetes táborozást szervezett a Spartacus Természetjáró Egyesület fedezeté alatt Várgesztesen, megközelítőleg 100 fő részvételével. A rendezvény sértette az egyháztanács érdekeit, mert demonstrálták, hogy Magyarországon lehetséges ifjúsági tábor szervezése. Az ÁEH a Szakácstól kapott információk alapján a BM segítségét kérte a hasonló jellegű rendezvények megakadályozására.⁵¹⁴

A másik egyház létrejötte 1976 augusztusára érezhetővé vált az unión belül. Függetlenül működtek, de nem hoztak létre hivatalosan új egyházat, ezért nem lehetett őket „szakadárokká” nyilvánítani. Tagságuk és a hozzájuk csatlakozó gyülekezetek többsége hivatalosan az unióhoz tartozott. Szervezeti elköteleződésük során a programjuk összeállításában szimpatizánsaik részére alternatívát nyújtottak az unióval szemben a hitélet minden területén. Például saját szombatiskola, imaheti anyag, ifjúsági programok. Az unió hitméllyítő programokkal, körzeti istentiszteletekkel, evangélizációval párhuzamosan az adott térségben ők is hasonlókat szerveztek.⁵¹⁵

A folyamatot az egyháztanács nem tudta meggátolni a saját eszközeivel, ezért megfelelő állami támogatás hiányában az unió elnöke a lemondását helyezte kilátásba.⁵¹⁶ Az ÁEH jelentése 1976 augusztusában megállapította, hogy Egerváriék bátorságához hozzájárult az Iványi-ügy rendezetlensége mellett a különböző állami és pártkapcsolat is. „Az egyházvezetés helyzetét

az is nehezíti, hogy egyes helyeken az állami és belügyi szervek – helytelen elképzelések alapján – az egyházon belüli feszültségek fenntartására törekednek” – jegyezte meg a jelentés. A hivatal ezért a következő intézkedések meghozatalát tervezte.

1. A munkahelyek gyakoroljanak nyomást a hangadókra.
2. Rendteremtés a Spartacusban.
3. Az egyházvezetést terszerűbb és hatékonyabb tevékenységre kell ösztönözni.
4. Segítségnyújtás a hangadók elszigetelésében, illetve lejáratásában.
5. A BM és az érintett megyei kapitányságok illetékeseinek tájékoztatása az ügy egyházpolitikai értékeléséről, és a csoport felszámolását elősegítő intézkedések egyeztetése.⁵¹⁷

Egerváriék látták a tömeg támogatását, és deklarálták a divízió felé, hogy az egyháztanács vezetését nem ismerik el. Üdvözölték a tanulmányi bizottság tervét, de néhány, velük szimpatizáló külföldi részvételét kérték, Palotay mellőzésével. Az egyháztanács által delegáltakkal azonos nézetű személyt akartak küldeni. A mozgalom laikus vezetői 1976 októberében az elszakadó gyülekezetek és csoportok nevében közölték az ÁEH-val, hogy csak a 8 pontos „Kéréseink” című beadvánnyal egyetértő prédikátorok szolgálatát fogadják el. Gyülekezeti életüket a maguk által szervezett keretben gyakorolják, de legális működésre törekszenek. A hivatalnak küldött leveleiket, az állami szervekkel folytatott beszélgetéseiket visszaadó feljegyzéseiket terjesztették, azt a látszatot keltve, hogy az állam tudomásul veszi működésüket. Az ÁEH figyelmeztette őket, hogy egyoldalú bejelentéseik nem jelentik a működésük elfogadását.⁵¹⁸

A szervezeti elkülönüléssel kialakult a tárgyalási és propagandatechnikájuk az egyháztanács, a világszervezet és az ÁEH felé. A rendezésig külön szervezetet hoztak létre, mert az egyháztanácsot hitelvi okok miatt nem ismerhették el. Az állam a helsinki egyezmény aláírása, valamint az állam és az egyház elválasztása miatt nem „üldözheti” őket.⁵¹⁹ Az unióbizottsággal szemben egyenrangú tárgyalófélként léptek fel. A H. N. Adventista Egyház részének tekintették magukat, így „elfogadták” a divízió és a Generál Konferencia tekintélyét. Ezzel demonstrálták a tagság és a hivatal előtt, hogy a mozgalom nem „szakadár szervezet”. A világszervezet nekik nem tetsző döntését hitelvi okokra hivatkozva nem fogadták el, amelynek központi elemét 1989-ig a SZET-ből való kilépés képezte. Egységre az „igazságuk” elismerése esetén voltak hajlandók, ami az általuk képviselték érvényre juttatását jelentette az egyház életében. Szervezeti téren bizonyos értelemben átvették az általuk bírált unió struktúráját, mert a vezetést 15 éven keresztül ugyanazok a szemé-

lyek tartották kézben. Vezetőtestületük, a Kis bizottság a személycseréket szűk körben végezte. A vezetéssel szembekerülők kénytelenek voltak a közösséget elhagyni. Összetartóerőt képezett, hogy átvéve az egyháztanács korábbi módszerét, az unió, később a világszervezet „hibáit” előtérbe helyezték, megideologizálva különválásukat, előítéletet alakítva ki saját tagságuk körében a másik fél iránt.⁵²⁰

Az egyháztanács rendezési elképzelése során „a tiltakozókkal, mint egyénnel” tárgyalt, és a visszajövetelt egyénenként tartotta lehetségesnek. A visszavétel feltételeként jelölték meg „a történetek becsületes rendezését Isten és ember előtt”.⁵²¹ Az egyháztanács Palotayval közösen kidolgozott stratégiájában igyekezett bevonni az alsóbb szintű szervezeti elemeket az egyház életébe. Ennek érdekében rendszeresen informálták a lelkészeket és a gyülekezeti bizottságokat, valamint a laikusok számára létrehozták „az ígéhirdetői státust”.⁵²²

Az ökumenikus kérdés tárgyalására megalakított bizottság elkezdte munkáját. A divízió nyomására az unió elfogadta a csoport képviselőinek meghívását. A háromoldalú megbeszélés elmaradt, mert Egerváriék szerint későn értesítették őket a megbeszélés időpontjáról. A következő megbeszélésre 10+2 fő delegálását javasolták, amit a másik két fél teljesíthetetlen feltételnek tartott. A bizottság összeült nélkülük, és két óra alatt megfogalmazta a közös jegyzőkönyvet a mindkét fél által korábban elkészített tanulmányi anyag alapján, amelyet határozati javaslatként az országos lelkészértekezlet az ígéhirdetők és a gyülekezeti tisztviselők jelenlétében szentesített. Észert a SZET nem képviseli az egyházat a MEÖT-ben. A SZET-tagság létjogosultságát az állammal való jó kapcsolat fenntartásával magyarázták. A SZETLI-ben az oktatás adventista tanárok által kiválasztott vagy elkészített jegyzet alapján történik, és az általános tárgyakat tanítják más felekezeti tanárok. Csak a záróvizsga történik a Debreceni Református Teológiai Akadémián a közös vizgabizottság előtt.⁵²³

A mozgalom nem fogadta el a döntést. Vádjaikat Zürcher levélben utasította vissza, kijelentve, hogy a bizottság munkájával teljesültek a követeléseik. Ennek ellenére a divízió vezetői szerettek volna találkozni a csoporttal, lehetőséget adva a problémák átbeszélésére, amit az egyháztanács elutasított, miközben kilátásba helyezte a hivatalos beutazás megvonását. A Generál Konferencia elnöke Ludeschert támogatta, mert több napig tartó beszélgetést tartott szükségesnek.⁵²⁴

Hűsz gyülekezet 1976 decemberében semmilyen szolgálatot nem fogadott el az uniótól. Az egyháztanács látogatással próbálta ellensúlyozni a folyamatot. Egyes gyülekezetekben viharos jelenetekre került sor az imaház helyisé-

gért vívott harcban. Ennek eredményeként újabb gyülekezetfeloszlások történtek. Ahol a két fél közel azonos erővel rendelkezett, ott a mozgalmat támogató csoport elhagyta a gyülekezetet.⁵²⁵ Többen a botrányok végét kívánták. Sokan elmaradtak a gyülekezetből. Voltak, akik köztes nézetet vallottak. Vitatták az egyháztanács álláspontját a SZET és az ökumené kérdésében, de nem csatlakoztak „a szakadár jellegű” Egervári-mozgalomhoz sem.⁵²⁶

Az ÁEH korábbi intézkedései nem hoztak eredményt, amihez hozzájárult az ellenérdekelt irányzat politikai ereje is. Továbbra is a munkahelyek bekapcsolását tervezték a laikusok esetében, illetve a Spartacusban kívánták a tevékenységüket megszüntetni. Újabb intézkedéseket terveztek. 1. Megyei egyházügyi titkárok bevonását a csoport hangadóival való megbeszélésekbe. 2. A BM ellenőrízze az egyházból elbocsátott, de munkaviszonnyal nem rendelkező lelkészek jövedelemforrásait. 3. Egyes lelkészek egész országra kiterjedő utazásainak megakadályozása. 4. A lakásokban tartott illegális összejövetelek megszüntetése.⁵²⁷ Megvalósítása felemásan sikerült.

e) Rendezési kísérletek a Generál Konferencia elnökének döntéséig

A két fél között 1977 februárjára kialakult a rendszerváltozásig jellemző erőviszony. A mozgalom taglétszámát 1260 főre becsülhetjük. Elkötelezett híveik kétharmada a Dunamelléki Egyházterületen volt. Legjelentősebb bázisuk Budapesten (12%) és Békés megyében (17-18%) volt. Taglétszámuk komoly hányada élt Borsod-Abaúj-Zemplén (7%), Heves (8,5%), Fejér (9,5%), Veszprém (7%), Baranya (6,9%) megyében.⁵²⁸

Az ÁEH 1977. április 19-én a Kis bizottsággal közölte, hogy rendeznie kell kapcsolatát az unióval. „A testvéri közeledésben”, az egyház szabályai és a Szakács által felkínált lehetőségek elfogadásában látta a megoldást. A hivatal az egyháztanácstól is rugalmasabb magatartást várt el.⁵²⁹ A mozgalom illegális helyzetére tekintettel szorgalmazta a rendezést. Javaslatukban országos konferencia összehívása szerepelt, amelyen a gyülekezetek képviselői előtt a két fél szóvivői összevetik álláspontjukat. Elképzelésük szerint az elvi rendezést követi a szervezeti, a végén pedig a választás. 1977 szeptemberében elküldték Vankó Zsuzsa tanulmányát, amely a csoport elvi állásfoglalását tartalmazta.⁵³⁰ A SZET-tagság hitelvi kérdésként való feltüntetése lehetlenné tette a kompromisszumot, mert az egyháztanács az állammal való kapcsolata miatt nem vállalta a kilépést.

A Kis bizottság 1977 októberében kérte Ludeschert, hogy az egyháztanács jelenléte nélkül találkozzon velük. A Generál Konferencia elnöke, A. Lohné

és a divízió előljárója a megoldáskeresés és az Egervári-csoport meghallgatása céljából utazott Magyarországra.⁵³¹ Az ÁEH Palotayn keresztül az egyháztanács ülésen egyértelmű állásfoglalást kért a világszervezet vezetőitől, hogy melyik csoportot ismeri el. Az egyháztanács tagjai és a SZET elnöke a békéltetési akció megszüntetését kérte, mert a tervezett találkozóval csak legalizálják a mozgalmat. Ludescher és Lohne kiállt a türelmes politika mellett.⁵³² A megvalósult találkozó lehetővé tette a Kis bizottság számára, hogy az egyháztanács tagjainak jelenlétében kifejtse álláspontját. A világszervezet képviselői a beszámoló hatására bocsánatot kértek a politikájukkal okozott szenvedésért, és titokban elismerték működésüket. A találkozót követő egyháztanács ülésen javasolták az unió által elkövetett hibák helyreállítását, és jelezték, hogy még mindkét féllel szeretnének találkozni, és látogatást tenni a hivatalban. Az egyháztanács tagjai élesen tiltakoztak az elképzelés ellen. Ludeschert jövőbeni beutazási lehetőségének korlátozásával és a kapcsolatok megszakításával fenyegették. „A felsőbb utasításra” berekesztett tárgyalást követő délutáni megbeszélésen Palotay közölte a hivatal álláspontját, amely szerint a divízió további látogatását csak akkor tekinti fontosnak, ha közös nevezőre jut a Magyar Unióval. A világszervezet képviselői tartottak az unió állami segédlettel való elszakadásától, ezért jóváhagyták az egyháztanács lépéseit, és egyedüli adventista szervezetként Magyarországon a Magyar Uniót ismerték el.⁵³³ A látogatás hitéleti területen eredményes volt, mert határozat született E. G. White A világ reménye című könyve és Az apostolok története kiadásáról, és lehetőség nyílt arra, hogy egy fő az Andrews Egyetemen (USA) fokozatot szerezzen.

A csoport tudta, hogy az egyháztanács mandátuma 1975-ben lejárt, és a választások elhalasztása gyengítené helyzetét, ezért a divíziót arra akarta rávenni, hogy a rendezéshez kösse a választásokon való részvételét. A divízió anyagi támogatását a kiadói munka, a külföldi ösztöndíjak és a lelkészképzés területén az egyház árulóinak támogatásaként értékelték.⁵³⁴ Ludeschert levélben vonták felelősségre, mert nyilatkozata eltért a velük folytatott tárgyalásokon elhangzottaktól. A helyzet tisztázását az egyháztanács gyülekezeteiben található „sok jó szándékú, de önállóan, befolyásolható, álláspontját hivatalos tekintélyekhez kötő testvér érdekében”, illetve a hatósági zaklatások miatt kérték.⁵³⁵

Az unióválasztásokat 1978 áprilisában a divízió részvételével megtartották, és meghosszabbították a korábbi vezetés mandátumát. A két fél közötti közvetlen tárgyalásokra 1978 szeptemberében került sor, ahol a korábbiaknak megfelelően az unió a szervezeti, a Kis bizottság „a lelki kérdések” tárgyalására helyezte a hangsúlyt.⁵³⁶ Az egyháztanács a következő kiindulási ponto-

kat jelölte meg. **1.** Elfogadják-e a Generál Konferencia és a divízió vezetőinek tanácsát. **2.** Elfogadják-e a választókonferencia személyi és elvi határozatait. Az elképzeléseikre nem kaptak választ, ezért ideiglenesen megszűnt a két fél között a kapcsolat.⁵³⁷

A Magyar Unió arra hivatkozott, hogy a világszervezet a hatáskörébe helyezte az ügyet, és kétoldalú tárgyalásokat kezdeményezett. Az 1979. március 8-án sorra kerülő megbeszélésen az Egervári-csoport hitelvi területen a SZET-ről és az ökumenikus kérdésről kívánt tárgyalni. Szervezeti téren a fegyelmi intézkedések érvénytelenítését és az egyháztanács eljárásainak elítélését követelte, amit a másik fél visszautasított, mivel a mindenkori vezetés kötelessége az egyház tulajdonának védelme. Az egyháztanács képviselői a dogmatikai kérdéseket a Generál Konferencia által elfogadott „27 hitelv” alapján szándékoztak megtárgyalni. Ugyanis amennyiben a konferencia hitelveihez képest „új világossággal” rendelkeznek, szakadárokká lehetett volna őket nyilvánítani. Ha pedig a 27 hitelvet elfogadják, akkor különállásuk elveszti értelmét.⁵³⁸ A közvetlen tárgyalások azonban eredménytelenek maradtak.

Az ÁEH a tárgyalások fenntartása érdekében a három felet más módon „motiválta”.

- A „kiváltakat” jogi helyzetük tisztázatlanságára emlékeztette.
- Az unió vezetőit a politikai befolyásolás eszközével mozgósította.
- A világszervezetet pedig a határozott állásfoglalásra való késztetéssel, mivel az ország törvényei egy H. N. Adventista Egyház működését teszik lehetővé.

Látva a tárgyalások kudarcát, a hivatal követelte a csoport jogi helyzetének rendezését. Egerváriék a válaszlevelükben közölték, hogy ők h. n. adventisták, de törvénytelenül zárták ki őket. Nem tekinthetők új vallási szervezetnek, mert kizárólag a magyarországi adminisztráció eljárásaival kapcsolatban merültek fel kifogásaik.⁵³⁹

A tárgyalásokat előkészítő megbeszélésen, 1979. október 8-án a Kis bizottság a két fél által felvetett problémák tárgyalásán a kronológiai sorrend betartását javasolta az uniónak, ami az általuk javasolt témákra helyezte volna a hangsúlyt. Az egyháztanács azonban ragaszkodott a rendezési tervéhez, és nem volt hajlandó a SZET-tel kapcsolatos kérdésekről tárgyalni.⁵⁴⁰ Ludescher 1979. december 31-i körlevelében bizottság összehívását javasolta hét-hét fővel az uniótól és az Egervári-mozgalomtól, valamint három fővel a divíziótól. A két fél legkésőbb 1980. január 25-ig küldje el az unión keresztül a vitás pontok listáját, hogy a divízió a Generál Konferenciával együtt tisztázhassa a kérdést. A háromoldalú tárgyalásokat 1980 márciusára tervezték, de az unió a Generál Konferencia ülése utánra való halasztását szorgalmazta.⁵⁴¹

Szakács 1980 márciusában a divízió kihagyásával akarta megoldani az ügyet. Kérte a Kis bizottságot, hogy jelöljön ki három személyt a március 10. után megvalósítandó közös szervezet létrehozására. Továbbá gyülekezeti szinten vegyék fel a kapcsolatot az érintett lelkészekkel és gyülekezeti bizottságokkal.⁵⁴² „A rendezési elképzelés” eredménytelensége láttán Szakács a divízióülésről hazatérve azt állította, hogy a divízió és a Generál Konferencia nem foglalkozik tovább az ügyel. Ennek értelmében az egyháztanács 1980. július 1-i tanácskozása után az ÁEH beleegyezésével felszólította a gyülekezeteket, hogy a visszatérőket szeretettel fogadják, de „az egyház rendjét megvetőkkel” szemben foganatosítsák a fegyelmi szabályokat.⁵⁴³ A Kis bizottság tagjai tudták, hogy a világszervezet nem ad az egyház szervezeti szabályzatával ellenkező utasítást, ezért a divízió elnökénél érdeklődött a döntés hátterével kapcsolatban. Ludeschernek a mindkét fél részére elküldött leveléből kiderült, hogy nem áll világszervezeti döntés a júliusi intézkedés mögött.⁵⁴⁴ Az események hatására Szakács hiteltelenné vált az egyházon belül, ami meggyorsította a SZET elnöki székébe való „felfelé bukását”. Az ÁEH figyelmen kívül hagyta az egyház szervezeti szabályzatát, és Zarka Dénest fogadta el Szakács utódjának, ami a divízió nehezteléséhez vezetett. Egerváriék pedig Szakács eljárásának ürügyén megszüntették a tárgyalásokat.⁵⁴⁵

Az ÁEH közvetett úton az egyháztanács segítségére sietett, mert megfenyegette a csoportot, hogy tevékenységük folytatása esetén a törvényeknek megfelelően járnak el velük szemben. Sürgették a nézeteltérések egyházon belüli rendezését. Egerváriék a válaszlevelükben kifejtették, hogy teológiai kérdésben még nem született döntés az egyházon belül, ezért a hivatalnak nincs joga az egyik felet elmarasztalni.⁵⁴⁶ Az ÁEH elnöke 1981 februárjában a csoport képviselőinek tudomására hozta, hogy egy szervezeten belül külön ágazat is létezhet. *Miklós Imre* két lehetőséget ajánlott fel: térjenek vissza az anyaegyházba, vagy alapítsanak új felekezetet. A felekezetalapítási kérelmük eleve kudarcra ítéltetett, mert a szükséges mértékű hitelvi változtatásokat lelkiismereti okból nem fogadták el, de a reintegrációs javaslatot is elvetették.⁵⁴⁷

A Generál Konferenciától 1981 nyarán Lohne, az EAD-tól Ludescher és Zürcher utazott Magyarországra. Mindkét félnek sikerült a napirend kijelölésénél a teológiai, szervezeti, személyi kérdésekben az elképzeléseit elérni. A világszervezet képviselői elsőként az unióval, majd a Kis bizottsággal tárgyaltak, amit közös megbeszélés követett. A kétoldalú, a világszervezet és az egyháztanács részvételével lefolytatott tárgyalásokon a Generál Konferencia és a divízió javasolta, hogy az Egervári-csoport önálló területként csatlakozzon az unióhoz, amit az egyháztanács földrajzi okok miatt elutasított. Más területen rugalmasabb magatartást tanúsított. Így például a SZETLI-t elhagyók

számára lehetővé tette a tanulmányok folytatását, beszámítva a korábbi éveket. Hasonlóan nehéz dolga volt a világszervezetnek a Kis bizottsággal, mivel Egerváriék a paritás elvét hangoztatták, amely szerint az egyesüléskor két egyenlő fél fuzionál. A SZET szervezeti szabályzatának 4/a pontját (a prozelitizmus tiltásáról szólót) az Egervári-csoport és a divízió vezetői kritika alá vonták, arra hivatkozva, hogy megtiltja a tagegyházak tagjai közötti missziót. Az unió azonban vitatta a bizottság illetékességét a kérdéssel kapcsolatban. A fent említett nézeteltérések ellenére a tárgyalófelek „alapnyilatkozatot” fogadtak el. Kijelentették, hogy a különállás nem maradhat fenn. A Generál Konferencia és a divízió szervezeti egységként a Magyar Uniót ismeri el. Az unió és a területek vezetőinek a Szentírás és az egyház szabályainak megfelelően kell tevékenykedniük.⁵⁴⁸

A szöveg értelmezésénél problémák adódtak, mert a divízió és az egyháztanács szerint a Kis bizottságnak el kell ismernie az uniót és annak bizottságát. Az együttműködéssel kapcsolatban az egyháztanács azonnali szervezeti egységet akart, a Kis bizottság pedig a végső megoldásig törekedett fenntartani a szervezetét.⁵⁴⁹ A csoport az unió körlevelének tartalma ürügyén nem volt hajlandó közvetlenül tárgyalni. A világszervezet magatartását is az álláspontjuknak megfelelően értelmezte.⁵⁵⁰ A megbeszélések 1981. szeptember 23. és 25. között Uebersax és P. Kunze vezetésével továbbfolytatódtak. A mozgalom a kizárt tagok számára kivizsgálás nélküli rehabilitációt kért. Az egyháztanács a korábbiakhoz képest pragmatikusabb javaslattal állt elő, amely szerint a másik fél állítson össze egy névsort. Az unió ezt megvizsgálná, és az illetékes egyházterületnek és gyülekezetnek utalná rendezési ajánlással, pásztorlevél kíséretében. A fel nem osztatott, de az Egervári-mozgalomhoz csatlakozott gyülekezetek egyházi státusát megtartják, amennyiben kérik kapcsolatuk rendezését. A tárgyalások végén a Kis bizottság vállalta a névsor elkészítését. Azonban minden olyan kifejezés ellen tiltakoztak, amely arra utal, hogy eltávoztak volna az egyházból, mert jogfolytonosság alapján tagoknak tekintették magukat. A gyülekezetek látogatását ugyanakkor korainak tartották, mert a lelki egység helyreállításához a többi problémát rendezni kell.⁵⁵¹

Az Egervári-csoport 1981 végén elvesztette a divízió szimpátiáját, mert képviselőit egyoldalúsággal vádolta, és szervezeti különállást erősítő intézkedéseket tett. A világszervezet „a kivárási stratégiáját” folytatta. Megvárta, hogy a „kiszakadtak” olyan lépéseket tegyenek, amelyek leleplezik valódi céljait. Az elgondolás realitását tükrözte a Kis bizottság hozzájuk intézett 1981. decemberi levele, amelyben a divízió legutóbbi állásfoglalása miatt a tervezett januári tárgyalásokat értelmetlennek prognosztizálta.⁵⁵²

A divízió képviselője 1982. január 21. és 26. között megérkezett az általa elkészített megállapodástervezettel. A javaslat szerint a közeljövőben uniókonferenciát kell tartani, amelyben minden gyülekezet delegátusa részt vesz. Megtörténik az egyházterületek újjászervezése, a pénzügyi irányelveket a divízió normáival összhangban állapítják meg, és létrehozzák a revíziós bizottságot. Ezzel a világszervezet vezetői a SZET-ből való kilépésen kívül a csoport összes felvetett problémájának megoldására szóló elképzeléssel érkeztek. Az egyháztanács felé a gondolatot úgy képviselték, hogy az Egervári-ügy végleges lezárásának feltétele a vezetés iránti bizalom erősítése, amelyhez szükségesek a szervezeti reformok.⁵⁵³ Az unióvezetés kérésére elválasztották a belső reformok kérdését az Egervári-ügy tárgyalásától. A divízió és az unió 1982. január 25-én külön megállapodást kötött, amelyben a szervezeti szabályzatnak megfelelő választások megtartásának garantálása mellett az egyháztanács vállalta, hogy újjászervezik az egyházterületeket, és a pénzgazdálkodás ellenőrzésére revíziós bizottságot hoznak létre.⁵⁵⁴ A divízió küldöttségének célja olyan közös megállapodás elfogadtatása, amely meghatározza a visszatéréshez vezető utat, és rögzíti a divízió és az unió készségét egy mielőbbi uniókonferencia megrendezésére. Garantálja, hogy a felekezet nem lesz tagja az ökumenének, és a két fél kötelezettséget vállal az egymás elleni „akciók” beszüntetésére.⁵⁵⁵ A Kis bizottság „a közös megállapodást” elutasította, mert nem tartalmazta prédikátoraik sorsát, illetve ragaszkodott a „különmegállapodás” hozzácsatolásához.⁵⁵⁶ A Kis bizottság elutasító magatartásának következtében 1982. február 1-i pásztorlevelében N. C. Wilson közölte a Generál Konferencia döntését, amely szerint a különváltak nem tekinthetők az egyház részének. A Generál Konferencia elnöke az unióval szemben lehetővé kívánta tenni munkásaik alkalmazását.⁵⁵⁷

A világszervezet döntése nyomán az ÁEH újabb adminisztratív lépéseket tett, mert Egerváriék működése egyházi értelemben is illegálissá vált. Zugligetben a csoport a kiadott engedélytől eltérően két magánházat úgy alakított ki, hogy imaházként funkcionálhasson. Az állami szervek a tudomásukra hozták, hogy törvénytelen tevékenységet folytatnak. A tanács szabálysértési eljárást indított ellenük. Kötelezték őket az eredeti állapot visszaállítására. Egerváriék nem hajtották végre a határozatot, ezért az épület lebontásáról született döntés, amelyet a Szabad Európa Rádió nyilvánosságra hozott. A külügy azonnal jelzett a Fővárosi Tanácshoz és az ÁEH-hoz. *Miklós Imre* vállalta a politikai felelőséget a bontásért. Ennek ellenére a főváros nem adta ki az engedélyt. Végül a fővárosi pártbizottság titkára bevitte az ügyet az MSZMP politikai bizottsága elé. A PB támogatta az ÁEH „szakadár mozgalmakkal” kapcsolatos politikáját, amely szerint az egyházaknak saját törvé-

nyeik alapján kell megoldaniuk a szakadár csoportok ügyét. Az állami és társadalmi szervek elsősorban politikai eszközökkel támogassák a törvényes egyházi vezetést. A törvényszegések esetén azonban megfelelő politikai előkészítés után érvényt akartak szerezni az előírásoknak, egyeztetve az érintett párt- és állami szervekkel. Így a politikai bizottság a Fővárosi Tanács jogerős határozata alapján a Remete utcai gyülekezeti épület hatóságilag engedélyezett terveknek megfelelő átalakítását írta elő, illetve a gyülekezési joggal való visszaélés, engedély nélküli iratok terjesztése miatt eljárást kezdeményezett a csoport ellen. A törvényellenesen létesített gyülekezeti termeket szintén az eredeti állapotba állítják vissza, illetve az eleki öregotthont kisajátítják.⁵⁵⁸

A döntés megvalósítása felemásan történt, mert a vidéki szervek a helyi érdekeknek megfelelően nem minden esetben hajtották végre a központi akaratot. A legfontosabb állami intézkedések a következők voltak. 1. A gamási táborhely működésének felfüggesztése, a nyaralók tiltott táborozásért való megbüntetés. Gamás elvétele után Bózsván hoztak létre tábort, amely a rendszerváltozásig számos zaklatást élt át, de működését nem szüntette meg. 2. Többeket tanácsi és rendőrségi kihallgatásra idéztek be tiltott istentisztelet tartásáért. 3. Az eleki öregek otthona 92 000 Ft bírság befizetése után kapott fennmaradási engedélyt. 4. A zugligeti imaház esetében bontási munkálatokra került sor. Ennek ellenére szombatoként megtartották az istentiszteleteket. Erőteljesebb fellépésre ebben az időszakban a nyugati propagandától való félelem és a politikai szándék hiánya miatt nem került sor. A Kis bizottság 1982 júliusában *Kádár János*hoz fordult a hatósági intézkedések miatt. Beadványukra Miklós Imre válaszolt, aki elutasította panaszukat. Egerváriék a válaszlevelükben bizonygatták, hogy a világszervezet képviselői nem tekintik őket szakadároknak.⁵⁶⁰

A tárgyalások Oetzenhausenben folytatódtak a divízió és az unió között az unióválasztásokra vonatkozóan, ahol a divízió támogatása fejében szervezeti téren érvényesítette elgondolását. A terv megvalósulásának fontos eredménye lett volna a manipulatív választások megszűnése, mert a delegáltak kiválasztása és a választások lefolytatása a *Gyülekezeti kézikönyv* szerint történt volna. Az 1982. június 25-ig az unió gyülekezeteibe visszatérő, a Kis bizottság oldalán álló gyülekezeti tagok arányos részvételét biztosítják az uniókonferencián. A különválás előtt alkalmazásban álló, és június 25-ig visszatérő prédikátorok szintén munkába kerültek volna. Két, szervezeti szabályzat alapján működő egyházterületet hoztak volna létre, és háromtagú, egyházi alkalmazásban nem levő szakemberekből álló revíziós bizottságot akartak felállítani.⁵⁶¹

A Kis bizottság állami nyomásra késznek mutatkozott a tárgyalásokra. A bontások hírére közvetítői szerepre az NDK unióelnöke jelentkezett. Az

oetzenhauseni egyesítési javaslatot a csoport is elfogadta. Az úgynevezett betagolódási program jegyében az Egervári-csoport tagjainak nem kellett „távozni fiúként” visszatérniük, de cserébe lemondtak a bocsánatkérés követeléséről. Az egyházterületi és uniókonferenciákat 1982. július 8-10-re tervezték.⁵⁶² A megállapodás betartásában problémák merültek fel, mert mindkét fél saját érdekeinek megfelelően értelmezte a szöveget. Egerváriék befolyásuk megőrzése érdekében koordinálták az unió gyülekezeteinek látogatását. Elsősorban péntek este vagy szombat délután vettek részt az összejöveteleken, csoportosan, gyülekezetvezető vagy lelkész vezetésével. A divíziótól érkező telefonüzenet hatására később „lehetőség szerint” szombat délelőtt is elmentek. Az úrvacsorát azonban saját gyülekezeteikben vették, és követőiktől szedték a tizedet. A végleges egységet a konferencia személyi és elvi döntéseitől tették függővé.⁵⁶³ A betagolódásnak ezt a formáját az unió nem fogadta el. A tagsági viszony helyreállításának feltételeként rendszeres gyülekezeti látogatást várt el. Álláspontja szerint a visszajövetel csak a konferenciari részvétel érdekében történik, ezért a visszavételi kérelem próbájaként meg akarta várni a választásokat. A volt prédikátorok alkalmaztatását is az állami szervek engedélyéhez kötötte. Ragaszkodott a választásoknak 1957 óta gyakorolt módjához, ami a megállapodás elvetését jelentette.⁵⁶⁴

A divízió a Generál Konferenciával egyetértve, ragaszkodott a szervezeti szabályzat szerinti választókonferenciához, amelyen a csoport delegátusai és az öt volt munkatárs is részt vesz. A világszervezet az egyháztanács merev magatartása miatt a választások megtartását összekötötte a közösség belső problémáinak rendezésével, ezért későbbi időpontra halasztotta.⁵⁶⁵ A Kis bizottság látta az egyháztanács „szerződésszegését”, ezért „kompromisszumkésznek” mutatkozott, és beleegyezett a választások néhány héttel későbbi megtartásába. Az egyháztanács betagolódási elképzelését azonban elutasította. A választókonferencián a konfliktust kiváltó okokat kívánták megvitatni. A rendezést úgy képzelték el, hogy a választások előtt az unió minden formája nélkül helyreállítja tagságukat, és az egyházterületek végzik el az egységesítést gyülekezeti szinten, amennyiben a választásokon történtek az Egervári-csoportnak megfelelnek. Az egység feltételeként a SZET-ből való kilépést jelölték meg.⁵⁶⁶

Ludescher tisztában volt azzal, hogy a két csoport vezetőinek pozíciójához való ragaszkodása az oka a megegyezés hiányának. Szeptemberi magyarországi látogatásakor a divízió képviselői kifejtették, hogy Egerváriék részéről teljes betagolódást kívánnak, míg az uniótól elvárják a csoport számarányos képviseletét a választókonferencián, illetve az elbocsátott prédikátorok alkalmazását.⁵⁶⁷ 1983 júliusában felszólították a Kis bizottság gyülekezeti tagjait,

hogy haladéktalanul tagolódjanak be az 1983-ban tervezett választókonferencia érdekében, amelyet az állam és az egyház szabályainak megfelelően tartanak meg. Ugyanis a konferencia után egyetlen unió kívüli közösség sem tekintheti magát a világgökösség részének. Ludescher döntése ellen tiltakozva, mindkét fél a Generál Konferencia elnökét kereste meg.⁵⁶⁸

A Generál Konferencia elutasította az egyháztanács javaslatát, hogy az 1983. októberre tervezett unióválasztáson a divízió hiányában a Generál Konferencia képviseltesse magát.⁵⁶⁹ Wilson 1984 januárjában négy fő kíséretében látogatott Magyarországra. Mindkét féllel való tárgyalás után január 25-én egyesülési nyilatkozatot tárt a Kis bizottság elé, és állami nyomásra 24 órát adott a döntésre. Ebben a nyilatkozatban a Kis bizottság elismeri, hogy megsértette a *Gyülekezeti kézikönyv* szabályait, amely tiltja független szervezet létrehozását. Másrészt a Magyar Uniónak el kellett fogadnia, hogy egyes ügyintézési ellentétben álltak az egyház szabályaival. Javasolták az 1981. július 28-án és 1982. január 25-én megfogalmazott megállapodások némiképpen módosított intézkedéseinek végrehajtását. A betagolódást pontosan definiálták, amely szerint a gyülekezeti összejöveteleket legalább négy héttel látogatniuk kell a visszavételig, a párhuzamos gyülekezeti élet beszüntetése mellett. A világszervezet az egyház szabályainak megfelelő választások megtartásáig ideiglenes tanácsadói és békéltetési bizottság megalakítását szorgalmazta, amelynek munkájában három személy az uniót, kettő pedig a Kis bizottságot képviseli. A nyilatkozat kölcsönös aláírásával a Kis bizottság, mint a gyülekezeteinek ügyintézői és határozathozatali szerve, megszűnik. A Kis bizottság módosítóindítványát a különválásuk igazolására elutasította. Ezzel az Egervári-csoport végérvényesen kikerült a H. N. Adventista Egyházból, amit az 1984. január 28-i „nyilatkozatukban” tudomásul vettek, de jogosságát vitatták.⁵⁷⁰ A világszervezet felhívására mintegy 50 személy tért vissza az unióhoz.

f) Lépések az új egyház megalapítása felé

Az Egervári-csoport előtt három lehetőség állt. 1. Minden feltétel nélkül, egyenként visszatérni az unióba. 2. Önmaguk feloszlatása. 3. Működési engedélyt kérni. Az utóbbi variációt fogadták el. Február 7-i levelükben közölték az ÁEH-val a döntésüket, de a jogi rendezés befejezéséig türelmet kértek az összejöveteleik iránt. Az ÁEH képviselője felhívta a figyelmüket, hogy a magyar törvények kizárják két, azonos hitelveket valló felekezeti egyidejű működését, és az elismertetési eljárás ellenére összejöveteleiket illegálisnak tekintik. Másrészt a H. N. Adventista Egyház tulajdonát képező, de a

csoport által jogtalanul használt objektumok visszaadását sürgette. A hivatal jogi szakértője a Szombatünneplő Krisztus-váró Testvérgyülekezetnek az Adventista Egyházból való kiválását a szektásodási tendencia jelenének tartotta, ezért a kérelem elutasítását javasolta. Elismerte azonban, hogy a csoport működése tiltásának nincsenek meg a jogi alapjai. Kivéve, ha egyesületnek tekintik őket, mert ebben az esetben az egyesületekre vonatkozó jogszabályok lehetőséget adnak erre. *Miklós Imre* 1984. július 30-án megtagadta működésük engedélyezését, mert hitelveik egy már létező és törvényesen elismert vallásfelekezetével voltak azonosak.⁵⁷¹

A világgözüsségből való kizárásuk hírére aktivizálódtak külföldi kapcsolataik. Ügyükkel a Generál Konferenciával szembenállók szimpatizáltak elsősorban. Az egyik csoport dokumentumfüzet formájában angol nyelven kiadta a Kis bizottság leveleit. Hatására számos konzervatív irányzatú gyülekezeti tag küldött támogató levelet a világ minden részéből. A levelek tartalma jelzi, hogy a magyar konfliktus bizonyos téren beilleszthető az adventizmus egyházzá fejlődését kísérő törvényszerű jelenségek közé, mivel a folyamat során újra kell gondolni a más felekezetekkel és a „világgal” való viszonyt. A magyarországi helyzetet azt tette speciálissá, hogy a fejlődés a kommunista állam befolyására, mesterségesen és felgyorsítva zajlott le.⁵⁷²

1985. február 24-én a Kis bizottság fellebbezett a világgözüléshez. Kérték tagságuk egyenkénti és gyülekezetekre vonatkozó felülvizsgálatát és az unióvezetés ökümenióra vonatkozó állásfoglalásainak megvitatását.⁵⁷³ A kérdést azonban nem tűzték napirendre. Híveik megtartása érdekében tisztázni kellett a világegyházhöz való viszonyukat. Ideológiájuk központi eleme szerint a magyar ügy nem egyedi eset, hanem része az adventmozgalomban meglévő „ómegaváltságnak”, amelyre 1959-ben Andreason, amerikai prédikátor hívta fel a figyelmet, aki szerint a világszervezet eltért „a történelmi adventizmus” alapjaitól. Sőt, a vezetés ki is zárja az egyház hagyományos tanításaihoz ragaszkodókat.⁵⁷⁴ Egyházzszemléletük komoly változáson ment keresztül. Eszerint nem szabad különbséget tenni az Isten által elismert tagság és az egyház szervezete által elismert tagság között. Így a szervezeti különállás ellenére adventisták maradtak, mert hűségese az egyház alapelveihez.⁵⁷⁵

Az 1984-ben megválasztott új unióvezetés szakított a korábbiakkal, és az egyház belső életében kevesebb szerepet szánt az Egervári-ügynek, a belső reformokra helyezve a hangsúlyt. A gyülekezeti légkör változásához vezetett, hogy a lelkészek feladataként jelölték meg a békülékeny magatartást, a másik fél tagjaival való személyes kapcsolatépítést és a viták kerülését. Helyi szinten lelkészcserekkkel, lelkész odahelyezésével próbálták az erőviszonyokon változtatni. Az új egyházelnök nem törekedett „a kettős tagsággal” ren-

delkezők kizárására, hanem el akarta érni, hogy a mozgalom deklarálja különállását. Ennek segítségével a helyi gyülekezetek az érintetteket döntés elé állíthatják. A munkahelyek és más hivatalos fórum agitációját negatív hatásúnak vélte. A hatósági beavatkozást csupán a vallástól független természetű ügyek terén képzelte el, konkrét szabálysértési eljárások révén.⁵⁷⁶

Az Egervári-csoport gyengítésére a Magyar Unió és az ÁEH között sajátos együttműködés alakult ki. Mindkét fél abban volt érdekelt, hogy a csoport szüntesse meg a jelenlegi helyzetet.

- Az egyház azért, hogy világos legyen a választóvonal. Álláspontja szerint a csoport alapítson új felekezetet, vagy reintegrálódjon.
- Az állam pedig a jogi helyzet miatt. Az ÁEH nem volt híve a szektásodásnak, ezért inkább az egyházba való visszatérésüket szorgalmazta. Elismerésüket az unió kérésére és az állam törvényeinek figyelembe vételével a H. N. Adventista Egyháztól eltérő hitrendszer deklarációja esetén helyezte kilátásba, ami egyenértékű volt a „hitehagyásra” kényszerítéssel. Ez lehetőséget adott az unió számára az offenzív fellépésre. Amennyiben megegyezik a hitelvük, akkor az államnak deklarálnia kell a csoporttal ezt a tényt, ami a csoport vezetésének hitelvesztését jelenti bel- és külföldön.

Az Egervári-csoport 1986-ban az elismertetés érdekében kijelentette, hogy nem vállalja a reintegrálódást, és tudomásul veszi az adventizmus értelmezését illetően meglévő különbségeket. „A történelmi adventizmus” fogalmának bevezetése megkönnyítette helyzetüket, mert ezzel deklarálták a hitelvi különbözőségeket az állam irányában, miközben a gyülekezeti tagok irányában az adventizmushoz való hűségüként tüntették fel.⁵⁷⁷ Az unió szerint az 1980-ban a Generál Konferencia által elfogadott 27 hitpont alapján nem hitelvi, hanem véleménykülönbség létezik. A Kis bizottság defenzív helyzetében „nyilatkozatban” deklaráta „a hitelvi különbözőségeket”.⁵⁷⁸

A világszervezet az ügyre a nyolcvanas évek második felétől egyre kevesebb időt szentelt. A Transzeurópai Divízió (rövidítve TED, a Magyar Unió 1986. január 1-től került az irányítása alá) elnöke a már elszakadtakat ösztönözte a visszavezető út keresésére, és elutasította az önálló egyházterületre vonatkozó elképzelésüket.⁵⁷⁹ Az Egervári-csoport 1986. február 4-i ajánlatában a fokozatos egyesítésre helyezte a hangsúlyt. Megjelent a divízió vezetésével negyedévente megtartott közös prédikátorértekezletek, a szombatiskola közös kiadásának és közös irodalmi bizottság megalakításának gondolata. A végső egyesítést az uniókonferencián képzelték el, ahol biztosítják számukra a különböző bizottságokban az arányos képviselést. A fázisokat azonban a három fél által aláírt, pontos, részletes megállapodás meghatározásához kötötték. Az unióval szemben az egyesülés folyamatát a Kis bizottság

centralizáltan, az alulról jövő kezdeményezések kiiktatásával kívánta kézben tartani.³⁸⁰ A divízió nem fogadta el az elképzelésüket. Konkrét időpontok meghatározását kérte. A közös uniókonferencia megtartását a megállapodás megvalósítása után tartotta elfogadhatónak, mert a szervezeti szabályok csak a hűséges tagok részvételét engedik meg. Ezen a konferencián a SZET-tagság kérdése is megvitatásra került volna. A csoportnál szolgáló lelkészek közül egyeseket azonnal, másokat átképzés után alkalmazták volna.³⁸¹

A Kis bizottság válaszelevelében hivatalos nyilatkozatot kért Paulsenti az ökumenikus teológia kérdésében, és a SZET-tagság miatt elzárkóztak a további megbeszélésektől. Az uniónak szerintük főleg függetlenül, hitelvi alapon kell lépnie.³⁸² A divízió elnöke elképzelésének kudarca után az Egervári-csoporttól várt kezdeményező lépéseket. Másrészt az állami elismertetési kérelmüket úgy értékelte, hogy megmásíthatatlanul kívül helyezik magukat a világközösségen.³⁸³

A csoport 1987. december 6-án sikertelenül fordult az ÁEH-hoz az állami elismertetés ügyében, mert kérelmük a hivatal szerint semmilyen új elemet nem tartalmazott.³⁸⁴ Az unió vezetése a csoport tagjai között felvilágosító kampányt kezdett az új felekezet alapításának következményeiről, és ösztönözte őket arra, hogy döntést hozzanak tagságukra vonatkozóan. Az unióvezetés kezdeményezésére 20 fő csatlakozott az unióhoz.³⁸⁵

1988 második felében a politikai változások miatt állami részről már nem érték őket támadások, mégis, ingatlanjaik tulajdonjoga és az új adótörvények következtében szorgalmazták jogi helyzetük rendezését. A világszervezeten belül független vallási közösségként szerettek volna működni a divízió területként, de a Kis bizottság irányítása alatt. Paulsen 1988. november 27-én náluk tett látogatásakor további feltételeket támasztottak. Felszólították Szigeti Jenőt és Szilvási Józsefet „helytelen megnyilatkozásaik” helyesbítésére. Az országos uniókonferencia összehívását a múlt értékelése miatt szükségesnek tartották.³⁸⁶ Paulsen az elképzelést visszautasította.

1989/90-ben a rendszerváltozás következtében megszűnt az állami beavatkozás az egyház életébe. A Magyar Unió SZET-ből való kilépése (1989-ben) megmozgatta a laikusokat, mert a csoport legfontosabb követelése teljesült. Az Egervári-csoport Békés megyei hívei felvették a kapcsolatot a másik féllel. Az ország egyéb területein is elterjedt a hír, hogy megkezdődött a közeledés. A mozgalom vezetői igyekeztek az alulról jövő kezdeményezést visszaszorítani. Az 1989. május 7-i küldöttgyűlésen elfogadták, hogy a SZET-ből való kilépés önmagában nem elegendő, mert kényszerű lépés volt, és nem hitelvi okokkal indokolták. Nem fogadták el az új vezetés tárgyalási ajánlatát, mert az unióválasztáson (1989-ben) a régi irányvonal szilárdult meg.³⁸⁷

Az Egervári-csoport közvetlenül a Generál Konferenciához fordult. A divízió és a Generál Konferencia jelenlétében lefolytatott tárgyaláson 1989. szeptember 12-én és 13-án az Egervári-csoport vezetői a korábban elhangzott hitelvi és szervezeti követelést fogalmazták meg, kiegészítve a lelkiismereti szabadság sérthettségének elvével. A Generál Konferencia és a divízió képviselői elfogadták a javaslatokat. A Kis bizottság képviselői nyilvánították az egység iránti elkötelezettségüket.³⁸⁸ A közös nyilatkozat 1990 szeptemberére konkretizálta az egyesülés határidejét, enyhítette a fenti követelések elfogadásával tett egyoldalúságot, s mindkét fél elismerte a múltban elkövetett hibáit. Az egyesülés koordinálására intézőbizottságot hoztak létre a divízióelnök vezetésével, egy helyettesel, valamint a két fél részéről három-három személlyel.³⁸⁹

Az Egervári-csoport újabb követeléssel állt elő, mivel a rehabilitációt a gyülekezetekben az érintettek jelenlétében ünnepélyes alkalommal kívánta megoldani.³⁹⁰ A csoport követeléseit a divízió elnöke irreálisnak tartotta, amit tükröz, hogy a nemzetközi adventista sajtóban objektív hangnemben tudósított a magyarországi eseményekről.³⁹¹ A cikk tartalma miatt a Kis bizottság ragaszkodott a közös nyilatkozat értelmezésének megvitatásához. Az egyházon belüli véleménynyilvánítás szabadságát sajtóságon értelmezték, mert elvárták nézetük tiszteletben tartását, de elvetették azt, hogy az egyházban „az egyéni meggyőződések pluralista módon értelmezett szabadságát” biztosítsák. Eközben tagadták, hogy ők kárt okoztak volna az egyháznak.³⁹²

Az unió és a területek vezetése a csoport által kívánt, a múlttól elhatároló nyilatkozatokat nem készítette el. Eközben az unió 1989. végén csatlakozott a többi egyház részvételével kiadott laphoz (a *Harang* címűhöz), ami megfelelő indokot szolgáltatott a csoport számára a további tárgyalások megszüntetésére. Az unió átszervezését akarták, ezért az 1989. január 29-i közös prédikátorértekezleten, amelyen jelen voltak a gyülekezetek vezetői és vénei, javasolták, hogy válasszanak öt-öt személyt az Unió és a Kis bizottság sorai közül a közös uniókonferencia előkészítésére. Paulsen elutasítása véget vetett a további tárgyalásoknak.³⁹³

A Tiszavidéki Egyházterület bizottsága látta mindkét oldal tagságának erőfeszítéseit, ezért az egységre nézve önálló rehabilitáló nyilatkozatot tett közre Békésen az 1990. március 25-én, a két fél laikusai és lelkészei által szervezett összejövetelen. Új alapokra helyezték a rendezés elvét, mert a találkozón mindkét fél a saját hibáját ismerte el, kerülve a kölcsönös vádaskodást. A résztvevők nyilatkozatot adtak ki, amelyben hitet tettek a múlt eltemetése és az egység mellett. A közös munka szervezésére a területi választásokig koordinációs bizottságot hoztak létre a területi vezetés és a nyilatkozatot elfo-

gadó Egervári-csoporthoz tartozó hét személy részvételével.⁵⁹⁸ A békesi rendezés eredményeként közel 100 fő csatlakozott az egyházhoz egy lelkész és több Kis bizottsági tag vezetésével.

Az Egervári-csoport vezetése elutasította az egyházterületek kezdeményezését, mert együtt dolgoznak „a hitehagyó unióvezetéssel”. Mivel a békesi rendezést több Kis bizottsági tag elfogadta, feloszlatta a Kis bizottságot, és küldöttgyűlést hívott össze. Megkezdtek a velük szembeszegülők kiszorítását. A rendezési akarók elleneztek az állami nyilvántartásba vételt, amit a csoport az 1990. évi IV. törvény alapján Keresztény Adventközösség néven megtett.⁵⁹⁹ Állami elismerésük véglegesítette az 1976-ban kialakult folyamatot, amelynek eredményeként két adventista közösség működik Magyarországon.

1) A fokozatosan táguló lehetőségek időszaka

a) A H. N. Adventista Egyház Szakács József unióelnökségének második felében

Palotay betegsége és halála – mint ahogy korábban említettem – az ÁEH szabadegyházakkal kapcsolatos politikájában változást eredményezett, mert a tagegyházak vezetői nagyobb önállóságot kaptak. Az adventista egyház elnökével a hivatal munkatársai a hetvenes évek végén elégedettek voltak, mert vezetői tevékenységében követte az instrukciójukat. Javult a kapcsolata a divízióval; illetve az Egervári-csoportot differenciáltabban kezelte. Szakácsot azonban buzdították a felkészült és politikailag együttműködésre kész vezetőkkel való együttműködésre.⁶⁰⁰ Az Egervári-ügy következtében az egyházvezetés állami kapcsolatai intenzívebbé váltak. A Dunamelléki Egyházterület vezetői felkeresték a megyei egyházügyi titkárokat, a hivatal vezetői pedig több alkalommal látogatást tettek az egyházközpontban. Az ÁEH elnöke fogadta Szakács Józsefet, értékelve tevékenységét.⁶⁰¹

A belső feszültségek befolyásolták az egyház külkapcsolatát, mivel a világszervezet és az unió a válságból való kiút keresésére fordította az energiáját. Az ÁEH egyébként érdeklődött a nyugalom helyreállításában, ezért a hetvenes évek második felében jelentősen emelkedhetett a beutazások száma. A kiutazások gyakoriságának bővülése az osztálymunkákhoz kötődő megbeszélésekre, tanulmányi értekezletekre terjedt ki. A kiutazók körének szélesedése a decentralizációs folyamatot segítette, mert a divízió számára lehetősé-

get biztosított a több szálú kapcsolatépítésre.⁶⁰² A politikai elvárások nem változtak, ezért a H. N. Adventista Egyház által szervezett első vallásszabadsági világgyűlésen több, a magyar állam által negatívnak tartott személy előadását tervezték. Szakács felhívta a világszervezet figyelmét arra, hogy veszélyezteti a magyar kapcsolatok fejlődését.⁶⁰³

Egyházszervezeti téren a legkomolyabb változást a Déli Egyházterület létrehozása jelentette, hogy az újabb tisztségek „adományozásával” növeljék az egyházvezetés bázisát a belső feszültség idején. Hasonló szempontok lehetnek abban, hogy 1981-től a területi bizottságok munkájába három laikust is bevontak. A „csúcsvezetés” személyi összetételében és egyházpolitikájában nem történt komolyabb változás.⁶⁰⁴

Az egyháztanács legnagyobb vállalkozása ebben az időszakban a gyülekezeti munkásképzési tanfolyam elindítása volt. Célkitűzése a szakadár befolyástól mentes gyülekezeti tisztviselői kar kialakítása volt. Segítségével az egyházvezetés és a gyülekezeti tisztviselők között a kommunikáció fejlesztését tervezték. A tanfolyam során újszövetségi Biblia-ismeretet, a H. N. Adventista Egyház hitelvet, a H. N. Adventista Egyház szervezeti szabályait, egyházunk mai életét, a gyakorlati gyülekezeti munkát (szombatiskolát) oktatták havonta egy vasárnapon Budapesten, Pécsen, Miskolcon, Veszprémben, Békéscsabán, Debrecenben, 500 személy részvételével.⁶⁰⁵

Az Egervári-ügy következtében az egyház evangélizációs és hitéleti tevékenysége hivatali engedéllyel lassan bővíthetett. Az egyháztanács és a területi bizottságok tagjai aktív szerepet tölthettek be az evangélizációs munkában, amelyről a *Lelkésztájékoztató* tudósításokat közölt. Kihasztnálták a párt által engedélyezett „missziós lehetőségeket”. Sor került a vérado mozgalom felkezezen belüli megszervezésére. Tárgyalások indultak az alkohol és a dohányzás elleni küzdelembé való bekapcsolódásról. Ezeket a lehetőségeket nem használhatták fel vallásos propaganda céljára. A Vöröskereszt szervezésében az egyház központjában megtartott elsősegélynyújtó tanfolyamon 1980-ban ötvenen vettek részt.⁶⁰⁶ A jóléti munka területén két gyülekezeti tag munkájára építve, Budapesten megszervezték az adventista rászorulókré szére a házi betegápolást.⁶⁰⁷

Az Adventkórus a nehéz évek alatt több jelentős programmal (A megváltás története, Zsoltárünnepegy, Passiójáték, Bach 140. kantátája) szolgált. Az Advent zenekart 1977-ben szervezték újra; *Halász István* pedig a dunántúli zenei élet megerősítése érdekében Veszprémben zeneanfolyamot indított. A szombatiskola területén a legfontosabb változást az jelentette, hogy a tanulmányok összeállításánál ragaszkodtak a generál konferenciái anyaghoz, illetve a tanítók képzésére kihasztnálták a *Lelkésztájékoztató* adta lehetőségeket.⁶⁰⁸

b) A Magyar Unió a nyolcvanas évek első felében

A felekezet társadalom felé nyitottabbá válását jelzi *Berényi Dénes* akadémikus Tiszavidéki Egyházterület lelkész- és igehirdetői értekezletén tartott előadása. *Fehér Ágnes*nek az adventista házasságról írt tanulmánya a *Világosságban*. Több lelkészt beválasztottak a HNF különböző bizottságaiba. A karitatív tevékenységek területén 1983-ban a többi felekezethez hasonlóan az adventisták is részt vettek a Vöröskereszt által Angola és Mozambik számára szervezett ruhagyűjtési akcióban.⁶⁰⁶ Az egyház „beilleszkedése” a nyolcvanas évek második felében teljesedett ki, mert vezetői, lelkészei és tagjai közül többen „jelentős társadalmi pozíciókat” töltöttek be, illetve magas kitüntetések kaptak. *Szakács József* országgyűlési képviselő és az egyházközi békebizottság alelnöke lett. *Szilvási Józsefet* a HNF országos tanácsának tagjává választották. *Erdélyi László* az Országos Békatanács jelvényét kapta, és a Munka Érdemrend ezüstfokozatával tüntették ki. *Árvai Henriket* 1987-ben a Pécsudvardi Népfront HNF-bizottságának elnökévé választották. Nőtt az adventista tanácstagok száma. Több lelkészt beválasztottak a különböző szintű egyházközi békebizottságokba. *Szigeti Jenő* részt vett Budapesten az 1988-ban megtartott amerikai–magyar marxista–keresztény dialóguson.⁶⁰⁷

A korszak legjelentősebb nemzetközi vállalkozásának a Nemzetközi Vallásszabadsági Társaság *Liberte* című lapja Magyarország vallásszabadsági viszonyáról szóló számának elkészítése bizonyult. A terv a társaság vezetője, P. Lanares 1978-as magyarországi látogatásakor született. Az 1985-ben megjelent számot a magyar állami szervek jelentős egyházpolitikai eseménynek értékelték, mert neves magyar történészek, politikusok és egyházi személyek ismertették a magyar egyházak helyzetét a szocializmus előtt és alatt.⁶⁰⁸ Politikai szempontból tovább erősödött a szovjet–magyar kapcsolatok szerepe. A legjelentősebb esemény 1983-ban történt, amelyről az Izvesztyija is tudósított. Ugyanis a Magyar Unió elnöke nyilatkozatában egyetértését fejezte ki Piemen pátriárka Reagan cinókhöz írt levelével kapcsolatban. Ez a kötelező politikai megnyilvánulás lehetett a feltétele a szovjet adventisták egységes szervezetbe való tömörítésének.⁶⁰⁹

A lelkészértekezletek jellege is változáson ment át. Egyre kevesebb időt töltöttek az állam által javasolt témákkal. A lelkészek szellemi tevékenységének fejlesztése szempontjából *lelkészi munkaközösséget* hoztak létre. A nyugdíjas munkatársak és a lelkészfeleségek részére találkozókat szerveztek. Az egyháztanács 1979-es határozata alapján tervbe vették a *prédikátor-továbbképző tanfolyam* beindítását a teológiai képesítéssel nem rendelkezők

részére. Az igehirdetők tevékenységét konkrét gyülekezetekhez kívánták kötni, hogy a missziós és a lelkigondozói munkában komolyabb szerepet töltsenek be.⁶¹⁰

Az 1980-as évek első felében erősödtek a közösség evangélizációs erőfeszítései. Módszerként nem a hétféle, hanem hosszabb időszakon keresztül a heti egy előadásból álló sorozat tartását szorgalmazták. Az eredmény azonban szerény volt. A hallgatók száma előadásonként 8-20 fő között mozgott.⁶¹¹ A missziós munka támogatására jött létre 1982-ben az Advent Stúdió, amely 1982 és 1984 között 1500 kazettát készített. A legjelentősebb közülük egy evangélizációs felvétel, hazai előadók részvételével, 1983-ban.⁶¹²

Az Egervári-csoport által szervezett illegális ifjúsági kirándulásokra hivatkozva az ÁEH engedélyével az egyházterületek 1981-től ifjúsági táborokat rendeztek. Így minden évben területi szinten 60-100 fő jelenlétében különböző helyszíneken foglalkozhattak egy hét időtartamban a fiatalokkal. A gyülekezetek pedig ifjúsági csendesnapokat, ünnepélyeket rendeztek, gyermek-istentiszteleteket tartottak anyák napja, gyermeknap és öregek napja alkalmából. A Központi Egyházterület a Szület utcában ifjúsági klub felállítását határozta el.⁶¹³

A zenei élet területén előrelépésnek tekinthető, hogy a Tisza-vidéki Egyházterületen területi zenekar alakult, a Központi Egyházterületen pedig Kormos Tivadar szervezett serdülők számára ének- és zenekart. A korszakban megkezdődött a nagyobb gyülekezetek elektromos orgonával való felszerelése. 1983-tól kezdve jelentős eseménynek számították a kórustalálkozók.⁶¹⁴

Az egyház életében a legdinamikusabb fejlődés az irodalom területén mutatható ki. A folyamat már a hetvenes évek végén elkezdődött. Elsősorban E. G. White könyveit, de mellette egyre több lelkészképzős jegyzetet adtak ki házi sokszorosításban. Megjelenthetett azonban két, a misszióval foglalkozó és egy dogmatikai jellegű mű is a *Hitünk ónokei* (énekeskönyv) mellett. A sajtómunkát az 1980 márciusában létrehozott irodalmi bizottság irányította.⁶¹⁵

Az egészségügyi és mértékletességi osztályt az 1978-as uniókonferencián szervezték meg. Tevékenysége elsősorban a vérado mozgalom koordinálásából, a *Lelkésztájékoztatóban* az egészségüggyel kapcsolatos cikkek közléséből és az adventista egészségügyi dolgozók részére megtartott megbeszélésekből állt. 1983-ban országos egészségügyi napot tartottak a Szület utcában hét orvos, egy gyógyszerész, hét asszisztens, tizenöt ápolónő, három közegészségügyi és járványügyi ellenőr, valamint három védőnő részvételével. Körzeti szinten is tervezték egészségügyi tanfolyamok és előadások tartását.⁶¹⁶

c) Felgyorsuló reformok, élénkülő hitélet

A nyolcvanas évek második felében az egyház és az állam kapcsolatának változása már lehetővé tette, hogy a felekezet vezetői az egyház érdekében a helyi szinten meglévő visszásságok ellen fellépjenek. Jó példa erre, hogy egy községi tanácselnök az állásának elvesztésével fenyegetett meg egy orvost, aki a felekezet gyülekezetét látogatta. Az ügyben maga az unióelnök járt el a megyei egyházügyi titkárnál.⁶¹⁷ A rendszerváltozás évében pedig az egyház előjárója aktívan részt vett a kormány és az egyházak vezetői közötti megbeszéléseken, és 1989-ben *Németh Miklóshoz* írt levelében az ÁEH jövőjével kapcsolatosan kihangsúlyozta, hogy a hivatal a jövőben ne láthasson el hatósági feladatokat.⁶¹⁸

A Magyar Unió más egyházakkal való kapcsolatai továbbfejlődtek. Ennek eredményeként a Biblia-társulatok Világszövetsége kérte a Magyar Uniót, hogy a nagygyűlés ifjúsági csoportjában egy 20 és 30 év közötti fiatalokból álló delegátussal képviseltesse magát. 1984-ben pedig a balatonkenesei és várpalotai református templomban a nemesvámosi és veszprémi összevont kórus szolgált egyházzenei áhítat keretében.⁶¹⁹

Az ország politikai életének változásai hatást gyakoroltak a H. N. Adventista Egyház nemzetközi életére. Az unió és a divízió programja megegyezett abban, hogy eddig csupán az elnökségre szorítkozó kapcsolatok sokoldalú munkakapcsolatokká alakuljanak.⁶²⁰ A Magyar Unió az 1985-ös generál konferencia ülésen való részvételét sem a korábban megszokott harciasság jellemezte. Csupán a színpalak mögött támogatták a társadalmi kérdésekben való állásfoglalást és az egyház nemzetköziesítését szolgáló irányzatokat, illetve felléptek a szocialista országok lejárátását szolgáló törekvések ellen. Legfőképpen azonban Egerváriék szándékát kívánták megakadályozni, hogy a magyar ügy napirendre kerüljön.⁶²¹

Külföldi téren a legfontosabb változás, hogy 1986. január 1-től a Magyar Unió átkerült a Transzeurópai Divízióhoz (TED). Tevékenységébe a magyar egyházvezetés a kezdetektől fogva aktívan bekapcsolódott. A divízió vezetési stílusával elégedett volt, mert nem tapasztalt előítéletet, és előjárói mindig a vezetéssel konzultálva intézték az unió ügyeit, valamint törekedtek a magyar állami szervekkel jó kapcsolatot kialakítani. Például 1988. december 2-án a divízió elnöke és titkára látogatást tett az ÁEH elnökhelyettesénél. A hivatal vezetői a lojális egyházvezetés támogatása és a jó kapcsolatok kiépítése céljából szintén ápolták a világszervezettel a kapcsolatot. Így Miklós Imre 1987-es amerikai látogatása során beszédet mondott a Generál Konferencia éves ülésén.⁶²²

A Magyar Unió vezetése a többi divízióhoz tartozó szocialista ország vezetőivel közösen el akarta érni, hogy a Generál Konferencia szocialista országból származó vezetőt válasszon a TED vallásszabadsági osztályának titkárául. Ezenfelül az unió vezetői valószínűleg a SZET és az ÁEH egyetértésével arra törekedtek, hogy az Adventista Világrádió magyar nyelvű adása magyarországi irányítás alá kerüljön.⁶²³

Az egyház nemzetközi kapcsolataiban a politikum szerepe csökkent, és főként hangzatos megnyilvánulásokban merült ki. Így a magyar, lengyel, szovjet és román unió vezetői a közösen kiadott moszkvai nyilatkozatban („*Minden adventista gyülekezeti tagnak szerte a világon*”) a fegyverkezési verseny ellen emelték fel szavukat. A rendezvényen a Generál Konferencia elnöke is részt vett néhány munkatársával, és a békefelhívást közzétette a nemzetközi adventista sajtóban.⁶²⁴

A nyolcvanas évek második felében a magyar vezetés politikai okok miatt konfliktusba keveredett a világszervezet egyik főtisztviselőjével, akinek 1986-ban az *Adventist Review*-ban megjelent cikkét sérelmesnek találták. A tanulmánytól a TED és a Generál Konferencia is elhatárolta magát.⁶²⁵ Állami szempontból fontos nemzetközi egyházpolitikai eseménynek számított a H. N. Adventista Egyház által támogatott *Nemzetközi Vallásszabadsági Társaság* 1984 szeptemberében Rómában megtartott II. kongresszusa. A társaság vezetői javasolták a *Nyitott utak* című film bemutatását, amely a magyarországi vallási helyzet pártállami beállítású ismertetése volt. Bemutatását konfliktus előzte meg, mert az amerikaiak *Gyertyák a szélben* címmel a szocialista országok szempontjából „ellenséges” filmet akarták levetíteni. Bemutatása ellen a szocialista országok küldöttei tiltakoztak, ezért mindkét filmet napirenden kívül vetítették le.⁶²⁶

A legjelentősebb TED-program Magyarországon az 1987. április 19. és 22. között megtartott vezetőképző szeminárium 71 személy részvételével. Másik nevezetes eseményként említhető az 1987-ben Budapesten és Balatonlelén megrendezett fiatal felnőttek nemzetközi tábora. A politikai élet liberalizációja pedig lehetővé tette, hogy a TED 1988-ban Dániában megrendezett ifjúsági kongresszusán magyar fiatalok is jelen legyenek.⁶²⁷

Az osztályok nemzetközi tevékenysége közül a *belmissziós osztály* szervezésében *Harald Knott* (1985) és *Mark Finley* (1986) látogatása említhető ki, a misszió és az ifjúsági munka területén pedig *James Huzzey*, *Bailey Gillespie* és *Rick Williams* előadásai. A külföldi vendégek jelentős részt vállaltak a lelkesek és a különböző gyülekezeti tisztviselők képzésében. A kiutazások területén az 1987-ben megrendezett marusevaci (Jugoszlávia) evangélizációs fesztiválon kilencen, az 1988 októberében az *Aratis, Belgrád* evangélizációs

sorozaton tízen, és az Andrews Egyetem Friedensauban tartott nyári teológiai szemináriumán 1986 nyarán öt magyarországi lelkész vett részt. A turistautas liberalizálása, illetve az ÁEH rugalmasabb politikálása lehetővé tette, hogy nyugati laikuscsoportok utazzanak be, és a gyülekezetekben szolgáljanak. Számos kórus és zenekar járt 1984 és 1989 között Magyarországon az Amerikai Egyesült Államokból és Európa országaiból.⁶²⁸

Az 1980-as évek közepétől bekövetkezett társadalmi változások hatottak a felekezet belső életére is. Az 1984-es unióválasztások idején már több érdekcsoport képviselhette elgondolását a színpalak mögött, de a döntő szó még az ÁEH kezében volt. A megbízott unióelnök pozíciójából fakadóan nem kívánt komolyabb személyi változtatást az unióbizottságban. A divízió Erdélyi Lászlót szerette volna alkalmazni, mert *Szigeti Jenő* SZET-ben meglévő kapcsolatait kifogásolták. *Szakács József* szintén a változtatást támogatta. A SZET, a BM és az ÁEH közötti egyeztetés eredményeként a hivatal Szigeti mellett döntött, akit jól ismertek a SZETLI-vel kapcsolatos ügyintézés és tudományos tevékenysége révén. Az egyház jövőjének szempontjából legfontosabbnak az számított, hogy az ÁEH engedte a régi keményvonalas vezetők háttérbe szorítását az unióbizottságon belül. Néhányuk jelenlétéhez csupán a „folyamatosságra” hivatkozással ragaszkodott. Az Egervári-ügy és a közösség hangulata miatt demokratikusan gondolkodó, rugalmas vezetőre volt szükség, aki a hivatal, de a tagság támogatásával is rendelkezik. Alkalmasnak kellett lennie a hitélet fokozatos, az állam számára szintén elfogadható mértékű erősítésére „a kis lépések politikájának” jegyében. Hasonló viszonyulást kívántak a szervezeti reformok is. Az állam ezekben az években már óvatosabban mozgatta a belügyi kapcsolatokkal rendelkezőket, mivel a beépített személyeket erősebben legalizálták a „tisztákkal”.⁶²⁹

Az 1984-es unió- és egyházterületi választások során a laikusság szerepének erősödése mellett (már az unióbizottságban is három laikus volt) generációváltás történt. Az unió- és a két területi bizottságban (a harmadik területet megszüntették) azonban elvétve voltak megtalálhatók a konzervatívok képviselői. A legtöbbjük jó kapcsolatban állt az unióelnökkel, vagy egyházpolitikailag semlegesnek számított. Az ÁEH az elnökkel szemben ellenpólust teremtett az uniótitkár személyében, ami a tisztségek elosztásánál is jelentkezett. Így mindkét fél elegendő befolyással rendelkezett „a másik kézben tartására”. Az utóbbi szintén komoly támogatottsággal rendelkezett az unióbizottságon belül, amit az Alföldön kivívott népszerűsége és az egyház generációs helyzete alapozott meg, mivel korosztálya alkotta a gyülekezetekben a laikus vezetői réteget. Az unióbizottságban néhányan pedig Szakács „csmbe-reinek” számítottak.⁶³⁰

A változásra való igény további területeken is megnyilvánult a tagság részéről. Többen korlátozni akarták a vezető tisztségben eltöltött időszakot az egyházon belüli mobilitás elősegítése érdekében. A pénzügyi ellenőrzés szintén sokak kívánsága volt, ezért a konferencia a divízió tanácsára három pénzügyi szakemberből álló revíziós bizottságot hozott létre. Az unióbizottságtól függetlenül tevékenykedett, amit azzal demonstráltak, hogy megbízatását a konferenciától kapta, és annak tartozott beszámolási kötelezettséggel. Működését az 1989-es uniókonferencián szüntették meg, mert a rendszerváltozással a divízió átvehette feladatát.⁶³¹

Az egyházterületek önállósága megteremtésének fontos lépcsőfoka az egyházterület és az unió pénzkezelésének szétválasztása. Az egyházterületek váltak illetékesekké a munkások felvételében és elbocsátásában. A szervezeti szabályzathoz való visszatérést gyülekezeti, lelkészi szinten is meg kívánták valósítani, ezért 1988. január 1-vel előírták a Gyülekezeti kézikönyv használatát. A két egyházterületet két-két kerületre bontották. A körzetek létrehozásával kialakultak a lelkészi beosztások.⁶³²

Az 1987-es egyházterületi választásokon a kis lépések politikáját folytató egyházvezetés személyi kérdésekben részben valósíthatta meg az elképzelését. Ugyanis a SZET elnökének javaslatára az ÁEH az egyik terület élére egy konzervatív beállítottságú lelkész megválasztását szorgalmazta, amit az unióelnök vitt keresztül a megkérdőjelezhető összetételű jelölőbizottságon. A vizsázásokat többen kifogásolták. A másik területen a hivatal engedte az unióbizottság elképzeléseinek megvalósítását. Az 1987-es területi választásokkal sikerült a hivatalnak és Szakácsnak elérnie az építő munka lassítását az unióbizottságon belüli ellenzék megerősítésével.⁶³³

Az 1987-es területi választások határozatai már egyértelműen misszió- és egyházközpontúak voltak. A legfontosabb részt a Generál Konferencia *Artás, 90* programjához való csatlakozás jelenti, amely révén a lélekmentési eredmények megduplázását határozták el. A misszió alapjának a gyülekezeteket és a tagok otthonát akarták megtenni. Újszerű volt az egyház prófétikus üzenetének kiemelése. Előremutató lépésnek tekinthető a lelkészfeleségek és lelkészcsaládok közösségének megszervezése, a fiatalok gyülekezeti életbe való bevonásának gondolata és a gyermekprogramok készítésének javaslata. Az ország vallásszabadsági helyzetének változását tükrözi, hogy az egyik terület a katonák esetében a szombati szolgálat és a megfelelő étkezés ügyében való közbelépésére kérte az uniót.⁶³⁴

A SZET-tagság kérdése már 1984 januárjában napirendre került a világ-szervezet képviselőinek az ÁEH elnökével folytatott magyarországi tárgyalásai során. *Miklós Imre* kifejtette, hogy a SZET önkéntes szervezet, amely-

ből kiléphet az egyház, mivel a szövetség közvetítői szerepet tölt be az állam irányában. Ennek ellenére a szervezetben való maradást javasolta. Az államtitkár kijelentése a korábbiak ismeretében kérdéseket vet fel. Az első megközelítés szerint a törvény adta lehetőségeket mondta el, de az unió vezetőin keresztül érvényesítette volna a SZET-ben maradást. A második verzió szerint, amelyet Iványiék SZET-en kívüli elismerése megerősít, hogy az állam már nem kötelezte a szabadegyházakat a SZET-tagságra, mivel a hivatal a tag-egyházak ügyeit közvetlenül a vezetőikkel tárgyalta meg.

A Generál Konferencia elnöke nem tekintette a kérdést hitelvi problémának. Szerencsésebbnek tartotta volna, ha a felekezet nem tagja a szervezetnek, de óvott minden elhamarkodott döntéstől. A világszervezet azonban lépéseket tett Egerváriék legnagyobb követelésének megvalósítására. Ennek első eredményeként az 1984-es uniókonferencia a következő ciklusban a kérdés alapos áttanulmányozását határozta el, amelyről az 1989-es választókonferencián szándékoztak dönteni. A kilépés gondolatát a divízió vezetői már 1984 őszén felvetették, amelyet az unióelnök a következő okok miatt ellenzett.

1. A magyar állam illetékes és a többi egyház indokolatlan, barátságtalan lépésnek tekintené.

2. A kilépés nem indokolható teológiai okokkal. Szerintük a SZET-tel való kapcsolat az egyház érdekei szerint változott, ezért gyakorlati indokok alapján igazolhatatlan. A személyi ellentétek hangsúlyozása pedig rossz döntés lenne.

3. Az esetleges kilépés esetén a kapcsolatok megromlása miatt az egyház elnöke hitelképtelenné válna a hivatalos fórumokon. Esetleges lemondása esetén a megbízott elnök venné át az ügyek intézését, akinek bírnia kell az ÁEH bizalmát.

4. Az egyház elveszítené a SZET-en belül megszerzett jogait, és hasonló státusba kerülne a nazarénusokkal és a Magyarországi Evangéliumi Testvérközösséggel, ami kedvezőtlenül hatna a kiadói munkára, a külkapcsolatokra, a lelkészképzésre, illetve az építkezésekre és a nyugdíjak területén.⁶³⁵

A TED 1986-ban napirendre tűzte a SZET-ből való kilépés kérdését az unió vezetői előtt. A sokáig titokban folyó megbeszéléseken megegyeztek a részletekben, s ezt lépésről lépésre valósították meg az ország külpolitikai helyzetének függvényében az ott rejlő értékek megmentésével. Az unió SZET-barátnak tartott elnökét különösen az iskola kérdése foglalkoztatta. Végül elérte, hogy az 1990-ben létrejövő Adventista Teológiai Főiskola a SZETLI jogutódja lett. Az egyház vezetése az ügyvel kapcsolatban 1988-ban kikérte a munkatársak véleményét. A válaszok többsége a szervezettel való kapcsolat jellegének megváltoztatását támogatta az egység és a misszió érdekében.⁶³⁶

A SZET kérdése az 1989-es választások előtt egyházpolitikai kérdéssé vált. Szakács halála után rövidesen az egykor a támogatásával területi elnöki pozícióba került lelkész támadást intézett ellene és a népszerűtlen SZET-tagság ellen. Különösen az Alföld és a Dunántúl egyes gyülekezetei között volt népszerű. Az „ellenzék” programjában szerepelt még a könyvevangélista-munka visszaállítása és a SZET mellett érvelők kiszorítása a vezetésből. Közülük többen kifogásolták a nyugati evangélizációs módszerek magyarországi alkalmazását. Irányzatuk különösen a két terület vezetésében volt erős, aminek eredményeként az uniókonferencia delegátusainak kiválasztásában fontos szempontnak számított a SZET-ellenesség. Ez azonban megegyezett a tagság többségének véleményével. Az ország demokratikus átalakulásának megfelelően nyílt „kampány” indult. Bár a választások előtt az unió egyeztetett az ÁEH-val, de a konferencián nem volt érzékelhető az állami befolyás, miközben a TED elnökének szerepe megerősödött.⁶³⁷ A SZET-tagság kérdésében heves vita után nagy szavazattöbbséggel a kilépés mellett döntött az egyház. Személyi kérdésekben is komoly viták folytak. A következő unióbizottság összetételére javaslatot tevő jelölőbizottság összeállítása mögött Paulsen manipulációt érzékelt, ezért az „ellenzék” jelöltjének megválasztása ellen érvelt. Szigeti Jenőt egy szavazattöbbséggel ajánlotta a bizottság unióelnöknek, akit a konferencia nagy többséggel megszavazott. A választások során a „csúcsvezetésben” csökkent, de az unióbizottságon belül nőtt az „ellenzék” szerepe. Az új egyházvezetés pedig folytatta az osztálymunka további megerősítését célzó tevékenységét.⁶³⁸

A nyolcvanas évek végén a Magyar Unió területén huszonöt felszentelt, tizenhét nyugdíjas, tizenhat segédlelkész működött. A felszentelt lelkészekből nyolc az unió, nyolc a DET, kilenc a TET alkalmazásában állt. Tíz segédlelkész volt a DET-nek, hat a TET-nek. Tizenkettő nyugdíjas lelkész dolgozott a DET-nél, míg öt a TET-nél. Így a közel 4000 fővel rendelkező közösség elegendő lelképásztorral rendelkezett. Az országos lelkészértekezletet külföldi vendégladók programjai tették színesebbé. A lelkészkar továbbképzése érdekében az unióbizottság előírta az évente kéthetes tanfolyamon való részvételt. A lelkészcsaládok részére találkozókat, kirándulásokat, táborokat rendeztek.⁶³⁹

A rendszerváltozás előtti években újabb gyülekezetek kaptak megfelelő elhelyezést. Ennek ellenére az imatermek közel fele lehetett egyházi tulajdonban. Így például a DET területén 1987-ben huszonhét egyházi objektumban, nyolc bérelt teremben és huszonkettő helyen lakószobában jöttek össze szombatoként a hívek. Az unió ebben az időszakban három nagy építkezési terv megvalósítását szorgalmazta, Pécelen vagy Nyírpazonyban

őregothon, Nemesvámoson gyülekezet építését, Debrecenben az imaház felújítását.⁶⁴⁰

Legjelentősebb vállalkozásnak az 1984. szeptember 29-én hat körzeti központban (Budapesten, Veszprémben, Pécsen, Miskolcon, Debrecenben, Békéscsabán) beindított speciális tanfolyamot tekinthetjük. Ennek során évente hat tárgyat oktattak. Minden hetedik hét végén tartották a kétnapos konzultációt, amelynek végén írásos tesztet tölthettek ki a hallgatók. A tanfolyam három évig tartott. A negyedik év fakultatív volt. A négy év alatt 24 (10 proféciaismereti, dogmatikai és etikai; 10 gyakorlati teológiai, 2 egyháztörténelmi, 2 E. G. White-) tárgyat oktattak. Az oktatásra 1984-ben 252 fő (131 a DET-től, 121 a TET-től) jelentkezett, és 1987-ben 144 fő végezte el. A speciális tanfolyamot 1988 őszén újraindították Budapest, Székesfehérvár, Nagykanizsa és Makó konzultációs központtal.⁶⁴¹ Nyári gyülekezeti munkásképző tanfolyamot tartottak Boglárillén 1985 nyarán 48 fiatal részére, ahol egyhetes intenzív kurzus keretében három könyvet tanulmányoztak.⁶⁴²

A korszakban a legjelentősebb fejlődés a Magyar Unió életében az egészségnevelés területén következett be. Az unió egészségnevelési és mértékletességi osztálya az egyházterületeket is megkérte, hogy gyülekezetekre lebontva készítsen tervet az egészségügyi misszió folytatására. Az országot négy részre osztották (kettő a TET, kettő a DET területén). Egy-egy rész tevékenységét egy orvos és egy szakdolgozó irányította. Törekedtek a tagság egészséges táplálkozás iránti igényének támogatására. A gyülekezetekben család- és egészségvédelmi napokat tartottak, míg az egészségügyi dolgozóknak évente több napos tanfolyamot szerveztek külföldi és hazai előadókkal. A dohányzás elleni harc területén az ötnapos dohányzásleszoktató és a testsúlycsökkentő kurzust adoptálták. Az egészségügyi osztály tevékenységének eredményeként több gyülekezeti tag államilag elismert „bizonyítvánnyal” vezethette a fent említett programokat.

A Magyar Unió egészségnevelési és mértékletességi osztálya az Országos Kardiológiai Intézet Szívesházával közösen 1987. szeptember 20. és 25. között tanfolyamot tartott 24 személy részvételével. A pesterzsébeti gyülekezet hat hónapos talpmasszázs kurzust indított 1988-ban. A *rák ellen a holnapért, az emberért* nevezetű alapítvány 1988 augusztusában meghívta Jávör Györgyöt, a Loma Linda-i Egyetem (USA) professzorát, hogy előadásokat tartson a rákkal foglalkozó szakemberek, illetve szélesebb körű publikum előtt. Jávör *Szemtől szemben a rákkal* című könyvét az alapítvánnyal közösen adta ki az egyház. A felekezet 1988-ban kapcsolatba került az Országos Dohányfüstmentes Egyesülettel. A helyi kezdeményezések közül a legfontosabbnak az 1988-ban létrejött pécsi *Élet és Egészség Egyesület* számít, amely testsúly-

csökkentő és dohányzásról leszoktató tanfolyam tartása mellett *Reform-életmiserboltot* üzemeltetett, és egészségügyi témájú könyvek, füzetek kiadásával is foglalkozott.⁶⁴³

A könyvkiadás területén a kiadott könyvek száma és a példányok (1986-ban 10 hónap alatt 19 kiadvány, 1988-ban 200 000 példány jelent meg az egyház gondozásában) gyors emelkedésén kívül előrehaladásnak tekinthetjük, hogy a *Keresztény a világban* sorozat keretében hazai lelkészek művei is olvashatók voltak. Nyilvános terjesztésre 1983-tól a könyvhéten és a karácsony előtti időszakban kerülhetett sor az imaház előtt, illetve több városban a közterületeken. A frankfurti nemzetközi könyvkiállításon 1984 óta voltak jelen a Magyar Unió könyvei. A könyvevangélista-munka újraindítására a rendszerváltozás éveiben tettek kísérletet. Az unió vezérrelvet dolgozott ki az adventista irodalom evangélizációban való felhasználásához a *Keresztény a világban* sorozatra építve, illetve javasolták, hogy a gyülekezetek tegyék lehetővé a könyvek kölcsönzését.⁶⁴⁴

Az ifjúsági munka területén előrelépésnek tekinthető, hogy 1985-től egyhetes országos ifjúsági táborokat szerveztek. A résztvevők számának növekedése pedig lehetővé tette, hogy 1986-tól a 14 év alattiak részére külön táborozásokat tarthassanak. Rendszeres képzések voltak az ifjúsági vezetők és gyermek-szombatiskolai tanítók részére. Szorgalmazták a szombatiskola területén az önálló ifjúsági osztályok létrehozását. A Magyar Unió az adventista világszervezettel való egyetértésben bekapcsolódott az ENSZ által meghirdetett *nemzetközi ifjúsági évbe* (1985) és a Generál Konferencia által szervezett *fiatalok évébe* (1987). Tervezték a fiatalok bevonását a vezetésbe, gyülekezeti szolgálatokba. Nagyobb hangsúlyt kívántak fektetni a lelkigondozásukra. Az egyetemisták, főiskolások segítségére a divízió finanszírozásával lelkész alkalmazását szerették volna lehetővé tenni. Részükre 1988-ban és 1989-ben találkozót rendeztek. A rendszerváltozás évében a fiatalok a *Tízszlop* című folyóiratot adták ki, és a Budapest Székely Bertalan utcai gyülekezetben megalakult az első magyarországi cserkészcsoport.

A zenei élet területén folytatódott a területi és országos szintű körustalálkozók szervezése, amely a gyülekezeti énekkultúra fejlődését ösztönözte. A fiatalok számára külön ifjúsági körustalálkozókat tartottak. Nagyobb gyülekezetekben ének- és zenénapokat tartottak. A legjelentősebb vidéki kórus a nyolcvanas évek végén a Békés megyei, a White és a Nemesvámos-Veszprémi énekkar volt. Az első zenei tábor 1988-ban szervezték Salgótarjánban.⁶⁴⁵

A szombatiskola területén is komoly változásokat kellett végrehajtani, mivel a Dunamelléki Egyházterület 16 és a Tiszavidéki Egyházterület 27 gyülekezeté tartott csak tanítógyűlést. Gyermekiskola is csupán 12 működött a

Dunamelléki, és 14 a Tiszavidéki Egyházterület helyi közösségében. A problémák kiküszöbölése érdekében a tanulmányok átszerkesztésére került sor. Mellőzték a héber és görög szavakat, szakkifejezéseket. Kiadták a szombatiskolai tanítók kézikönyvét; valamint a speciális tanfolyamokban és a lelkes- és tiszviselő-értekezletek keretében képezték a tanítókat. Új elképzelésként 1988-ban meg akarták szervezni a központi budapesti gyermekiskolát és a szünidei Biblia-tábort. Érdeklődés hiányában az első nem valósult meg, de az utóbbi kettős célkitűzése (a szülők tehermentesítése nyári időszakban és alapfokú képzés) visszhangra talált, ezért az első szünidei Biblia-tábort 1988. augusztus 3. és 16. között megrendezték.⁶⁴⁶

A *kommunikációs osztály* 1987/88-ban diárorszot előállítását tervezte, elsősorban a külföldi adventista médiaközpontok anyagainak átvételével. A fő cél egy kölcsönözhető anyagokkal rendelkező diátár létrehozása volt. Kazettaprogram elkészítését tervezték házicsoportok és az evangélikáció céljára. Az Advent Stúdió megnevezésű kazetták és diapozitív anyagok készítésének feladatát kapta. Az előbbieken területén igeszolgálatok, keresztségi felkészítő, zenei műsorok, úrvacsorai szertartások, gyermek- és ifjúsági ének anyagainak felvételét tervezték. A diáképek területén különböző nagyobb témák (például a megváltás története, Zsoltárok stb.) elkészítését gondolták.⁶⁴⁷

A nyolcvanas évek végén a román politikai helyzet következtében a romániai menekültek megsegítésében az ÁEH hozzájárulásával a H. N. Adventista Egyház Svájcban székelt segélyszervezete is ruhasegéllyel nyújtott támogatást. Az unió 1988 és 1989 tavasza között 150 erdélyit támogatott. A menekültek többsége nyugatra szándékozott távozni. Bécsben kis magyar csoport szerveződött, amelynek lelkigondozását az Osztrák Unióval egyeztetve Erdélyi László végezte.⁶⁴⁸

A szocialista rendszer utolsó éveiben az egyház szabadabban végezhetett missziós tevékenységét. Különösen a kis gyülekezetekben, szórványokban szorgalmazta az unió a missziót. Ezekben az években heti egy, illetve hétvégenként három este tartott előadások formájában evangélikáltak.⁶⁴⁹ A Magyar Unió a lehetőségekhez mérten aktív szerepet vállalt a világszervezet által meghirdetett missziós tervek megvalósításában. Az *1000 napi aratás* (1983–1985) programnak a politikai helyzet miatt inkább propagandisztikus hatása volt. Az *Aratás, 90* (1985–1990) program irányelvei már jobban érvényesülhettek. „A lélekmentési terv” ütemezését alulról felfelé tervezték, mert a gyülekezetek által elgondolt célok összege adta meg a területüket. A gyülekezeti evangélikáció idényszerűségét a Generál Konferencia instrukciója alapján törekedtek racionalizálni, és egész évet betöltő tevékenységgé akarták átalakítani.⁶⁵⁰ Az *Aratás, 90* legjelentősebb része Magyarországon az

Aratás, Budapest volt, ahol 100 fő keresztséget terveztek. Előkészítése során 1989. május 26. és 28. között evangélikációs nagygyűlést tartottak a felkészítők és a budapesti gyülekezeti tagok részére. Júliusban és augusztusban alakultak meg az imacsoportok, a Dániel és a Jelenések könyvével foglalkozó szemináriumok, házi Biblia-körök Budapest-szerte; illetve megszervezték az inaktív tagok meglátogatását. Szeptember 30-tól történt a 100 000 darab meghívó szétosztása és a plakátok kiragasztása. Az előadásokat 1989. október 7. és november 3. között tartotta *Mark Finley* amerikai evangélikátor, naponta 1000–1600 fő jelenlétében. Sorozatának végén a *Jelenések* könyvével foglalkozó szemináriumra 94, a keresztségi osztályba 112 fő járt. A további evangélikációs sorozatokon pedig több mint háromszázan vettek részt. A program reklámozásába az ODE is bekapcsolódott. Az előadásokat felvették magnóra, videóra, hogy evangélikációs célokra felhasználhassák.⁶⁵¹ A rendszerváltás éveiben a gyülekezetek szintén keresték „az új utakat” az evangélikálás területén. Különösen nagy érdeklődés kísérte az egészséges életmóddal kapcsolatos programokat.⁶⁵²

J) A H. N. Adventista Egyház a statisztikai vizsgálódás mérlegén 1958 és 1989 között

A H. N. Adventista Egyház taglétszáma 1958 és 1987 között mintegy 40 százalékkal (6187-ről 3573-ra) csökkent.⁶⁵³ Az állami politika változásai, valamint az egyház belső életének alakulása tükröződik a statisztikai adatokban, hasonlóan a többi egyházhoz. A katolikusoknál a vasárnaponkénti templomba járás 60–80 százalékról (1950) a 80-as évek közepére 7–12 százalékra (1970-ben 10–14 százalékra) csökkent. *Tomka Miklós* szerint a történelmi protestánsok esetében még nagyobb visszaesés lehetett. A Baptista Egyházban (1959-ben) 13 582-ről (1987-ben) 10 534 főre esett vissza a taglétszám.⁶⁵⁴

A Magyar Unió taglétszámának 1958 és 1989 közötti alakulását az alábbi táblázat szemlélteti.

3. számú táblázat

Év	1958	1959	1960	1963	1965–1971	1972	1973	1978	1981	1983	1987	1988	1989
Taglétszám (fő)	6187	6075	6155	5875	5800*	5485	5538	4463	4006	3771	3573	3599	3254

* Politikai okok miatt nem közölhetők a valós adatok a divízióval, ezért az éves jelentésekben ezt az adatot adták meg.

Az egyház taglétszáma 1958 és 1965 között 387 fővel (6,25%), 5800 személyre csökkent, amelynek háttérében az államnak a törvények és adminisztratív intézkedések általi, valamint politikai (az egyház vezetői általi) eszközökkel történt intézkedései mellett a társadalmi és a gazdasági változások is hatással voltak. Az alámerítkezések száma a hatvanas évekre 100 körüli értékre (1961-ben 88 fő) süllyedt, aminek háttérében a missziós aktivitás kényszerű leépülése és a társadalom vallástól való elfordulása áll. A beamerítkezések alacsony száma és a relatíve magas kizárási arány (az alámerítkezések számával közel azonos, 1961-ben 111 fő) jelzi, hogy a felekezet tagmegtartási problémája mellett gyermekeit és fiataljait sem volt képes megnyerni a hitnek. Ennek oka a társadalmi diszkrimináció és a gyülekezeti élet (különösen az ifjúsági és gyermekmunka) dinamizmusának visszaesése. A falusiak – elsősorban a fiatalok – nagyvárosba áramlásakor sokak nem találták helyüket az új gyülekezetükben. Az utóbbi fontosságát jelzi, hogy évente a gyülekezeti tagságnak akár 4-5 százalékát is érinthette a költözés ezekben az esztendőkből. Amennyiben lakhelyváltásra került sor, elsősorban az Alföldről Pest megyébe, illetve Budapestre költöztek.⁶⁵⁵ A halálozások aránya azonos lehetett a keresztségek számával (1961-ben 92 haláleset volt). A kényszerű gyülekezet-összevonások szintén tagvesztéseket eredményezhettek. Az 1960-ban bekövetkezett tagnövekedés háttérében a Buday-mozgalomból kiábrándultak visszavétele állhat.

A gyülekezetek száma (1957-ben) 166-ról (1961-ben) 153-ra csökkent. Az 1962-es adatok alapján kiderül, hogy a helyi közösségek 12 százaléka (18 közösség) szórványnak tekinthető (10 tag alatti létszámmal), ahová a tagságnak mindössze 2,9 százaléka (173 fő) járt. A kis gyülekezetek aránya 70 százalékot (107) tesz ki, amelynek csaknem kétharmada 11-25 tagból áll. Ez az adventisták 42,6 százalékának (a 26-50 tag közöttiek 19,2%, 1138 fő; a 11-25 közöttiek 23,4%, 1374 fő) biztosította a hitéletet. Három gyülekezet haladta meg a 200 tagot (2%), de a hívek 15,3 százaléka (906 fő) járt ide. A 8, 101-200 taglétszámú (5,2%) gyülekezetekhez 1030 hívő (17,4%) tartozott. Mindössze 11 százalékot tettek ki „a közepes nagyságú gyülekezetek” (51-100 tag) 1290 (21,8%) taggal.

A H. N. Adventista Egyház a hatvanas évek első felében hátrányos gyülekezeti struktúrával rendelkezett, mert a tagság 60 százaléka túl nagy (200 tag felett) vagy túl kicsi (50 fő alatt) gyülekezetbe járt. A 25 fő alatti helyi közösségeket (86 gyülekezetet) a befelé forduló élet, a falvak esetében pedig az elköltözések a gyülekezetek lassú megszűnésével fenyegettek. Az állam szorgalmazta a kis közösségek összevonását könnyebb ellenőrzésük és a kevesebb helyen folytatott vallásos tevékenység miatt.

A harvanas évek első felében az adventisták ötöde (21,4%, 1265 fő) a 11 budapesti gyülekezetekhez tartozott. A fővárosban található a legnagyobb gyülekezeteket. A Székely Bertalan utcai (a Budapest „A”) 447, a Baross utcai (a Budapest „B”) 214, a budai 115 taggal rendelkezett. Pest megyében 394 tag (6,7%) élt. Az itt létező 13 gyülekezetből mindössze 2 haladta meg az ötven főt. Az adventizmus fellegvárának az elköltözések ellenére a Tiszántúl négy megyéje számított, 2164 (36,6%) taggal, amelynek több mint 40 százalékát Békés megye (924 tag, 15,6%) adta, de Hajdú-Biharban (525, 8,9%), Szabolcs-Szatmárban (431, 7,3%) és ide sorolva Csongrád megyét is (364, 6,1%), sok adventista élt. A Tiszántúl gyülekezeteinek többsége kis létszámú volt, de a több száz fő meghaladó helyi közösségek a központját képezték az adventizmusnak; Debrecen (158), Hajdúböszörmény (128), Nyíregyháza (110), Békés (164), Békéscsaba (134), Gyula (110). Észak-Magyarországon Borsod-Abaúj-Zemplén megyében (417 fő, 7%) élt jelentős számú adventista, Miskolc (245) központtal. A Dunántúlon még 1000 adventista (952, 16,1%) sem élt. Csúpan négy megyében (Fejér 161, Baranya 131, Somogy 251, Veszprém 162) haladta meg a 100 főt.

A hatvanas évek második felének taglétszám-alakulásáról politikai okok miatt nem rendelkezünk adatokkal. (5800 fő adnak meg 1965 és 1971 között.) A hetvenes évek első felében 5,5 ezer adventista élt az országban. Két fontosabb esemény befolyásolta a lassú esökkenéssel jellemezhető tendenciát. Az 1965/66-os szakadás miatt több mint 100 fő elhagyta az egyházat, többségük 1975-ben visszatért.

A tagság szociológiai összetételéről 1967-ben 4612 fővel elkészült felmérés alapján rendelkezünk pontos információkkal.⁶⁵⁶ A gyülekezeti tagok 74,4 százaléka (3433 fő) nő volt. A tagság 5 százaléka érettségizett, és mindössze 1,2 százalék rendelkezett felső fokú végzettséggel. A férfiak e két kategóriában felülreprezentáltak, mivel az adventista diplomázók 57,1 százalékát és az érettségizetteket 39,6 százalékát tették ki.

A 7-9 elemű a hívek 23,9 százaléka végezte el, akiknek 69,3 százaléka nő volt. Az adventisták relatív többsége 6 elemű végzettségű (44,8%), ahol a nő-férfi arány megegyezik a tagságban elfoglaltakkal. Elég magának tekinthető (21,8%) az 1-4 eleművel rendelkezők száma. Mindössze 112 fő (2,4%) nem járt iskolába. Több mint negyötödük (81,2%) nő. A fentiekből világosan kitűnik, hogy a nők aránya az iskolázottsági szint emelkedésével csökken.

A 0-6 elemű végzettség magas aránya összefüggésben áll a felekezet elöregedésével. A felső fokú végzettségűek alacsony számának háttérében a politikai diszkrimináció mellett a felekezet tagságában megnyilvánult erős tanulásellenességet láthatjuk.

A tagság kétharmada (66,55%) házas, minden ötödik özvegy volt. Utóbbiak 95 százaléka nő. A hajadonok, nőtlének mindössze 9,38 százalékot tettek ki, e csoport 20 százaléka férfi. A 10% alatti arányszám magyarázatul a gyülekezet fiataljainak, gyermekeinek elvesztése mellett a felnőttkeresztséget tekinthetjük. Az egyedülálló nők négyszeres száma problematikus a társvalasztás terén, mivel 75 százalékuk nem adventista házastárs vagy az egyedüllet között választhatott. Az elváltak aránya elhanyagolható (3,61%) volt.

A H. N. Adventista Egyház a hatvanas évek második felében előregedő közösség lett, mivel a tagság 46,4 százalékát a hatvan év felettek tették ki. Csaknem ugyanekkora (45,2%) a középkorosztály (30–60 év), amelyen belül az idősebb generáció (31 és 40 év közöttiek, 10,8%; 41 és 50 év közöttiek, 15%; 51 és 60 év közöttiek, 19,4%) jelentősebb hányadot alkotott. A fiatalok (30 év alattiak, 7,6%) elhanyagolható arányban képviseltették magukat.

Az életkori adatokból következik, hogy a tagság közel kétharmada (64,4%) nyugdíjas. A nők esetében ez 79,1%. Az adventisták az alacsonyabb társadalmi rétegből kerültek ki, amit tükröz, hogy a munkaviszonnyal rendelkezők fele betanított munkás (az adventisták 2,9 százaléka), segédmunkás (5,9%) és mezőgazdasági termelőszövetkezeti tag. A társadalmilag előnyösebb helyzetben levő szakmunkások (9%) a dolgozók negyedét alkották. Az adventisták töredéke volt értelmiségi, irodai dolgozó (3,3%), illetve „önálló” (2,4%). Az értelmiségiek, vezetők és a középszintű szakemberek között a férfiak száma kétszer meghaladta a nőket. Hasonló arányok figyelhetők meg a szakmunkások (64%–36%), termelőszövetkezeti tagok (71,5%–28,5%), „önállók” (73,2%–26,8%) között. A nők javára van eltérés az irodai dolgozók (86,2%–13,8%) esetében. Bár a betanított munkások (62,5%–37,5%) és a segédmunkások (58%–42%) között magasabb a nők aránya, de az országos átlaghoz képest a férfiak túlréprezentáltak.

A tagság 59,34 százaléka nem városban élt. Többségük faluban vagy annál kisebb településen (1394 fő, 30,23%). Jelentős hányadot tett ki a községekben (17,28%) és a kisközségekben (11,83%) élők aránya. A városiakok csaknem fele budapesti (749 fő, 16,24%). Hasonló arányban élnek még a 35 000–100 000 lakos közötti (15,85%) városokban. A kisvárosokban és az öt megyei jogú város adventistáinak száma elhanyagolható (200, 4,33%; 173, 3,75%).

A származást tekintve minden tizedik gyülekezeti tag adventista szülők gyermeke (12,5%). Az adventista misszió – elsősorban az ötvenes évekig – közel azonos arányban nyert embereket a katolikus és a református egyházból (34,45% és 36,7%). A lakossághoz viszonyítva a katolikus származásúak

alul, a „kálvinisták” felül voltak reprezentálva. A katolikus háttérűek elsősorban Budapesten és a megyei jogú városokban (42,3%, illetve 56,6%) tettek ki az országos átlagot meghaladó mértéket. A kálvinisták pedig a községekben, falvakban és a 60 000 lakosú meghaladó, de nem megyei jogú városokban (41,5%, illetve 48,5%) csatlakoztak különösen magas arányban az adventizmushoz, valószínűleg az Alföldön. A többi vallási felekezet között még az evangélikus származásúak (7,9%) említhetők meg. Különösen a 35 000 lakos feletti járási jogú városok adventistái között szerepelnek magas számban (20,6%). A görög katolikusok (2,1%), ortodoxok (1,1%), izraeliták (0,4%), unitáriusok (0,3%), baptisták (1,3%) elhanyagolható számban csatlakoztak a felekezethez. A missziós lehetőségek gyengülésének eredményeként 1960 és 1967 között minden negyedik kereszteleendő (26,4%) adventista családból származott, és az arány növekvő tendenciát mutatott (1960–62-ben 20%, 1966–1967-ben 36,7%), ami előrevetítette a közösség belterjessé válását. Évről évre csökkent a katolikus (1960–62-ben 36%, 1963–65-ben 33,7%, 1966–67-ben 20%) és a református (1960–62-ben 30,4%, 1963–65-ben 28,6%, 1966–67-ben 20,2%) egyházból érkezők aránya.

Az egyház belső életének és missziós tevékenységének gyengülését jelzi, hogy 1967-ben a tagok 12,8 százalékát tették ki a hatvanas években csatlakozottak aránya. Közel minden harmadik tag (31,4%) a negyvenes évek második felében vált gyülekezeti taggá, 20% az ötvenes években keresztelezett meg. Az utóbbi érték háttérben a negyvenes évek második felének evangélicizációs tevékenysége „késői gyümölcsei”, valamint az 1956-os forradalomhoz kapcsolódó átmeneti enyhülés áll. A tagok közel 30 százaléka (28,2%) 1945 előtt választotta az adventizmust. A második világháború nehéz éveitől sem volt sikertelen az adventista hitelesítés, mivel több mint húsz év távlatából a tagság 8,9 százaléka ekkor keresztelezett meg. A harmincas években beépültek 10,7 százalékot, a húszas évekből 6,5 százalékot tettek ki. A tagok 2,2 százaléka keresztelezett meg 1920 előtt.

A hatvanas években megkeresztelezettek életkoráról megbízható adataink vannak. Ezek szerint minden ötödik bekerülendő hatvan év feletti (19,5%) volt. A bekerülendők közel fele (43,7%, 30–55 év) középkorú volt, de csaknem fele közelállt a nyugdíjaskorhoz. Hasonló arányban találunk 30 év alattiakat (43,6%), akiknek felét 20 év alattiak tették ki (a kereszteleendők 20 százaléka). Így az egyház előregedését a bekerülendők számának csökkenése mellett a kedvezőtlen kormegoszlás is elősegítette.

Az 1975/76-os szakadás befolyásolta a taglétszám alakulását, mert 1200–1300 személy elhagyta a közösséget. Az évek során jelentős hányadukat kizárták, mégis, a statisztika tanulmányozásakor figyelembe kell venni, hogy a

hivatalosan megjelölt taglétszám 10-20 százaléka az Egervári-csoport gyülekezeteit látogatta. Ez a hányad a halálozások és a kizárások, törlések következtében csökkent. Egy 1981-es adat szerint a 4006 tagból 710 névleges volt.

Így az Egervári-mozgalom áll nagyrészt a taglétszám (1975-ben) 5538-ról (1978-ban) 4006 főre való visszaesése mögött. A Magyar Unióhoz tartozó adventisták száma 1987-ig csökkent, és csak 1988-tól emelkedett. Az 1989-ben tapasztalható növekedés az *Aratás, Budapest* program eredménye mellett a korábban kizártak visszavételének köszönhető, akik az Egervári-csoporthoz tartoztak. Az egyházhoz csatlakozottak száma az 1980-as évek második felében (1986-ban) 86-ról (1989-ben) 158-ra emelkedett, miközben a kizárásoké a nyolcvanas évek második felében 20-25 fő körül stabilizálódott, és a halálesetek száma csökkent (1986-ban 137, 1989-ben 99).

Az *Aratás, 90* missziós program számszaki eredményei regionálisan változóak voltak. Budapesten és a városkörnyéki gyülekezetekben (a Székely Bertalan utcában 71, a Nagy Ignác utcában 32, Rákoscabán 17, Albertirsán 12) és Salgótarjánban, Kecskeméten, Kiszomboron (Csongrád megyében), Csongrádon (Szabolcs-Szatmár megyében), Csongrádon és Orosházán jelentkeztek.

A tagság kor megoszlásáról a Dunamellék Egyházterületéről kapunk adatokat a rendszerváltozás idejéből (1989-ből). A gyülekezeti tagok 70,76 százaléka (1227 fő) nő volt. A felekezetben a hatvanas évekhez viszonyítva továbbfolytatódott az elöregedési tendencia, mert az egyházterület tagságának közel 60 százaléka (58,3%) 60 év feletti volt. A fiatalok (a 30 év alattiak) aránya nőtt az 1960-as évekhez viszonyítva, de nem érte el a 10 százalékot (9%). Így a középkorosztály gyengülése figyelhető meg. Az elöregedés a nőknél előrehaladottabb volt, mivel 62 százalékuik idős volt (a férfiak esetében 49,7%), míg csupán 7,2 százalékuik volt fiatal (a férfiak esetében 13,5%). A tagság átlagéletkora 60 (a nőknél 62, a férfiaknál 57) év. A gyülekezeti tagok relatív többségét a 1940-es és 1950-es években megkeresztelték (42%) tették ki. Az idősebb generáció elhalálzásának tudható be, hogy az alacsony keresztelési eredmények ellenére minden ötödik gyülekezeti tag a nyolcvanas években (21%) merítkezett alá. Valamivel kisebb arányban (15,6%) szerepelnek az 1970-es észendőkben a közösséghez csatlakozottak. A második világháború előtti befolyását sem tekinthetjük elhanyagolhatónak (9,7%). A hatvanas évekhez hasonlóan a rendszerváltozás előtti észendőkben is, a bemerítkezők 42 százalékat a 30 év alattiak tették ki. A férfiak vallás iránti érdeklődése emelkedett, mert a keresztelendők 40 százalékat tették ki. Az *Aratás, 90* hasonló eredményeket hozott a Tisza-vidéken a 30 év alatti (43,8%), illetve a férfi alamerítkezők között (42%).

A felekezet lassú sorvadása és az 1975/76-os egyházszakadás a gyülekezetek számát és nagyságát is befolyásolta. 1981-ben 121 helyi közösség léte-

zett. A kis gyülekezetek (11-50) több mint 60 százalékot (63,5%) tettek ki, amelynek kétharmada 11-25 fő közötti. Ennek ellenére a tagok 43,5 százalékat foglalta magában. A tagok negyede 51-100 fő közötti (17) gyülekezetbe járt. A nagyobb helyi közösségek arányának csökkenésével párhuzamosan (4,8%) a szórványok száma meredeken emelkedett (26,4%, a tagok száma 5,2 százalékkal). A Budapest „A” gyülekezet 303 tagjának köszönhetően a 100 fő feletti helyi közösségek a tagság 24,3 százalékát képviselték.

A gyülekezeti tagság regionális elhelyezkedése a rendszerváltozásig ugyanaz maradt. 1988-ban az ország minden megyéjében élt adventista. Budapesten és környékén 28 százalékuik, míg a Tiszántúl négy megyéje a 3566 tag 37 százalékat képviselte. Észak-Magyarországon továbbra is Borsod-Abaúj-Zemplén megyében (8,1%) élt a hívek többsége. A Duna-Tisza közén Bács-Kiskun megyében haladta meg a tagok száma a 100 főt (138 fő). A Dunántúl megyéiben a hívek mindössze 17,55 százaléka (625 fő) élt, elsősorban Baranya, Fejér, Somogy és Veszprém megyében.

A Kádár-korszak „eredményének” köszönhetően megfogyatkozott taglétszámú, elöregedeti egyház várta a rendszerváltozással bekövetkezeti szabadságot. A nyolcvanas évek második felében az unió- és a divízióvezetés reformtörekvései elősegítették, hogy 1989/90 táján a felekezet zökkenőmentesen tér vissza a nyugati típusú strukturális működésre, amely nyugodt alapot biztosított a kilencvenes évek evangélizációs tevékenységéhez. Az elért missziós sikerek (a taglétszám bővülése, a közösség megfiatalodása stb.) ellenére a 40 év feletti az egyházi élet minden területén érezteti hatását, mivel „a formák változását” „a tartalom” lassabban követi. Ugyanis a benne részt vevő emberek, az intézmények működési mechanizmusa magában hordozza még „a pártállam örökségét”.

¹⁸⁴ Balló István: A Magyar Népköztársaság egyházpolitikája. *Filozófiai Közlemények*, 5. 1988. 1. 8-28. oldal, 11-13. oldal. A következő tanulmányok szólnak a történelmi egyházak 1956-os helyzetéről: Balogh Margit: A katolikus egyház és a forradalom. (Események a forradalom tüzeiben 1955-április-1956-őszig) *Századok*, 132. 1998. 5. 1053-1088. oldal. Bán István: A Magyar Református Egyház és 1956 eseményei. *Református Egyház*, 44. 1992. 4. 89-91. oldal. Barcza József: A Református Egyház szerepe a forradalomban, különös tekintettel Ravasz László püspök jelentőségére. *Népszemle*, 2. 1998. 1. 92-97. oldal; Barcza József: Az 1956-os forradalom megtörténe a Magyarországi Református Egyházban. *Ötvenéves*, 18. 1994. 1. szám, 90-103. oldal, 2. szám, 63-78. oldal; Szécsi Konrád: *Az 1956-os forradalom és a református egyház*. Munkács, 1993. Szent Maximilian Lap- és Könyvtárú.

¹⁸⁵ M-KS 288. I. 5. cc. 17. §. 10-17. 30-34. oldal

¹⁸⁶ Balló I. m., 14-16. oldal. M-KS 288. I. 5. cc. 82. §. 1958. június. 10. 2. 4-6. oldal

¹⁸⁷ A Kádár-korszakban 1963/64 és 1970/71-ben elkészült kormányzati „kampány” az egyházak ellen adminisztratív eszközökkel. 1963-ban 100 papot bannoltak el, 1970-ben 150 papot és világi értelmét a rendőri intézkedések szennyezték. Kovács Géza: *Az intézmények...* I. m. 224-225. oldal, Mészáros István

- ván: *...Kimerült tananyag... A dikotília és az egyház, 1957–1975*. II. Budapest, 1994. Márton Áron Kiadó. 170–189. oldal
- ¹⁸⁵ M-KS 288. f. 5. cs. 82. öe. 73–75. oldal
- ¹⁸⁶ Bulló: i. m. 18–29. oldal
- ¹⁸⁷ M-KS 288. f. 5. cs. 108. öe. (1958. december 16.) 2–3. oldal, M. I. elmondása alapján. Az ÁEH át-
szervezésének kérdéséről dr. Köbel Szilvia: Az Állami Egyházügyi Hivatal működése az 50-es évek-
ben (1951–1959). *Magyar Közélet*. 50. 2000. 8. 509–512. oldal. Az ÁEH 1956 utáni működésé-
ről lásd Köbel Szilvia: Az Állami Egyházügyi Hivatal működése az újjászervezésről a megszűnéséig
(1959–1989). *Magyar Közélet*. 51. 2001. 10. 608–618. oldal
- ¹⁸⁸ M. I. elmondása szerint. A BM erősebb befolyását jelöli az adminisztratív fellépések gyakorisága. A
várakozásainak végzett tevékenységéről lásd Kiszeley Gábor: *Állambiztonság, 1956–1990*. Budapest,
2001. Korena Kiadó. 97–144. oldal
- ¹⁸⁹ MOL XIX-A-21-d-0010-2/1963. 23. doboz
- ¹⁹⁰ MOL XIX-A-21-b-sz.n./1978. 427. doboz, MOL XIX-A-21-d-0011-1/1962. 19. doboz, MOL XIX-A-
21-d-0012-14/1979. 116. doboz, F. I-vel készült interjú. Az ÁEH, a megyei egyházügyi szakigazgatás
működéséről bővebben lásd Köbel: Az Állami Egyházügyi Hivatal működése az újjászervezésről... i.
m. 608–618. oldal
- ¹⁹¹ A BM működési mechanizmusáról lásd Kiszeley Gábor: *Állambiztonság*, i. m. 192–283. oldal
- ¹⁹² MOL XIX-A-21-d-001-4a/1970. 52. doboz
- ¹⁹³ M-KS 288. f. 5. cs. 625. öe. (az 1973. december 4-i jegyzőkönyv, Kádár János hozzászólása)
- ¹⁹⁴ M. I., B. I., A magyar-vatikáni tárgyalásokról lásd Agostino Casaroli: *A várelem történelme*. Budap-
est, 2001. Szent István Társulat (különösen a 123–173. oldal). Balogh Margit: Egyház és egyházpo-
litika. *Erzsébet*, 34. 1997. 34. 69–82. oldal, Mészáros István: „Megjegyzett az állam a katolikus
egyházal”. Az 1950 és 1964 közötti megállapodások természetéről. *Vallás*, 44. 2001. 3. 107. oldal
- ¹⁹⁵ MOL XIX-A-21-d-002-7/1963. 22. doboz
- ¹⁹⁶ MOL XIX-A-21-d-005-3/1967. 39. doboz, M-KS 288. f. 5. cs. 625. öe. 47–63. oldal
- ¹⁹⁷ MOL XIX-A-21-d-005-6a/1970. 52. doboz, M-KS 288. f. 5. cs. 448. öe. (1968. március 4., az MSZMP
PB határozata)
- ¹⁹⁸ MOL XIX-A-21-d-005-6a/1970. 52. doboz, M-KS 288. f. 5. cs. 448. öe. (1968. március 4., az MSZMP
PB határozata), MOL XIX-A-21-d-002a-1/b/1973. 72. doboz, XIX-A-21-d-005-31/a/1968. 43. doboz
- ¹⁹⁹ M-KS 288. f. 22. cs. (1967) 21. öe. 1–8. oldal
- ²⁰⁰ M-KS 288. f. 22. cs. (1966) 6. öe. 37–65. oldal
- ²⁰¹ MOL XIX-A-21-d-0025-2/1975. 90. doboz
- ²⁰² M-KS 288. f. 5. cs. 448. öe. (1968. március 4., az MSZMP PB határozata), MOL XIX-A-21-d-002-
1/e/1968. 43. doboz, MOL XIX-A-21-d-0032-2/1970. 56. doboz, MOL XIX-A-21-d-012/1976. 95.
doboz
- ²⁰³ MOL XIX-A-21-d-0031-6/1972. 70. doboz, MOL XIX-A-21-d-0031-1/a/1970. 56. doboz
- ²⁰⁴ M-KS 288. f. 5. cs. 874. öe., az MSZMP PB 1983. február 15-i határozata, Kovács Géza: i. m. 226–
227., 244–245. oldal. Az egyházak missziós tevékenységéről lásd Pintér Károly: *Evangelizáció az
evangelikus egyházban 1949 és 1987 között. Teológiai Szemle*, 36. 1993. 4. 243–246. oldal, Cseri
Kálmán: *Evangelizáció 1987 és 1993 között. Teológiai Szemle*, 36. 1993. 4. 246–247. oldal. Az ÁEH
1980-as évekbeli működéséről lásd Sarkadi Nagy Bence: Volt egyszer egy ÁEH. (Röpirat: Meszlény
László) *Épít*. 4. 1992. 16–17. 20–21. oldal
- ²⁰⁵ *A Magyarországi Szocialista Munkáspárti Bizottságának 1989. évi jegyzőkönyvei*. Helyzetkér-
kel-ellátó és szervezőtette: S. Kosztricz Anna–Lukos János–Némethné Vágyi Katalin–Sós László–T.
Varga György) II. kötet. Budapest, 1993. Magyar Országos Levéltár. 1334–1347., 1404–1406. oldal
- ²⁰⁶ TH O-19856/1. (különösen a 41–42. oldal, 75–82. oldal), TH O-14916.
- ²⁰⁷ MOL XIX-A-21-d-0028-1/b/1965. 35. doboz, MOL XIX-A-21-d-0028-1/c/1965. 35. doboz, MOL
XIX-A-21-d-002a-3/a/1973. 72. doboz
- ²⁰⁸ MOL XIX-A-21-d-0021/1960. 8. doboz, MOL XIX-A-21-d-0028-1/b/1965. 35. doboz, MOL XIX-A-
21-d-0054-4/1962. 21. doboz
- ²⁰⁹ MOL XIX-A-21-d-0021/1960. 8. doboz, MOL XIX-A-21-d-0028/1 és 3/1963. 24. doboz, MOL XIX-
A-21-d-0028-1/b/1965. 35. doboz, MOL XIX-A-21-d-0029/1/g/1967. 42. doboz, MOL XIX-A-21-d-
0012-11/1964. 28. doboz, MOL XIX-A-21-d-0028-1/1970. 55. doboz. 1967-ben az ÁEH befolyását
bizonyítja a kiségyházak esetében, hogy az egyértelműen pozitív SZET-vezetés mellett a taggyházak
vezetői többségükben a hivatal által támogatott személyek voltak. Csapán egy-két taggyház vezetőjét
tanították „reakciósnak”, de az állam az ő esetükben a lelkesedésben nem talált megfelelő személyt.
Kovács: i. m. 231–232. oldal
- ²¹⁰ 1958. augusztus 18. SZET-jegyzőkönyv (A. I.), MOL XIX-A-21-d-0028/1 és 3/1963. 24. doboz
- ²¹¹ MOL XIX-A-21-d-0028-1/b/1965. 35. doboz, MOL XIX-A-21-d-0028-3/a/1965. 35. doboz, M-KS
288. f. 5. cs. 448. öe. (1968. március 4.)
- ²¹² MOL XIX-A-21-d-002-13/b/1964. 26. doboz, MOL XIX-A-21-d-0010-4/1964. 28. doboz, MOL XIX-
A-21-d-002-3/b/1967. 39. doboz, MOL XIX-A-21-d-0028-1 és 3/1963. 24. doboz
- ²¹³ MOL XIX-A-21-d-0028-1/b/1965. 35. doboz
- ²¹⁴ 1958. augusztus 18. SZET-jegyzőkönyv (A. I.), MOL XIX-A-21-d-0028-1/b/1965. 35. doboz. *Palotay
Sándor* (1928–1979), erdélyi baptista családban nevelkedett, de a családjával együtt áttért az adventis-
ta hitre. Könyvevanglista lett, majd 1954-től a H. N. Adventista Egyház alkalmazottja, lelkesze, gar-
dasági ténkára volt. Az utóbbi terület intenzív révén jelentős társadalmi kapcsolatokra tett szert. Élervi-
tele miatt 1956-ban kizárják az adventista egyházból. A SZET munkájában 1958-tól vett részt. 1961
és 1969 között ügyvezető igazgató, 1969 és 1979 között SZET-elnök volt. Kizárása ellenére a felekezet
tagjai tudatában vele kapcsolatban „a mi csibészünk” képe él.
- ²¹⁵ MOL XIX-A-21-c-6/1969. 142. doboz, MOL XIX-A-21-d-0028-2/a/1978. 110. doboz, MOL XIX-A-21-d-
0046/1962. 21. doboz, M. I. elmondása szerint. Kovács: i. m. 233–235., Gyulai Komél: „Vizsgáljuk
meg újainkat”. In: Bereczki: i. m. 263–275. oldal
- ²¹⁶ MOL XIX-A-21-d-0049-8/1962. 21. doboz, MOL XIX-A-21-d-0028-2/ és 2/a/1966. 38. doboz, MOL
XIX-A-21-d-0028-1/1970. 55. doboz, MOL XIX-A-21-d-0028-1/b/1965. 35. doboz, MOL XIX-A-21-
d-0028/1/1963. 24. doboz, MOL XIX-A-21-d-0025-2/1975. 90. doboz
- ²¹⁷ MOL XIX-A-21-d-002a-3/c/1973. 72. doboz
- ²¹⁸ MOL XIX-A-21-d-1/1971. 60. doboz (Az ÁEH elnököknek rendelkezése)
- ²¹⁹ MOL XIX-A-21-d-0032-2/1970. 56. doboz, MOL XIX-A-21-d-0028-1/1970. 55. doboz
- ²²⁰ MOL XIX-A-21-c-66/18., 24–26. 160. doboz, MOL XIX-A-21-b-91811/74., 91663/1975. 433. doboz.
TH O-19856/1. 165–166. oldal
- ²²¹ MOL XIX-A-21-d-0010-1/e/ és 3/1973. 75. doboz
- ²²² MOL XIX-A-21-d-0010-2/a/1974. 82. doboz, MOL XIX-A-21-d-0033a-1/1975. 90. doboz
- ²²³ MOL XIX-A-21-d-002a-1/a/1978. 106. doboz, M. I. elmondása alapján
- ²²⁴ MOL XIX-A-21-c-6/18–20. 143. doboz, A SZET 1975. januári plenáris ülésének jegyzőkönyve (A. I.),
MOL XIX-A-21-d-0010-1 és 2/1976. 94. doboz, MOL XIX-A-21-d-0010-2 és 4/1977. 101. doboz,
MOL XIX-A-21-d-0028-3/1976. 96. doboz, MOL XIX-A-21-d-0028-3/a/1976. 96. doboz, MOL XIX-
A-21-d-002a-1/e/1978. 106. doboz, MOL XIX-A-21-d-002a-1/b/1978. 106. doboz, MOL XIX-A-21-
d-004-13/a/1977. 99. doboz
- ²²⁵ MOL XIX-A-21-d-005-3/a/1964. 26. doboz, MOL XIX-A-21-d-005-25/1964. 26. doboz, MOL XIX-
A-21-d-005-31/a/1968. 43. doboz
- ²²⁶ MOL XIX-A-21-c-6/9. 142. doboz, MOL XIX-A-21-c-6.1/2. 144. doboz, MOL XIX-A-21-c-66/9., 16.
160. doboz, MOL XIX-A-21-d-005-5/1971. 58. doboz
- ²²⁷ A baptisták kérése már 1973-ban kimutatható nyugatra, MOL XIX-A-21-d-005-10/1973. 74. doboz.
MOL XIX-A-21-c-142., 144., a 152–153. doboz iratai, MOL XIX-A-21-d-0028-2/1975. 90. doboz
- ²²⁸ 1972. február 14-én, május 8-án, 1972. augusztus 28-án a SZETLJ megtartott tanári értekezletéről
(A. I.), MOL XIX-A-21-c-6/7. 142. doboz, Tóth-Mukovei-Kovács-Pataky: i. m. 169–171. oldal, 1967.
január 18. Szigeti Jenő körlevele. (A. I.)

- ²²⁶ 1966. július 6. Jegyzőkönyv a Biblia-iskola igazgatótanácsának üléséről, 1967. szeptember 28. Jelentés a Biblia-iskoláról a SZET felé (A. I.)
- ²²⁷ Jelentés a SZETLJ Lelkészképzőjének munkájáról (A. I.)
- ²²⁸ Nagy József (1915–1985), baptista lelkész, egyházvezető. Székely Árpád (1971–1988), református családban nőtt fel. 1947-ben keresztelkedett meg. Könyvevangélista lett. 1948 és 1950 között az első magyarországi lelkészképző hallgatója volt. 1953-tól segédlelkésznek tevékenykedett. 1957-ben özvegyek fel. 1965-ben önös osztálytűkötő lett. 1968-ban uniókötő, 1969-ben a DET elnöke volt. 1971 és 1980 között unióelnök volt. 1983-tól 1988-ig SZET-elnök. 1985-ben országgyűlési képviselővé választották.
- ²²⁹ MOL XIX-A-21-d-0033-3/b/1979. 118. doboz, MOL XIX-A-21-d-0010-2/1979. 115. doboz, MOL XIX-A-21-d-0026-3/a/1979. 113. doboz, MOL XIX-A-21-b-55510, 52109, a 371. doboz iratai, LT 1987. 3. 84. oldal, LT. 1987. 6. 369. oldal
- ²³⁰ *Vízide János*, baptista lelkész, 1984 és 1992 között a Baptista Egyház elnöke volt.
- ²³¹ Köbel Sándor: Vállalkozásokért kirívóan elismerés a Kádár-korszakban. *Jogtudományi Közlemények*, 2011. 6. 287–297. okl. Tanulmányban feldolgozza a nemzetiségű állami elismerésével kapcsolatos problémáit túl a normának, az itányi- és az Egervári-mozgalom ügyét is.
- ²³² MOL XIX-A-21-d-0037-8/1965. 35. doboz, MOL XIX-A-21-d-0037-8/a/1965. 35. doboz, MOL XIX-A-21-d-0037-9/1964. 37. doboz. A Jézusva tanúinak helyzetéről lásd Völgyes Sándor: A magyarországi Jézusva Tanú Egyház külsőlelmes évtizedéről (röport, közreműködés és bevezetés: Iványi Gábor) *Reformátusok* 2. 1997. 2. 56–63. oldal
- ²³³ TH O-19866/1., O-19856/2., O-14916.
- ²³⁴ MOL XIX-A-21-d-0037-9/1964. 30. doboz, MOL XIX-A-21-d-0028-1/b/1965. 35. doboz, MOL XIX-A-21-d-28a-1/b-c/1965. 35. doboz, MOL XIX-A-21-d-0028-2/1971. 62. doboz, MOL XIX-A-21-d-0028-1/1972. 69. doboz
- ²³⁵ MOL XIX-A-21-d-0054-1/1962. 21. doboz, MOL XIX-A-21-c-67/1-11. 160. doboz, MOL XIX-A-21-d-0028-1/1971. 62. doboz, Kardos-Szegeti: i. m. 321–370., 481–490., 559–563. oldal
- ²³⁶ MOL XIX-A-21-d-0028-1/2/1974. 84. doboz, MOL XIX-A-21-d-0028-1/1974. 84. doboz, MOL XIX-A-21-d-0010-2/1974. 75. doboz, MOL XIX-A-21-d-0028-a/1975. 96. doboz, MOL XIX-A-21-d-0039-4/1976. 98. doboz, MOL XIX-A-21-d-0028-1/1977. 103. doboz
- ²³⁷ MOL XIX-A-21-b-52145/1983., 66149/1988., 41283/1984., 6706/1989., 66419/1988. 421. doboz
- ²³⁸ XIX-A-21-b-56554/1986., 56935/1986., 66066/1988., 57560/1986., 60276/1987., 61531/1987. 422. doboz
- ²³⁹ 1957. június 23. az ET körlevele (Sz. J.), A H. N. Adventista Egyház szervezeti szabályzata 1957-ben. 1957. május 21. A Művelődési Minisztérium Egyháziügyi Hivatala elnökének levele P. J.-hez. A 166. l/1957/Éln. másolata (A. I.)
- ²⁴⁰ 1957. május 7., 1858. augusztus 19. ET-jegyzőkönyv, a SZET főtitkárnak levele M. L. részére (A. I.), 1957. május 8. P. J. levele a SZET elnökhöz, 1959. február 3. az ET körlevele. (Sz. J.)
- ²⁴¹ *Munkásügyi*, 1957. 4. 1–6. oldal, 1958. 4. 1–6. oldal.
- ²⁴² 1956. október 10. az ET körlevele az alkalmazottak részére (Sz. J.), 1958. június 7–8. ET-jegyzőkönyv (A. I.)
- ²⁴³ 1957. február 5. és február 20. B. L. körlevele (A. I.)
- ²⁴⁴ Az ET 1957/90., 120., 170., 1958/6–8., 14., 433. döntése, 1959. március 8. jegyzőkönyv (fénymásolat). R. Z.). 1957. július 22. és 1958. január 23. az ET körlevele (Sz. J.). *Munkásügyi*, 1957. 3. 3. oldal
- ²⁴⁵ A lelkészképző szeminárium szervezete, a G. C. elnöknek támogatásra elkészült referátum a lelkészképzőről (1970) (A. I.)
- ²⁴⁶ 1958. január 7–8. ET-jegyzőkönyv (A. I.)
- ²⁴⁷ A budapesti népevangélista-osztály munkaprogramja. (Sz. J.), 1957. október 8. (Sz. J.), 1957. április 16–18., 21., szeptember 30. az osztálytűkötő énekeszet jegyzőkönyve, 1957. szeptember 2. DTK-jegyzőkönyv (A. I.)
- ²⁴⁸ 1957. július 22., augusztus 5. az ET körlevele (Sz. J.), az IEO működési szabályzata (1958), az IEO jelentése, 1920–1957 (A. I.)

- ²⁴⁹ 1958. szeptember 15. a BMO jelentése (A. I.)
- ²⁵⁰ 1957. május 8. az ET körlevele (Sz. J.), 1957. április 13–14. a DTK működési körzeti tisztviselő-terület meghívója (Sz. J.), 1957. április 7. N. J. tervezete a diakónus-továbbképzési anyag elkészítéséhez. (A. I.)
- ²⁵¹ A ZO 1957. évi munkaterve (A. I.)
- ²⁵² 1957. november 18. N. J. körlevele (A. I.)
- ²⁵³ 1957. április 28. az ET körlevele (Sz. J.), 1957. november 4., 1958. július 6. DTK-jegyzőkönyv, 1957. május 8. L. L. körlevele, 1957. augusztus 17. C. Zs. körlevele (A. I.)
- ²⁵⁴ 1957. december 22. az ET körlevele (Sz. J.), az ifjúsági osztály 1957. évi munkaterve (A. I.)
- ²⁵⁵ Az ifjúsági osztály 1958-as munkaterve, 1957. április 13–14. DTK, ifjúsági tisztviselői értekezlete, 1957. október 7. DTK-jegyzőkönyv (A. I.)
- ²⁵⁶ 1959. február 3. és február 9. az ET körlevele, 1959. február 23. és 27. P. J. levele a SZET-höz (A. I.)
- ²⁵⁷ 1960. május 3–6. ET-jegyzőkönyv, 1960. május 6. az ET levele a SZET-höz (A. I.). *Közvetlen Jézus* (1912–), 1935-ben keresztelkedett meg. 1936-ban könyvevangélista volt. 1938-tól indatai munkáit végzett az egyháznál. 1948-tól területi osztálytűkötőként dolgozott. A magyarországi népevangélisták mozgalom megerősítésében fontos szerepet játszott. 1958 és 1964 között anatóliai volt.
- ²⁵⁸ 1961. február 2., 1962. március 15. ET-jegyzőkönyv, 1961. február 8. az ET körlevele, 1961. szeptember 7. L. L. levele S. K.-hoz (A. I.)
- ²⁵⁹ 1961. február 6. P. J. levele a Baptista Egyház vezetői részére, 1964. október 15. A. J. levele P. S.-nek (A. I.)
- ²⁶⁰ 1962. április 24. P. J. levele a G. C. elnöknek (A. I.)
- ²⁶¹ *Szigei János* (1936–), adventista lelkész családjában született. 1957-ben keresztelkedett meg, és még ebben az évben beiratkozott az adventista lelkészképző szemináriumra, amelynek elvégzése után, 1961 és 1965 között az Evangélikus Teológiai Akadémián folytatta tanulmányait. 1979/1980-ban egy évet az Andrews Egyetemen töltött. 1978-ban a Debreceni Református Teológiai Akadémián egyháztörténelemből doktoriát, 1988-tól kandidátus, 1965-től segédlelkész. A felszentelése 1967-ben volt. A SZETLJ megalapításától (1967-től) kezdve részt vett a munkájában. 1984 és 1994 között unióelnök volt. *Vasár Zaccus* (1945–), adventista lelkész családjában nevelkedett, 1964 és 1969 között az Evangélikus Teológiai Akadémián tanult. 1969-től Biblia-munkás és adminisztrátor, 1071-től teológusnak volt. 1975-ben elbocsátották, és 1976-ban „szakadályos tevékenység” miatt kizárták. Az ügyevezetett Egervári-mozgalom „Jelki vezetője”, amelyből a jelenlegi Kemény Adventközösség létezik.
- ²⁶² 1964. április 13. Z. D. levele. Be.-L.-hoz, 1964. május 5. ET-jegyzőkönyv, 1964. április és május P. J. és Éva Tamás levélváltása (A. I.)
- ²⁶³ 1959. július P. J. levele a DED-höz (A. I.)
- ²⁶⁴ 1960. március 14. P. J. levele a G. C.-hoz, 1960. március 24. a G. C. levele P. J.-hez, 1960. május 30. a DED levele P. J.-hez, 1962. április 24. P. J. levele a G. C.-hoz, 1959. november 18., 1959. július 16. ET-jegyzőkönyv (A. I.)
- ²⁶⁵ 1962. február 9. L. L. levele M. Gy.-hoz (A. I.)
- ²⁶⁶ 1962. december 27. L. L. levele J. L.-hoz, 1964. augusztus 20. L. L. levele B. L.-hoz (A. I.). *Bereznai Károly* (1924–1983), adventista lelkész családjában született. 1945-ben keresztelkedett meg, és még ebben az évben indatai munkára alkalmazták. Uniópénztárnok lett. 1971-ben pénzügyi szabálytalanság miatt felfüggesztették.
- ²⁶⁷ 1962. december 31., 1963. április 25., 1963. június 17. P. J. levele az ÁEH-hoz, 1963. július 16. P. J. levele B. B.-hez. (A. I.)
- ²⁶⁸ 1963. június 26. P. J. levele az ÁEH-hoz (A. I.) A Molnár-ügyet kösítő ügyalomból.
- ²⁶⁹ 1964. december 15. P. J. levele a SZET-höz (A. I.)
- ²⁷⁰ 1965. április 9. P. J. levele az ÁEH-hoz, 1964. december 13. P. J. levele a SZET-höz (A. I.)
- ²⁷¹ 1963. július 16. P. J. levele B. B.-hez, 1963. november 18. és 1964. június 4. P. J. levele a G. C.-hoz (A. I.)

- ²⁷⁶ 1960. január 28. és 1963. április 25. P. J. levele az ÁEH-hoz, 1961. június 27-28. ET-jegyzőkönyv, 1963. augusztus 1. P. J. levele az ET-hoz (A. 1.)
- ²⁷⁷ 1958. január 7-8., május 7., augusztus 10., szeptember 2. és 28. (A. 1.)
- ²⁷⁸ 1958. augusztus 19., 1958. szeptember 2., 9., 11. ET-jegyzőkönyv, 1958. szeptember 3. S. I. „nyilatkozata”, 1958. augusztus 6. T. Gy. levele M. Gy-hoz, 1958. szeptember 10. az ET nyilatkozata a Művelődési Minisztérium Egyháziügyi Hivatalának (A. 1.)
- ²⁷⁹ 1958. szeptember 28., október 1. ET-jegyzőkönyv, 1959. szeptember 27. L. L. levele S. K-hoz (A. 1.)
- ²⁸⁰ 1960. január 12. ET-jegyzőkönyv (A. 1.)
- ²⁸¹ 1960. január 13. munkügyi albizottsági jegyzőkönyv, 1960. január 12. ET-jegyzőkönyv, 1960. augusztus 17. L. L. levele S. K-hoz (A. 1.)
- ²⁸² 1959. március 19., április 20., 1961. január 10-13. ET-jegyzőkönyv (A. 1.)
- ²⁸³ Az 54/1952 (VI. 28.) MT. sz. rendelet 1. §-ának (1) bekezdése (In: *Törvények és rendeletek hivatalos gyűjteménye*, 1952. Budapest, 1953. Jogi és Államigazgatási Könyv- és Folyóiratkiadó, 161. oldal), a 26/1954. (IV. 28.) MT. sz. rendelet (In: *Törvények és rendeletek hivatalos gyűjteménye*, 1954. Budapest, 1955. a Minisztertanács titkársága, 229. oldal)
- ²⁸⁴ 1958. december 2., 1959. március 25., május 12. ET-jegyzőkönyv, 1959. december 11. A. J. levele a SZET-hoz (A. 1.)
- ²⁸⁵ *Négyzet János* (1910-7), 1930-ban keresztelkedett meg, 1935-ől 37-ig Darmstadt-Marionbühlben tanult, 1937-ben került lelkesítő szolgálatba, 1942-ben szentelték fel. Később kenyeresvezető, majd területi titkár volt. 1960-ban ideiglenesen elbocsátották, mert nem kapott igazolványt. Pracht Jánosnak sikerült elérnie a makiválósát. 1966-ban „szakadék irvákonyvát” miatt kirúgták.
- ²⁸⁶ 1960. február 15., október 25-27. ET-jegyzőkönyv, 1960. augusztus 17. és 1964. szeptember 7. L. L. levele S. K-hoz, 1961. október 13. az ET jelentése Értéki, 1960. október 4. P. J. levele a DED-hoz (A. 1.)
- ²⁸⁷ 1959. március 2. és 5. ET-jegyzőkönyv, 1960. október 4. P. J. levele a DED-hoz (A. 1.)
- ²⁸⁸ 1960. január 13. munkügyi albizottsági jegyzőkönyv, 1959. április 22. és 29., május 5-7. ET-jegyzőkönyv (A. 1.)
- ²⁸⁹ 1960. január 12. ET-jegyzőkönyv (A. 1.)
- ²⁹⁰ 1959. július 27. az ET körlevele a lelkeseknek és gyülekezetvezetőknek (A. 1.)
- ²⁹¹ 1961. szeptember 7. L. L. levele S. K-hoz (A. 1.)
- ²⁹² L. L. „jelentése” (1960), 1962. február 19. L. L. levele M. Gy-hoz (A. 1.)
- ²⁹³ 1960. augusztus 17. L. L. levele S. K-hoz, 1964. július 30. L. L. levele B. L-hoz (A. 1.)
- ²⁹⁴ 1960. augusztus 17., 1961. szeptember 7. L. L. levele S. K-hoz, 1962. március 13. L. L. levele M. Gy-hoz, 1962. december 27. L. L. levele J. J-nak, 1964. július 30. L. L. levele B. L-hoz (A. 1.)
- ²⁹⁵ 1959. április 22. ET-jegyzőkönyv (A. 1.)
- ²⁹⁶ A Molnár-Égy iratát az A. 1.-ben külön dobozban vannak összegyűjtve, Németh Jenő: *Zárjavar a Biblia értelmezése körül. Fejér megyei Hírnap*, 1964. december 6., 2-3. oldal
- ²⁹⁷ 1961. október 13. az ET jelentése Értéki, 1961. november 8. ET-jegyzőkönyv, 1961. év végén P. J. körlevele (A. 1.)
- ²⁹⁸ 1962. március 13. L. L. levele M. Gy-hoz, 1962. szeptember 4. ET-jegyzőkönyv, 1963. október 15. A. J. levele P. S-hoz (A. 1.)
- ²⁹⁹ 1961. február 17. P. J. levele P. S-hoz, 1962. november 22. P. J. beadványa az ÁEH-hoz. Jelentés a lelkesítőképzés szervezéséről levelező tárgyalásuk az 1962/63 és 1963/64-es tanévéről (A. 1.)
- ³⁰⁰ Az ET és intézményei munkaterve az 1964-es évről, 1960. január 13. munkügyi albizottsági jegyzőkönyv, 1964. december 30. EB-jegyzőkönyv a PO 1962-es munkaterve, 1960. január 12., 1962. január 13. ET-jegyzőkönyv (A. 1.)
- ³⁰¹ 1960. január 12., 1962. január 23. ET-jegyzőkönyv (A. 1.)
- ³⁰² 1964. május 18-23. A liturgiái munkabizottság javaslata (A. 1.)
- ³⁰³ 1964. december 14. Az építési és házkészítési osztály működési szabályzata, 1964. december 31. L. L. levele K. A-hoz (A. 1.)
- ³⁰⁴ 1960. január 13. Munkügyi albizottsági jegyzőkönyv, 1961. november 21. H. I. ÉZO-munkaterve 1962-re, 1961. november 1. az ET levele a SZET-hoz, 1964. november 10. H. I. jelentése az ÉZO munkájáról, 1963. február 21. H. I. kiegészítése az ÉZO 1963. évi munkatervéhez, 1963. június 17. P. J. levele az ÁEH-hoz, 1964. február, október 7-8. ET-jegyzőkönyv, 1964. szeptember 19-20. az ÉZO 1964. évi munkájáról (A. 1.)
- ³⁰⁵ 1964. december 30., 1965. január 27., február 27., március 24., április 28. az EB-jegyzőkönyvei (A. 1.)
- ³⁰⁶ 1964. június 13. a TB munkaterve, 1964. július 31., szeptember 1., 1965. február 17. április 28. TB-jegyzőkönyv (A. 1.)
- ³⁰⁷ Az ET és intézményei munkaterve 1965-re (A. 1.)
- ³⁰⁸ 1962. november 21. az ET körlevele, 1963. szeptember 23. ET-jegyzőkönyv, az ET és intézményei munkaterve 1964-re (A. 1.)
- ³⁰⁹ Az ET 1965-ös munkaterve, L. L. helyzetjelentése 1960-ban, 1962. május 10. ET-jegyzőkönyv (A. 1.)
- ³¹⁰ 1965. május 20. L. L. levele P. J-nak (A. 1.)
- ³¹¹ 1965. június 29. ET-jegyzőkönyv (A. 1.)
- ³¹² 1965. július 2. A budapesti „A” gyülekezet bizottságának levele az ET-hoz (A. 1.)
- ³¹³ Ugyanon
- ³¹⁴ 1965. július 8. A. J. levele a budapesti „A” gyülekezet bizottságához (A. 1.)
- ³¹⁵ 1965. augusztus 21. A három legnagyobb budapesti gyülekezet vezetőinek és vénjeinek levele az ÁEH elnökéhez (A. 1.)
- ³¹⁶ 1965. augusztusban és szeptemberben a következő gyülekezetek küldték tiltakozó leveleket: Hajdúváros, Óziflyaszerény, Győr, Nyírparony, Hajdúbócsiszámoly, Gyula (A. 1.)
- ³¹⁷ 1965. szeptember 20. a miskolci gyülekezet bizottságának levele az ÁEH-hoz (A. 1.)
- ³¹⁸ 1965. szeptember 15. Fek. I. és Pó. J. „körlevele” (A. 1.)
- ³¹⁹ 1965. szeptember 7-9. ET-jegyzőkönyv (A. 1.)
- ³²⁰ 1965. szeptember 8. L. L. levele S. K-hoz (A. 1.)
- ³²¹ Ugyanon. A felelős adventista szervezeti egységek pártatlan fellépésére az ország politikai helyzetéből adódóan sem nyílt lehetőség. A hivatali út a következőkben jelentette. 1. Az ügyek uniós belüli elintézésre, 2. SZET, 3. ÁEH.
- ³²² 1965. szeptember 25. A budapesti „A” gyülekezet bizottságának jegyzőkönyve (A. 1.)
- ³²³ 1965. szeptember 8. L. L. levele S. K-hoz (A. 1.). Egyes források szerint bizonyos felvetődött egyetemes szinten az egyházvezetésnél való elszakadás gondolata, ami az állam szemében egyenértékű volt az illegálisítással. Továbbá a mozgalmat legfeljebb egyetemes szinten elintézték az egyház állami elismeréséről.
- ³²⁴ 1965. augusztus 31., szeptember 3. ET-jegyzőkönyv (A. 1.)
- ³²⁵ MOL. XIX-A-21-d-0037-4/1966. 38. doboz
- ³²⁶ 1965. szeptember 9. az ET körlevele (A. 1.)
- ³²⁷ 1965. szeptember 9. L. L. levele S. L-hoz, 1965. szeptember 19. L. L. levele M. B-hoz (A. 1.) L. L. a levélben a következőképpen indokolja nézetét. „A nyájak együtt kell mutatni még a rossz pártotok vezetés alatt is. Mert csak egysege-nyújjal lehet új munkát kezdeni, mert ha szétszóród a nyáj, nehéz lesz ismét összegyűjteni.” Ugyanis a radikális lépések megítélete esetén olyan nyomások voltak kitéve, amelyek képesek lennének elfeledni, és ezzel az ügyek többet úrnának, mint használnak.
- ³²⁸ 1965. október 3. ET-jegyzőkönyv, 1965. október 4. M. L. feljegyzései (A. 1.)
- ³²⁹ St. J. és E. L. elemzése alapján
- ³³⁰ 1966. július 8. St. Ö. és Ö. I. jelentése a gyulai gyülekezetben (A. 1.)
- ³³¹ A tiltakozók a következő okokból nem hoztak létre formális szervezeti egységet. 1. Mindenképpen az egyház szervezeti kötelekben kívántak maradni. Csapón a vezetés kívánták leváltani. 2. Nem volt kö-

színik olyan karismatikus személy, aki integrálni tudta volna a külföldi irányzatokat. 3. Az egyes-
léseink csupán arra terjedt ki, hogy az aktuális helyzetben változtni kell, de a jövőről alkotni elkép-
zeléseink személyi és eszmei síkon ebből egymásról. 4. Az államhatáron és az ET anyagi szűkösségéről
való érzékeltetést csak lassú kapcsolattartás állhat egymással.

117 Az utóbbi gyűléseket elítálozták levélben 1965. szeptember 12. és 17. között. Hajlélmás, Nyíregy-
háza, Vár, Lovasbény, Sárkány, Sashalom. (A. I.)

118 1965. szeptember 21. P. O. levele Z. D.-hez, 1965. szeptember 23. F. J. levele az ET-hoz (A. I.)

119 1965. október 8. Sz. J. és O. K. jelentése az ET-hoz, 1965. szeptember 30. Sz. J. és B. K. jelentése az
ET-hoz (A. I.)

120 1965. november 3. M. B. meghallgatásának jegyzőkönyve. 1965. november 4. M. B. vizsgálata. 1965.
november 9. E. J. kihallgatása (A. I.)

121 1973. szeptember vége és október közepé között a következő gyűléseket kapták tiltakozólevelet.
Miskolc, Molyvasgyár, Újfehértó, Hajlélmás, Győr, Csillagvár, Sopron. 1965. október 23. a miskolci gyűlésezt bírságának levele az ÁEH-hoz, 1965. október 26. M.
B. levele az ET-hoz. 1965. szeptember 29. a uszalmi gyűlésezt levele az ET-hoz (A. I.)

122 1965. október 7. L. L. levele M. B.-hez, 1965. október 12. L. L. levele az ET-hoz (A. I.)

123 1965. október 21. Sz. A. levele az ET-hoz, 1965. november 13. az újfehértói gyűlésezt levele az ET-
hoz (A. I.)

124 1965. november 5. Tóth Endre jelentése, 1965. november 29. Lás. L. levele Z. D.-hez, 1965. október 5.
ET-jegyzőkönyv (A. I.)

125 1965. november 25. az ET körlevele (A. I.)

126 Az utóbbi gyűlésekből érkeztek tiltakozólevelek. Nyírápatony, Kiskunfélegyháza, Tanyogmatocs,
Fehérgyarmat, Nyírmeggyes. (A. I.)

127 1965. december 6. az ET levele a nyírápatonyi, nyírmeggyesi, kiskunfélegyházi, fehérgyarmati gyűlé-
seztökhöz (A. I.)

128 1965. december 8. az ET levele a lelkészek, vének és a gyűléseztvezetők részére (A. I.)

129 1966. augusztus 24. E. O. és O. J. jelentése. (A. I.)

130 Az unióséink lemondására magáról levelek Újfehértóról, Ekeréről, Gyuláról, Nyírboglárnyról, Eszter-
gom-táborbéli értekezlet (1965. május napján és 1966. elején). (A. I.)

131 Szabó Ödön (1912–1999), 1937-ben keresztelkedett meg, és 1938-ban lépett egyházi szolgálata
könyvevangélistaként. 1946-tól könyvevangélista-vezető, 1947-től Biblia-munkás, 1949-67 felszentelt
tekély volt. Később egyháztörténelmi értekezlet, 1965 és 1971 között unióséinkként tevékenykedett

132 1966. január 26. az ET körlevele (A. I.), Sz. J. és E. L. elmondása alapján

133 Sz. J. elmondása alapján

134 1966. február 1. ET-jegyzőkönyv (A. I.)

135 1966. január 8. a uszalmi gyűlésezt feloszlatásával kapcsolatos jegyzőkönyv (A. I.)

136 1966. január 12. L. L. levele K. F.-hez (A. I.), E. L. elmondása alapján; az elmentek már arról beszél,
hogy hatalomra jutásuk esetén kik lehetnek lelkészek.

137 1966. január 14. az ET és a bírósághoz fordulókat karának memoranduma a budapesti „A” gyűlésezt-
ben (A. I.)

138 1966. január 18. Sz. O. levele az ÁEH-hoz, 1966. január 18. L. L. írás „Panaszaink” címmel (A. I.)

139 1966. január 16. L. L. levele Sz. S.-hez (A. I.)

140 A. J. által írt jegyzet a H. N. Adventista Egyház országos lelkésziértekezletén, a Budapesten 1966. ja-
nuár 20-án elhangzottak alapján (A. I.)

141 MOL XIX-A-21-d-0028-1/1966. 38. doboz (1966. január 28. Prantner József: Feljegyzés az Adventis-
ta Egyházban történt rendkívüli eseményekről)

142 MOL XIX-A-21-d-0028-3/1966. 38. doboz (1966. január 26. P. S. levele az ÁEH-hoz)

143 MOL XIX-A-21-d-0028-3/1966. 38. doboz (1966. január 31. Miklós Imre: Feljegyzés Prantner részére,

1966. március 19. Feljegyzés Kállai Gyula részére) és MOL XIX-A-21-d-0028-5/1966. 38. doboz
(1966. március 4. Prantner levele az MSZMP KB elnökjének)

144 MOL XIX-A-21-d-0037-4/1966. 38. doboz, TH O-19856/1. 75-82. oldal, 1966. január 20. S. T. levele
L. L.-hoz (A. I.). A budapesti „A” gyűléseztben történeti újság hírvény személyi állományok és. Később
több tiltakozólevelét megküldték a megszűnésük érdekében.

145 1965. okt. 26. M. B. levele Sz. Józ. és B. K. részére (A. I.)

146 1966. március 14. L. L. levele K. F.-hez (A. I.)

147 1966. május 16. Á. H. jelentése, 1966. június 5. Á. H. jelentése az ET felé, 1966. június 11. a budapesti
„A” gyűlésezt tevékenységének jegyzőkönyve (A. I.), Sz. J. elmondása alapján

148 1966. május 18. E. L. jelentése az ET részére, 1966. május 22. E. L. jelentése az ET-hoz (A. I.)

149 1966. május 9. jelentés az újfehértói gyűlésezt bírságával való tárgyalásról, 1966. június 14. E. L.
jelentése az Esztergom-táborban gyűléseztben 1966. június 1-én és 2-án tett látogatásáról (A. I.)

150 Ugyanis az állam csak úgy engedélyezte az újszervezteket, ha új név alatt, új felekezett alakultak.
Az ÁEH-kat beadott kérvényükben az adventista dogmatika teljes megtartása mellett a Szombathely
Ünnepi Krisztus-várók Felekezete nevet kívánták felvenni (1966. február 21. K. P., T. T., L. Á. le-
vele a Szombathelyi Ünnepi Krisztus-várók Felekezeteztnek nevében az ÁEH-hoz) (A. I.)

151 1966. április 28. az ET körlevele (A. I.)

152 1966. március 14. L. L. levele K. F.-hez (A. I.)

153 Ó. S. és E. O. elmondása alapján, Egervári-Kovács-Szentkötmer-Vankó: i. m. 18. oldal

154 1966. január 10. az ET levele a DED-hoz, 1966. március 1. ET-jegyzőkönyv (A. I.)

155 1966. március 9. jelentés a divízió elnökezt folytatott telefonbeszélgetéséről, 1966. június 22. W. R. B.
levele Sz. Ödön (A. I.) Alkotóitól kérték német anyanyelvű, és német katolikus családban született.
1923-ban keresztelkedett meg, majd könyvevangélistá lett. Nyelvtudása révén 1925 és 1932 között
unióséink volt. 1930-ban szentelték fel lelkészek. 1957 és 1965 között a nyugdíjasomszolgálat vezető
előnöké volt.

156 1965. szeptember 11. L. L. levele S. K.-hoz, 1965. szeptember 12. O. K. levele az ÁEH-hoz, 1966.
szeptember 16. az ET körlevele (A. I.), MOL XIX-A-21-d-0029-10/1966. 38. doboz

157 1966. október 20. Sz. Ö. levele a SZET-hoz, 1966. október 25. ET-jegyzőkönyv, 1966. október 27.
Sz. Ö. levele az ÁEH-hoz, 1967. február 22. és 1966. december 30. a DED levele az ET-hoz (A. I.)

158 1966. augusztus 20. az ET levele az ÁEH-hoz (A. I.)

159 Az 1966. május 25-én, május 31-én és június 7-én megtartott választási-előkészítő bizottság ülésének
jegyzőkönyve (A. I.)

160 1966. június 18. a gyűlésezt vének és vezetők értekezletének jegyzőkönyve (A. I.)

161 MOL XIX-A-21-d-0029-10/1966. 38. doboz

162 Ugyanakkor a területi választások megtartását azért vizsgálhatták, mert az a világszervezet képviselet
nélkül is meg lehet tartani.

163 Ugyanakkor az ET minden intézkedését egyeztetve ebben az időszakban az ÁEH-val. A tagok azonban
úgy érezték, hogy ez teljesen a vezető programja, mivel a döntést a megfelelő egyházi testület hozta
meg.

164 1967. január 23., 30. február 6., 13., 20. a tanácsadói testület jegyzőkönyve (A. I.), R. F. visszamé-
ltetés alapján

165 1967. április 7-8. a területi választások munkaterve (A. I.)

166 Számvetés. Budapest, 1966. H. N. Adventista Egyház, 2. oldal, Sz. J. elmondása alapján

167 Természetesen a Lelektörrel kapcsolatos hírvény az egyháztanács szempontjából népszerűsítette az újszerve-
teket ellentétben az egyháztanácsal kapcsolatban érkező információkat lehetett benne találni. Később
pedig egyre több levélgyűjtés tanácsadói jelentésben meg jenne.

168 MOL XIX-A-21-d-0029-1/1967. 42. doboz. Az ÁEH jelentése a hat kapcsolatokban lévő személy
korül írt fel egyetemesen pusztított tartott, egy személyt pedig tekintették. LT 1 1966. 3. 3. oldal,
O. I. és E. L.: Feljegyzés az Újfehértó 1971. május 1-én tartott újszervezt találkozásáról (A. I.)

- ³⁰ 1973. március 25. Sz. Ó. és Sz. János levele a SZET-bez (A. L.)
- ³¹ LT. 1. 1966. 5. 4. oldal, LT. 2. 1967. 9-10. 2. oldal, LT. 5. 1970. 2. 3. oldal, LT. 7. 1972. 10. 7. oldal, 1968. július 8. ET-jegyzőkönyv, 1968. november 28. az ET levele az ÁEH-hoz (A. L.)
- ³² A lejárati célzati újságcikkek nem egy esetben valóban állításokat közölnek. A cikkek célja, hogy a felekezeten belülre állítva rámutasson, az embereket jobba juttatja, akiket az állami szervek segítenek. A cikkek többsége inkább 1965 előtt jelent meg. A következő cikkek említendők meg. Lengyel Vera: A prédikáció szerepe. *Népszava*, 1963. február 14. 3. oldal, Varga József: „Crisis-ügy” *Személy Népszav.*, 1957. július 30. 3. oldal, Beszélt helyre: „Jólán néni szombatja” *Esti Népszav.*, 1969. november 12. 4. oldal. Sr. L. 1.: Hol a mennyország? *Dél-Magyarország*, 1969. január 26. 9. oldal, Szűcs László: Válok a tanyán. *Szabadság*, 1966. április 17. 4. oldal. A pozitív cikkekről és a rákövetkezőkről a Lelkésztájékoztató közölt ismereteket; LT. 3. 1969. 3-4. 4-5. oldal
- ³³ LT. 5. 1970. 3. 3. oldal
- ³⁴ 1965. június 25. a MEÖT Működésének levele az ET-hoz, 1965. szeptember 17. a SZET kérése a tag egyháznak gyűléskezeltérhez (A. L.), LT. 1. 1966. 2. 1. oldal, LT. 5. 1970. 1. 3. oldal
- ³⁵ LT. 1. 1966. 3. 3. oldal, LT. 3. 1968. 3-4. 2. oldal, 1967. december 20. ET-jegyzőkönyv, 1967. november 14. E. L. levele Iványi Tiborhoz (A. L.)
- ³⁶ LT. 1. 1966. 2. 10. oldal, LT. 1. 1966. 9-10. 27. oldal, LT. 6. 1971. 1. 3-4. oldal
- ³⁷ 1966. október 5. Sr. Ó. levele az ÁEH-hoz, 1967. június 5. „Feljegyzés a DED-vel való kapcsolatáról”, 1967. április 19. W. A. W. levele Sr. Ó-hoz, 1967. április 19. Z. D. feljegyzése, 1967. június 21. Z. D. feljegyzése, 1967. június 28. Sr. Ó. „Feljegyzés a H. N. Adventista Egyháznak a G. C. a DED magyarországi létezésével kapcsolatban”, 1967. július 7. „Feljegyzés az ÁEH-hoz”, 1967. április 30. Sr. Ó. levele az ÁEH-hoz, 1970. február 11. házi bizottsági jegyzőkönyv (A. L.)
- ³⁸ 1967. április 19. W. A. W. levele az ET-hoz, 1969. május 27. Sr. Ó. levele G. K-hoz, 1968. július 7. ET-jegyzőkönyv (A. L.)
- ³⁹ 1967. december 20., 1968. április 16. ET-jegyzőkönyv (A. L.)
- ⁴⁰ 1969. március 24. Sr. Ó. levele az ÁEH-hoz, 1970. február 11. házi bizottsági jegyzőkönyv, 1969. február 11. ET-jegyzőkönyv, 1968. november 28. az ET levele az ÁEH-hoz (A. L.)
- ⁴¹ MOL XIX-A-21-c-600/2. 146. doboz, 1969. október 8., október 20. ET-jegyzőkönyv (A. L.)
- ⁴² MOL XIX-A-21-c-600/2. 146. doboz
- ⁴³ MOL XIX-A-21-c-601/1. 147. doboz, MOL XIX-A-21-c-603/1. 148. doboz
- ⁴⁴ 1970. február 11. Házi bizottsági jegyzőkönyv, 1970. március 24., április 21. ET-jegyzőkönyv (A. L.), MOL XIX-A-21-c-601/3. 147. doboz
- ⁴⁵ MOL XIX-A-21-c-61/2-3. 144. doboz, MOL XIX-A-21-c-601/2-3. 147. doboz, 1967. december 7. a felszentelt felkészek országos énekerőltetéséről közölt jegyzőkönyv (A. L.)
- ⁴⁶ XIX-A-21-c-603/2-3. 148. doboz, 1970. november 3. ET-jegyzőkönyv, tanácskönyv R. H. Pincsonak, a G. C. elnökének és C. L. Powernek, az EAD elnökének magyarországi létezéséről (A. L.)
- ⁴⁷ MOL XIX-A-21-c-600/2. 148. doboz, MOL XIX-A-21-c-61/3. 144. doboz
- ⁴⁸ E. L. és Sr. J. elmondása alapján
- ⁴⁹ Az 1967. április 7-9-án megtartott területi választások működtetése, 1967. április 18. az ET kérése, 1967. április 8. DET határozatának (A. L.)
- ⁵⁰ 1967. május 3. Sr. János és Z. D. levele az ET-hoz és a TET-hoz, 1967. május 3. DET-jegyzőkönyv, 1967. május 10. E. L. és O. I. levele az ET-hoz, 1968. március 14. O. I. tervezete, 1968. március 14. Z. D. tervezete, 1969. november 12. Sr. Ó. tervezete (A. L.)
- ⁵¹ MOL XIX-A-21-c-600-31A/1968. 43. doboz, 1967. december 30. ET-jegyzőkönyv, 1967. december 7. az uniikonferencia jegyzőkönyve (A. L.)
- ⁵² 1969. szeptember 2-3., december 10. ET-jegyzőkönyv (A. L.), Egervári-Kovács-Szemlester-Vankó I. m. 33. oldal, MOL XIX-A-21-c-601/3. 147. doboz, E. O., O. K. elmondása alapján
- ⁵³ 1968. március 12. ET-jegyzőkönyv, elnöki beszámoló; 1971 (A. L.) Ó. S., E. O., Sr. J. E. L. elmondása alapján
- ⁵⁴ Egervári-Ozár (1928-), adventista családban nevelkedett. 1944-ben keresztelkedett meg, 1948/49-ban a lelkeskedésben tanult. 1949-ben került egyházi alkalmazásba, és 1955-ben szentelték fel felhívásnak. Rövde-en kerületvezető (1957), majd területi tisztség (1968), területi elnök (1971) lett. Az uniikonferenciának 1965 óta tagja. 1975. évi elbocsátották, és 1976-ban kinevezték „szabadkötésű tevékenység” miatt.
- ⁵⁵ V. Zs. elmondása szerint, 1968. február 13. ET-jegyzőkönyv (A. L.)
- ⁵⁶ Egervári-Kovács-Szemlester-Vankó I. m. 18-19. oldal, 1969. november 22. DET elnöki beszámoló, 1969. február 26., március 5. ET-jegyzőkönyv, 1969. március 3. DET-jegyzőkönyv (A. L.)
- ⁵⁷ 1969. június 9-10., 16. ET-jegyzőkönyv (A. L.), LT. 3. 1968. 9-10. 3. oldal
- ⁵⁸ 1968. augusztus 21. ET-jegyzőkönyv, a TET elnöki beszámolója 1969-ben (A. L.)
- ⁵⁹ Az 1968. évi divíziótalálson az ET beszámolója, 1969. január 16., október 8. ET-jegyzőkönyv (A. L.)
- ⁶⁰ Elnöki beszámoló a DET és a TET viláskonferenciáján (1969), a Magyar Unió jelentése 1967-ben (A. L.)
- ⁶¹ 1966. szeptember 7., 1968. június 3., 1969. október 8., 1969. november 5. ET-jegyzőkönyv, 1965. június 30., 1965. október 6. EB-jegyzőkönyv, 1968. szeptember 10. körlevéltervezet, 1969. február 20. a White-bizottság jelentése (A. L.); LT. 5. 1970. 3. 3. oldal, E. G. White: *Hisztem szentül él.* Budapest, 1970. H. N. Adventista Egyház
- ⁶² TET-elnöki beszámoló; 1969-ben, 1969. február 5. O. I. és E. L. levele az ET-hoz, 1969. február 26., március 5., 1969. szeptember 2-3. ET-jegyzőkönyv (A. L.), LT. 3. 1969. 3-4. 2. oldal, LT. 3. 1969. 6-9. 3. oldal, LT. 5. 1970. 3. 5. oldal
- ⁶³ DET-elnöki beszámoló; 1969-ben (A. L.), LT. 2. 1967. 4. 2. oldal
- ⁶⁴ 1968. október 2. ET-jegyzőkönyv, elnöki beszámoló, 1971 (A. L.), LT. 2. 1967. 4. 3. oldal, LT. 2. 1967. 5. 3. oldal, LT. 2. 1967. 9-10. 3. oldal, LT. 3. 1968. 3-4. 3. oldal, LT. 5. 1970. 2. 4. oldal
- ⁶⁵ Ó. S. elmondása szerint.
- ⁶⁶ 1965. június 8., 22. ET-jegyzőkönyv, 1966. július 4., augusztus 31. TB-jegyzőkönyv, 1966. július 10. az ET körlevele (A. L.)
- ⁶⁷ 1966. december 16. K. J. beszámolója a halátonfellei üdülőről és a tassi szerzeteskolonáról, az 1968. évi ET-beszámoló a divíziótalálson, TET-elnöki beszámoló (1969) (A. L.)
- ⁶⁸ MOL XIX-A-21-c-0028-1 és 7/1973. 77. doboz
- ⁶⁹ MOL XIX-A-21-c-760/11/1975. 164. doboz
- ⁷⁰ LT. 1. 1969. 3-4. 4. oldal
- ⁷¹ MOL XIX-A-21-c-600/3. 5. 146. doboz, 1973. október 29. ET-jegyzőkönyv (A. L.)
- ⁷² 1973. december 17. az ET levele az EAD-hoz (A. L.), MOL XIX-A-21-c-600/6. 146. doboz
- ⁷³ MOL XIX-A-21-c-600/7. 146. doboz, MOL XIX-A-21-c-601/6. 147. doboz
- ⁷⁴ MOL XIX-A-21-c-61/2/1975. 144. doboz
- ⁷⁵ MOL XIX-A-21-c-601/12. 147. doboz, V. Zs. elmondása szerint
- ⁷⁶ MOL XIX-A-21-c-601/12. 147. doboz
- ⁷⁷ MOL XIX-A-21-c-601/10-11. 147. doboz
- ⁷⁸ MOL XIX-A-21-c-603/11. 13-14. 148. doboz
- ⁷⁹ MOL XIX-A-21-c-61/6. 144. doboz, Sr. J. elmondása szerint
- ⁸⁰ MOL XIX-A-21-c-603/4-5. 148. doboz
- ⁸¹ 1971. jún. 18. ET körlevele. Sr. J. és E. L., O. K., E. O. elmondása alapján (A. L.)
- ⁸² Fegyelemkönyv a TET, illetve a DET viláskonferenciájában (1973) (A. L.)
- ⁸³ MOL XIX-A-21-c-760/11/1975. 164. doboz, 1975. január 16. a Négyesi-csoport és az unió közötti tárgyalás orvosa, 1975. március 24. Sr. János levele O. B-hoz (A. L.)
- ⁸⁴ V. Zs., E. L., Sr. J., E. O. elmondása alapján. A szabadegyházi emberbálosítás határait jól szemlélteti az egyik előző megjegyzés kezdő bulvárgyűlés: „Ha itt szentélynek süpped keresztelők meg egy-egyben, akkor ott kell bocsátanom tölpet.”

- ⁴³⁸ MOL XIX-A-21-d-0025-2/1975. 90. dőbez, E. L. és Sz. J. elmondása alapján
- ⁴³⁹ E. L., Sz. J., H. I. elmondása szerint, a SZD jelentése (1971–1978) (A. I.)
- ⁴⁴⁰ 1973. november 20. ET-jegyzőkönyv, LT. 7. 1972. 1. 5. oldal, LT. 7. 1972. 4. 4. oldal, LT. 7. 1972. 11. 8-9. oldal, E. L. és Sz. J. elmondása alapján
- ⁴⁴¹ A DET és a TET 1972. évi munkaterve, 1972. október 4. ET-jegyzőkönyv (A. I.)
- ⁴⁴² LT. 7. 1972. 3. 4. oldal, LT. 7. 1972. 4. 3-4. oldal, LT. 7. 1972. 5. 7. oldal, LT. 7. 1972. 6-7., 9. oldal, LT. 7. 1972. 10., 7. oldal, LT. 7. 1972. 11. 11. oldal, LT. 10. 1975. 1-2., 11. oldal
- ⁴⁴³ A DET és a TET munkaterve (1972) (A. I.)
- ⁴⁴⁴ 1972. június 30., 1975. március 26. ET-jegyzőkönyv. A jubileumi ünnepség forgatókönyve (A. I.)
- ⁴⁴⁵ O. K., E. L. és Sz. J. elmondása szerint
- ⁴⁴⁶ Sz. J., S. Gy. és V. Zs. elmondása szerint. A San Marco Kir. családhan lelkészekből álló „Biblia-kör” volt
- ⁴⁴⁷ E. L., Sz. J., E. O., V. Zs. elmondása szerint. Egervári-Kovács-Sonnleitner-Vankó: i. m., 39-40. oldal
- ⁴⁴⁸ Egervári-Kovács-Sonnleitner-Vankó: i. m., 37-38. oldal. „Azért aki azt hiszi, hogy áll...” i. m., 18-28. oldal, Sz. J. elmondása szerint. MOL XIX-A-21-b-2, 420. dőbez
- ⁴⁴⁹ Sz. J., E. L., Sz. J., E. K. Zs. elmondása szerint
- ⁴⁵⁰ Sz. J. elmondása szerint, Egervári-Kovács-Sonnleitner-Vankó: i. m., 35-36. oldal
- ⁴⁵¹ Egervári-Kovács-Sonnleitner-Vankó: i. m., 41-43. oldal. *Erdélyi László* (1927-), úrvendétségi családban született, 1946-ban keresztelkedett meg, 1946 és 1949 között könyvevangélistaként dolgozott, 1949/50-ben könyvevangélista-vezető lett. A könyvevangélista-munka megőrzése után lelkészi szolgálatot végzett. 1955-ben választották fel. 1965-től uniobiztonsági tag. Volt egyháztörténelmi tiszta, pénztáros, osztálytiszta, osztálytárs (1978-1989).
- ⁴⁵² Sz. J., E. L., Sz. J. és O. K. elmondása szerint, MOL XIX-A-21-c-602/R, 147. dőbez, MOL XIX-A-21-b-7, 420. dőbez
- ⁴⁵³ Egervári-Kovács-Sonnleitner-Vankó: i. m., 45-47. oldal
- ⁴⁵⁴ Szukács a következőket mondta az EVT üléskörének: „Jsten áldja meg a fittikár urat, a mi testvérünket az ott a helyen, ahová Jsten állította, és a Szentlélek vezése a munkájában.” E. O. elmondása szerint, MOL XIX-A-21-b-2a, 420. dőbez
- ⁴⁵⁵ E. L. elmondása szerint
- ⁴⁵⁶ V. Zs., Sz. J. elmondása szerint, MOL XIX-A-21-b-2a, 420. dőbez
- ⁴⁵⁷ Egervári-Kovács-Sonnleitner-Vankó: i. m., 58. oldal
- ⁴⁵⁸ MOL XIX-A-21-b-2a, 420. dőbez
- ⁴⁵⁹ Egervári-Kovács-Sonnleitner-Vankó: i. m., 59-63. oldal, MOL XIX-A-21-b-2a, 420. dőbez
- ⁴⁶⁰ Egervári-Kovács-Sonnleitner-Vankó: i. m., 63-64., 181-185. oldal
- ⁴⁶¹ E. K. Zs. elmondása szerint
- ⁴⁶² Egervári-Kovács-Sonnleitner-Vankó: i. m., 67-68. oldal, E. K. Zs. elmondása alapján
- ⁴⁶³ MOL XIX-A-21-b-4a, 420. dőbez, E. K. Zs. elmondása alapján
- ⁴⁶⁴ Egervári-Kovács-Sonnleitner-Vankó: i. m., 73-74. oldal
- ⁴⁶⁵ Egervári-Kovács-Sonnleitner-Vankó: i. m., 74. oldal, 1975. szept. 22. Sz. J. Józ. levele E. O-hoz (A. I.)
- ⁴⁶⁶ O. K. elmondása alapján, Egervári-Kovács-Sonnleitner-Vankó: i. m., 181-185. oldal. Az ÁEH lényegében ekkor vett tudomást a kialakuló konfliktusról. Az 1975 májusa és 1975 októberé közötti időszak történéseinek kikösz állami részről szigorú ellenőrzése van. Ugyanis a helyiellenőrzési rendszerből fakadóan gyorsan tudomást szerezhetett az ügyről és annak politikai „vesélyességéről”. Ő háromnapos keresztől nem történhet semmilyen fegyverrel intézkedés, ami mögött a helyi operatív szervezetsége állhat. Egy későbbi ÁEH-i dokumentumból egyértelműen kitűnik, hogy a politikai rendszernek más állami és pártvezetőkkel a felelősség felosztására törekedett az 1975/76-os évben. A hivatali társadalmi hallgatás mögött a más politikai szervezetekkel való egyeztetés is lehetett. Hasonló példák református és pünkösdi mozgalmakban is találhatóak. (MOL XIX-A-21-d-0026/2/1967, 42. dőbez, MOL XIX-A-21-d-0029-5/1971, 62. dőbez)
- ⁴⁶⁷ Egervári-Kovács-Sonnleitner-Vankó: i. m., 73-75. oldal, 1975. október 1. ET-jegyzőkönyv (A. I.), H. I. elmondása alapján
- ⁴⁶⁸ Egervári-Kovács-Sonnleitner-Vankó: i. m., 74. oldal, H. I. elmondása alapján. „Azért aki azt hiszi...” i. m., 40-43. oldal
- ⁴⁶⁹ 1975. október 1. E. O. levele az ET-hoz (A. I.), Egervári-Kovács-Sonnleitner-Vankó: i. m., 76-78. oldal
- ⁴⁷⁰ Egervári-Kovács-Sonnleitner-Vankó: i. m., 85. oldal, H. I., Sz. J. elmondása alapján. *Óráh Károly* (1925-), 1943-ban keresztelkedett meg, 1948 és 1950 között a lelkészképzési szeminárium hallgatója volt. 1951-ben felszentelték. 1966-tól uniobiztonsági tag osztálytisztként, majd 1971 és 1984 között uniobiztonsági tag volt.
- ⁴⁷¹ E. K. Zs., R. F., Ó. S., S. Gy., H. I. elmondása alapján, MOL XIX-A-21-b-2/E, 420. dőbez
- ⁴⁷² 1975. október 3. S. K. levele az ET-hoz (A. I.), Egervári-Kovács-Sonnleitner-Vankó: i. m., 87. oldal, 1975. október 9. M. Z. levele az ET-hoz, 1975. október 20. S. K., S. Gy., E. L., M. Z. levele az ET-hoz (A. I.)
- ⁴⁷³ MOL XIX-A-21-b-2, 420. dőbez
- ⁴⁷⁴ Egervári-Kovács-Sonnleitner-Vankó: i. m., 89. oldal
- ⁴⁷⁵ Egervári-Kovács-Sonnleitner-Vankó: i. m., 91. oldal, MOL XIX-A-21-b-3, 420. dőbez
- ⁴⁷⁶ MOL XIX-A-21-b-5a-b) 420. dőbez
- ⁴⁷⁷ 1975. október 10. Z. D. és Sz. J. Józ. levele E. O-hoz, 1975. október 30. a H. N. Adventista Egyház országos központjában előkészült jegyzőkönyv, 1975. október 29. a további megbeszélés jegyzőkönyve (A. I.)
- ⁴⁷⁸ Egervári-Kovács-Sonnleitner-Vankó: i. m., 102-103. oldal, 1975. november 25. „Fejlegység”, 1975. október 22. S. K. levele az ET-hoz. (Ugyanezt írta S. Gy., E. L., M. Z. is.) (A. I.)
- ⁴⁷⁹ 1975. október 5. K. Zs., T. L., P. L., Á. M., N. Gy., M. J., M. P., H. Z., B. J. levele Sz. J-nek, 1975. október 13-i dátummal három hallgató, 1975. október 15-vel kezdő, novemberben használt levél Sz. J-nek (A. I.) Egervári-Kovács-Sonnleitner-Vankó: i. m., 125. oldal
- ⁴⁸⁰ 1975. október 4. a Budapest „A” gyülekezet bizottsága néhány tagjának levele az ET-hoz, 1975. október 26. a Budapest „A” gyülekezet jegyzőkönyve, 1975. október 27. Sz. J. fejlegysége, 1975. október 28. Á. H. jelentése (A. I.)
- ⁴⁸¹ 1975. október 29. az ET levele a Budapest „A” gyülekezet bizottságának, 1975. október 29. a Budapest „A” gyülekezet jegyzőkönyve (A. I.)
- ⁴⁸² Egervári-Kovács-Sonnleitner-Vankó: i. m., 104. oldal, MOL XIX-A-21-b-6a-d, 420. dőbez
- ⁴⁸³ Az ET-hoz az alábbi gyülekezetekből érkeztek (általános)levelek. Tatábnya, Esztergom-kertváros, Nemesvámos, Balatonfüred, Vél, Östffyasszonyfa, Sasbalm, Etyek, Salgótarján, Dornaháza, Abaszit, Budapest „C”, Mátaszéle, Medgyesyegyháza, Győr. (A. I.)
- ⁴⁸⁴ Így a debreceni, a Budapest „C”, a balatonszemesi, a pestőri, a mohácsi, a Nagy Igazságtal, a pécsi, a rákosvári, a nagygyarosi, a nyíregyházi, a nyírturai, a nyírbájlányi, a nyírbátorosi, a magyarcsanádi, a hajdúbószorményi, a hídmezővárosi, a makói, a kisbonyi, a ózsvasvári, a hajdúnásdi, a pesterzsébeti, a bírói, a kunmadarasi, a ficsafüredi, a felsőlégydi, az újhéti, a recsési, a véli, a deodói, a pilisvörösi, a hajdúhadházi, a miskolci, a halasszagymati, a nagyfügedi. (A. I.)
- ⁴⁸⁵ 1975. november 3. Sz. J.: „Fejlegység” (A. I.), MOL XIX-A-21-b-9, 420. dőbez, E. K. Zs. elmondása alapján
- ⁴⁸⁶ „Azért aki azt hiszi, hogy áll...” i. m., 40-43. oldal, MOL XIX-A-21-b-7, 9., 11., 420. dőbez
- ⁴⁸⁷ 1975. november 29. a pécsi gyülekezet levele az ET-hoz, 1975. november 26. a DET levele Á. I-hoz, 1975. december 17. a pécsi gyülekezet levele az ET-hoz, 1975. december 2. az országosi gyülekezet bizottságának jegyzőkönyve (A. I.)
- ⁴⁸⁸ 1975. november 10. V. Zs., B. O., M. Z., S. Gy., S. K., E. L. levele az ET-hoz, 1975. november 10. E. L. levele az ET-hoz, 1975. november 11. Z. D. levele E. O-hoz (A. I.), MOL XIX-A-21-b-12-13., 16. 420. dőbez
- ⁴⁸⁹ MOL XIX-A-21-b-8a., 15-16. 420. dőbez

- ¹⁹⁰ MOL XIX-A-21-b-14. 420. doboz
- ¹⁹¹ 1975. december 11. az ET levele E. O-hoz, 1975. december 11. az ET levele V. Zs-hoz (A. I.), MOL XIX-A-21-b-19. 420. doboz
- ¹⁹² 1975. december 20-22. ET-jegyzőkönyvek (A. I.)
- ¹⁹³ 1975. december 22. ET-jegyzőkönyv. MOL XIX-A-21-b-9. 420. doboz, MOL XIX-A-21-b-5351/1976. 225. doboz
- ¹⁹⁴ 1975. december 13. a tatabányai gyülekezet levele az ET-hoz, 1975. december 13. a gyöni gyülekezet levele az ET-hoz (A. I.), Egervári-Kovács-Sonnleitner-Vankó i. m., 166-168., 174. oldal, MOL XIX-A-21-b-10. 17. 420. doboz
- ¹⁹⁵ MOL XIX-A-21-b-21. 420. doboz
- ¹⁹⁶ MOL XIX-A-21-b-9. 33. 420. doboz, MOL XIX-A-21-b-7489/76. iratai, 225. doboz, 1976. február 20. Z. D. levele a SZFT elnökéhez, 1976. január 21. a DET levele E. L-hoz, 1976. február 11. Sr. J. levele E. O-hoz, 1976. április 30. a miskolci gyülekezet bizottságának levele V. Zs-hoz, 1976. február 25. B. S. „Helyzerjelentés...” 1976. március 8. O. I. levele E. O-hoz (A. I.)
- ¹⁹⁷ 1976. május 6. Z. D. „Feljegyzés az E. O-tigyről”. S. Gy. és Sr. Jé. elmondása szerint (A. I.)
- ¹⁹⁸ MOL XIX-A-21-b-5403/76. iratai, 225. doboz, E. K. Zs. elmondása szerint
- ¹⁹⁹ „1975. december 21-i határozatok Isten ígéje és a Bizonyosságok mérlegén” (A. I.)
- ²⁰⁰ MOL XIX-A-21-b-9. 420. doboz
- ²⁰¹ 1976. március 2. Sz. J.: „Feljegyzés 1976. február 28-án a Budapest Székely Bertalan utcai eseményekről”, 1976. február 5. a DET levele H. L. részére, 1976. február 5. a tatabányai gyülekezet bizottságának levele az ET-hoz, 1976. február 10. K. J.: „Tényállás a tatabányai gyülekezet 1976. február 7-4 eseményeiről”, 1976. február 13. az ET levele a tatabányai gyülekezethez, 1976. február 25. a tatabányai gyülekezet körlevele, 1976. február 24. a tatabányai gyülekezet tiltakozó nyilatkozata az ET-hoz, 1976. március 7. a tatabányai gyülekezet levele az ET-hoz, MOL XIX-A-21-b-27. 420. doboz, MOL XIX-A-21-b-5514/76. 5516/76. iratai, 225. doboz
- ²⁰² MOL XIX-A-21-b-30. 420. doboz, 1976. március 5. E. O. levele az ET-hoz. (A. I.)
- ²⁰³ MOL XIX-A-21-b-5074/76. 225. doboz
- ²⁰⁴ MOL XIX-A-21-b-36(a-b). 34. 420. doboz, 1976. március 8. a Budapest „A” gyülekezet bizottságának levele az ET-hoz, 1976. március 13. a Budapest „A” gyülekezet meghívott bizottságának levele az ET-hoz, 1976. május 12. L. I. N. S.-né. K. E. N. S. „Körlevele” (A. I.)
- ²⁰⁵ A következő gyülekezetek tiltakoztak 1976. márciusban: Vaj, Pécs, Abaszt, Esztergom-kertváros. (A. I.)
- ²⁰⁶ MOL XIX-A-21-b-36. 420. doboz, 1976. május 24. Ü. B., Ö. M., G. I. levele az ET-hoz (A. I.), S. Gy., E. Ö., E. K. Zs. elmondása szerint, Egervári-Kovács-Sonnleitner-Vankó i. m., 230. oldal
- ²⁰⁷ 1976. május 25. „Emlékeztető”, 1976. május 25. Válasz az Emlékeztetőre. A következő gyülekezetek bizottságok határozatát el magukon: Budapest „C”, Kaposvár, Kapoly, Dombóvár, Püspösztó, Nyírfaszentgyörgy. (A. I.)
- ²⁰⁸ 1976. június 13. Az 1976. május 28-i megbeszélés résztvevőinek körlevele. Kérésünk (A. I.), Egervári-Kovács-Sonnleitner-Vankó i. m., 241-251. oldal
- ²⁰⁹ 1976. május 27-31. R. H. P. E. La. javaslatai, 1976. június 16. R. H. P. levele Sr. Jós-hoz (A. I.)
- ²¹⁰ MOL XIX-A-21-b-36. 420. doboz
- ²¹¹ MOL XIX-A-21-b-37. 420. doboz
- ²¹² MOL XIX-A-21-b-7278/76. iratai, 225. doboz
- ²¹³ MOL XIX-A-21-b-6383/76., 6478/76., 6495/76., 6694/76. 225. doboz, Palásty Sándor: Ökumenikus üzenetek, közös felelősség. Békahírök. 1976. június 13., 97. oldal, július 11., 113. oldal, július 18., 117. oldal, július 25., 121. oldal
- ²¹⁴ MOL XIX-A-21-b-41. 420. doboz, MOL XIX-A-21-b-6740/76. 6764/76. iratai, 225. doboz
- ²¹⁵ 1976. október 25. Imaheti körlevél (A. I.)
- ²¹⁶ MOL XIX-A-21-b-6740/76. 6764/76. 225. doboz, MOL XIX-A-21-b-59. 420. doboz
- ²¹⁷ MOL XIX-A-21-b-46/1976. 420. doboz
- ²¹⁸ MOL XIX-A-21-b-7368/76. 7519/76. iratai, 225. doboz, MOL XIX-A-21-b-59. 420. doboz
- ²¹⁹ Az 1976. évi 8. törvényerejű rendelet 18. cikkelye kimondja: 1. „Mindenkinek joga van a gondolat, a lelkiismeret és a vallás szabadságához. Ez a jog magában foglalja a vallás vagy meggyőződés megválasztását vagy elfogadását és azt a szabadságot, hogy vallását vagy meggyőződését vallási esztétikumok és szertartások végzése útján akár egyénileg, akár másokkal együttesen, nyilvánosan vagy magánban nyilvánvalóan, gyakorolhassa és taníthassa. 3. A vallás vagy a meggyőződés közzétételének szabadságát csak a törvényben megállapított olyan korlátoknak lehet alávetni, amelyek a közbiztonság, a rend, a közegészség, az erkölcs vagy mások alapvető jogai és szabadságai védelmének érdekében szükségesek.” Az állami szervek azonban úgy értelmezték, hogy ezek a jogok nem az egyéneket illetik meg, hanem kollektíve az egyházat. Tehát csak azok élhetnek e jogokkal, akik az állam által elismert egyházakhoz tartoznak. (Egervári-Kovács-Sonnleitner-Vankó i. m., 22. oldal)
- ²²⁰ MOL XIX-A-21-b-7519/76. 225. doboz, Vankó Zoltán: Van-e hitelhagyás a magyarországi h. n. adventista közösségünkben? (A. I.)
- ²²¹ 1976. november 8. Sr. J. és Z. D. levele az EAD bizottságának (A. I.)
- ²²² XIX-A-21-b-7489/76. 225. doboz
- ²²³ MOL XIX-A-21-b-58. 420. doboz
- ²²⁴ 1976. december 1. az Egervári-mozaikban levele J. Z-hoz és Ö. B-hoz, „Nyilatkozatunk a magyarországi h. n. adventista közösségünkben jelenleg fennálló hiteltel problémákról”, 1976. december 9. J. Z. levele E. O-hoz, 1977. január 17. J. Z. levele Sr. Jós-hoz, 1977. november 9. az ET körlevele, 1977. október 27. a G. C. levele az ET-hoz (A. I.)
- ²²⁵ 1976. december 1. a Kisbizottság levele J. Z-hoz és Ö. B-hoz, 1976. december 9. Gy. H. S. levele P. V-hoz, 1976. december 11. a nagyitói gyülekezet levele P. E-hoz, 1976. december 16. az abasztói gyülekezet levele az ET-hoz, 1977. január 22. a beotenci gyülekezet levele az ET-hoz, 1977. július 13. a lovasherdnyi gyülekezet levele az ET-hoz, 1977. január 13. a sügőtarjáni imacsoport levele F. J-hoz (A. I.), Egervári-Kovács-Sonnleitner-Vankó i. m., 192-196. oldal
- ²²⁶ 1976. október 5. F. I.-né levele Sr. Jós-hoz, 1976. október 26., november 8. N. Gy. levele az ET-hoz (A. I.)
- ²²⁷ MOL XIX-A-21-b-59. 420. doboz
- ²²⁸ 1977. február 19-20. Azok a csoportok, amelyek kérték a szlovákiai területre való felvételüket (A. I.)
- ²²⁹ 1977. április 21. Sr. Jós. „Emlékeztető” (A. I.)
- ²³⁰ 1977. április 20. a Kis bizottság levele az ET-hoz, V. Zs.: Hiteltel kérdése h. n. adventista közösségünk számára a SZET-társág kérésén, 1977. szeptember 30. a Kisbizottság levele az ET-hoz (A. I.)
- ²³¹ 1977. október 25. a Kisbizottság levele E. Lu-hoz, 1977. november 15. Z. D. levele E. O-hoz, 1977. november 16. Forgatókönyv A. L. és E. Lu. látogatásán (A. I.), Egervári-Kovács-Sonnleitner-Vankó i. m., 316. oldal
- ²³² 1977. november 17. ET-jegyzőkönyv (A. I.)
- ²³³ Egervári-Kovács-Sonnleitner-Vankó i. m., 316-319. old. 1977. november 22. „Feljegyzés a G. C. alakítás és E. Lu. látogatásáról, 1977. november 22. „A magyarországi H. N. Adventista Egyház. A G. C. és a divízió képviselőinek közös állásfoglalása” (A. I.)
- ²³⁴ Egervári-Kovács-Sonnleitner-Vankó i. m., 332-339. oldal
- ²³⁵ 1977. december 15. a Kis bizottság levele E. Lu-hoz, 1978. április 11. a Kis bizottság levele E. Lu-hoz (A. I.)
- ²³⁶ 1978. május 4. a Kis bizottság levele az ET-hoz, 1978. szeptember 13. Erőssy L. „Meghívólevele”. 1978. szeptember 27. „Jelenés”, 1978. szeptember 14. Az „Egervári-csoporttal” történt megbeszélés magnófelvétele (A. I.)
- ²³⁷ 1978. október 2. az ET „körlevele”, 1978. november 16. az ET levele a Kisbizottsághoz (A. I.)
- ²³⁸ Egervári-Kovács-Sonnleitner-Vankó i. m., 349-352. oldal, 1979. január 31. az ET levele a csoport tárgyaló delegációjához (A. I.)

- 539 MOL XIX-A-21-b-1979. 420. doboz (1979. augusztus 30. a Kis bizottság levele az ÁEH-hoz)
- 540 MOL XIX-A-21-b-1979. 420. doboz (1979. október 8. a Kis bizottság tárgyalási pontjai, az ET válasza)
- 541 MOL XIX-A-21-b-1979. 420. doboz (1979. november 29. a Kis bizottság levele az ET-hez), 1979. december 31. E. Lu. körlevele (A. I.)
- 542 1980. február 21. Sz. Józ. levele az ÁEH-hoz, 1980. február 28. az ET „körlevele” (A. I.)
- 543 1980. július 8. az ET „körlevele” (A. I.)
- 544 1980. július 18., augusztus 21. a Kis bizottság levele az ET-hez, 1980. július 31., augusztus 14. Sz. Józ. levele a Kis bizottsághoz, 1980. szeptember 14. a Kis bizottság körlevele, 1980. november 16. E. O.: „Helyzetjelentés” (A. I.); Egervári-Kovács-Sonnleitner-Vankó: i. m., 361–362. oldal
- 545 Zarka Dénes (1925-1986), adventista lelkészcsaládban született, 1948-ban keresztelkedett meg. Rövid könyvevangélistai szolgálat után segédlelkész lett. 1952-ben felszentelték. 1958-tól unióbizottsági tag. Ennek során volt kerületvezető, egyháztérületi elnök. 1980 és 1984 között megbízott unióelnök volt.
- 546 MOL XIX-A-21-b-28217/1980. 420. doboz (1980. I. hó. A XII. kerület Tanácsa végrehajtó-bizottságának határozata a Remete utcai építkezésekhez)
- 547 MOL XIX-A-21-b-28217/1980. 420. doboz (1981. február 4. Nagy F. „Emlékeztető az E. O-ról folytatott megbeszélésekről), 1981. február 23. E. O. levele Z. D-hez (A. I.)
- 548 1981. július 24-30. az ET előkészítő anyaga a tárgyalásokhoz, 1981. augusztus 3. „Feljegyzés”, 1981. augusztus 3. E. Lu.- J. Z. magyarországi körlevele, 1981. augusztus 3. „Feljegyzés” (A. I.), MOL XIX-A-21-b-33063/1981. 420. doboz (1981. július 28. „Alapnyilatkozat”)
- 549 1981. június 29. A közös találkozó jegyzőkönyve, 1981. augusztus 3. E. Lu.- J. Z. körlevele (A. I.)
- 550 1981. augusztus 16. E. O. levele az ET-hez (A. I.), MOL XIX-A-21-b-32130/1981. 420. doboz
- 551 MOL XIX-A-21-b-33063/1981. 420. doboz (1981. november 30. a Kis bizottság „körlevele”), 1981. november vége Z. D. feljegyzésterveze (A. I.)
- 552 MOL XIX-A-21-b-33063/1981. 420. doboz (1982. január 26. Zarka D. feljegyzése), 1981. december 20. a Kis bizottság levele az EAD-nak (A. I.)
- 553 1982. január 28. a Kis bizottság körlevele (A. I.), MOL XIX-A-21-b-43471/1982. 420. doboz (1982. január 24. Z. D. jelentése)
- 554 MOL XIX-A-21-b-33063/1981. 420. doboz (1982. január 25. Megállapodás a Magyar Unió és az EAD között)
- 555 MOL XIX-A-21-b-43471/1982. 420. doboz (1982. január 26. Z. D. feljegyzése)
- 556 1982. január 28. a Kis bizottság körlevele, 1982. február 28. a Kis bizottság levele N. C. W.-hoz (A. I.)
- 557 MOL XIX-A-21-b-36685/1984. 420. doboz (1982. február 1. N. C. W. körlevele).
- 558 MOL XIX-A-21-b-28217/1980. 420. doboz (1980. december és 1981. január 15. Emlékeztető az Egervári-csoporttal folytatott megbeszélésekről), MOL XIX-A-21-b-33063/1981. 420. doboz (1981. július 17.), M-KS 288. f. 5. cs. 846. öe. (1982. február 1.), F. I. elmondása alapján
- 559 F. I. elmondása alapján, Egervári-Kovács-Sonnleitner-Vankó: i. m., 501–505. oldal, MOL XIX-A-21-b-36865/1982. 420. doboz (1982. július 25. E. O., V. Zs., Á. J., B. P. I. levele Kádár Jánoshoz)
- 560 MOL XIX-A-21-b-36865/1982. 420. doboz (1982. július 25. E. O., V. Zs., Á. J., B. P. I. levele Kádár Jánoshoz, 1982. július 26. M. I. levele E. O.-hoz)
- 561 1982. május 13. „Jegyzőkönyv az 1982. május 10–13-án Oetzenhausenben megtartott megbeszélésekről” (A. I.)
- 562 Egervári-Kovács-Sonnleitner-Vankó: i. m., 501–505. oldal, 1982. április 29. a Kis bizottság levele az ET-hez, 1982. május 7. Z. D. levele E. O.-hoz, 1982. május 31. az ET körlevele (A. I.)
- 563 Egervári-Kovács-Sonnleitner-Vankó: i. m., 386–389. 1982. június 21. az ET levele E. Lu.-hez (A. I.)
- 564 1982. június 10. és július 12. az ET levele E. Lu.-hez, 1982. július 12. az ET „körlevele” (A. I.)
- 565 1982. június 24. és július 1. E. Lu. távirata, 1982. június 30. Z. D. levele E. Lu.-hez (A. I.)
- 566 1982. július 5. és 15. a Kis bizottság levele az ET-hez (A. I.), 1982. augusztus 11. a Kis bizottság levele az EAD-hoz. In: Egervári-Kovács-Sonnleitner-Vankó: i. m., 392–395. oldal
- 567 1982. augusztus 11. Sz. Józ.: „Feljegyzés”, 1982. szeptember 7. H. K. hozzászólása az országos lelkészértekezleten, 1982. szeptember 24. E. Lu. levele Z. D.-hez (A. I.)
- 568 Egervári-Kovács-Sonnleitner-Vankó: i. m., 396–397, 399–403. oldal
- 569 1983. szeptember 12., 26., december 8. Z. D. levele N. C. W.-hoz, 1983. szeptember 17. N. C. W. távirata Z. D.-hez (A. I.)
- 570 MOL XIX-A-21-b-45992/1984. 420. doboz, 1984. január 14. N. C. W. beszéde az országos lelkészértekezleten. 1984. január 26. „Válaszunk a G. C., illetve az EAD cím nélküli hatpontos megállapításával kapcsolatban”, 1984. január 24. Feljegyzés az ET üléséről, Egervári-Kovács-Sonnleitner-Vankó: i. m., 404–415. oldal
- 571 MOL XIX-A-21-b-43450, 43370, 45008, 45045 és 45992/1984., 50329 és 50487/1985. 420. doboz, lásd Kóbel: Vallásfelekezetek... i. m., 293–296. oldal
- 572 1984. nov. 22. Sz. J. „Jelentés az EAD 1984. évi őszi üléséről. (A. I.), Egervári-Kovács-Sonnleitner-Vankó: i. m., 426–439. oldal
- 573 MOL XIX-A-21-b-50329, 50487/1985. 420. doboz
- 574 1985. június 18. E. O. „körlevele”, 1985. június 27. Felolvasások, tanulmányok gyűlekezeti imaórákra (A. I.)
- 575 1985. október 6. a Kis bizottság levele a G. C.-hoz, 1985. október 30. E. O. levele a G. C.-hoz (A. I.)
- 576 1984. július 4. „Feljegyzés az Egervári-csoport helyzetéről...” 1986. február 18. „Tervezet a H. N. Adventista Egyháznak az Egervári-csoport működésével kapcsolatos tennivalóiról” (A. I.)
- 577 MOL XIX-A-21-b-56524/1986. 420. doboz
- 578 1986. augusztus 8. Sz. J. levele E. O.-hoz, 1986. augusztus 24. a Kis bizottság levele Sz. J.-nek (A. I.)
- 579 1987. február 9. „Jelentés J. Paulsen magyarországi látogatásáról”, 1987. február 19. J. P. levele Sz. J.-nek (A. I.)
- 580 1987. február 4. Egervári Oszkárék javaslata (A. I.)
- 581 1987. február 19. J. P. körlevele, 1987. április 28. J. P. levele Sz. J. részére (A. I.)
- 582 1987. április 12. E. O., V. Zs., J. E. levele J. P.-hez, 1987. március 23. a Kis bizottság „körlevele”, 1987. június 5. a Kis bizottság levele J. P.-hez, 1987. augusztus 29. a Kis bizottság levele J. P.-hez (A. I.)
- 583 1987. december 18. J. P. levele E. O.-hoz (A. I.)
- 584 MOL XIX-A-21-b-62567/1988. 420. doboz
- 585 1988. január 13. Sz. J. „Megjegyzések E. O. és társai 1987. december 7-i beadványához”. 1988. január 18. „Körlevél”, 1988. január 23. M. G.: Reagálás az ET 1988. január 19-i körlevelére, 1988. február 9. a Kis bizottság körlevele, 1988. március 7. H. S. levele S. K.-hoz (A. I.)
- 586 A Kis bizottság levele a G. C. és a TED bizottságához (dátum nélkül), 1988. június 2. a Kis bizottság levele Sz. J.-hez, 1988. május 3. E. O. levele Sz. J.-hez (A. I.) Szilvási József (1951–), adventista családban nevelkedett. 1970-ben keresztelkedett meg. 1970 és 1976 között a SZETLI-ben, 1976/77-ben Colban longe-ban és 1984/85-ben a Newboldon tanult. 1984/85-ben újságírói diplomát szerzett. 1986-ban a Hazafias Népfrent országos tanácsának tagja volt. 1974-ben segédlelkész, 1977-ben felszentelt lelkész lett. 1984-ben az unió szombatiskolai, kommunikációs és vallászabadsági osztályának titkáráként dolgozott. 1994 és 1999 között a Magyar Unió elnöke volt.
- 587 1989. május 24. a Kis bizottság „körlevele”, 1989. május 25. E. O. levele az unióbizottsághoz, 1989. szeptember 28. a Kis bizottság „körlevele” (A. I.)
- 588 Egervári-Kovács-Sonnleitner-Vankó: i. m., 442–443. oldal, az 1989. szeptember 12–13-i tárgyalás jegyzőkönyve (A. I.)
- 589 1989. szept. 13. közös nyilatkozat (A. I.), Egervári-Kovács-Sonnleitner-Vankó: i. m., 445–446. oldal
- 590 1989. október 3. a koordinációs bizottság ülése (A. I.)
- 591 Egervári-Kovács-Sonnleitner-Vankó: i. m., 443–444. oldal
- 592 „Előterjesztés a koordinációs bizottság 1989. november 20-i ülésére” (A. I.)
- 593 A Kis bizottság előterjesztése az 1990. január 29-i, az unióval közös prédikátorértekezletre, 1990. március 22. J. P. körlevele, 1990. március 21. J. P. levele E. O. részére (A. I.)

- ⁴⁹ 1990. március 23. a TET rehabilitációs nyilatkozata (A. I.)
- ⁵⁰ 1990. április 16. E. O. körlevele (A. I.). Az 1990. évi IV. törvény megkönnyítette az állami elismerést, mivel a legfontosabb kritériummal rendelkezett, vagyis hogy minimum 100 természetes személlyel, elfogadott alapszabállyal rendelkezzen a vallási közösség, amely lehetővé teszi tagjai számára az állampolgári kötelezettségek teljesítését.
- ⁵¹ MOL XIX-A-21-c-6033-3 és 3b/1979. 118. doboz
- ⁵² Elnöki beszámoló 1978-ban (A. I.), LT, 1976. december, 3. oldal, 1977. január, 9. oldal
- ⁵³ 1975. december 2. Sz. János levele P. S-hoz, MOL XIX-A-21-c-603/13-14. 148. doboz
- ⁵⁴ MOL XIX-A-21-c-6. 1/13. 144. doboz
- ⁵⁵ DET, 1977. május 7-8. a választókonferencia határozata (A. I.)
- ⁵⁶ A BMO jelentése (1971-1978) (A. I.)
- ⁵⁷ A BMO jelentése (1971-1978), 1979. április 19. ET-jegyzőkönyv (A. I.), LT, 1980. július, 4. oldal
- ⁵⁸ A JO jelentése (1971-1978) (A. I.)
- ⁵⁹ LT, 1977. január, 9. oldal, 1980. január, 2-3. oldal
- ⁶⁰ A SZO jelentése (1971-1978) (A. I.)
- ⁶¹ TET, elnöki jelentés 1984-ben (A. I.), LT, 1983. március-április, 6. oldal, május-június, 9. oldal, szeptember-október, 6. oldal, Fehér Ágnes: Adventista házaságok. Egy szabadegyházi közösség vallás endogimitásának vizsgálata. Világosság, 25. 1984. 2., 115-122. oldal
- ⁶² LT, 1985. 2. 88-89. oldal, LT, 1985. 4. 262. oldal, LT, 1986. 1. 13. oldal, LT, 1986. 3. 160-161. oldal, LT, 1986. 5. 296. oldal, LT, 1987. 4. 218. oldal, LT, 1987. 5. 281. oldal, LT, 1987. 6. 354-355., 369. oldal, LT, 1989. 3. 197. oldal, 1985. január 6. N. A. levele Sz. J-hoz, 1985. január 17. A. I. levele Sz. J-hoz, 1985. május 24. F. R. levele Sz. J-hoz, 1986. június 11. uniobizottsági jegyzőkönyv (A. I.) *Arva és Házok* (1919-), baptista vallásban nevelkedett, 1937-ben keresztelkedett meg, 1938-tól könyv- evangélista, 1944 és 1946 között népevangélista volt. 1946-tól lelkesítő munkát végzett, 1950-ben szentelték fel. Később kerületvezető, majd 1975 és 1981 között a Dunamelléki Egyházterület elnöke lett.
- ⁶³ 1984. május 17. Sz. J.: „Feljegyzés az ÁEH-ből” (A. I.), LT, 1985. 1. 48. oldal
- ⁶⁴ 1982. március 5. Kulakov levele Z. D-hoz, 1982. március 23. Z. D. levele Kulakovhoz, 1983. április 20. a TASSZ tudósítása (másolat) a H. N. Adventista Egyház küllögyi jelentése az 1983. évről (A. I.), LT, 1983. március-április, 9. oldal, május-június, 57. 8-9. oldal,
- ⁶⁵ LT, 1981. január-február, 11. oldal, március-április, 23. oldal, 1983. november-december, 18-19. oldal, 1984. március-április, 18-20. oldal, 1985. szeptember 21. TET-jegyzőkönyv, a KET jelentése (1984) (A. I.)
- ⁶⁶ 1981. június 13., 1982. január 28., 1983. január 20., március 17., június 14., DeET-jegyzőkönyv, 1983. április 13. TET-jegyzőkönyv (A. I.) LT, 1983. július-augusztus, 55-56. oldal
- ⁶⁷ LT, 1984. március-április, 30. oldal, KET-jegyzőkönyv, 1983. november 28. (A. I.)
- ⁶⁸ 1981. január 25., június 15., 1982. január 28. DeET-jegyzőkönyv, 1981. február 24., augusztus 4., 1983. november 9. TET-jegyzőkönyv, 1982. február 15. KET-jegyzőkönyv, TET, elnöki jelentés (1984), DET-beszámoló (1984) (A. I.), LT, 1981. január-február, 5. oldal, 1983. május-június, 13. oldal, július-augusztus, 3., szeptember-október, 5. oldal, november-december, 9., LT, 1984. március-április, 20. oldal
- ⁶⁹ 1981. október 28., 1983. február 28. március 28. TET-jegyzőkönyv, 1982. április 5. ET-jegyzőkönyv, 1982. szeptember 20. DeET, TET, elnöki jelentés (1984) (A. I.)
- ⁷⁰ 1978. február 26. ET-jegyzőkönyv (A. I.), LT, 1981. november-december, 7. oldal, 1983. március-április, 12. oldal, 1984. március-április, 24-25. oldal, 1983. október 4. intérbizottsági jegyzőkönyv (A. I.)
- ⁷¹ Az EMO beszámolója (1984), 1982. március 2., július 6. ET-jegyzőkönyv, az EMO terve, „1981” (A. I.), LT, 1983. május-június, 12. oldal
- ⁷² 1986. április 3. Sz. J. levele a Békés Megyei Tanács egyháziügyi titkárság, 1986. május 16. a Békés megyei egyháziügyi titkár levele Sz. J-hoz, (A. I.)
- ⁷³ Sz. J. levele Németh Miklóshoz (A. I.)
- ⁷⁴ 1988. február 5. a Magyar Bibliatudós levele Sz. J-hoz, 1984. június 24. DET-jegyzőkönyv (A. I.)
- ⁷⁵ LT, 1980. 2. 81-89. oldal
- ⁷⁶ 1985. július 18. Sz. J.: G. C. beszámoló, „1985” (A. I.)
- ⁷⁷ 1985. február. „Feljegyzés N. C. Wilson és munkatársainak magyarországi látogatásáról”, 1986. május 26. Sz. J.: Feljegyzés a TED üléséről, 1987. december 1. uniobizottsági jegyzőkönyv, Sz. J.: Jelentés az 1987. évi küllögyi munkájáról (A. I.), LT, 1987. 5. 279-281. oldal, LT, 1989. 1. 17-18. oldal
- ⁷⁸ Értékelés R. D. magyarországi látogatásáról (1986. április 20-26.) (A. I.)
- ⁷⁹ 1986. június 1. A lengyel, a magyar, a szovjet és a román egyházvezetők nyilatkozata a béke érdekében (A. I.)
- ⁸⁰ 1986. október 13. J. P. levele Sz. J-hoz (A. I.)
- ⁸¹ 1984. szeptember 27. Feljegyzés a Nyitott utak című film római bemutatásáról (A. I.)
- ⁸² 1987. november 4. Sz. J. jelentése 1987-ről, 1987. május 11. Feljegyzés a TED vezetői szemináriumjáról, 1988. február 25. TET-jegyzőkönyv (A. I.)
- ⁸³ LT, 1985. 3. 200. oldal, LT, 1986. 3. 164. oldal, LT, 1989. 2. 01., 97. oldal
- ⁸⁴ F. J. O.K., M. Gy. elmondása alapján, 1984. február 13. az ET körlevele, Fuzgatókönyv a X. uniobizottsági választókonferenciáról (1984) (A. I.)
- ⁸⁵ Sz. J. elmondása alapján
- ⁸⁶ 1984. március 21. V. F. levele a konferenciához, Fuzgatókönyv a X. uniobizottsági választókonferenciáról, a revíziós bizottság tájékoztatója (1984), 1985. október 29. az uniobizottság levele a revíziós bizottsághoz (A. I.)
- ⁸⁷ A két egyházterület és az uniobizottság felállításának szövegezéséről és szabályozásáról. Határozattervezet a H. N. Adventista Egyház Magyar Uniójának X. választókonferenciájára, a DET elnöki jelentése 1985. október 1-ről 1986. szeptember 30-ig (A. I.)
- ⁸⁸ Sz. J. elmondása alapján
- ⁸⁹ Határozatok a DET és a TET 1987-es választókonferenciáján (A. I.)
- ⁹⁰ 1985. január 22. Feljegyzés a H. N. Adventista Egyháznak a SZET-vel kapcsolatos állásfoglalásáról (A. I.)
- ⁹¹ 1988. március 21. Sz. J. körlevele a munkatársak részére, 1988. június 17. Sz. J.: „Kézirat a H. N. Adventista Egyház SZET-tagjainak” (A. I.), Sz. J. elmondása alapján
- ⁹² Sz. J., Sz. J. R. F. elmondása alapján
- ⁹³ Sz. J. elmondása alapján, LT, 1989. 2. 112-115. oldal
- ⁹⁴ L. O. jelentése (1989), 1986. október 13., 28. TET-jegyzőkönyv, 1986. szeptember 4. DET-jegyzőkönyv, 1987. október 20., december 1. ET-jegyzőkönyv (A. I.), LT, 1984. május-június, 7. oldal, 1984. november-december, 27. oldal, LT, 1987. 3. 140. oldal, LT, 1988. 4. 210. oldal
- ⁹⁵ 1986. október 13., 1987. június 25., szeptember 30. TET-jegyzőkönyv, 1985. január 30. Sz. J. levele az ÁEH-hoz, 1986. július 29. E. L. levele az elnöksévi gyűléseket híjósága részére, 1987. január 4-5. a DET elnökségének jelentése a választókonferencián
- ⁹⁶ LT, 1987. 5. 272-273. oldal, LT, 1988. 4. 220. oldal, LT, 1989. 2. 96-100. oldal
- ⁹⁷ LT, 1985. 1. 51. oldal
- ⁹⁸ 1984. június 21., 1986. február 27. TET-jegyzőkönyv, az EMO tevékenységének irányelve, 1988. július 1. E. L. levele J. Gy-nek, 1989. január 1. Élet és Egység Egyesület (A. I.), LT, 1985. 3. 170-171. oldal, LT, 1985. 3. 292-294. oldal, LT, 1987. 6. 368. oldal, LT, 1988. 2. 88-89. oldal, LT, 1988. 4. 153. oldal
- ⁹⁹ 1987. június 10., 1988. február 2. ET-jegyzőkönyv, 1988. február 24. Vezetővelk inszultáns evangélikusokban való felhasználásáról (A. I.)
- ¹⁰⁰ 1984. május 5., 1986. február 27. TET-jegyzőkönyv, 1986. január 11. uniobizottsági jegyzőkönyv, a DET elnökségének jelentése a választókonferencián (1987. június 4-5.). Beszámoló a DET 1987. évi de-

téről (A. I.), LT, 1985. 4. 259–260. oldal, LT, 1985. 6. 372–373. oldal, LT, 1986. 5. 305–306. oldal, LT, 1986. 372–373., LT, 1988. 1. 25. oldal, LT, 1988. 2. 79. oldal, LT, 1988. 4. 158. oldal, LT, 1989. 1. 53–54. oldal

⁶⁴⁶ LT, 1988. 4. 232–233. oldal, LT, 1989. 2. 92–94. oldal

⁶⁴⁷ A kommunikációs osztály tervezete 1987–88-ban (A. I.), LT, 1989. 2. 92–95. oldal

⁶⁴⁸ 1988. június 28. E. L. levele Vám- és Pénzügyország Országos Parancsnokságához, 1988. március 8. DET-jegyzőkönyv (A. I.), LT, 1989. 2. 90–91. oldal

⁶⁴⁹ Jelentés a TET munkájáról 1987-ben, a TET választókonferenciájának jegyzőkönyve (1987). Jelentés a Magyar Unió 1988. évi munkájáról (A. I.), LT, 1985. 2. 96. oldal

⁶⁵⁰ 1987. szeptember 30. TET-jegyzőkönyv (A. I.)

⁶⁵¹ 1987. augusztus 13. DET-jegyzőkönyv, az Aratás, Budapest terve, 1989. október 3. az ODE levele Sz. J.-hez, Sz. J. jelentése a TED 1989. évi téli ülésére, 1989. augusztus 16. H. L.-Sz. Jő., M. Z., Ó. S. körlevele (A. I.)

⁶⁵² LT, 1986. 6. 308. oldal

⁶⁵³ A fejezetet a korszakból fennmaradó éves, negyedéves statisztikai jelentések alapján állítottam össze. (A. I.)

⁶⁵⁴ Tomka Miklós: A vallás változása Magyarországon. In: Lovik Sándor-Horváth Pál szerkesztő: *Hívők, egyházak ma Magyarországon*. Budapest, 1990. MTA, Filozófiai Intézet. 276. oldal. Kovács Géza: i. m., 246. oldal. A történelmi egyházak esetében a hetenkénti templomba járók tartanak szabadegyházak híveikhez hasonlóan szoros kapcsolatot a felekezetiükkel, ezért használtam ezt az adatot összehasonlításként.

⁶⁵⁵ 1962. III. negyedévében például a Tiszántúli Egyházterület 1,3 százalékát érintette (évi 5,2%). A statisztikai adatok alapján a költözések következtében az Alföldről Pest megyébe, elsősorban Budapestre költöztek. Különösen Békés, Csongrád és Szabolcs-Szatmár megyéből költöztek el sokan.

⁶⁵⁶ A nazarénusokról szintén ezekben az években készült részletes szociológiai felmérés. Lásd Szigeti-Kardos: i. m., 370–409. oldal. Az 1967-es felmérést Manchin Róbert és Szigeti István végezte.

UTÓSZÓ

A H. N. Adventista Egyház második világháború utáni élete a külső és belső tényezők következtében meglevő különbségek ellenére, főbb vonásaiban megegyezik a többi, Magyarországon legálisan működő egyházzal, ezért méretéből adódóan modellezni lehet az állam politikájának következményeit.

Az 1945 utáni időszakkal foglalkozó magyar egyháztörténet-írás nehézségét az átpolitizáltsága (egyház-politizáltsága) adja, mivel a „pártállás” (az egyházon kívül, belül), a múltban elfoglalt státus, az érzelmek, az érdek, a hangadó körökhöz való igazodás motiválhatja a történést és az olvasót. A korszak összetettsége miatt nehéz véleményt nyilvánítani, hogy az adott társadalmi-politikai szituációban melyik út szolgálta volna leginkább az egyház érdekét.

A probléma felvetésénél figyelembe kell vennünk a következő tényezőket. 1. Az egyház elsődleges funkciója az evangélium hirdetése, a hívek és az Isten közötti kapcsolat elősegítése. A politikai elem, amennyiben a keresztény etika nem teszi szükségessé (például a faji kérdés), nem tekinthető lényeges kérdésnek. 2. A Kádár-korszakban a társadalom többsége nem számolt a rendszer bukásával. Tudomásul véve a rendszer játékszabályait, élte mindennapi életét. A nyílt ellenzéki magatartást egy viszonylag szűk szervezett csoport vállalta. 3. Magyarország sorsáról a nagyhatalmak döntöttek, ami meghatározta bel- és külpolitikai mozgásterét. Az egyházak érdekérvényesítési lehetőségei korlátozottak voltak.

Az egyház számára a nehéz években felvetődhetett az illegális működés lehetősége. Ebben az esetben az állam csupán belügyi eszközökkel befolyásolhatta a vallásos közösségek belső életét, de az általuk végzett vallásos cselekmények (összejövetelek, misszió, kiadói munka, nemzetközi kapcsolatok) illegálisnak minősültek, és komoly állami szankciókat vonhattak maguk után. Az adventisták – a többi kisegyházhoz hasonlóan – tevékenységük legalizálására törekedtek. Politikai jellegű szembenállás nem fordult elő. A hitéleti keretek túllépése is ritka volt. Néhány történelmi egyházi példa alapján világossá válik, hogy a párt által diktált játékszabályokat megszegők elszigetelődtek, vagy elhagyták az országot. Egyik esetben sem tudtak a magyarországi helyzeten segíteni.

A legalitásból fakadóan az állam a hit- és a szervezeti élet minden területén beleszólási lehetőséggel rendelkezett. Biztosította a hívek szabad vallás-

gyakorlatát (a templom falai között), de számos tevékenységben (az evangé-
lizáció, az ifjúsági és gyermekmunka stb. terén) nagyon szűk kereteket adott.
A felekezet hagyományos szervezeti életét formálissá tette, mert mindenről
az ÁEH-ban döntöttek. Az állami szervekkel való együttműködés elkerülhet-
etlen volt. Az „engedményekért” (ingatlan, sajtó, nemzetközi kapcsolatok
stb.) pedig tenni kellett valamit. Az egyházvezetés számára kikerülhetetlenül
felvetődött az a kérdés, hogy hol található a kompromisszum határa a políti-
kai szerepvállalás, a szervezeti és a hitélet területén.

Az egyházat felkészületlenül érték a változások, mivel korábban csupán
külső nyomásnak volt kitéve, de az új politika alapján a felekezet vezetőin
keresztül hajtatta végre az állam az akaratát. Céljai megvalósításához sikere-
sen kihasználta a felekezeten belüli hatalmi harcot, és megtalálta azt a néhány
személyt, aki karriervágyból, esetleg zsarolhatóságból jobban kötődött hoz-
zá, mint a hitéhez. A folyamat ellen az egyház nem tudott védekezni, mert
szervezeti szabályzatának formális betartásával pozícióba kerültek.

A vezetés politikáját, amely részint az állam követelményeinek végrehajta-
sa, részint karriervágyból azoknak túlteljesítése miatt következett be, számo-
san bírálták. Mindegyik mozgalom háttérében elsősorban egyházpolitikai
okokat találhatunk. A másik félhez hasonlóan ők is törekedtek az állami szer-
vezetek támogatásának megszerzésére. Némelyek a konfliktus kirobbanása
előtt hivatali, esetleg belügyi és pártkapcsolatokkal is rendelkeztek. A belső
konfliktus kitörése után a hivatal a lojális egyházvezetés mellé állt. „A sza-
kadár mozgalmak” vezetőit hatósági zaklatások érték (az útlevel megtagadá-
sa, szabálysértési eljárás stb. által), egzisztenciális problémákkal azonban
nem küzdöttek, mert híveik az adományaikkal és tizedükkel ellátták őket. Bár
az általuk hangoztatott felvetések jogosnak mondhatók, tevékenységükkel
legalább annyit ártottak, mint a másik oldal „állami akaratot (túl)teljesítő ve-
zetői”, mert megbontották az egyház egységét. A tiltakozók egy része egzisz-
tenciálisan is nehéz anyagi helyzetbe kerülhetett, mivel az ÁEH a munkahely-
eket is felhasználta céljainak elérésére.

Az egyház fennmaradásáért azok a lelkesek és gyülekezeti tagok tettek a
legtöbbet, akik kerültek az egyházpolitikai harcokba, és esetlegesen nem titkos
jellegű kapcsolatuk az állami szervekkel ténylegesen az egyház érdekeinek
figyelembe vételével történt. Ők a meglévő lehetőségeket kihasználva töre-
kedtek „csendes építőmunkával” a felekezet helyzetén javítani.

A rövidítések jegyzéke

- ÁEH – Állami Egyháztügyi Hivatal
- AHM – Aratósi hálómunka
- BM – Belügyminisztérium
- BMO – Belmissziós osztály
- Bp. – Budapest
- DED – Dél-európai Divízió
- DeET – Dél-magyarországi Egyházterület
- DET – Dunántúli Egyházterület, később Dunamelléki Egyházterület
- DTK – Duna-Tisza Környék Egyházterület
- EAD – Euroafrikai Divízió
- EMO – Egészségügyi és mértékletességi osztály
- ET – Elnöki tanács (1961-ig), egyháztanács (1961–1989), Az unióbizottság elnevezése
- ÉZO – Ének-zeneosztály
- G. C. – Generál Konferencia
- HNF – Hazafias Népfőnt
- I. J. – Az Idők Jelei
- i. m. – Idézett mű
- IB – Irodalmi bizottság
- IÉO – Ingatlan- és építésügyi osztály
- Ifj. B. – Ifjúsági bizottság
- Ifj. O. – Ifjúsági osztály
- IM – Igazságügyi Minisztérium
- JO – Jóléti osztály
- KBK – Keresztény békekonferencia
- KET – Központi Egyházterület
- KO – Kommunikációs osztály
- L. O. – Lelkészi osztály
- LT – Lelkészi-jékoztató
- MDP – Magyar Dolgozók Pártja
- MEÖT – Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsa
- M-KS – A lobbijegyzetben a Politikakutatói Intézet jelzete
- MOL – Magyar Országos Levéltár
- MSZMP – Magyar Szocialista Munkáspárt
- MSZSZ – Magyarországi Szabadegyházak Szövetsége
- NDK – Német Demokratikus Köztársaság
- NMH – Nagymisszióhét
- ÖRI – Önkéntes reformációs imacsoport
- PO – Prédikátori osztály
- RB – Revíziós bizottság
- stb. – és a többi
- SZET – Szabadegyházak Tanácsa
- SZO – Szombatskői osztály
- TED – Transzeurópai Divízió
- TET – Tiszántúli Egyházterület, később Tiszavidéki Egyházterület
- TH – Történelmi Hivatal
- VJO – Vallászübadsági és jövedelmességi osztály
- VKM – Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium

A lábjegyzetekben szereplő nevek rövidítése

Albrecht József (A. J.), Bajor László (B. L.), Bata János (B. J.), Buday Zoltán (B. Z.), Egervári Oszkár (E. O.), Erdélyi László (E. L.), Fűzfa Imre (F. I.), Halász István (H. I.), Koroknay József (K. J.), Lenk Lajos (L. L.), A. Lohne (A. L.), Lovass Gáspár (L. G.), E. Ludescher (E. Lu.), Oláh István (O. I.), Makkos Gyula (M. Gy.), Mayor Zoltán (M. Z.), Michnay László (M. L.), Molnár Gyula (M. Gy.), Nagy Gyula (N. Gy.), Négyesi János (N. J.), Palotay Sándor (P. S.), J. Paulsen (J. P.), Pechtol János (P. J.), R. Pierson (R. P.), Rajki Zoltán (R. Z.), Roóz Árpád (R. Á.), Sohlmann Károly (S. K.), Sonneleitner Károly (S. Ká.), Stoics István (S. I.), Stuber György (S. Gy.), Szabó Ödön (Sz. Ö.), Szakács József (Sz. Józ.), Szamecz Péter (Sz. P.), Szász József (Sz. J.), Szigeti Jenő (Sz. J.), Szilvási József (Sz. J.), ifj. Zarka Dénes (Z. D.), id. Zarka Dénes (i. Z. D.), J. Zürcher (J. Z.), N. C. Wilson (N. C. W.)

FORRÁSOK

Levéltári források

1. Az Adventista Irattár teljes forrásanyaga, Pécel
2. Szigeti Jenő gyűjteménye, Budapest
3. Magyar Országos Levéltár, Budapest
 - a) Az Állami Egyháziügyi Hivatal iratai
 - MOL XIX-A-21-a, 1-6. doboz
 - MOL XIX-A-32-b, 184., 194., 212., 225., 252., 267., 296., 342., 420-422.
 - MOL XIX-A-21-c, 142-160., 164., 166. doboz
 - MOL XIX-A-21-d, 15-17., 19., 21-24., 26-28., 30., 34-35., 38-39., 42-45., 48., 50., 52-56., 58., 60., 62., 65., 69-70., 72., 74., 77., 82., 84., 90., 92., 94-97., 99., 101-103., 106., 108., 110., 113., 115-118. doboz
 - b) A Belügyminisztérium iratai
 - MOL XIX-B-1-h 5650-21-1951 (292. doboz)
 - MOL XIX-B-1-h 5650-5 (361. doboz)
 - c) A Politikai-történelmi Intézet iratai
 - M-KS 276. f. 53. cs. 134., 202-203., 212-214., 240-241., 243., 269., 272., 284., 286., 297. őe.
 - M-KS 276. f. 54. cs. 20., 34., 60., 66., 105., 107., 110-112., 115., 142., 149., 150., 155., 158., 160-161., 168-169., 171., 173., 196., 212., 231., 243., 252., 268., 311., 314., 318., 339., 350., 360., 406., 409., 413. őe.
 - M-KS 276. f. 89. cs. 4., 9-11., 16., 18., 23-25., 150., 276-278. őe.
 - M-KS 288. f. 4. cs. 18., 266. őe.

- M-KS 288. f. 5. cs. 11., 26., 82., 92., 108., 127., 130., 172., 182., 260., 263., 334., 341., 359., 448., 553., 625., 846., 874. őe.
 - M-KS 288. f. 7. cs. 270. őe.
 - M-KS 288. f. 22/1957. 3. őe., 288. f. 22/1958. 3-4. őe., 288. f. 22/1960. 4-6. őe., 10., 18. őe., 288. f. 22/1961. 3-4., 8. őe., 288. f. 22/1962. 5. őe., 288. f. 22/1963. 4. őe., 288. f. 22/1964. 4-6., 15. őe., 288. f. 22/1965. 7., 12. őe., 288. f. 22/1966. 6-7. őe., 288. f. 22/1967. 1., 9., 21. őe., 288. f. 22/1968. 9-12., 16. őe., 288. f. 22/1969. 13., 23. őe., 288. f. 22/1970. 10. őe., 288. f. 22/1971. 1-2., 27., 30. őe., 288. f. 22/1972. 28., 38. őe., 288. f. 22/1973. 1., 10., 26., 32., 43. őe., 288. f. 22/1974. 1., 27., 35. őe., 288. f. 22/1975. 3., 23. őe., 288. f. 22/1976. 2., 4., 27. őe., 288. f. 22/1979. 18-19., 47. őe.
 - M-KS 288. f. 33/1957. 1-2., 8. őe., 288. f. 33/1958. 3., 10., 16. őe., 288. f. 33/1959. 3-5., 9., 16., 23. őe., 288. f. 33/1960. 2., 28., 33., 35. őe., 288. f. 33/1961. 1. őe.
 - M-KS 288. f. 41. cs. 8., 89. őe.
4. Fővárosi Levéltár, Budapest
 - XXII-101-c 0062/1979
 5. Történelmi Hivatal, Budapest
 - TH O-13367, O-9345, O-9374.

Interjúk

1. Volt állami vezetőkkel készült interjúk: Balló István (az ÁEH elnökhelyettese), Fűzfa Imre (a Fővárosi Tanács egyháziügyi titkára), Miklós Imre (az ÁEH elnöke)
2. A H. N. Adventista Egyház lelkeszeivel készült interjúk: Egervári Oszkár, Egerváriné Kökényes Zsuzsa, Erdélyi László, Fegyverneki József, Halász István, Ócsai Sándor, Oláh Károly, Rajki Ferenc, Stuber György, dr. Szigeti Jenő, Szilvási József, Török Alajos, Vankó Zsuzsa, Vidó Ferenc
3. A könyvevangélistákkal készült interjúk: Csapó Gábor, Pápai Béla, Pörncsík István, Veress Imre, Veress László, Zsilinszki Mihály
4. A népevangélistákkal készült interjúk: Csapó Gáborné, Pintye Endréné, Rácz Istvánné
5. Gyülekezeti taggal készült interjú: dr. Makkos Gyula

Adventista folyóiratok

1. Az Idők Jelei, 1948-1950
2. Könyvevangélista Értesítő, 1947-1949
3. Review and Herald, 1945-1989
4. Munkássegítő, 1956-1958
5. Lelkésztájékoztató, 1966-1990

VÁLOGATOTT IRODALOM

- A papok viseli dolgai. Budapest, 1957. BM. politikai csoportfőnökség
- A vallászatok helye a szocialista országokban. Dokumentáció. Könyvtér, 1985. a Magyar Egyházi Tájékoztatási Központ kiadása
- Aczél György: A szocialista állam és az egyházak Magyarországon. *Világosság*, 17. 1976. 10., 601-607. oldal
- Adonyi Szentcs János szerkesztő: ...Ha engem idéznek... "Válogatott dokumentumok a gyűri egyházmegye életéből, 1945-1966. Budapest, 1991. Mics László Lap- és Könyvkiadó
- Audorka Róza: A Magyarországi Evangélikus Egyház és az evangélikusok helyzete és problémái 1941-től. *Vallásig*, 37. 1994. 5., 32-45. oldal
- "Az erkölcsi színvonal emelkedése mindig lefűtődéssel indul meg. Rövid beszámoló Krov professzorral." *Az Út*, 2. 1989. 4., 10. oldal
- Baer Dévid: Két vallás, három magatartás. A magyarországi Evangélikus Egyház közelmúltjának vizsgálata. *Keresztény Igazság*, 38. 1998. 17-20. oldal
- Baló István: A Magyar Népfőnökség egyházpolitikája. *Fiktorfalvi Közlemények*, 5. 1968. 1., 6-28. oldal
- Balogh Margit: A katolikus egyház és a forradalom. Események a források tükrében 1955 őszétől 1956 őszéig. *Századok*, 132. 1998. 3., 1053-1088. oldal
- Balogh Margit: "A kis lépések" primása. *História*, 20. 1998. 2., 24-26. oldal
- Balogh Margit: Egyház és egyházpolitika a Kádár-korszakban. *Eszmélet*, 34. 1997. 67-79. oldal
- Balogh Margit: Egyházak és a politikai visszarendezés, 1957-1961. *História*, 17. 1995. 9-10., 36-38. oldal
- Balogh Margit: Egyházpolitika az 1960-as években. *História*, 16. 1994. 9-10., 30-32. oldal
- Balogh Margit: Elvenni fordulatok az egyházpolitikában. Kiértekelés a nemzeti katolikus egyház megteremtésére. In: *Az 1956-os Magyar Forradalom Történetének Dokumentációs és Kutatóintézete 1999. évkönyve*, 7. kötet. Budapest, 1999. 227-241. oldal
- Balogh Margit: P. Kiss Szaléz szovjetellenes "összeszküvése". Az 1945-46. évi merényletek politikai hátteréről. *História*, 19. 1997. 3. 20-23. oldal
- Balogh Margit: Szabadlábban fogolyként, avagy kommunizmus és egyházi ellenállás Magyarországon. *Világosság*, 65. 2000. 6., 402-416. oldal
- Balogh Margit-Gergely Jenő: Az egyházak államotlása. Az 1948. évi megállapodás. *História*, 21. 1999. 2., 7-10. oldal
- Balogh Margit-Gergely Jenő: Egyházak az újkor Magyarországon, 1790-1992 (Kronológia). Budapest, 1993. *História*, az MTA Történettudományi Intézete
- Bán István: A Magyar Református Egyház és 1956 eseményei. *Református Egyház*, 44. 1992. 4., 89-91. oldal
- Barankovics István: *A katolikus hit és egyház helyzete Magyarországon*. New York, 1983. Hungarian Quarterly
- Barcza József: A Református Egyház szerepe a forradalomban, különös tekintettel Ravasz László püspök jelentőségére. *Sárospataki Hírek*, 2. 1998. 1., 92-97. oldal
- Barcza József: Az 1956-os forradalom megtörtétele Magyarországi Református Egyházban. *Confessio*, 18. 1994. 1., 90-103. oldal, 2., 63-78. oldal
- Barcza József-Dienes Dénes szerkesztő: *A Magyarországi Református Egyház története, 1918-1990*. Sárospatak, 1999. A Sárospataki Református Kollégium Teológiai Akadémiája
- Bartha Tibor: Egyházak a szocializmusban. *Confessio*, 1. 1977. 1., 8-38. oldal
- Bartha Tibor szerkesztő: *Hittel és eszlekedéssel. A Magyarországi Református Egyház 25 éve a szocialista társadalomban*. Budapest, 1970. A Református Zsinati Iroda sajtóosztálya
- Bende Ibolya: Jólén néni szombatja. *Esti Hírlap*, 1969. november 12. 4. oldal
- Berecki Lajos szerkesztő: *Krisztusért járva követésben. Tanulmányok a magyar baptista misszió 150 éves történetéből*. Budapest, 1996. Baptista Kiadó
- Beszedky Albert: *A keszényi út. Igéhiértések, előadások, cikkek*. Budapest, 1953. a Református Egyesüms Konvent sajtóosztálya
- Berezidczy Miklós: *A katolikus békemozgalom 20 éve*. Budapest, 1970. Ecclesia
- Bertalan Péter: *Egyház és politika; a Kádár-rendszer egyházpolitikája a déli-dunántúli régióban, 1957-1958*. Kaposvár, 2000. A Kaposvári Egyetem Csokonai Vitéz Mihály Pedagógiai Főiskolai Karának társadalomtudományi tanszéke
- Bisó Imre: Harmadik esztendő a párbeszed útján. *Világosság*, 45. 1980. 10. 665-668. oldal
- Boglási Szabó István: *Egyházvezetés és teológia a Magyarországi Református Egyházban 1948 és 1989 között*. Debrecen, 1995. Ethica

- Boleratzky Lőrinc: Az állam és az evangélikus egyház közti 1948. évi egyezmény. *Keresztény Igazság*, 40. 1998. 23-26. oldal
- Boleratzky Lőrinc: Az Ordass-per (jogi szempontból). *Keresztény Igazság*, 27. 1995. 15-24. oldal
- Boroví Gergely: A megállapodás előtt és után. *Világosság*, 65. 2000. 6. 426-432. oldal
- Boudon, Raymond-Bernard, Philippe-Cherkaoui, Mohamed-Lécuyer Bernard-Pierre (összeállításban): *Szociológiai Lexikon*. Gyula, 1998. Corvina Kiadó
- Bilgre Zsuzsa: Béképapság az üldözött egyházban. In: Máté-Tóth András: *Studia religiosa, tanulmányok Andráss Imre 70. születésnapjára*. Szeged 1998. 61-71. oldal. Bába kör
- Casaroli, Agostino: *A társadalom változása. A Szentek és a kommunista államok, 1963-1980*. Budapest, 2001. Szent István Társulat
- Csepregi Béla: Az 1945-1948 közötti ébredés tanulsága az evangélikus egyházban. *Theológiai Szemle*, 36. 1993. 4. 240-242. oldal
- Cseri Kálmán: *Evangélikáció 1987-1993 között. Theológiai Szemle*, 36. 1993. 4. 246-247. oldal
- Csizmadia Andor: Kétoldalú szerződések. Az állami és az egyházak kapcsolatának jogi rendezése. *Világosság*, 18. 1977. 3. 129-133. oldal
- Egervári Oszkár-Kovács Pál-Sommeitner Károly-Vankó Zsuzsa szerkesztésében: *Igazságot, igazságot kövess, hogy élhess...* "Egy lezáratlan fejezet az adventizmus XX. századi történetéből". Budapest, 1995. Keresztény Adventizmus
- Egyházszerkesztő: Budapest, 1986. H. N. Adventista Egyház
- Erdélyi László: *Egyetemes adventitörténet*. Budapest, 1985. H. N. Adventista Egyház
- Fazekas Csaba: *Kisegyházak és szerkezetük a Horthy-korszakban*. Budapest, 1996. Teljes Evangéliumi Diák- és Ifjúsági Szövetség, Szent Pál Akadémia, Látogatás könyvek
- Fehér Ágnes: *Adventista hírszolgálat. Egy szabadságharcos közösség vallási endogémiájának vizsgálata. Világosság*, 25. 1984. 2. 115-122. oldal
- Fekete Péter: *Az egyház és a szekta. Teológiai doktori értekezés (1967)*. Budapest, 1993. Magyarországi Református Egyház Kálvin Kiadása
- Fodor József: *Vallási kritikák Magyarországon*. Budapest, 1986. Magyar Média
- Gerber, Robert: *Le Mouvement Adventiste. Dammuric - les Lyons, 1950. Les Signes des Temps*
- Gergely Jenő: *A katolikus egyház Magyarországon, 1944-1971*. Budapest, 1985. Kossuth Kiadó
- Gergely Jenő: *Katolikus egyház, magyar társadalom, 1890-1980. Fehérvári László*. Debrecen, 1989. Tankönyvkiadó (Pallás könyvek)
- Gergely Jenő: *Az egyházak és egyházpolitika Magyarországon. Jótudomány*, 5. 1995. 22. 2-7. oldal
- Gergely Jenő-Kardos József-Rottler Ferenc: *Az egyházak Magyarországon Szent Istvánról napjainkig*. Budapest, 1997. Korona Kiadó
- Giczi Zsolt: *Az evangélikus Egyház és az 1956-os forradalom. Protestáns Szemle*, 6. 1997. 1. 49-65. oldal
- Giczi Zsolt: *Nehéz esztendő a Magyarországi Evangélikus Egyház történetében (1948-1950)*. Acta Historica, 104. 1996. 71-84. oldal
- Giczi Zsolt: *Rövid út. A Magyarországi Evangélikus Egyház és az államhatalom viszonyáról (1948-1950)*. *Világosság*, 40. 1997. 2. 70-82. oldal
- Giddens, Anthony: *Szociológia*. Budapest, 1997. Osiris Kiadó
- Gombos András-Szakács József-Szigeti Jenő (összeállításban): *Születés*. Budapest, 1968. A H. N. Adventista Egyház uniós-világoskonferenciája
- gy. i.: *Van-e szerkezetesültség? Új Ember*, 1948. szept. 18. 2. oldal
- Hamilton, Malcolm B.: *Vallás, ember, társadalom*. Budapest, 1998. Adaprint Kiadó
- Hanc a klerikális reakció ellen. Révai József beszámolója az MDP központi vezetőségnek ülésén. *Szabó Nép*, 1950. június 6. 3. oldal
- Heinényi Varga Károly: *Papi sorok a horogkereszt és a vörös csillag árnyékában*. I. kötet, A z esztergomi, gyűri, pécsi, szerkeszférfvári, szombathelyi, váci, veszprémi, munkács (g. k.), eperjesi (g. k.), hajdúdorogi (g. k.) egyházmegyék üldözött papjai. Abaliget, 1994. Lámpás Kiadó. II. kötet, A kalocsa-bécsi, csanádi, erdélyi, nagyváradai egyházmegye üldözött papjai. Abaliget, 1994. Lámpás Kiadó. III. kötet, Az egri, kassai, rozonyói, szatmári, szepesi egyházmegye üldözött papjai. Abaliget, 1996. Lámpás Kiadó
- Havasy Gyula szerkesztő: *A magyar katolikusok szenvedései, 1944-1989*. Budapest, 1990. A szerző kiadása
- Heinz, Daniel: *Church, State, and Religion Dissent. A History of Seventh-day Adventists in Austria, 1890-1975*. Frankfurt am Main, 1993. Peter Lang
- Heinz, Hans: *Dogmatik Glaubenslehre der Heiligen Schrift*. Bern, 1978. Europäisches Institut für Fernstudium
- Hurvath Richárd: *Keresztény ember a műben*. Budapest, 1963. Ecclesia Kiadó

Itzész Gábor: Ordass Lajos élete és munkássága a kritikus helyzetek tükrében. *Keresztény Igazság*, 41. 1999. 29-35. oldal

Iványi Gábor: Az állam esete az egyházpolitikával (riporter: Görbicz Tamás). *Új Exodus*, 8. 1992. 8. 58-62. oldal

Káldy Zoltán: A nagykorúság útján. Egyházunk utolsó 40 esztendejének végigtekintése. *Diakónia*, 7. 1985. 1. 9-14. oldal

Káldy Zoltán: *Új út*. Budapest, 1970. A Magyar Evangélikus Egyház sajtóosztálya

Kardos László: *Egyház és vallásos élet egy mai faluban (Bakonyesernye 1965)*. Budapest, 1969. Kossuth Kiadó

Kardos László-Szigeti Jenő: *Boldog emberek közössége. A magyarországi nazarénumok*. Budapest, 1988. Magvető Kiadó

Kiss Réka: Még a gondolatot is halálra ítélik. „Egy református per 1951-ből”. *Valóság*, 44. 2001. 7. 64-89. oldal

Kiszely Gábor: *Állambiztonság, 1956-1990*. Budapest, 2001. Korona Kiadó

Kiszely Gábor: *ÁVH. Egy terrrorszervezet története*. Budapest, 1990. Korona Kiadó

Knight, George R. (ed.): *1844 and the Rise of Sabbatarian Adventism*. Hagerstown (MD), 1994. Review and Herald Publishing Association

Knight, George R.: *Es war nicht immer so. Die Entwicklung adventischer Glaubensüberzeugungen*. Lüneburg, 2002. Advent-Verlag

Knight, George R.: *In Erwartung seines Kommens. Eine Kurzgeschichte der Siebenten-Tags-Adventisten*. Lüneburg, 1994. Advent-Verlag

Knight, George R.: *Millennial Fever and the end of the World. A study of Millerite Adventism*. Boise (Idaho), Oshawa (Ontario, Canada), 1993. Pacific Press Publishing Association

Kocsis Elemér: Az egyházi ébredéstől a szolgáló egyház teológiáig. *Confessio*, 1. 1977. 1. 39-47. oldal

Kónya István: A kálvinizmus gyakorlata a szocializmusban. *Világosság*, 18. 1977. Melléklet a januári számhoz 40-48. oldal

Kónya István: „A keskeny úton” és „a szolgáló egyház” felé. Budapest, 1988. Akadémia Kiadó

Kónya István: A klerikális reakció elleni harc néhány tapasztalata Magyarországon. *Debrecen*, 1981. (Házi sokszorosítás) Klny. Acta Marxistica-Leninistica Filozófiai Tanulmányok

Szerkesztette és jegyzeteket ellátta: S. Kosztricz Anna-Lakos János-Németh Vágyi Karola-Soós László-T. Varga György: *A Magyarországi Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának 1989. évi jegyzőkönyvei*. Budapest, 1993. Magyar Országos Levéltár

Kovács Géza: Az 1945-1948. közötti ébredés tanulságai. *Theológiai Szemle*, 36. 1993. 4. 242-243. oldal

Köbel Szilvia: Az Állami Egyházügyi Hivatal működése az 50-es években (1951-1959). *Magyar Közigazgatás*, 50. 2000. 8. 504-512. oldal

Köbel Szilvia: Az Állami Egyházügyi Hivatal működése az újjászervezéstől a megszűnésig (1959-1989). *Magyar Közigazgatás*, 51. 2001. 10. 608-618. oldal

Köbel Szilvia: Vallásfelekezeti törvényes elismerése a Kádár-korszakban. *Jogtudományi Közöny*, 56. 2001. 6. 287-297. oldal

König, Franz: Egyház a vasfüggöny másik oldalán. Dr. Franz König bíborossal Litván György és Csicskó Mária beszélget. *Beszélő*, 4. 1999. 11. 8-13. oldal

Közi-Horváth József: *Rafinált vallásüldözés Magyarországon*. München, 1980. A szerző kiadása

Ladányi Sándor: A református egyház megtörése és behódolatlansága Magyarországon. *Vigília*, 65. 2000. 10. 747-757. oldal

Ladányi Sándor: Vázlatos történeti áttekintés a magyarországi református egyház közelebbi múltjáról. *Valóság*, 37. 1994. 4. 3-30. oldal

Lénárd Ödön: Történelmi igazságtétel (a szerző Történelemszemlélet című kézirat munkájának egyik fejezete). *Távlatok*, 7. 1992. 3. 413-427. oldal

Lendvai L. Ferenc szerkesztő: *A magyar protestantizmus, 1918-1948*. Budapest, 1987. Kossuth Kiadó

Lendvai Vera: *A prédikátor szerelme*. Népszava, 1963. február 14. 3. oldal

Losoncy Géza: *A népi demokrácia harca az egyházi reakció ellen*. Budapest, 1949. Szikra

Magyarországi Szabadegyházak Szövetsége: *„Szabad államban, szabad egyházak”*. Budapest, 1945. Magyarországi Szabadegyházak Szövetsége

Lovik Sándor-Horváth Pál szerkesztő: *Hívók, egyházak ma Magyarországon*. Budapest, 1990. MTA Filozófiai Intézet

Maxwell, C. Mervyn: *Tell it to the World. The Story of Seventh-day Adventists*. Mountain View (California), Omaha (Nebraska), Oshawa (Ontario), 1977. Pacific Press Publishing Association

Mészáros István: *Kimaradt tananyag*. I. kötet, Diktatúra és egyház, 1945-1956. Budapest, 1993. Márton Áron Kiadó. II. kötet, 1957-1975. Budapest, 1994. Márton Áron Kiadó. III/A-III/B-III/C. Budapest, 1995. Márton Áron Kiadó

Magassy Sándor (id.): Az egyezmény (1948-1989). *Keresztény Igazság*, 40. 1998. 9-22. oldal

Magassy Sándor (id.): Egyházunk utolsó 50 éve. *Keresztény Igazság*, 41. 1999. 11-28. oldal

Mészáros István: „Megegyezt az állam a katolikus egyházzal.” *Valóság*, 44. 2001. 3. 92-107. oldal

Mészáros István: Szerzetesség Magyarországon 1945-1950. *Vigília*, 65. 2000. 6. 417-425. oldal

Miklós Imre: A haza javára végzett közös munkáról. *Theológiai Szemle*, 31. 1988. 1. 1-5. oldal

Miklós Imre: A Magyar Népköztársaság egyházpolitikájának négy évtizedéről. *Külpolitika*, 12. 1985. 4. 8-10. oldal

Miklós Imre: A magyarországi egyházak nemzetközi kapcsolata. *Külpolitika*, 13. 1986. 4. 20-25. oldal

Miklós Imre: A szocialista állam és az egyházak. Riporter: Bán János. *Világosság*, 25. 1984. 7. 451-457. oldal

Miklós Imre: Állami szuverenitás és egyház. *Belpolitikai Szemle*, 2. 1959. 7. 13-18. oldal

Miklós Imre: Egyházpolitika és dialógus. *Pártélet*, 31. 1986. 11. 26-30. oldal

Miklós Imre: Harminc esztendővel a megállapodás után. *Vigília*, 45. 1980. 10. 660-665. oldal

Miklós Imre: Új típusú kapcsolatok. Az állam és az egyházak kapcsolatának alakulása Magyarországon. *Világosság*, 18. 1977. 1. 1-5. oldal

Mindszenty József: *Emlékirataim*. Budapest, 1989. Az Apostoli Szentszék Könyvkiadója

Mueller, Konrad F.: *Die Frühgeschichte der Siebenten-Tags-Adventisten bis zur Gemeindegründung 1863 und ihre Bedeutung für die moderne Irenik*. Berlin, 1995. Ers-Verlag

Németh Jenő: Zúrzavar a Biblia értelmezése körül. *Fejér megyei Hírlap*, 1964. december 6. 2-3. oldal

Oliver, Barry David: *SDA Organizational structure: Past, Present and Future*. Berrien Spings (MI), 1989. Andrews University Press. (Seminary Doctoral Dissertation Series Volume XV.)

Orbán Sándor: *A szovjetellenes háború klerikális támogatói*. Budapest, 1954. Magyar Történelmi Társulat

Pál József: *Békepapok. Katolikus békepapok Magyarországon (1950-1989)*. Budapest, 1995. Egyházforum

Pálffy Miklós: A magyar evangélikus egyház teológiai felismerései. *Lelkipásztor*, 21. 1967. 2. 141-165. oldal

Pálffy Miklós: Merre tart a Magyarországi Evangélikus Egyház? *Theológiai Szemle*, 3. 1958. 1. 42-47. oldal

Palotay Sándor: Ökumenikus törekvések, közös felelősség. *Békehírnök*, 1976. június 13. 97. oldal, július 11. 113. oldal, július 18. 111. oldal, július 25. 121. oldal

Pap László: *Tíz év és ami utána következett (1945-1963)*. Adalékok a Magyarországi Református Egyház XX. századi történetéhez. Szerkesztette és a jegyzeteket összeállította Bárczay Gyula. Bern-Budapest, 1992. Európai Protestáns Magyar Szabadegyház

Pfeiffer, Baldur-Träder, Lothar-Knight, George szerkesztő: *Die Adventisten und Hamburg. Von der Ortsgemeinde zur internationalen Bewegung*. Frankfurt am Main, 1992. Peter Lang

dr. p. j.: Foglalkozása: próféta, havi 250 Ft-ért. *Debrecen*, 1949. április 17. 5. oldal

Péter János: *A magyar református egyház útja*. Budapest, 1952. (Püspöki jelentés, 2.)

Pintér Károly: *Evangélicizáció az evangélikus egyházban 1949 és 1987 között*. *Theológiai Szemle*, 36. 1993. 4. 243-246. oldal

Poór József: *A protestáns teológia Magyarországon, 1945-1985. Fejezetek a magyarországi református és evangélikus teológia 1945 utáni történetéből*. Budapest, 1986. Kossuth Kiadó

Poór József: Gondolatok a magyarországi szolgálat teológiájáról. *Világosság*, 18. 1977. 2. 65-69. oldal

Pölöskei Ferenc-Gergely Jenő-Izsák Lajos szerkesztő: *Magyarország története, 1918-1990*. Budapest, évszám nélkül, Korona Kiadó

Rácz Zoltán: Ünnepek és szertartások; szocialista családi ünnepek. *Filozófiai Közlemények*, 5. 1968. 1. 132-156. oldal

Rajki Zoltán: A Békés megyei adventista megtérési történetek elemző vizsgálata 1945 és 1956 között. *Theológiai Szemle*, 43. 2000. 2. 108-111. oldal

Rajki Zoltán: A H. N. Adventista Egyház története Magyarországon 1945-1958 között. *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok*, 11. 1999. 1-2. 109-152. oldal

Rajki Zoltán: Legitímációs válság a H. N. Adventista Egyház életében. *Valóság*, 44. 2001. 5. 84-96. oldal

Ravasz László: *Emlékezésem*. Budapest, 1992. Református Egyház Zsinati irodájának sajtóosztálya

Révai József: A klerikális reakció elleni harc feladatairól. *Magyar Nemzet*, 1950. június 7. 3. oldal

Rózsa Elemér: Rövid beszámoló az elmúlt negyven év „illegális” lelkigyakorlatairól. *Távlatok*, 11. 1993. 3. 356-358. oldal

Salacz Gábor: *A magyar katolikus egyház tizenhét esztendeje (1948-1964)*. München, 1988. Görres Gesellschaft. Aurora könyvek

Sarkadi Nagy Barna: Volt egyszer egy ÁEH. Riporter: Mészleny László. *Igen*, 4. 1992. 16-17. 20-21. oldal

Sz. L. L.: Hol a mennycsászár? *Dél-magyarország*, 1969. január 26. 9. oldal

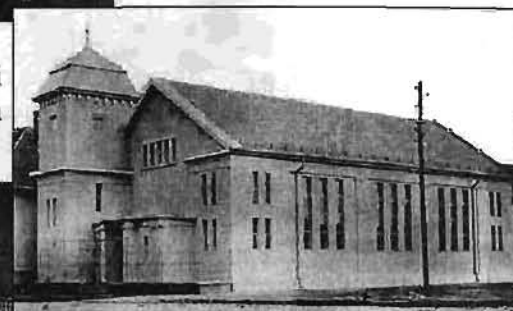
Szabó Csaba szerkesztő: *Egyházügyi hangulatjelentések, 1951, 1953*. Budapest, 2000. Osiris, Budapest Főváros Levéltára

Szabó Ferenc: Az Ostpolitik emlékezete. *Vigília*, 57. 1992. 11. 844–848. oldal
 Szántó Konrád: *A kommunizmusnak sem sikerült. A magyar katolikus egyház története, 1945–1991.* Miskolc, 1993. Új Misszió Alapítvány
 Szántó Konrád: *Az Egyházügyi Hivatal titkai.* Budapest, 1990. Mécses Kiadó
 Szántó Konrád: *Az 1956-os forradalom és a katolikus egyház.* Miskolc, 1993. Szent Maximilian Lap- és Könyvkiadó
 Szigeti Jenő: „...És emlékezzél meg az útról...” Tanulmányok a magyarországi szabadegyházak történetéből. Budapest, 1981. Magyarországi Szabadegyházak Tanácsa
 Szigeti Jenő: *Fejezetek a H. N. Adventista Egyház magyarországi történetéből.* Budapest, 1985. H. N. Adventista Egyház
 Szűts László: Válás a tanyán. *Szabad Föld*, 1966. április 17. 4. oldal
 Terray László: Ordass Lajos és Veöreös Imre. *Keresztyén igazság*, 43. 1999. 33–35. oldal
 Tibori János: *A Tiszántúli Református Egyházkerület története, 1944–1957.* Debrecen, 1995. Magyarországi Református Egyház
 Tibori János: *A Tiszántúli Református Egyházkerület története, 1957–1965.* Debrecen, 1996. Magyarországi Református Egyház
 Tibori János: *A Tiszántúli Református Egyházkerület története, 1965–1987.* Debrecen, 1997. Magyarországi Református Egyház
 Tomka Ferenc: *Intézmény és karizma az egyházban.* Budapest, 1997. Márton Áron Kiadó
 Tomka Miklós: *Egyház és vallásosság a mai Magyarországon.* Budapest, 1994. BME. (Művelődéstörténet, vallástörténet. Továbbképzési füzetek, 3.)
 Tóth László–Makovei János–Kovács Béla–Pataki Albert: *A pünkösdi mozgalom Magyarországon.* Budapest, 1998. Evangéliumi Pünkösdi Közösség
 Varga József: A „Czifra-ügy”. *Somogy megyei Napilap*, 1957. július 30. 3. oldal
 Veöreös Imre: *A harmadik egyházi út (1948–1950).* Budapest, 1990. Az Evangélikus Egyház sajtóosztálya
 Völgyes Sándor: A magyarországi Jehova Tanúi Egyház küzdelmes évtizedeiről. (Riporter, közreadja és bevezeti Iványi Gábor). *Beszélő*, 2. 1997. 2. 56–63. oldal
 Zrinszky László: Bevezetés a valláskritikai propaganda módszertanába. *Filozófiai Közlemények*, 5. 1968. 1. 107–131. oldal

Unióbizottsági ülés, 1970
 A képen balról: Erdélyi László, id. Szigeti Jenő, Egervári Oszkár, Berzenczey Károly, Szabó Ödön, Szakács József, Oláh Károly, Zarka Dénes

Jobbra: a békéscsabai adventista kápolna

Balra: a magyarországi advent-misszió 50. évfordulója

A képen balról jobbra: Bánfi Gyuláné, id. Liebhardt László, Oláh István, Zarka Dénes, Szakács József, Oláh Károly, Egervári Oszkár, Fazekas Károly, Ócsai Sándor, Árvai Henrik, ifj. Szigeti Jenő. Elöl: Pásztor Ottó, Pásztor József, Sánta Gábor, Hajnalvári Alajos, Pintye Endre

Balra: Az 52. generál konferenciai ülés magyar férfikórusa, 1975.

Az Állami Egyháziügyi Hivatal és a SZET képviselői a konferencián, Straub István, Palotay Sándor és dr. Pozsonyi László

Az Advent kamarakórus, 1947

Békéscsaba. Népevangélisták Kesjárék udvarán, 1947

Békési népevangélisták

Kibővített unióbizottsági ülés. Az EUD-tól dr. J. Zürcher titkár és Oswald Bremer

A Székely Bertalan utcai kápolna orgonája 1968-ban épült